

ПОЛЫМЯ

10

(936)

2007

кастрычнік

ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ
І ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ
ЧАСОПІС

ВЫДАЕЦЦА СА СНЕЖНЯ 1922 ГОДА

Галоўны рэдактар
Мікола МЯТЛІЦКІ

Рэдакцыйны савет:

Уладзімір МАРУК,
намеснік галоўнага рэдактара

Анатоль ЗЭКАЎ,
загадчык аддзела прозы

Вадзім СПРЫНЧАН,
загадчык аддзела паэзіі

Пятро САБІНА,
загадчык аддзела грамадскага жыцця,
навукі і культуры

Марыя КУДРАШОВА (ШАМЯКІНА),
загадчык аддзела крытыкі
і літаратуразнаўства

РЭДАКЦЫЙНА-ВЫДАВЕЦКАЯ ЎСТАНОВА
«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Мінск 2007

ЗМЕСТ

- 3 Уладзімір ГНІЛАМЕЎДАЎ. Вяртанне. Сямейная хроніка.
- 40 Анатоль ЗЭКАЎ. «Жыві, глядзі на белы свет...» Вершы.
- 46 Міхась ДАЊЛЕНКА. Два апавяданні.
- 55 Надзея САЛОДКАЯ. Вялікдзень. Веснавы настрой. ***Згарае ўсё...
***Ну што ты ўсё кажаш пра стому і цені... ***Перад кім мне плакаць,
жаліцца каму?.. Вершы.
- 57 Аксана СПРЫНЧАН. ***На Белым возеры... ***Здарожаная, змораная...
***Цалую вусны звабныя твае... ***Так даўно не прыходзілі словы...
***Успамінаю цябе... ***Шукаю сутву быцця... ***Туман увосень з
водарам вясны... ***То клякочуць буслы... ***П'ю каву з украінскім
мёдам... ***Спатоленая навалнічным водарам... Вершы.
- 60 Міхась ЮЖЫК. Лесвіца. Раман.
- 101 Ізяслаў КАТЛЯРОЎ. «Вышыня, што стала глыбінёю...» Вершы.
Пераклад з рускай М. Мятліцкага.
- 108 Пятро САБІНА. Ураджайны канвеер.
- 122 Станіслаў САЛАДОЎНІКАЎ. «Следства працягваецца...»
- 138 Ірына ПЕРАВОЗНІКАВА. Напіцца з радзімай крыніцы.
- 142 Серафім АНДРАЮК. Біяграфія ў трагічным гістарычным кантэксте.
- 155 Алесь БАДАК. Паэт з планеты хараства.
- 160 Алесь БЕЛЬСКІ. Неадлучная ад традыцыі.
- 176 Сяргей НОВІКАЎ. Удалае даследчыцкае «паляванне».
- 179 Лада АЛЕЙНІК. «Майстар-клас» дэбютанта.
- 185 Уладзімір СОДАЛЬ. Сцежкамі Мацея Бурачка.
- 191 Ірына КЛІМКОВІЧ. Таямніцы каменных валуноў.
- 198 Дзядоўнік на Парнасе.
- 200 Метрыка літаратурная.

© «Полымя», 2007

ЗАСНАВАЛЬНІКІ — Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь;
грамадскае аб'яднанне «Саюз пісьменнікаў Беларусі»;
рэдакцыйна-выдавецкая ўстанова «Літаратура і Мастацтва»

Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ

ВЯРТАННЕ

(Сямейная хроніка)

Частка трэцяя

I

Лявон бачыў, як, азіраючыся, з хаты выйшаў сусед Грышка Латушка. Спыніўся на падворку і, ссунуўшы шапку на лоб, пашкроб патыліцу. Потым дастаў з кішэні скарынку і кінуў у рот. Сківіцы яго ў пастаянным руху — Грышка вечна нешта жуе. Як бы ад голаду ратуецца. Гэтую звычку пакінула, мусіць, бежанства, дваццаты год у Заволжы. Але і сам па сабе ён быў скупапы, зайздросны і ненажэрны. Нешта злое таілася ў самой яго натуре, у змрочных сховах душы. Жуючы, Грышка панура і прыдзірліва агледзеў крапіву, што расла ў яго пад плотам і на панадворку. Часта Фёкліны куры несліся ў той крапіве, але Кужалі, каб не сварыцца, ніколі як не спаганялі.

— Курыца наша, відаць, у яго нясецца, — сказала Фёкла. — Я бачыла, як яна адтуль бегла.

— Не чапайся з гэтым звягаю! Зваднік, як і бацька.

— Зноў ты мне мяжу парушыў! — пачулася раптам з Грышкавага боку. Убачыў праз плот Лявона з Фёклай, якую, дарэчы, заўсёды лічыў бальшавічкай, адтуль — з Саветаў.

— Якім чынам? — пасміхнуўся Лявон.

Грышка доўга не адказваў, — думкі, як жорны, варочаліся ў галаве, — а потым нарэшце сказаў:

Гніламёдаў Уладзімір Васільевіч нарадзіўся 26 снежня 1937 года ў вёсцы Кругель Камянецкага раёна Брэсцкай вобласці. Скончыў філалагічны факультэт Брэсцкага педінстытута. Служыў у арміі, настаўнічаў на Брэстчыне. Скончыў аспірантуру пры Інстытуце літаратуры АН БССР і быў залічаны супрацоўнікам гэтага ж інстытута.

Працаваў у апарате ЦК КПБ. Зараз — дырэктар Інстытута літаратуры НА навук. Акадэмік НА навук.

У друку выступаў як крытык і літаратуразнаўца. Аўтар манаграфій «Традыцыі і наватарства», «Сучасная беларуская паэзія: Творчая індывідуальнасць і літаратурны працэс». Выдаў зборнікі літаратурна-крытычных артыкулаў «Упоравень з часам», «Як само жыццё», «Ля аднаго вогнішча» і інш.

— Плугам.

— Ты што плявузгаеш? З глузду з'ехаў? Дзе?

— А вунь за клунямі, дзе ты нядаўна араў.

Даўняя крыўда на суседа зноў падступіла да сэрца, у Лявона ажно перасмыкнула вусны:

— Чаго табе трэба, чалавеча? Мы ж тую мяжу з табой пароўну падзялілі. Бога б пабаяўся!

— Што твой Бог! — закрычаў Грышка. — Чым ён мне памог? Ён табе дапамагае!

— Нельга так казаць. Бог усім дапамагае, — умяшалася Фёкла. — Успомні Запалоннае, як ты ад Калчака хаваўся! І дзе хаваўся! У чым хляве?

Гэтыя бежанскія ўспаміны не надта былі для Латушкі прыемныя: калчакоўцы папаўнялі сваю армію і лавілі так званых «дзезерціраў». Хацелі залавіць і Грышку, але Фёкла выратавала. Хто б думаў, што чалавек акажацца такім няўдзячным?

— Калі я ўжо цябе са свету зжыву? — кіпеў Грышка. — Каб цябе падняло і апусціла! Каб табе вылезла праз бок! Каб табе выцягнуцца ў нітку! Каб цябе пярун ляснуў! Каб табе лежма ляжаць!

У Прусцы Латушка быў вядомы яшчэ тым, што ўсіх дзівіў сваімі праклёнамі, якімі мог сыпаць бясконца. Лявон зірнуў на яго і ў ваўкаватым паглядзе суседа адчуў злосць і жорсткасць.

— І язык яму не баліць...

На парозе паказалася Грышкава жонка Вера, услухалася ў сварку і зноў пасунулася ў хату, бразнуўшы дзвярыма.

— У Запалонным ён, помніш, які быў! А цяпер... — абуралася Фёкла.

У бежанстве — гэта праўда — Грышка паводзіў сябе надта ціха, больш маўчаў, як бы чагосьці баюўся, і — таіўся.

— Ён па натуры сваёй нягоднік, — растлумачыў Лявон, — вочы ў яго завідушчыя. Нарадзіўся такім...

Грышка яшчэ доўга сыпаў сваімі нуднымі пажаданнямі, і Кужалі, каб не чуць іх, пайшлі ў агарод. Агарод заўсёды даваў палёгку для душы, радуючы асенняй спеласцю фарбаў і цішынёй. Расліннасць тут — самая разнастайная. Сям-там узнімаліся на доўгіх нагах цыбатыя сланечнікі. Каля іх чырванелі на нізкіх кустах памідоры. Фёкла першай у Прусцы завяла на сваім агародзе памідоры, якія пасадзіла ў маі, і чакала ўраджаю ўсё лета. Яшчэ рос кроп, ляжалі ў звялым агурочніку апошнія гуркі. Даспелі, набраліся сонечнага цяпла і паспелі пажаўцець ужо вялізныя, як абняць рукамі, гарбузы. Пахла ўгрэтая сонцам зямля. Цыбулю гаспадыня ўжо дастала з зямлі і павязала ў вянкi, а часнок яшчэ сядзеў у грунце і яго трэба было адтуль выкалупваць. Чакала свайго часу белакачанная капуста, шырока раскінуўшы па агародзе вялікія зялёныя лісты. Не верылася нават, што гэтыя сакаўныя лісты былі некалі кволымі лісточкамі расады. З уборкай морквы таксама можна было не спяшацца.

Перш чым заняцца справай, што-небудзь рабіць, Фёкла з Лявонам доўга стаялі і моўчкі любаваліся прыгожасцю асенняга агарода...

* * *

...Прайшло яшчэ колькі часу, і неўзабаве Лявон атрымаў павестку ад следчага. У ёй, складзенай па-польску, гаварылася, што Гжэгож Латушка прад'яўляе Лявону Кужалю судовы іск. Прычына ўзбуджэння справы: што памянёны Кужаль прысвоіў сабе частку зямельнага надзела памянёнага Гжэгожа Латушкі. Справа будзе разглядацца ў Высокім, у «сондзе гродскім» — так называўся суд першай інстанцыі.

— Каморніка трэба наймаць, і сведкі трэба, — затурбаваўся Лявон, — да каго ж звярнуцца?

Удваіх з Фёклай яны доўга думалі. Пракопа Пахолка няма — ён бы, напэўна, дапамог. Гэтай вясной пахавалі. Шкада каваля. Дабрэны быў чалавек і характар меў цвёрды. Але што зробіш? Вырасылі, што спачатку Лявон сходзіць да Оргія Відэркі, — можа, ён згодзіцца быць за сведку. Оргій спаў, наеўшыся, як жонка яго Маня сказала, смажанай рыбы. Кабета паспачувала Лявону, але адмоўна пахітала галавой, абвязанай шэрай хусткай:

— Не згодзіцца ён, не.

— Чаму?

— Часу няма. Вось зараз прачнецца і адразу на раку пабяжыць. Рака ў яго ўвесь час адбірае. Ужо і пра мяне забыў, пра жонку.

— Ну, калі так, то ты, магчыма, і маеш рацыю. Іншага каго трэба шукаць.

— Гамону скажы! — падала думку Маня. Гамон жыві непалалёк ад Відэркаў. — Ён да каго хочаш за сведку пойдзе, абы гарэлку паставілі.

Аднак да Гамона Лявон не пайшоў — завярнуў да Павала Гальяша. Павал сядзеў ля печы і пазіраў на агонь. Чалавек ён — Лявон ведаў — разважлівы і справядлівы, да таго ж сябар. Заўсёды ўмеў нешта параіць.

— Можа, нежак высветліць адносіны, памірыцца дыг годзе? — прапанаваў ён, пачухаўшы ўжо добра пасівелую патыліцу.

— Не, Латушка не той чалавек, які памірыцца.

— Ён з усімі грызецца, — згадзіўся Павал.

— Дык, можа, гэта і добра, што суд нас рассудзіць, ды ўсё на сваё месца стане?

— Глядзі, тыя судзі ўсё адымуць, вернешся дадому адно з пугаю.

— Ну ўжо, што будзе, тое будзе.

Павал зноў пачухаў патыліцу:

— Як у той прыказцы: суддзя пытае чалавека: што вы яшчэ можаце дадаць да свайго апраўдання? Той адказвае: нічога, пане суддзя, бо апошні чырвонец аддаў пісару.

— Па-ўсякаму здараецца.

Павал даў усё ж такі згоду падтрымаць сябра. Згадзілася і Хомчыха, якая прыхільна ставілася да Кужалёў.

Прывозілі каморніка, але ён, колькі ні мераў, так і не ўстанавіў, ці паруша-на мяжа. Апроч таго, давялося наймаць і адваката.

Перад тым як ехаць у мястэчка на суд, Лявон падумаў, што трэба недзе падстрыгчыся. «Цырульня» па-ранейшаму, па даўно заведзенай традыцыі, працавала ў Аляксея Галёнкі: зімой — у хаце, летам — на падворку. Падстрыгчы ўмелі многія (і сам Аляксея добра стрыг, і сын Мікіта браў у руку машынку), але лепшым спецам лічыўся Трахім. Калі ў нядзелю сюды заявіўся Лявон, стрыг якраз ён.

— Ну што, падмаладзіцца прыйшоў? — сустрэў «цырульнік» Кужаля. Якраз закончыў стрыгчы Пятра Ламаку. — Сядай!

Лявон сеў. Трахім загарнуў за яго каўнер хустку, акрыў ёй шыю і плечы. З-за спіны паказытаў нажніцамі Лявонаў вус. Засмяяўся, як бы нешта ўспомніўшы:

— А калі я табе яго адрэжу? Пс-с-с!..

Мужчыны, што стаялі вакол, таксама засмяяліся: многія помнілі той выпадак, яшчэ да вайны з немцамі, да ад'езду ў Расію, калі Трахім, падстрыгаючы Лявона, адцяў яму вусы, якія той загадаваў у Амерыцы.

— Ты ж адзін раз ужо быў адрэзаў, — напамніў Лявон і засмяяўся разам з усімі.

Было гэта даўно, яшчэ да бежанства, калі Лявон вярнуўся з Амерыкі. Тады яшчэ Ганна жыла.

— Я жартую, — ухмыльнуўся Трахім, які, мусіць, таксама ўспомніў той эпізод. — Кароткія яны ў цябе, няма чаго пакуль што і адразаць.

Нягледзячы на свой фрывольны настрой, Трахім стрыг акуратна, пад «польку» — як стрыгліся тут усе мужчыны і моладзь-«кавалерка».

— О! Бачыш, як падмаладзіў цябе! — пахваліўся ён, закончыўшы стрыжку і здымаючы хустку з Лявонавых плячэй.

— Мастак! — адазваліся прысутныя. — З такою прычоскаю да дзяўчат можна ісці.

Лявон таксама быў задаволены. У яго падняўся настрой і, калі мужчыны разыходзіліся ад Галёнкавай хаты, папрасіў Трахіма быць за сведку. Успомніў, як зусім нядаўна той прапаноўваў яму сваё сяброўства.

— А што ў цябе з ім? — спытаў Трахім, як быццам нічога не чуў пра тое, што Латушка падаў на Лявона ў суд.

Лявон расказаў.

— О халера! — усміхнуўся Трахім. — А ты б узяў ды калодаю па галаве!
— Не-е.

Трахім зарагатаў.

— Ты думаеш, можна разабрацца, дзе праўда, а дзе — не? — сказаў рагочучы.

— Вядома, можна! Я мяжу не чапаў, так што разабрацца не складана...

— А я думаю, што — не. Трэба рызыкнуць, набіць морду, калі мала — калодай па галаве ды і ўсё.

Лявон ужо шкадаваў, што пачаў размову.

— Не люблю я, брат, гэтай улады і не хачу з ёю мець справы, — дадаў Трахім.

Наступіла няёмкае маўчанне.

— Не, браце, хачу застацца ўбаку. Ды і судоў я не люблю — няма там праўды!

— Ну, што ж, прабач...

Каб скончыць не надта прыемную гаворку, Трахім перайшоў на іншае:

— Бацька, помню, надта не любіў, калі свае паміж сабой не ладзяць, — «бацькам» Трахім называў Булак-Булаховіча, у войску якога некалі служыў. — Адночы двое былі пабіліся, дык бацька загадаў, каб адзін другому разанулі нагайкай па мяккім месцы і на тым канец. Па разе. Дык вось спачатку адзін зняў штаны, а другі ўзяў нагайку са свінчаткай ды як усмаліць яму па задніцы, дык той з гадзіну па траве качаўся, схпіўшыся за задняе месца. Ну а потым ужо другі зняў штаны, а пацярпелы дагэтуль як уцяў ды схітрыўся так, што не нагайкай сцебануў, а дручком, ды яшчэ сукаватым, ды па крыжы, дык той грымнуўся на зямлю і памяць страціў. Мы стаім і смяёмся. А бацьку далажылі, што «нераўнаправіе», маўляў, адзін нагайкай біў, а другі — дручком. Дык бацька, не быў то разумны чалавек, сказаў, каб пабіты дручком таксама крыўдзіцеля спляжыў. Хай адчуе, як яму было. І ён так даў, што спляжанага, назаўтра і пахавалі...

На гэтым яны і развіталіся, Лявон яшчэ раз падзякаваў за стрыжку.

...У аўторак раніцай Лявон запрог каня, пасадзіў на воз Павала з Хомчыхаю, і ўсе разам паехалі ў Высокае на суд. Суд размяшчаўся каля пастарунка ў старым аднапавярховым цагляным будынку з абабітай тынкоўкай. Грышка прыехаў першы і ўжо чакаў са сваімі сведкамі. Гэта былі Сцяпан Сталетнік і Гамон. Адзін і другі, здаецца, не надта сябравалі з Грышкам, а выступалі на яго баку.

Пакуль пісар разбіраўся з паперамі, Лявон паназіраў за Грышкам. Апраўнаўся ён у нейкія лахманы, босы, мусіць, каб бачылі, які бедны. Сведкі ў параўнанні з ім выглядалі куды прыстойней, нават Гамон.

На некаторай адлегласці ад іх сеў адвакат, які склаў Грышку прашэнне. Гэта быў таўсматы, чырванатвары чалавек з пагардлівым выразам твару, апрануты ў чорную хламідзіну. На галаве — дзіўны капялюш з кутасом. «Драпежнік!» — падумаў пра яго Лявон. Паперадзе, на ўзвышэнні, стаяў шырокі стол, акрыты зялёнай тканінай, і некалькі крэслаў. На стале — чорны крыж з распяццем! У кутку аціраліся два паліцыянты.

Сядзелі яшчэ нейкія людзі — аматары судовых разбораў. Да Лявона падсеў адвакат, які меўся бараніць яго. Прагучаў голас судовага распарадчыка: «Суд ідзе!» Увайшоў суддзя ў цёмнай без гузікаў манты з сіняватай пакамечанай хусткай, падвязанай да падбароддзя, у акулерах і ў такім самым, як у адваката, капелюшы. З ім яшчэ двое ў гэткім жа доўгім адзенні. На шыях віселі цёмныя медалі на тоўстых ланцугах. Усе трое ўмасціліся за шырокі судовы стол, на якім стаяў крыж з распяццем. У судовай залі запанавала цішыня. Суддзя паправіў акулера, што паблісквалі на носе, і абвясціў склад суда, назваўшы прозвішчы падсудкаў, што прыйшлі разам з ім.

— Слухаецца справа, — пачаў ён, — аб абвінавачванні жыхаром вёскі Пруска гміны Ратайчыцкай павета Брэсцкага-над-Бугам ваяводства Палескага Гжэгажам Латушко, сынам Яна, жыхара той жа вёскі Пруска Лявона Кужаля, сына Міхала, у самаўпраўным прысваенні памежнай часткі зямельнай уласнасці...

Лявон слухаў і дзівіўся беспадстаўнасці і нахабнасці Грышкавага абвінавачвання. Затым суддзя прыступіў да апытвання істца і адказніка. Першы даваў паказанні «пацярпеўшы»:

— Людзі добрыя, я нават не знаю, як вам і сказаць. Такі ў мяне сусед. Крыўдзіць усё жыццё. Кожны год то пераарэ, то перакосіць мяжу. Паратунку ад яго няма. Як напасць нейкая!

— Як гэта было? — паспрабаваў удакладніць адзін з падсудкаў, што сядзеў збоку.

— А так і было, што іду я па полі і бачу, што ён з канём залезлі на маю дзялку і аруць маё! Што рабіць? Я чалавек слабы і бедны і мушу шукаць нейкай абароны...

«Каб ты па полі хадзіў і сонца не бачыў! — вылаяўся ў думках Лявон, слухаючы Грышку. — Як ты мне надакучыў!»

Потым слухалі Лявонавы тлумачэнні.

— Пан жанаты? — спытаў суддзя.

— Але, жанаты, — адказаў Кужаль.

— Які ён жанаты? Хлусіць ён! — падняўся Грышка. — Няма ў яго жонкі.

— Як няма, калі ён кажа, што ёсць! — паціснуў плячыма суддзя.

— Гэта не жонка, а звычайная жанчына, якую ён прывёз з Расіі.

Суддзя нічога не адказаў.

— Сведкі прысутнічаюць? — спытаў ён, пачынаючы допыт сведкаў.

— Прысутнічаюць, — адрэагаваў распарадчык.

— Прывядзіце да прысягі сведку пана... — суддзя спатыкнуўся на імені Гамона і вымавіў яго па складах, па-польску — з націскам на перадапошнім складзе: — А-га-мем-но-на Мартынюка. Адкуль у пана такое імя? — пацікавіўся суддзя, недаўменна пакруціўшы галавой, ажно загайдаўся ва ўсе бакі падвешаны да капелюша махрысты кутас.

— Гэта поп яго так ахрысціў, — патлумачыў за Гамона Сцяпан.

Гамон падышоў да стала і следам за распарадчыкам паўтарыў словы прысягі, паклаўшы руку на кнігу ў скураной вокладцы, што ляжала з краю стала.

— А што вам вядома? — падняў бровы суддзя і ўважліва паглядзеў на Гамона, папраўляючы акулера. Акулера суддзі пастаянна спаўзалі з носа, і ён, папраўляючы іх штохвіліны, адначасова як бы падштурхоўваў і думку, тыцкаючы пальцамі ў тое месца, дзе сыходзяцца лоб, нос і вочы.

— Іду я аднойчы ноччу праз Малы Трыб, — гугнявым голасам загаварыў Гамон, — і раптам чую, як нехта арэ — сашнік па каменных скрагоча. Што такое? Падыходжу бліжэй і бачу: конь плуг цягне...

У зале пацішэла яшчэ больш.

— А арагага няма!

Зала ажыла, людзі пачалі перамаўляцца паміж сабой.

— Але мяне на мякіне не правядзеш. Конь быў яго! — Гамон паказаў пальцам на Лявона. Відаць было, што «сведка» нёс нейкую акалесіцу.

— Ну і дурны гэты Гамон! — плюнула Хомчыха.

— Ну, канём нехта ж кіраваў? — умяшаўся падсудак.

— Цёмна было, — апраўдваўся сведка. — Каб я ведаў, што вы пра гэта будзеце ў мяне пытаць, я б падышоў і абмацаў, але я не ведаў, што гэта будзе для вас цікава...

— А што ж вы рабілі ноччу ў полі?

— Сваю мяжу пільнаваў, каб хто не скраў...

— Ай-яй-яй! — здзівіўся нехта ў зале. — Неверагодна!

— Неверагодна, але так! — падсумаваў сказанае Гамон. У яго вачах стаяў такі выраз, як бы ўсё, пра што ён казаў, праўда.

— Што пан такое гаворыць? — здзіўлена перапытаў суддзя, папраўляючы на носе акулеры.

— Афэрма! — выгукнуў адзін з падсудкаў, пляснуўшы рукамі па стале.

— Ох, галган! — не вытрымаў нехта ў зале. — Ну і менціць!

— Гэта я няпраўду кажу? — сумеўся Гамон, але суддзі не сталі яго слухаць.

— Вы свабодны! — махнуў рукой суддзя. — Наступны!

Прывялі да прысягі Сцяпана.

— Я не бачыў, як ён араў, — пачаў той, — але па ўсім відаць, што мяжу крануў.

— Пан усё гэта бачыў? — спытаў суддзя.

— Людзі бачылі...

— А ты?

— Я толькі так кажу сабе...

Сцяпанавя сведчанне выглядала нейкім вельмі наіўным і туманным.

— Дайце яму закончыць! — запатрабаваў падсудак.

— А я ўжо закончыў, — сказаў Сцяпан.

Падняўся Лявонаў адвакат і, адчыніўшы партфель, дастаў з яго нейкую кнігу.

— Панове! Гэта неўміручы Шэкспір! — ён падняў у руцэ кнігу, каб яе бачылі ўсе. — Шэкспір, які дасканала апісаў спрэчку паміж суседзямі — Мантэкі і Капулецці. Аб чым спрачаліся гэтыя людзі — італіяны! — яны забылі і самі. Ці не здаецца вам, панове суддзі, што мы з'яўляемся сведкамі працягу ўсё той жа спаконвечнай міжусобіцы паміж суседзямі, не сумяшчальнымі, на жаль, з-за сваіх натур і характараў. Я не лічу свайго падабароннага пана Лявона Кужалю вінаватым. Ён, хутчэй, ахвяра недобрамысліваці ў адносінах да яго, на што і звяртаю ўвагу шаноўнага суда!..

Пасля таго як адвакат скончыў прамову, суддзя звярнуўся да Лявона:

— Абвінавачваемы Кужаль Лявон, падыдзіце бліжэй да стала!

Лявон уздыхнуў, падняўся з месца, зрабіў некалькі крокаў.

— Што вы можаце сказаць у сваё апраўданне?

— Чэсна скажу, як на споведзі. Гэта, панове, паклёп! Чысты паклёп! Мяжы я не чапаў і нават не меў такога намеру. Паверце мне! — Лявон абвёў поглядам суддзю, адваката, дваіх паліцыянтаў, усіх прысутных. — А што тычыць майго суседа, дык ён у сваім абвінавачванні зусім не мае рацыі...

— Ён ілжэ! — падскочыў Грышка.
— Спокуй! Спокуй! — закрычалі паліцыянты.
Суддзя прапанаваў адкласці справу з-за адсутнасці ўлік.
— Зробім перапынак! — абвясціў ён і разам з падсудкамі знік у суседнім пакоі.

II

Справа, можа, цягнулася б і больш, калі б аднойчы ў базарны дзень Лявон не сустрэў выпадкова ў Камянцы Якава Паца. Гэта здарылася ўжо на пачатку зімы, калі мінулі Дзяды і пачаліся замаразкі. Прырода, відаць, яшчэ не хацела расставацца з восенню, скрозь іней зелянела мерзлая трава, шарэлі прыдарожныя дрэвы і кусты. Камянецкія вуліцы, мусіць, не прыбіраліся, паўсюль валялася апалае лісце з вербаў, бяроз ды клёнаў. Якаў Арыстархавіч каціў па Літоўскай вуліцы, забрукаванай «коцымі ілбамі», у маляванай брычцы, запрэжанай маладым здаровым жарабцом рудой масці. Убачыўшы прускаўца, стрымаў каня.

— Маё шанаванне!

Лявон таксама спыніў Гуза, саскочыў з воза.

— О-о! — Якаў Арыстархавіч злез з брычкі, заматаў лейцы за перадок і, зняўшы рукавіцу, падаў Лявону вялікую і пульхную даланю. Выгляд меў вельмі прадстаўнічы. Апануты цёпла, аж надта: вялікі кажух і шапка з аўчыны, тоўстыя рукавіцы і цяжкія, змазаныя здэгцем боты. — Як справы?

— Дрэнна, — Лявон пачухаў патыліцу.

— Дрэнна, калі боты ціснуць.

Лявон пасміхнуўся з Пацавага досціпу.

— Што? — азваўся той і дастаў з кішэні кулёчак з ляндринкамі, узяў адну, паклаў у рот і пачаставаў Лявона. — Пакаштуй, цяпер гэта модна, замест цыгаркі.

Лявон кінуў ляндринку ў рот, паглядзеў на колішняга прыяцеля, з якім некалі ў вучылішчы сядзеў амаль што побач. І нават нелегальнымі брашуркамі цікавіліся! Цяпер узяўся Якаў высока, на ўсю акругу вядомы. Сувязі мае і ўплыў — асабліва на судовыя справы. Рана чалавек зразумеў, што сувязі і знаёмствы маюць, як і грошы, вялікую сілу. Да Паца звярталіся за дапамогай і падтрымкай. Сам Якаў Арыстархавіч лічыў сябе як бы апекуном над навакольнымі сялянамі, мог штосьці параіць, падказаць.

— Ну як, пане спадар, ці шмат злых маеш? — загаманіў ён у жартаўлівым тоне.

— Адкуль іх узяць...

— Але, але, — згадзіўся Якаў, — праўду кажаш, адкуль іх узяць.

Лявон маўчаў, трымаючы ў роце ляндринку.

— А ў нас з Амброжыем, хоба, бацька памёр, — паскардзіўся Якаў.

— Шкада. Вельмі шкада. Добры быў чалавек. Ай-яй! І гаспадар!

Лявон успомніў, як Арыстарх калісьці дапамог яму — даў паўмяшка гароху. Дробязь, здавалася б, а помнілася. Надта цяжкі тады быў час — пасля вяртання з бежанства.

— Бацьку, хоба, пахавалі... — зноў паўтарыў Якаў.

— Спачуваю і табе, і Амброжыю. Царства яму нябеснае!

— Стары ўжо быў, — як бы патлумачыў Якаў, — дзевяноста без аднаго года. Але хай бы жыў. Бывала, сядзіць за комінам, але ўсё ведае, заўсёды падкажа, дзе сеяць, і што сеяць, і калі...

— Дасведчаны ва ўсім, — згадзіўся Кужаль.

— Хочам з Амброжыем у Падгурскага крухмальню купіць. Хай будзе. Зямля есці не просіць.

— Ну, вядома.

Якаў кінуў у рот яшчэ адну ляндринку, пацмокаў губамі:

— А ў цябе што?

— Сусед заеўся...

— Каторы?

— Gryшка Латушка.

— Gryшка? От паскуда, хоба на яго!

Пасля смерці бацькі гэтае слоўца «хоба» (спрошчанае — «хвароба») пераняў ад яго Якаў, і яно пастаянна вісела на кончыку языка і часта, дарэчы і недарэчы, трапляла ў размову.

— Такі ўжо чалавек, што абавязкова хочацца яму другому напакасціць, — патлумачыў Лявон, як бы просячы прабачэння за Gryшку.

— Суцяга! — Якаў адварнуўся, плюнуў і махнуў рукой.

— Суцяга! — згадзіўся Лявон, адчуваючы нават нейкае задавальненне ад таго, што Якаў гаворыць з ім проста, па-сяброўску, ды і шчыра спачувае.

— Каб яму скулі ў бок! — не пераставаў абурацца Якаў. — Гэта ж трэба такое! — У яго светла-карых з зеленаватым адценнем вачах бліснулі жоўтыя іскрыні.

— Штомесяца цягнуць у суд, у Высокае. Ды яшчэ і сведкі!

— У сонд гродскі?

— Ну так.

— А хто яму прашэнне склаў? — папытаў Якаў.

— Адвакат.

— Ну і які вырок?

— Выроку яшчэ няма — адкладаюць.

— Надта ж, хоба, доўга цягнуцца такія суды! Каб як дапамагчы табе...

— Прызнацца, я ўжо і надзею страціў.

— Ай, хоба, не пераймайся! — Якаў паправіў на галаве капялюш. — Я цябе падтрымаю.

— Якім чынам?

— Гэту справу можна ўлагодзіць.

— Што ж для гэтага трэба? — прускавец быў гатовы на ўсё.

— Што трэба? Хабару трэба даць! — Якаў Арыстархавіч яшчэ раз уважліва паглядзеў на былога аднакашніка.

— Хабару?

— А ты не чуў прыказкі: «Калі карман сухі, то і суд глухі?»

— Чуў, але каб вось так проста...

— Ведаеш, хто ў Польшчы не бярэ хабару?

Лявон раскрыў ад здзіўлення вочы.

— Тры чалавекі, хоба на іх: Пілсудскі, які валодае ўсёй Польшчай; Мікалай Капернік, які стаіць у Кракаве на п'едэстале, трымаючы ў руках увесь зямны шар; палкоўнік Свідэрскі — начальнік пятага аддзела Генеральнага штаба, — яму ў 1920 годзе ў баі каля Мінска бальшавікі адсеклі рукі.

Тут яны разам засмяяліся — Якаў Арыстархавіч і Лявон, пачухваючы патыліцу.

— А інакш — пустая гавэнда, пане спадар, — дадаў Якаў.

Дамовіліся на пяць злотых — як з сябрам. Але дзе іх дастаць?

Давялося звяртацца да дзядзькі Хведара — свішчаўца, які пазычыў тры злоты. Астатнія нашкраблі, падціснуўшы з Фёклай сямейны бюджэт. Належащая сума была перададзена Якаву Арыстархавічу, і чарговае пасяджэнне суда па справе Латушкі і Кужаля стала апошнім. Пасля перапынку быў прачытаны прысуд. Вырок абвясціў сам суддзя. У ім гаварылася, што ўдзельнікі судовай цяжбы Гжэгож Латушка і Леан Кужаль на месцы мяжы паміж

сваімі надзелямі павінны пад кіраўніцтвам каморніка правесці палявую, як праехаць возам, дарогу, і карыстацца гэтай дарогай не забараняецца нікому з вяскоўцаў.

Адвакат настроіў свайго кліента Латушку звярнуцца з апеляцыяй у акруговы суд, які можа вынесці іншае рашэнне, пераглядзеўшы прысуд суда гродскага, але Якаў Арыстархавіч, які сачыў за ходам справы, здолеў угаварыць адваката не рабіць гэтага.

Лявон па-свойму, але таксама не надта быў задаволены вынікамі. Якаў Арыстархавіч, суцяшаючы былога аднакашніка, тлумачыў:

— На вялікі жаль, хоба, мы вельмі марудна рухаемся да справядлівасці. Быцам бы і санацыя абвешчана, але марудна...

На гэтым, аднак, не скончылася. Пасля таго як каморнік зноў абмераў надзелы і акрэсліў слупкамі дарогу, у Грышкі з'явілася новая думка. Адкуль яна прыйшла ў галаву, не ведаў і сам. Напачатку нават стрымліваў сябе, вагаўся, упіраўся, але натура ўзяла сваё, і Грышка буднім днём, нічога не сказаўшы нават жонцы, вырашыў падацца ў Камянец, у пастарунак паліцыі, у якім ужо быў адзін раз разам з іншымі прускаўскімі мужчынамі — пасля таго, як паскандалілі з секвестратарам. «Там лепш зразумеюць, чым у судзе!» — сцяўшы зубы, думаў ён. Пасля зімняга Міколы выпаў густы снег, але Грышка, быццам не заўважаючы зімы, паехаў на возе, куляючыся на зацвярдзелых калдобінах.

Сустрэў яго ўсё той жа пан Шчука, абмацаў добраахвотнага наведвальніка сваімі маленькімі ўчэпістымі вочкамі. З Высокага Шчуку па нейкіх меркаваннях перавялі ў Камянец на тую ж пасаду каменданта паліцыі.

— Хто ты естэм?

— З Прускі я. Гжэгож Латушка.

— Но то цо поведзіш?

У Грышкі ад хвалявання прапаў голас, ён са страхам заўважыў, як падазрона і з недаверам зіркнуў на яго сваім пранізлівым поглядам Шчука, як яшчэ больш натапырыўся руды вожык над каменданцкім ілбом.

— Хачу замальдаваць вам важнае дзела, — заікаючыся, пачаў наведвальнік. Ён пераступіў з нагі на нагу, не ведаючы, відаць, з чаго пачаць. — Я прыйшоў сказаць пану, што ў нас у Прусцы ёсць бальшавік...

— Якія бальшавікі, пся крэў? — ад нечаканасці Шчука ўстаў, падаўся ўперад і абалёрся рукамі на стол.

— Леан Кужаль.

— А хто ён такі?

— Жыве ў Прусцы.

Рудыя бровы каменданта папаўзлі ўверх.

— Дык чаму ты думаеш, што ён бальшавік?

— А хто ж яшчэ? Калі страшыць усіх: «Прыйдзе Варашылаў — ён паварушыць», дык гэта хіба не бальшавік?

Шчука знікавеў і ад нечаканасці зноў апусціўся ў крэсла. Паведамленне нечаканага візіцёра ашаламіла і прыгаломшыла.

— Так і сказаў: «Прыйдзе Варашылаў?» Ну, пся крэў, я яму пакажу! Ты сам гэта чуў?

— Ну, сам я не чуў, затое іншыя чулі.

— Хто?

— Уся Пруска гамоніць...

— Гм...

— І жонка ў яго бальшавічка.

— Жона? Яка жона?

— З Расіі бальшавічку з сынам прывёз! — Грышка не стрымаў зласлівай усмешкі. — Ён і ў вагоне, калі адтуль ехалі, камісарыў, распараджаўся ўсім...

— Адкуль ехалі, проша пана? — не зразумеў Шчука. Узбуджаны словамі неспадзяванага госця, ён пачаў з месца на месца перакладаць жоўтую раменную плётку, што ляжала на сталі.

— З Расіі! — Грышка не таіў сваёй зацягасці і азлобленасці.

— Вы што, разам там былі?

— Разам. Я добра яго ведаю...

Пан камендант сумеўся: каб такое тварылася ў яго пад носам? Неверагодна!

— І медалёў яму бальшавікі надавалі... — працягваў візіцёр, затрымаўшыся вачыма на сцягнелым медалі, што вісеў на пукатай грудзіне начальніка камянецкай паліцыі.

— Дык ты мог бы быць неблагім канфідэнтам?! — ні то спытаў, ні то ўжо вырашыў Шчука. «Трэба паглядзець, што за птушка», — падумаў пры гэтым.

А да Грышкі прыйшло як бы нейкае натхненне:

— Між іншым, чырвоны сцяг з сабой прывёз, толькі вось схаваў недзе! — Ён успомніў раптам дзівака Кузёмку, якога ўгледзеў, калі той заходзіў у двор да Кужалёў. — Да яго і цяпер невядомыя людзі ходзяць!

— Хто? — Шчука ледзь не крыкнуў.

— Не ведаю.

— Трэба ведаць. Абавязкова даведайся!

— І песні спявае, — дадаў да ўсяго Грышка.

Шчука быў яшчэ больш здзіўлены:

— Яке пёсэнкі?

— Бальшавіцкія, — сказаў, не задумваючыся, Грышка.

Пан камендант выйшаў з-за стала і энергічна захадыў па кабінецце, потым спыніўся каля Латушкі:

— Будзеш вывядоўцам! Гэта — ганарова! — у голасе каменданта пачуўся загад. — Прыходзь і дакладай!

— Да чаго дакладай? — не ўцяміў Грышка чаго ад яго хочучь.

— Дурань! — не выцерпеў Шчука. — Ідзі дахаты! Калі трэба, мы самі цябе знойдзем...

III

Фёкла сядзела на кухні, чысціла бульбу, калі ў хату ўваліўся Антон Давыдзюк — солтыс. Не атросшы з ботаў снег, спытаў:

— А дзе ён?

— Хто?

— Ну, Лявон.

— У клуні яго шукай — там ён.

Солтыс пасунуўся ў клуню. Лявон выкідаў з застаронка сена карове.

— Добры дзень!

— Добры дзень!

— Вось такая справа, браце, — пачаў Антон. — Цябе неадкладна выклікаюць у Камянец, у пастарунак, — Антон гаварыў з Лявонам па-сяброўску, даверліва.

Не інакш нехта данёс на Лявона ў паліцыю, быццам бы той сустракаўся з падазроным чалавекам. Лявон здагадваўся, хто гэта мог быць: адразу падумаў на Грышку: «Гэта ён!» Нядаўна выклікалі Павала Гальяша — ён выпісваў часопіс «Маланка». Вобыск зрабілі, але нічога, апроч некалькіх нумароў часопіса, не знайшлі. А часопіс цікавы, паноў высмейвае і парадкі іхнія, ды так трапна!

— Служу людзям, усёй вёсцы, а свая гаспадарка на развал пайшла, — паскардзіўся солтыс.

— Няўдзячная ў цябе пасада, — згадзіўся Лявон.

— Добра, што хоць ты, браце, спагадаеш.

Захвалявалася, даведаўшыся пра Лявонаў выклік у пастарунак, Фёкла.

— Ой, калі ўжо яны ад нас адчэпяцца... — трывожылася яна, збіраючы мужу вузельчык з хлебам і салам.

Лявон таксама спахмурнеў. Раніцай — нічога не паробіш — цяплей апра-нуўся, насунуў на галаву шапку-кучомку, выцягнуў з-пад застрэмка санкі, якія служылі яшчэ бацькам і цудам захаваліся, запрог Гуза. Кінуў, каб ямчэй было сядзець, у кельню абярэмак саломы, торбу з сечкай, сеў сам і цмокнуў на каня.

Пастарунак сустрэў зыркай чырвонай шыльдай з вялікім белым арлом, што як бы пільнаваў уваход у гэтую ўстанову. Паліцыянт, хутчэй за ўсё дзя-журны, адвёў яго ў пусты змрочны пакой, і прускавец чакаў там гадзіны дзве, не меней. Потым ужо другі паліцыянт завёў да каменданта паліцыі. Гэта быў усё той жа Шчука. Лявон адразу пазнаў яго руды натапыраны вожык над ніз-кім ілбом. Праўда, твар у Шчукі ўжо не такі квадратовы — пакруглеў, а вочкі сталі меншыя, амаль у заплылых тлушчам шчылінах. На грудзях ля кішэні цяпаўся ўсё той жа крыжык на зялёнай стужцы, і на сталі перад камендан-там ляжала ўсё тая ж раменная плётка з жоўтай скуры. «І плётку з Высокага забраў», — падумаў Лявон, спыніўшыся ля дзвярэй.

— О-о! Стары знаёмы! — як бы ўзрадаваўся камендант, з-пад ілба зірнуў-шы на ўвайшоўшага.

Кужаль нічога не адказаў, стаяў, пераступаючы з месца на месца.

— Дык калі Варашылаў прыйдзе?

Прускавец сумеўся ад нечаканага пытання:

— Пра якога Варашылава пан кажа? — няўцямна перапытаў ён і між-вольна ўспомніў — памяць падказала — колішні вечар у Галёнкавай хаце, калі сабраўся «сейм» і Варашылава згадаў каваль: «Прыйдзе Варашылаў — ён па-варушыць», — сказаў тады Пракоп. І вось як азваліся яго словы (Пракопа ўжо няма!) — дзе давялося пачуць іх і ў каторы ўжо раз.

— Гэта я ў вас павінен спытаць, пан Кужаль, бо ў вас ёсць, відаць, такія дадзеныя.

— Не, пан памыляецца ці жартуе: ніякіх дадзеных на гэты конт у мяне няма. Я нічога не ведаю. Мая справа — плуг ды барана.

— Зусім нічога?

— Не, — адмоўна паківаў галавою Лявон.

— Знаёмы адказ! Усе вы так гаворыце, пакуль газы не паспрабуеце!.. — у голасе каменданта пачулася недвусэнсоўная пагроза.

Лявон цяжка ўздыхнуў, як бы жадаючы яшчэ раз пацвердзіць: «Я нічога не ведаю. Чаго ты прыстаеш да мяне са сваёй дурнотаю?.. Ну, Грышка! Па-працаваў...»

— Што, рэвалюцыі захачеў?

— Я ўжо адну рэвалюцыю перажыў. Пабачыў яе ў Расіі. З мяне ўжо хо-піць...

— А то можам і газы даць паспрабаваць. На першы раз нападзі на в-дой! — раз'юшыўся раптам Шчука. Прускавец убачыў налітыя крывёю вочкі каменданта.

Размова набывала пагрозлівы характар.

— Хто ў вас камунай займаецца? Калі не скажаш — самога пасаджу! У халоднай пасядзіш — лепшым станеш.

— За што?

— Знойдзеца за што! За пёсэнкі! — руды вожык над каменданцкім ілбом яшчэ больш натапырыўся.

— За песні? — здзівіўся прускавец, успомніўшы, што і ў Высокім некалі Шчука задаваў гэтае пытанне пра «пёсэнкі». — Пан камендант думае, што мне толькі і засталася — песні спяваць? — падследны горка пасміхнуўся. — Можа, і спяваў бы, ды Бог голасам не абдарыў.

Лявонаў жарт здаўся каменданту пераканаўчым і нават дасціпным, але выраз твару паліцыянта заставаўся хмуры і незадаволены.

— У нас ёсць звесткі, што ў вашай вёсцы жыхары збіраюцца групамі!

Прускавец здзіўлена павёў галавою, не зусім разумеючы свайго суразмоўніка, а той тлумачыў:

— А хіба ты не ведаеш, што больш за траіх чалавек збірацца нельга? Дык гэта днём! А вечарам увогуле збірацца забараняецца!

— Прызнаюся, што гэтага я не ведаў, і мне нават дзіўна.

— Няўжо солтыс вам пра гэта не казаў?

— Можа, яшчэ не паспеў, — паціснуў плячыма Лявон, каб не падстаўляць Антона. «Пасадзяць! — мільганула ў галаве. — Пэўна пасадзяць!»

Шчука яшчэ раз агледзеў падследнага сваім непрыхільна-калючым позіркам.

— Ідзі да сваёй жоны — большэвічкі, ты, комуністо! — ён рэзка крутнуў заціснутай у руцэ нагайкай — тая прарэзліва віскнула, як бы згаладнелая па чалавечым целе і незадаволеная, што прапускае такі выпадак. — Сёння абмяжуемся прафілактычнай размовай, але помні!

«Няўжо ён мяне адпускае? — не верыў сваім вушам Лявон. — Пасля ўсіх пагроз — і выпускае?»

— Ідзі! — зноў паўтарыў камендант.

Можна б і радавацца, але настрой быў вельмі дрэнны. Выйшаўшы з пастарунка, Лявон спыніўся і застыў у смяротным жаху перад жыццём: «Ёсць час, калі хочацца жыць, калі смак да ўсяго адчуваеш, а ёсць — не дай Бог. І чаго ўсе яны ад мяне хочучь?» Вяртаючыся дадому, не выперпеў і ў Замастах спыніў каня каля карчмы. Карчмаў тут было некалькі — у гэтай гаспадарыла Хайка. Прускаўцы любілі заязджаць менавіта да яе. Па-першае, па дарозе. Па-другое, Хайку лічылі сваёй, бо яна была дачка былога прускаўскага карчмара Мордкі Вінаграда. Старая карчма на Замастах згарэла ў вайну — побач з прысыпаным снегам фундаментам стаяў часовы будынак, у якім размяшчалася новая. Сюды з Прускі і перабралася Хайка. Праўда, у цэнтр яе пакуль што не пусцілі — трымала карчму на Замастах. Праз маленькія вокны скупа церушылася святло.

Ён зачэпіў лейцы за плот і зайшоў, зняў шапку, павітаўся. За прылаўкам стаяла гаспадыня — адпускала гарэлку і закуску. Наведвальнікаў было няшмат. Лявон, не распранаючыся, сеў за стол. Зняў толькі шапку і прыгладзіў над ілбом чубчык.

— Хая! — звярнуўся да гаспадыні, тулячы галаву ў каўнер кажуха.

Гаспадыня пачула і падышла. Гэта была яшчэ не старая жанчына з цёмна-карымі вачыма на смуглым твары, у зялёнай кофце і доўгай, амаль да падлогі, спадніцы няпэўнага колеру.

— Што, халадно? — спытала яна па-мужчынску грубаватым голасам.

— Халадно! — паціраючы рукі, адказаў прускавец. З Хайкай ён быў крыху знаёмы: не раз заязджаў і частаваўся гарбатай ці ліманадам з булкай.

— Ну то, можа, гарэлка?

— Давай.

— А на закуску што?

— Селядца, толькі без цыбулі.

— Дзівак! У цыбулі самы цымус.

— Не! Без цыбулі.

Хайка жвава крутнулася і хутка з'явілася з кручком гарэлкі, парэзаным на талерцы селядцом, кавалкам хлеба і шклянкай.

— А відэлец?

Гаспадыня падала відэлец. Ён сам сабе наліў, выпіў і занюхаў хлебам, потым закусіў селядцом. Праз мінуту-другую адчуў, як запякло ў страўніку. Крыху счакаўшы, выпіў зноў. Яшчэ больш адчуў, як гарэлка казыча нутро, пранікае ў жылы, грэе, але прыкры настрой не мяняўся. Хмарныя думкі не пакідалі. У галаве круцілася ўсё тое ж: «Чаго яны ад мяне хочуць? І Грышка той самы, і Шчука... Каму я што благое зрабіў? Пакрыўдзіў каго, ці што? Чаго ім ад мяне трэба? Нельга чалавека зусім у куток заганяць — ён тады непрывасцей можа нарабіць...»

Але Лявон не адчуваў сябе пераможаным.

«А што, калі прыстукнуць таго Грышку? Сустрэць недзе сам-насам і — паставіць кропку!...»

Ён разлічыўся з гаспадыняй за гарэлку і селядзец і сабраўся выходзіць. Тая, мусіць, заўважыўшы гнятлівы стан кліента, глянула на яго са спачуваннем:

— Паслухайце, не едзьце, значуйце, неспакойна на дарозе. Кажуць, гэтыя збуічы з кульбамі перапыняюць.

У карчме было месца і пераначаваць — для тых, хто меў у гэтым патрэбу, але Лявон адмовіўся:

— Не, дзякуй, трэба ехаць.

Насунуў на галаву шапку і пасунуўся да дзвярэй. Пераступіўшы парог, выйшаў на ганак. Конь з санкамі стаяў на тым жа месцы каля плота. У цёмным небе мігцелі зоркі, шырокай паласой ззяў Млечны Шлях, але Лявон як бы не заўважаў гэтага, не спыніўся і не падняў вачэй. Адвязаў ад плота лейцы, пяшчотна пачухаў каня між вушэй. «Той самы конік, што ўдружыў некалі Кляновік, калі вярталіся з бежанства. Гуз. Ёсць жа вось на свеце і коні добрыя, і людзі...»

Паправіў у санках салому, сеў на перадак і, не паднімаючы пугі, прыцмокнуў на каня. Санкі крануліся з месца. Дадому звычайна конь бег хутка. З Замастоў павярнулі на Пруску, мінулі Мікалаева з цёмнай царквою на горцы. Зоркі зацягнула хмарами, і конь пайшоў трусцой, нібы баяўся згубіць дарогу. З-за хмар раз-пораз выскокваў маладзік, а потым зноў хаваўся, нібы гуляў у жмуркі. У твар збоку Лосьны дыхнуў халодны вецер, прадвяхчаючы набліжэнне марозу. Белым клоччам закруцілася вакол санак замець. Лявон схаваў нос у каўнер кажуха і як бы прыснуў. Колькі спаў, не ведаў. Прахапіўся, калі пачуў, як ззаду зашалайсцела саломы і нехта моўчкі ўзбраўся на санкі. Лявон азірнуўся. На возе, нахіліўшы галаву, сядзела жанчына ў шэрай світцы. Галава заматана хусткай.

— Хто ты?

— Не прызнаў?

— Не.

Гуз перайшоў на крок, ледзьве перастаўляючы ногі.

— Той раз я не села, бо ты з Фёклай ехаў.

— А хто ты?

— Хто? А Ганну помніш?

— Якую Ганну?

— А Васілішыну! Забыў?

— Не, не забыў.

— Забыў! Кахаліся ж мы з табой. Хіба не помніш? Эх, ты!

Да яго нарэшце дайшло, што ззаду сядзіць Ганна Васілішына. Яго Ганна! Жывая! Праз кажух Лявон адчуў, што яна яго пяшчотна, але шчыльна абдымае.

— Якая ж ты цяпер?

— Такая ж, як і тады.

— Што? Маладая?

— Маладая.

— Як тады?

— Як тады.

Яна нешта сказала яшчэ, але ён ад хвалявання недачуў.

— А ты што? Няўжо забыў пра мяне? — зноў пачулася ззаду.

— Помню.

— І, як кахаліся, помніш?

Ён толькі застагнаў — у свядомасці абудзілася даўняе, прысыпанае попелам часу, выразна аднавіліся карціны далёкага дзяцінства і маладосці, калі ён вярнуўся з Амерыкі. Ганна, Ганна, Ганна... Успаміны адгукнуліся болям, які працяў усю яго істоту. «Вось, — падумаў, мацней тулячыся да яе, — лёс падарыў яшчэ адно спатканне. Не спадзяваўся...»

— Не думай, што мяне няма. Я раўную... Да Фёклы раўную.

— Да Фёклы?

— Яе ты любіш больш, чым мяне любіў. Я ведаю... — у Ганніным голасе пачуліся крыўдлівыя ноткі.

— Яна ж мая жонка!

— І гэта ведаю, і тое, што ты з Расіі яе прывёз.

— Ну так!

— Адкуль прывёз — туды і назад вязі!

— Але я не магу быць такім жорсткім!

— Можаш! А да мяне ты не быў жорсткім? Праз каго так усё сталася?

Лявон сцяўся, замоўк, не маючы смеласці павярнуцца, сустрэцца з яе вачыма.

— А Косця мой дзе? — спытала раптам яна.

— Хто?

— Косця.

«Сына прыгадала, сынавым лёсам пераймаецца! — зразумеў ён. — Ох, бедная!»

— Кажуць, што ён тады з бальшавікамі пайшоў, калі палякі наступалі... — ціха прашаптаў Лявон.

— Не, ён, каб ты ведаў, ужо вярнуўся. Ён тут!

— Тут?

— Тут. Таварышы ў яго ёсць, але ён адзін. Калі сустрэнеш, то падкажы што, дапамажы. Ты асцярожны, а ён гарачы надта. На Трахіма надзеі няма.

«Успомніла ўсё ж! — раўніва падумаў ён. — Трахіма ўспомніла...»

Недзе ўдалечыні тонка празвінелі чыесьці балабончыкі. Як бы нехта ехаў полем, кудысьці спяшаючыся. Пачуўшы гэтыя гукі, Гуз падняў вушы, наасцярожыўся і зноў прыспешыў хаду, а праз хвіліну рвануўся так, што з-пад капытоў у твар ударыла снежнымі ашмёткамі. Лявон адкрыў вочы, агледзеўся, зірнуў назад. Ганны нідзе не было. «Што такое? А дзе ж яна? Толькі што размаўлялі... — ён азірнуўся па баках, услухаўся. Цішыня. Аціхлі балабончыкі. Конь ішоў крокам. — Куды ж гэта я заехаў?» Тут і дарога нейкая незнаёмая зрабілася: кустоўе, адзінокія сосны, бярэзнік з цёмным веццем. У бярэзніку зарагатала нешта дзікае — не то птушка, не то звер. Конь напалохана стрыг вушамі, адольваючы ўзгоркі і яміны. Чутно было, як, ёкаючы, білася ў конскім чэраве селязёнка.

Выехалі нарэшце на роўнядзь. Лявон пачаў разглядацца, адчуваючы, як хапае за шчокі перадранішні мароз. Вакол, як акінуць вокам, ляжала акрытае снегам поле з рэдкімі грушкамі-дзічкамі на ўзмежках. Ён адчуў, што адзін у гэтым полі, адзін, усімі забыты і пакінуты. З правага боку над полем паказаўся тонкі акраец сонца, промні якога шырэй рассунулі палявы далягляд. Лявон торгнуў ляйчыну, і конь, крутнуўшы хвостом, падаўся ў супрацьлеглы ад сонца бок, і хутка на пагорку паказаўся Ляксееў вятрак, які стаяў, быццам той казачны волат, ахоўваючы спакой і дабрабыт прускаўцаў. Хутка павінна была быць і Пруска, але настрой не лепшаў. Непакойла ўсё тое ж: «Чаму ж гэта так, што ў жыцці, дзе шмат прасторы і волі, адзін чалавек другому дарогу пераходзіць? Здаецца ж, нічога дрэннага я гэтаму Латушку не зрабіў — чаму ён так мяне ненавідзіць? Вядома, нельга прымусіць чалавека, каб ён кагосьці любіў, але ж і паскудзіць другому чалавеку нельга. Не, з Грышкам трэба нешта рабіць, каб канчаткова на галаву не сеў...»

З такімі думкамі ён прыехаў у Пруску, на свой падворак. Гуз ад стомы валюхаўся з нагі на нагу. «Загнаў каня?» — машынальна падумаў Лявон і, забыўшы нават распрэгчы жывёліну, пайшоў у хату. Не распранаючыся, накіраваўся ў камору, зняў са сцяны стрэльбу (пасля той сустрэчы з Кляновікам стрэльбу ён усё ж такі прыдбаў), сціснуў яе ў руках і выйшаў, не зачыніўшы за сабою дзвярэй. Ён ведаў, што часам не варта рабіць так, як хочацца ў першую хвіліну, але спыніць сябе не мог. Хутка адчыніў весніцы, прайшоў вуліцу і павярнуў у двор да Грышкі. Фёкла, стаміўшыся чакаць, заснула і прачнулася, калі нехта загаласіў. Глянула ў акно: на прыгуменні стаяў нераспрэжаны конь з возам. Галашэнне між тым узмацнялася. «А божачкі!» — голасна ўсклікнула Фёкла, хуценька апранулася і выбегла на вуліцу, прадчуваючы нешта страхотлівае. Лявон ужо вывеў Грышку з хаты і гнаў далей. Той ішоў, палахліва азіраючыся і міргаючы сваімі маленькімі вочкамі, яшчэ не паспеўшы, мусіць, да канца ўцяміць жажлівасці свайго становішча.

— Куды ты яго? — накінулася на мужа Фёкла.

— На могліцы ён яго вядзе, страляць мае! — плачучы і заламваючы рукі, галасіла Вера, Грышкава жонка.

— Лявонка! Ты што? Адумайся! Чалаве-е-ка! — Фёкла ўбачыла, як паябелі Лявонавы вусны.

— Разлічыцца з ім хачу... За ўсё!

— Не трэ-эба-а! — на ўвесь голас заенчыла Фёкла. — не трэ-эба!

— Ну, і колькі табе далі, сволач?! — напудзіўся Лявон на Грышку. Той ад страху згорбіўся і толькі палахліва круціў галавой. Фёкла дагнала іх, учапілася ў мужа абедзвюма рукамі, павісла на шыі. Лявон супраціўляўся, жадаючы выбавіцца з жончых абдымкаў. Прыбег Вася — і ён стаў прасіць.

— Каб не я, ты здох бы як рудая мыш! — крычаў Лявон на Грышку.

Пачалі збірацца цікаўныя. Прыбегла напалоханая Хомчыха. Усё гэта, відаць, падзейнічала — Лявон уздыхнуў, моўчкі павярнуўся і, апусціўшы галаву, з заціснутай у руцэ стрэльбай, нічога не гаворачы, пайшоў дадому. Фёкла прынесла з каморы бутэльку з першаком, настоеным на зёлках, дастала са шкафчыка кілішак, наліла.

— Асадзі нервы, Лёня, супакойся.

Ён выпіў і пачуў, як у куце, пад столлю, нервова білася нейкая, мусіць, ашалелая ад холаду муха.

— Калі і забіў бы, дык ён гэтага варты... — сказаў Лявон і раптам заплакаў, па-дзіцячы выціраючы твар кулаком.

Фёкле стала надта яго шкада. Значыць, дапякло, калі чалавек пайшоў на такое.

— Супакойся! Супакойся! — прасіла яна.
 — Сволач! Каб яго зямля не насіла... — лаяўся Лявон.
 — Ці не Трахім гэта яму падказвае? — выказала здагадку Фёкла. — Я часам бачу, як стаіць з ім, гаворыць нешта і па баках азіраецца...

IV

Колькі не разважаў Лявон, ніяк не мог зразумець — дабро ці зло прывяло яго да гэтага ўчынку. Ці ўсё адбылося неяк само па сабе? Каб не Фёкла, там бы яго і забіў. А так толькі напалохаў. Астудзіўся. Пасля гэтага Грышка тыдзень не выходзіў з хаты. Але ж і папалохаць трэба было! На галаву ўзлез.

І яшчэ адна падзея — гэту вестку прынесла суседка Хомчыха. Убегла да Кужалёў, як заўсёды, босая і гаманкая. Ішла да калодзежа па ваду — гэта недалёка, праз дарогу — і забегла, пакінуўшы вядро ля калодзежа.

— Добры дзень! — зірнула туды-сюды паблеклымі, але вострымі вачыма. — Ашалець можна!

— Што такое? — насцярожылася Фёкла, але Хомчыха больш звярталася да Лявона:

— Ты нічога не ведаеш? Косця Хлябіч з Амерыкі прыехаў!

— Косця?

— Ну?

Лявон успомніў тую начную дарогу з Камянца і сустрэчу з Ганнаю — яна ж і пра Косцю ўспомніла! Вось цяпер і разважаў, прыроілася яму тая сустрэча ці адбылася ў сапраўднасці. Дзіва нейкае!

— Праўда?

— Сама бачыла! На свае вочы! Прыгожы і ўбраны па-амерыканску: у капелюшы і чаравікі жоўтыя. Вось шчасце для Трахіма, бо, мусіць, з далярамі прыехаў...

Усе ведалі, што, калі адступалі чырвоныя ў 1920 годзе, пайшоў з імі і Косця. І вось цяпер вярнуўся... з Амерыкі.

Лявон, аднак, нічога не сказаў, але па тым, як пабляднеў і адварнуўся, відаць было, што вестка яго вельмі ўзрушыла.

— Фёкла, пазыч на прамілуй Бога адну запалку, — звярнулася Хомчыха да гаспадарыні, — мой Панас яе на чатыры часткі расколе і надоўга хопіць, а я, як куплю, аддам.

Фёкла памацала рукой за комінам, дастала карабок з запалкамі, выняла адтуль дзве:

— На.

Узрадаваная Хомчыха, дзякуючы, пабегла дадому.

Лявон задумаўся. Атрымліваецца, што ён не з бальшавікамі ўцёк, а ў Амерыку падаўся? Цяпер гэта надта цяжка, а ён — глядзі ты! — здолеў. Лявон апрануўся, выйшаў з хаты — трэба было ўсыпаць скаціне, напаіць Гуза, прыбраць у клуні.

К канцу дня забрыў Кузёмка. Гэта было неспадзявана, але і Лявон, і Фёкла ўзрадаваліся госцю. Зіхотка бліснулі наглянцаваныя халявы Кузёмкавых ботаў. Госць скінуў бравэрку, і гаспадыня пацікавілася, ці не галодны, папытала, ці будзе есці.

— Учора еў, аднака, сёння ізноў хочацца... — жартуючы, прызнаўся вандроўнік.

Фёкла наліла гарачай капусты, адрэзала хлеба.

— Хачу ўвесь свет прайсці! — як бы пахваліўся Кузёмка, сёрбаючы капусту і заядаючы хлебам.

— Няўжо гэта магчыма? — усумніўся гаспадар.

— А чаму не? Магчыма! — пацвердзіў вандроўнік. — Я на гэта вельмі спадзяюся...

— Ну, і што чуваць?

— Такога яшчэ не было! — сказаў Кузёмка, адклаўшы ўбок лыжку.

Гаспадары насцярожыліся, рыхтуючыся пачуць нешта незвычайнае. Госць адчуў гэта і сказаў:

— А ў Варшаве архірэй мітрапаліта забіў. З нагана...

— Не можа такога быць! — вырвалася ў Фёклы. — Мітрапаліта?

— Каб я так жыву! — запэўніў яе Кузёмка, пляснўшы сябе кулаком у жывот.

— Як жа гэта здарылася?! — амаль не крыкнуў Лявон.

Вандроўнік пачаў свой аповед:

— У саборы Аляксандра Неўскага адбывалася святочная служба. У самым, можна сказаць, цэнтры Варшавы. Прыгожае месца! Гэта каля Старога Мясца — не раз там быў. А сабор такі, як карцінка! Пяць купалоў, і ўсе залатыя! Службу правіў мітрапаліт уладыка Георгій. Казанне гаварыў, аднака, па-беларуску. Нядаўна толькі з Мінска, праз зялёнае акно збег...

— Праз якое? — не зразумела Фёкла.

— Праз зялёнае, — патлумачыў Кузёмка. — Гэтак кажуць, калі за мяжу збег. А інакш, скажу я вам, ад Саветаў і не ўцячэш, як толькі праз зялёнае акно. Дык вось, — працягваў расказчык, — службу ў тым саборы правіў мітрапаліт. Прыгожы такі мітрапаліт, высокі, малады яшчэ, з чорнай барадою. Нядаўна толькі з Мінска. Пасля службы мітрапаліт выйшаў на плошчу перад саборам, хацеў, мусіць, нешта сказаць людзям. Тут яго і перастрэў малады праваслаўны архімандрыт Смарагд. Таксама прыгожы, барада кучаравая, але з наганам. І надта няўступчывы. Наставіў на мітрапаліта наган — хлоп! — гэны і паваліўся. Цяпер у турме пасядзіць — дваццаць гадкоў далі.

— Ай-й-й! — залямантавала Фёкла. — А Божа мой! Што ж гэта робіцца?

— А вось тое і робіцца, што Чорны бог з яміны выбрыў, Анцыхрыст, інакш кажучы. Гэта ён лютуе! Яшчэ і не тое будзе. Я многае бачу...

— Гэта ж як добра было б, каб людзі ў спакоі жылі! — уздыхнула Фёкла.

— Не палучаецца! — Кузёмка бездапаможна развёў рукамі, як бы просячы ў гаспадароў прабачэння за тое, што так непамысна ўладкавана чалавечая існаванне.

Па вуліцы на скорасці, распырскваючы дарожную грязь і разганяючы курэй, прамчаўся матацыкліст у чорных акулерах і з жанчынай на заднім сядзенні, якая, відаць было, шчыльна тулілася да спіны матацыкліста.

— Наш бацюшка айцец Гіпаліт, — патлумачыла Фёкла, нібы просячы прабачэння за галаваломнага ездака і яго пасажырку.

Усе праводзілі дзіўны матацыкл поглядам.

— З кім гэта ён? — пацікавіўся Кузёмка. — З матушкай?

— З пані Пакорскай, — сказала Фёкла. — Настаўніцай.

— Палячка?

— Ну вядома.

— Такога, аднака, я яшчэ не бачыў, — прызнаўся госць. — І не халадно ім! Яшчэ ж зіма...

— Разам з бабай не халадно! — зноў пасміхнуўся Лявон.

— Ох ты мне! — з напускной строгасцю накінула на яго Фёкла.

Нейкі час маўчалі, як бы да чагосьці прыслухоўваючыся.

— Чуў я, што і ты тут моцна быў узлаваўся на суседа, — Кузёмка паглядзеў на Лявона, але не прыдзірліва, а як бы са спачуваннем. — Злавацца не

трэба. Вунь і ў пісанні сказана: «Не мстите, но дайте место гневу Божию. Мне отмщение, Аз воздам».

— Часам, браце, бывае так, што немагчыма вытрымаць, — у сваю чаргу развёў рукамі Лявон. — Хацеў бы, а немагчыма.

Міска ўжо апусцела, і Кузёмка, аблізаўшы лыжку, адклаў яе ўбок.

— І гэтак здараецца! — згадзіўся ён, уздыхнуў і пацягнуўся за шапкай. — Трэба, аднака, цяпець! Нічога не зробіш!

— Куды ты? — устрывожыліся гаспадары, але госця было не стрымаць.

— Мне мусова трэба, — цвердзіў ён, падняўшыся з-за стала. — Мусова!

Трэба дык і трэба — пагадзіліся гаспадары.

Кузёмка як прыйшоў, так і пайшоў, падзякаваўшы за прытулак. Як звычайна — нібы кудысьці спяшаўся. Лявон чамусьці ўспомніў Кляновіка: «Таксама недзе ходзіць па свеце, вандруе, павучае. Але якія яны ўсё ж такі розныя людзі — ён і Кузёмка. Той баявы, ваяўнічы — каб усё зламаць і будаваць нанова, а гэты, наадварот, надта рахманы — цішэй вады, ніжэй травы. Нібы з розных планет. Адзін нібы з Марса, а другі... — Лявон падумаў пра Кузёмку, — з Месяца, ці што?» Уголас сказаў:

— Вось і Кляновік ходзіць недзе.

— Бяздомкі — і адзін, і другі! — уздыхнула Фёкла. — Нічога валацужніцтвам не дасягнеш. Але што зробіш, калі клёку не стае. Ой, бяда!..

Невядома, чаго ў голасе было больш — спачування ці асуджэння...

* * *

Пабыўшы колькі часу ў бацькавай хаце, Косця не вытрымаў і неяк пад вечар прагуляўся па вуліцы. Лявон бачыў, як ён прайшоўся пад вокнамі, апраунуты не па сезоне (стаяла яшчэ зіма) у лёгкі плашч жаўтаватага колеру, на галаве красаваўся светла-шэры з ружовым адценнем капялюш. Кіраваўся ён, па ўсім відаць, да Шпронькавай лаўкі. Лявон спачатку вагаўся, а потым не вытрымаў і, накінуўшы на плечы кажух і надзеўшы шапку, пайшоў следам. Ля лаўкі ўжо сабраліся прускаўскія мужчыны і паміж іх — Косця. У абліччы яго нічога мясцовага, прускаўскага, не было: жоўты плашч, з-пад якога, атуляючы шыю, выглядаў белы шалік, свежая кашуля і квяцісты, стракаты гальштук, рудыя, акуратна падстрыжаныя тонкія вусікі. Але найбольшую цікавасць і павагу выклікаў светла-шэры з ружовым адценнем капялюш з шырокімі, фацэтна загнутымі палямі. Сапраўды, як нейкі заморскі паўлін. Угледзеў падышоўшага Лявона і, як не дзіўна, пазнаў, паціснулі адзін другому руку.

— З вяртаннем! — павіншаваў Лявон. — Ну і хутка ж ты, браце, вырас — нядаўна яшчэ маленькі быў, а цяпер, ого!

— Цяпер, дзядзьку, сам час прыспешвае! — не разгубіўся Косця. — Марудзіць нельга, бо адсталых б'юць!

— Марыканец! — павёў галавою Гамон, але невядома было, каго ён меў на ўвазе — Косцю ці Лявона, і стала зразумела, што Косцю, калі Гамон дадаў: — У капелюшы!

На парозе паказаўся таўсматы Шпронька ў цёплым суконным пінжаку мясцовай работы і шапцы-«мацеёўцы», такой, якую насіў Пілсудскі. Усе дзівіліся на Косцю. Ад «марыканца» павявала гонарам і самаўпэўненасцю, з круглатварага, крыху курносага аблічча не сыходзіла ўсмешка.

— Ты, як каміваяжор які! — не стрымаў свайго захаплення Шпронька, якому чамусьці вельмі падабалася гэтае замежнае слова «каміваяжор».

Косця дастаў з кішэні пачак папярос, працягнуў мужчынам, потым закурыў і сам.

— Ну, як жывём, землякі?

— Ад каляд да грамніц, ад вербніцы да вялікадня — так і жывём, — за ўсіх адказаў Гамон.

— О'кей! — усміхнуўся «марыканец».

Яны закурылі, зрабілі некалькі глыбокіх зацяжак, выдыхнулі дым.

— Смачныя! — пахваліў папярсы Галёнка.

— Дзіва што! — сказаў Гамон. — Варшаўскія!

— Галоўнае, Трахімавіч, каб на спажытак, — азваўся з парога Шпронька, які не курыў і смаку папярос не ведаў.

З зацягнутага хмарамі неба зацерушыла снежная крупка. Падзьмуў вецер, заблытаўшыся ў полах Косцінага моднага плашча.

— Халадно? — паспачуваў Міхаль Тупчык.

— Ды ўжо вясна!

З хаты выйшаў Канстанты і, стоячы на ганку, доўга ўзіраўся ў іх бок, потым вярнуўся назад, у хату.

— Ну і дзе ты там быў, дзе працаваў? — спытаў Лявон.

— Ой, дзядзьку, лягчэй сказаць, дзе не быў. Усюды быў, працаваў шмат дзе! На розных работах. На заводах, на шахтах, на фабрыках...

— У Нью-Йорку быў?

— Быў.

— Нью-Йорк там — галоўны горад! — сказаў Цімоша, які, відаць было, паспеў ужо пасябраваць з пляменнікам.

Пытанні сыпаліся адно за другім, «марыканец» адказваў больш жартам, ухліста.

— А ці шмат, Трахімавіч, зарабляў? — спрабаваў высветліць Тупчык.

— На пражытак хапала, — рагочучы, адказаў «марыканец», закурваючы яшчэ адну папяросу.

— Ну і як там, у Амэрыцы? — дапытваўся Оргій Відэрка.

— Па-рознаму, дзядзьку! Каторыя багатыя, капіталісты, дык тыя добра жывуць, а рабочы люд ледзь дыхае. Работы не хапае. Крызіс. Каторыя былі ў Амэрыцы, тыя ведаюць, што гэта такое.

— Крызіс — не дай Бог! — пацвердзіў Лявон.

Падышоў Пятро Ламака, павітаўся.

— Можа, нашага Піліпка бачыў? — з надзеяй спытаў ён.

— Не сустракаў.

— У Чыкага ён.

— Не бачыў.

— А як дабіраўся? Праз Лібаву? — пацікавіўся Лявон.

— Праз Гданьск, а далей цягніком.

Калі «марыканец» вяртаўся ад Шпронькі, яго перастрэла старая Васіліха і, абняўшы ўнука, які спачатку яе і не пазнаў, заплакала і запрасіла ў хату. Выйшаў ад яе Косця праз якіх паўгадзіны. Пра што там гаварылі, ніхто не ведаў. Васіліха праз шыбіну доўга глядзела яму ўслед.

Жыў Косця пры бацьку — Трахім адвёў яму асобны пакойчык у бакавушцы. Прайшло колькі тыдняў, і да «марыканца» заявіўся солтыс Антон Давыдзюк:

— Чаму не пакажашся паліцыі? Чакаеш, пакуль яна сама да цябе заявіцца?

Пасля гэтага Косця ездзіў у Брэст вырабляць, як ён казаў, неабходныя дакументы, пашпарт. Трахім паспрабаваў быў знайсці для яго заняткаў.

— Заўтра, сынку, з плугам пойдзеш — азіміну араць. Чуеш?

Косця, седзячы за сталом, у адказ на бацькаву прапанову засмяўся, задраўшы галаву ўверх, а потым сказаў:

— Не-е, тато, гэта работа не па мне. Я ўсё ж такі марыканец.
 — Дык ты што, бацьку дапамагчы не хочаш? — Трахім ад нечаканасці ажно раскрыў рот: «Ну і ну!»
 Сын зноў пасміхнуўся:
 — Вось — даляры... — ён паклаў некалькі паперак на стол. Да гэтага Косця грашыма не хваліўся. Уражаны Трахім ціха прысвіснуў:
 — Пс-с-с...
 Гэтую размову паміж братам і пляменнікам чуў Цімоша.
 — Дык што вы — як птушкі нябесныя — не сеце і не жнеце? — засмяяўся ён, увайшоўшы ў бакавушку і звяртаючыся да пляменніка. Пра нешта ён як бы здагадваўся.
 — Не, дзядзьку, не скажы — і сеем, і жаць будзем. Усё будзе!
 — Ну то глядзі, — засапеў Трахім, прымаючы са стала грошы.
 З цягам часу Косця пачаў паяць каструлі. Аказваецца, ён няблага ведаў гэтую справу. Казаў, у Амэрыцы давялося навучыцца. Уменне прыгадзілася. Людзі неслі да яго дзіравы посуд, а забіралі як новы. Плацілі і дзякавалі.
 Адночы панёс пару каструль і Лявон. Ідучы паўз вокны Косцінай бакавушкі, пачуў песню, якую той спяваў:

Цыганка с картамі,
 Дорога дальняя.
 Дорога дальняя —
 Казённый дом.
 Быть может, старая
 Тюрьма центральная
 Меня, мальчишечку,
 По новой ждёт.

Отлично знаю я
 И без гадания:
 Решётки толстые
 Мне суждены...
 Опять по пятницам
 Пойдут свидания
 И слёзы горькие
 Моей жены...

«Не чуў я такіх песень у Амэрыцы, — падумаў Лявон, — гэтак больш у Расіі спяваюць...»
 Гаспадар сустрэў ветла, запрасіў прысесці. Лявон сеў на столак. Закурылі. Косця чымсьці нагадваў запалонаўскага Мішу. Крыху курносы, усмешлівы.
 — Ну, як жыццё, дзядзьку?
 — Патроху.
 Курьць Лявону не хацелася, запаленая цыгарка адразу ж і пагасла.
 — Ну што ж, можа, гэта і добра, што патроху, а як тут у вас з паліцыяй?
 — Выглядаюць, вынюхваюць...
 — Паліцыя, відаць, усюды аднолькавая...
 — У Амэрыцы, здаецца, яна не такая злая, — Лявон паглядзеў на Косцю: цікавіла, як ён адрэагуе на гэта, аднак той нічога не адказаў.
 Недзе забрахаў сабака.
 — Тут кругом «тайнякі», трэба асцерагацца, — счакаўшы, дадаў Лявон.
 — Асмялелі паны. Няма на іх Мухі, — сказаў Косця, аглядаючы Лявонавы каструлі.
 «І пра Муху ведае! Адкуль?» — падумаў Лявон. Уголас сказаў:
 — Пра Муху нешта даўно не чуто.

— Яшчэ пачуем.

Пра маці Косця нічога не пытаў.

«Забыў, ныйначай, — вырашыў Лявон, — а яна яго не забыла...»

Лявон не без цікавасці сачыў за яго паводзінамі. Ні ў якой Амерыцы Косця, вядома, не быў, а прыехаў з супрацьлеглага, так сказаць, боку. Прыехаў у Заходнюю Беларусь з Мінска як інструктар для падпольнай работы. Ён не хлусіў, а сапраўды ехаў сюды праз Гданьск, дзе тады размяшчалася Палітбюро ЦК КПЗБ. Да Палітбюро, праўда, ён не меў якіх-небудзь непасрэдных адносін, і сустрэча з ім не ўваходзіла ў яго планы. Проста праз Гданьск была на той час «акружная» дарога ў адрозненне ад «зьялёнай» — праз мяжу. Перад гэтым скончыў мінскую школу. Выпраўляў яго ў Мінску Мішка Елізаровіч — родзіч Славінскага, сакратар апарата Бюро дапамогі Заходняй Беларусі. Косця атрымаў заданне ўступіць у члены новай дэмакратычнай арганізацыі — Грамады — і разгарнуць актыўную дзейнасць. Меў ён яшчэ адно далікатнае даручэнне: пашукаць слядоў Кляновіка, пра якога было вядома, што ён «засыпаўся», і трэба было дакладна даведацца, што з ім. Вопытны Кляновік стварыў сетку надзейных агентаў, сувязь з якімі, аднак, апошнім часам была страчана. Прыехаўшы ў Пруску, Косця стараўся ні на кога не звяртаць асаблівай увагі. Да яго ж — свежы чалавек ды яшчэ і «марыканец»! — прыглядаліся. Здалёк і зблізку, калі насілі паяць дзіравы посуд. А ён прыкідваўся дзіваком. Адночы здзівіў і прускаўцаў, і ўсю акругу. Разам з дзядзькам Цімошам пафарбаваў бацькавага каня. Штодня назіраючы з акна, як Сівы, апусціўшы галаву, скубе ля плота траву, Косця вазьмі і скажы:

— Падмаладзіць яго не шкодзіла б, надта старым выглядае.

Цімоша, чмыхаючы папяросай, лянiва засмяўся, яшчэ не цямячы, куды хіліць пляменнік. А той, наставіўшы на дзядзьку курносы твар з вусікамі, усур'ез прапанаваў:

— Давай, дзядзьку, паголім каня! Кашлаты ён нейкі! Давай паголім, а то яму душна!

Цімоша зрабіў зацяжку і паціснуў плячыма:

— Я чуў, што цыганы фарбуюць коней, а каб галілі — не чуў. Гэта трэба цэлы цэбар мыльнай пены. Ды і памазок! Не памазок, а валасяную мятлу!

— Дык што ты прапануеш?

— Як скажаш, — Цімоша зноў паціснуў плячыма, а пляменніку, відаць, спадабалася яго спасылка на цыганоў, якія пры неабходнасці фарбуюць коней, надаючы ім іншую масць.

— Пафарбаваць яго ў іншы колер, ці што? — напіраў ён. — Га?

— Можна, — сціпла адказаў Цімоша.

— Давай, дзядзьку, чырвоным яго зробім!

— Чырвоным?

— А што? Будзе, як сцяг!

— Ад паліцыі непрыемнасцей не абярэшыся, — пакруціў галавой Цімоша.

— Нічога! — супакоіў пляменнік. — Адкараскаемся!

— Ну, глядзі сам, табе відней.

Косця з'ездзіў да Берасця, прывёз чатыры бляшанкі чырвонай фарбы (па дзве на кожны бок), якую яны ўдваіх з дзядзькам развялі на алеі. Падабраўшы момант, калі Трахіма не было дома, Сівога вывелі з хлява, павесілі на галаву торбу з аўсом і сечкай, а самі пачалі фарбаваць яму бакі. Фарбы не шкадавалі. Спачатку мазаў пэндзлем Цімоша, а потым яго змяніў Косця, затым — зноў Цімоша. Сівы цярпліва зносіў гэтую непамыснасць.

Нашто спатрэбілася «марыканцу» гэтае фарбаванне, ніхто не мог зразумець. Міжвольна над гэтым задумаўся і Лявон. Магчыма, Косця хацеў паказацца вельмі легкадумным чалавекам, бо хіба можа сур'ёзны чалавек

без прычыны пафарбаваць жывёліну — ды яшчэ ў такі вогненна-чырвоны колер.

Назаўтра Трахім, заглянуўшы ў хлеў, не пазнаў Сівага. Перад ім стаяў конь-агонь і спакутаным вокам касіў на гаспадара. Трахім сумеўся ад нечаканасці, яго рудыя бровы папаўзлі на лоб, а зялёныя кашачыя вочы гатовыя былі вылузацца з арбіт. Усё яго аблічча выказвала крайнюю ступень жаху. Угледзеўшы такім гаспадара, Сівы задам адступіў ад яго ў куток. Трахіму раптам стала шкада каня.

— Косю. Косю, косю... — ён паспрабаваў падысці бліжэй, але конь не падпускаў, трос грывай і круціў галавою, па целе хадзілі дрыжкікі. Сіваму, відаць было, смылелі бакі, і цяпер ён увогуле баяўся чалавека, нават гаспадара. Трахім адразу змікіў, чыхі рук гэтая справа, і кінуўся ў хату:

— Хто гэта ўчвэрэў? — зароў ён, рыўком адчыніўшы дзверы ў сынаву бакавушку.

Маляры былі якраз там — і Косця, і Цімоша. Выпівалі, бо на стале стаяла пачатая бутэлка і сякая-таякая закуска. Цімоша адвёў вочы ўбок, як бы ён тут не пры чым, а Косця засмяўся, чухаючы патыліцу.

— Сумнавата тут, — як бы паскардзіўся ён, не глянуўшы на бацьку.

— Сумнавата? Калі сумнавата, то ідзі да бабкі жыць, да Васіліхі, яна маці тваёй маці. Дабрадзей знайшоўся!

— Нічога страшнага, — бараніўся сын.

— А што ж ён такога ўжо і зрабіў? — апраўдваў пляменніка Цімоша. — На, браце, выпі! — ён наліў Трахіму кілішак.

Трахім выпіў, прыкусіў пер'ем цыбулі, але ад свайго не адступаў:

— Чаго добрага, ты мне пачнеш яшчэ і кароў фарбаваць!

— Тато, калі вам гэтак не падабаецца, дык мы яго паголім. Маім «золінгерам»!..

— Што? Нават так?

— А што? А потым зноў пафарбуем, колер падбяром...

— Дзе ж гэта ты, сынку, мудрасці такой набраўся? Няўжо ў Амэрыцы?

— Так! Там коней і голяць, і фарбуюць!

— У такім разе ідзі да сваёй Васіліхі! Фарбуй ёй курэй! — сказаў Трахім і бразнуў дзвярыма.

Пры такіх вось абставінах давалося Косцю перасяліцца да бабкі Васіліхі.

Пагалоска пра пафарбаванага каня разышлася шырока. Дастала нават да пані Пакорскай, якая па-ранейшаму настаўнічала ў Прускаўскай школе. Стыхія вясковага існавання яе не цікавіла і амаль што не закранала, а калі і закранала, дык толькі праз вучняў, з бацькамі якіх даводзілася мець такія-сякія зносіны, але тое, што нейкі дзівак пафарбаваў каня, дайшло нават да яе. Пані была дужа здзіўленая, захацела нават пабачыць таго чалавека, але ісці з візітам да Косці, які цяпер жыў у бабкі Васіліхі, вядома, не выпадала. Адноўчы яна сустрэла «марыканца», які выходзіў са Шпронькавай лаўкі, а пані Хэлена ўваходзіла. Глянуўшы на Косцю, чамусьці адразу падумала, што гэта і ёсць той дзівак.

— Гэта той чалавек, які пафарбаваў каня? — спытала ў Шпронькі.

— Той самы! — пацвердзіў лавачнік.

Пані Хэлена здзіўлена азірнула прыз дзвярны праём: Косця ішоў не аглядаючыся і амаль параўняўся з ураднікаваю хатаю, абыходзячы знакамітую прускаўскую лужыну.

У другі раз яны зноў сустрэліся каля Шпронькавай лаўкі. Навокал разліваўся пах белага і ружовага бэзу, у вішанніку, каля ўраднікавага дома, гулі хрушчы. Выглядала настаўніца па-летняму і вельмі прывабліва: тварык свежы, усмешлівы, ружовая, па модзе, блузка няшчільна аблягала грудзі і гнуткі

стан. Широка раскрытыя шэрыя вочы з цікавасцю пазіралі на «марыканца», які першы зачапіў яе:

— Не ведаў, што ў нашай глушы растуць такія прыгожыя кветкі. Я ўражаны!

Тварык дзяўчыны яшчэ больш паружавеў, і яна міжвольна, мусіць, пад магічным уздзеяннем камплімента, спынілася.

— Такіх прыгажунь я сустракаў толькі на Брадвей! — працягваў між тым «марыканец». — Што вы тут, проша пані, робіце?

— Я настаўніца мясцовай школы.

— Канстанты Хлябіч, — назваў сябе Косця і, схіліўшыся, як «гжэчны кавалер», пацалаваў настаўніцы «рэнчку». Пацалаваў і пачырванеў: успомніў, што не гэтаму іх, маладых курсантаў, вучылі старэйшыя таварышы ў мінскім «Садзе», як скрытна называлі «школу». Нават голас Мішкі Елізаравіча ўспомніў: «Палава схільнасць да класава варожага, а значыць, маральна-супрацьлеглага аб'екта — такая ж ненармальная з'ява, калі б вас цягнула да кракадзіла ці арангутанга». Думаў: «Няўжо гэта аж так? Але калі вопытныя таварышы кажуць, значыць, варта прыслухацца...»

— Хэлена Покорска, — пасля некаторай паўзы адрэкамендавалася настаўніца, загледзеўшыся на светла-шэры з ружовым адценнем Косцеў капялюш.

— І што вы, дазвольце вас спытаць, пані Хэлена, выкладаеце?

— Мову польскую і літаратуру. Вучу іх прыхільнасці да польскай дзяржавы. А як жа інакш?

Косця ўспомніў, што ў мінскай «школе» таксама разам з іншымі прадметамі выкладалі літаратуру — толькі беларускую. Лекцыі чытаў нейкі Бельскі. Курсанты добра ведалі, ні для каго не было сакрэтам, што «Бельскі» — гэта ўсяго толькі псеўданім. На самой справе гэта быў вядомы пісьменнік Міхась Лынькоў.

— Беларускую літаратуру не выкладаеце? — пасміхнуўся «марыканец».

Яна зірнула на яго здзіўлена:

— Хіба ёсць такая?

— Калі ёсць польская, дык чаму не можа быць беларускай? — Косця зноў пасміхнуўся, яшчэ раз успомніўшы Бельскага — Лынькова і яго словы, што беларуская літаратура на паўтысячагоддзя старэй за польскую. Тады яго гэта вельмі ўразіла і як бы нават прыемна паказытала патрыятычныя пачуцці. Цяпер ён захацеў сказаць гэтыя словы настаўніцы:

— Беларуская літаратура, проша пані, паўтысячагоддзя старэй за польскую.

— Праўда? Адкуль гэта вам вядома?

Косця развёў рукамі:

— Гэта ўсім вядома.

— Усім? А я чамусьці не ведала...

Да іх размовы прыслухоўваўся Шпронька.

— Ну, зразумела, польскія кніжкі больш чытаюць, — як бы паправіў сябе «марыканец» і дадаў: — У Амерыцы, адкуль я прыехаў, вельмі папулярныя кнігі Элізы Ажэшка.

— Ну вось бачыце! Вы самі сабе пярэчыце!

— Знаю, але хацелася б, каб дзеці ведалі і роднае слова. Гэта было б справядліва!

— Нашто? На польскай мове можна азнаёміцца з сусветнай літаратурай, а па-беларуску што вы прачытаеце? Хіба што народныя казкі...

Косця не стаў працягваць спрэчкі. Пані Хэлена глянула на яго з усмешкай і яшчэ больш пачырванела. Відаць было, што яна хацела пра нешта спытаць і ніяк не рашалася. Нарэшце ён пачуў:

— Проша пана, скажыце, калі ласка, для чаго пан пафарбаваў каня?

Па праўдзе кажучы, гэтае пытанне Косцю ўжо добра надакучыла, і ён нават злаваўся і не адказваў на яго. Каб ведаў, што столькі будзе цікаўных, дык, можа, і не фарбаваў бы, а то толькі і чуеш: «А чаму, а чаго, а нашто?..» І для кожнага даводзілася шукаць адказ адпаведна яго ўзроўню і разуменню. Косця крыху падумаў, усміхнуўся і сказаў:

— Ведаеце, пані Хэлена, я люблю ўсё прыгожае. Гэта мая слабасць...

Пані Хэлена ажно ўстрапянулася, як бы менавіта гэта і хацела ад яго пачуць:

— Я так і знала! — усклікнула яна. — Я адразу сказала пану Гіпаліту, што гэты чалавек — мастак! Пафарбаваны конь — гэта ж, мусіць, вельмі прыгожа!

— Не, мастаком я сябе не лічу, — пачаў апраўдвацца «марыканец». — Для гэтага патрэбен талент...

— Я не думаю, што ў пана няма таленту. Толькі паспрабуйце маляваць на палатне! Алеем! Пачніце з пейзажаў...

— Што ж, давядзецца паспрабаваць, калі пані Хэлена гэтак шчыра раіць...

На гэтым яны развіталіся. Пані Хэлена пажадала новаму знаёмаму поспехаў, ён ёй — таксама. Пра сваю сустрэчу і прыязную размову з пані Хэленай Косця раскажаў Цімошу.

— Ты яе ў далоньку пашкрабі! Хе-хе-хе... — параіў дзядзька. — Далонька ў жанчыны вельмі далікатнае месца. Твая будзе!

Пляменнік нічога не адказаў, адно толькі засмяўся.

* * *

Перыядычна, прыкладна раз у два тыдні, Косця на нейкі час нечакана знікаў з Прускі і гэтаксама нечакана з'яўляўся зноў. Першымі, каго ён наведваў, былі Лісакі. У Брэст ехаў цягніком праз Лышчыцы, разглядаўся па баках, але нічога падазронага не заўважыў. У Брэсце ўладкаваўся ў гасцініцы па вуліцы Зыгмунтоўскай, адпачыў, устаў позна, расплаціўся з адміністратарам і рушыў на Вялікі базар, у шматлюддзе. Перш чым накіравацца ў Трышын, дзе жылі Лісакі, доўга хадзіў па базары, прыцэньваўся да рознага тавару, купіў пачку свежых газет, паабедаў у кафэ. Прагледзеў газеты — іх на Берасцейшчыне выдавалася шмат і на розных мовах: «*Kronika Poleska*», «*Dziennik Brzeski*», «*Ruch Poleski*», «*Głos Poleski*», «*Діло*», «*Гарт*», «*Фермерскае жыццё*», «*Воля народа*», «*Світло*», «*Новае жыццё*», «*Под небом Полесья*», «*Газета Православная*»... Пісалася ў іх пра розныя падзеі: пра стабілізацыю эканамічнага развіцця Польшчы, пра парыжскія моды асенняга сезона, пра тое, як аўтамабільны кароль Форд заваёўвае еўрапейскія рынкі. «*Dziennik Brzeski*» паведамляў, чым скончыўся штрайк брэсцкіх асенізатараў, якія мелі сваю секцыю ў прафсаюзе камунальнікаў. «*Газета Православная*» абмяркоўвала пытанні мясцовай аўтакефаліі.

Косця выйшаў з кафэ, увесь час азіраючыся, ці няма хваста. У Трышын паехаў толькі пад вечар, наняўшы рамізніка. Прыгарад дыкнуў пахам садавіны і гародніны. Паабапал дарогі стаялі таполі. Знайшоў дом нумар 3. Сустрэла яго Марыя. Цёмнабровая, залаціставалася красуня выглядала вельмі прывабліва, хоць апранута была па-звычайнаму, па-хатняму — у вузкую зеленаватую спадніцу з белымі пасачкамі і блузку моднага на той час тонкага кужалю. Блузка шырока адкрывала высокую белую шыю. На Косцю глянулі яе вялікія з зеленаватым адценнем вочы, жанчына недаверліва пасміхнулася, і на ружовых шчочках з'явіліся сімпатычныя ямачкі. Уражаны яе прыгажосцю, ён напачатку забыў і пароль, але ўсё ж успомніў:

— Вы прадаеце швейную машыну «Зінгер»?

— Мы самі хацелі б купіць, — пачулася ў адказ.

— Нажную ці ручную?

— Нас задаволіла б і ручная. Заходзьце! — гаспадыня прыязна, узмахнуўшы сваімі доўгімі махнатымі вейкамі, усміхнулася, і шырэй адчыніла дзверы.

— Ну што ў вас добрага чуваць? — Косця зняў плашч і акінуў вачыма пакой, шукаючы, дзе б прысесці.

— Добрага? Добрага не шмат. Санацыя...

— Ну і як яны вас аздаравіць хочуць? Санацыя — гэта, кажуць, аздараўленне.

— Аздараўленне? Калі аздараўленнем лічыць суд, то ён хутка пачнецца, следства ўжо закончылася.

Косця пра гэту справу чуў яшчэ ў Мінску ад Мішы Елізаровіча. У ноч з 6 на 7 лістапада 1925 года ў Брэсце і прыгарадных вёсках дэфензіва арыштавала каля двухсот чалавек камуністаў і сімпатыкаў. Пачалося следства, якое цягнулася пятнаццаць месяцаў. Судовы працэс адбыўся ў студзені 1927 года.

— Разгромлены сход Грамады ў Стара-Беразове.

— Дзе гэта?

— У Бельскім павеце, — Марыя ўздыхнула, — па той бок Буга.

— Ціснуць, значыць.

— Раману арыштавалі...

— Няўжо? — Косця ажно прыўстаў.

Раману Вольф ён ведаў як «Елену» — разам вучыліся ў мінскай школе. Маладая жанчына, паўнатварая, прыгожая, з нейкімі загадкавымі светлазялёнымі вачыма, добра гаварыла па-польску. Апошнім часам працавала сакратаром Брэсцкага акружкова.

— А як Ляховіч? — нечакана запытаў госць.

— У Брэст перавялі, цяпер ён у Брэсцкай.

Косця зразумеў, што Кляновік цяпер знаходзіцца ў Брэсцкай турме, куды яго перавялі з Пружан. Яны нейкі час памаўчалі, нібы ўшаноўваючы памяць блізкага таварыша, якога спасціглі цяжкія выпрабаванні.

— Няма, на жаль, Андрэя, — сумна загаварыла Марыя, маючы на ўвазе Кляновіка. — Прысутнасць яго вельмі адчувалася. Ён нам як бацька быў: і сам працаваў не шкадуючы сябе, і нас вучыў і натхняў. Ён быў неўгамонны. Сёння тут, заўтра там.

— Сувязь з ім ёсць?

— Ёсць.

Паўз вокны нехта прайшоў, дзверы адчыніліся, і на парозе паказаўся гаспадар — яшчэ малады чарнявы мужчына, з выгляду як бы напалову вясковец, напалову гарадскі, пра што сведчыў яго крамны пінжак і няўмела павязаны гальштук. Марыя сказала:

— А ў нас госць! — і патлумачыла, — гэта замест Андрэя.

— Ага! — сцяміў Ігнат і павітаўся з Косцем за руку. — З прыбыццём!

Пра Ігната, гаспадара кватэры, як і пра Марыю, Косця таксама чуў ад Мішкі Елізаровіча. Цяпер ён глядзеў на Ігната і як бы прыгадваў сказанае Елізаровічам. Прыкметы сыходзіліся: малады, чарнявы, па-сялянску просты.

— А што гэта вашы асенізатары? На барацьбу ўзняліся? — засмяяўся Косця, успомніўшы прачытанае ў газеце. — Усе газеты пра іх пішуць.

Ігнат заўсміхаўся таксама:

— Была справа. Смеху — на ўсю ваколіцу.

— Цікава!

— Ну, санацыя — яна ўсюды санацыя, яна і прыбіральняў не мінае. Брэсцкія гуўняжы¹ на сабе гэта адчулі.

Ігнат меў рацыю: санацыйныя мерапрыемствы новых уладаў уключалі і павышаную ўвагу да стану грамадскіх і індывідуальных прыбіральняў. Не былі выключэннем у гэтым санацыйным парыванні і гарадскія ўлады Брэста, якія зразумелі новую ўстаноўку, магчыма, залішне літаральна. Зрэшты, для гэтага меліся ўсе падставы. Асенізатарам плацілі дрэнна, і каналізацыйныя равы і прыбіральні ўжо даўно перапоўніліся нечыстотамі. Гараджане з гэтай прычыны не раз скардзіліся ў магістрат. На патрабаванне ўладаў навесці парадак асенізатары пад кіраўніцтвам свайго шэфа з прафсаюза камунальнікаў Казіка Беразоўскага (ён быў кіраўніком секцыі) паставілі ўмову — павысіць аплату. Тыя — не. Асенізатары адказалі штрайкам. Дапамагчы гарадскім уладам вызваўся вядомы брэсцкі штрэйкбрэхер Мойша Мухавецкі — «Мойша — шкляное вока», як яго яшчэ называлі.

Ігнат асабіста ведаў удзельнікаў гэтага незвычайнага штрайку, і Косця папрасіў расказаць пра ўсё больш падрабязна. Сабраўшы «каманду» сваіх прыхільнікаў, такіх жа штрэйкбрэхераў, як і сам, Мойша Мухавецкі накіраваўся з імі ў кантору асенізатараў. Узлезшы на ганак, ён пачаў, пабліскваючы пры гэтым шкляным вокам, з якога паўзла сляза:

— Горад некрасівы, ляціць смецце, цячэ гразь. Будзе скандал.

Казік, аднак, і вухам не павёў, і нават не глянуў на яго.

— Шахер-махер хочаш рабіць? — непрыязна кінуў нехта ўбок Мойшы.

Той утуліў галаву ў плечы і развёў рукамі, прытвараючыся блазнам, які нічога не разумее, а потым зацягнуў старажытны напеў:

Ша-а-а,
Давай памірымся...
Ша-а-а,
Давай памірымся...

Казік, пазіраючы на гэтае Мойшава прадстаўленне, хітравата пасміхнуўся і падаў хлопцам, з якімі ў яго была дамоўленасць, умоўны знак. Тыя, пахапаўшы падрыхтаваныя чарпакі, напоўненыя той самай жыжаю, з якою мелі справу асенізатары, абярнулі іх на галовы нечаканых гасцей. Сярод штрэйкбрэхераў усчаўся крык і паніка.

— Што за гвалт? Ша! — спрабаваў супакоіць сваіх прыхільнікаў Мойша. — Стой! — У яго голасе гучала напускная бадзёрасць.

Асенізатары між тым дружна, напераганкі, нападунялі свае чарпакі і апаражнялі іх на галовы Мойшы і яго «каманды».

— У гаўне ўтаплю-ю! — раз'юшыўся адзін з асенізатараў, ліха працуючы чарпаком.

Грымнуў рогат. У паветры запахла так, што, здавалася, на край свету ўцячэш. Штрэйкбрэхеры мітусіліся па падворку, заціснуўшы рукамі насы.

— Затое не ўгарна! — рагатаў Казік. — Вось вам! Каб не ўгарэлі!

— Гэта фалангісты! — залемантаваў Мойша, якому больш за ўсіх дасталася з асенізатарскіх чарпакоў.

— Эх ты — шлімазл! — крыкнуў Казік. — Ідзі адсюль, калі не хочаш быць сволаччу!

Мойшава кампанія з крыкам «гевалт» пусцілася наўцёкі, пакідаючы гаспадарку асенізатараў.

¹ Гуўняж (*польск.*) — асенізатар.

— Я развітваюся! Я развітваюся! — з пагрозай у голасе лямантаваў Мойша, дабегшы да варот.

— Не развітвайся, бо не вітаўся! — услед яму закрычалі асенізатары.

Беразоўскага арыштавалі. Зрэшты, такі варыянт быў прадугледжаны, і ў асенізатараў на арышт кіраўніка меўся свой адказ. Назаўтра, напоўніўшы бочкі фекаліямі, яны ўрачыста выязджаюць на цэнтральныя вуліцы Брэста, дзе размешчаны галоўныя службовыя, і не толькі службовыя, установы. Пад’ехалі да магістрата, да дэфензівы, занялі пазіцыі каля касцёлаў і кінатэатраў. Акружылі нават асабняк ваяводы. Каля бочак пачалі спыняцца цікаўныя. Асабліва шматлюдны натоўп сабраўся ля магістрата. Паміж людзей шнырыла паліцыя. Пасмялелыя асенізатары паставілі перад магістратам ультыма-тум: калі не вызваліце Беразоўскага, зальём горад экскрэментамі. Напачатку магістрат не саступаў.

— У Брэсце-над-Бугам я не дазволю рабіць рэвалюцыю! — сказаў на сустрэчы з прадстаўнікамі секцыі асенізатараў кіраўнік магістрата пан Снядэцкі. Шляхта, аднак, запанікавала, і магістрат вымушаны быў не толькі вызваліць Беразоўскага, але і задаволіць патрабаванні забастоўшчыкаў.

— Вось такая гісторыя, — скончыў свой аповед Ігнат.

— Малайцы! — пахваліў забастоўшчыкаў Косця і пасля хвіліны маўчання спытаў: — Ну, а як у вас «Грамада»?

Пра Грамаду Лісакі ведалі. Пасля таго, як з вясны 1925 года канчаткова адмовіліся ад курсу на ўзброенае паўстанне, была адпаведна зменена і тактыка — пачаўся пошук легальных форм работы. У 1925 годзе пад непасрэдным уплывам КПЗБ адбыўся раскол у беларускай нацыянальнай фракцыі польскага сейма. З фракцыі вылучылася група дэпутатаў на чале з Браніславам Тарашкевічам, якая аформілася ў арганізацыю пад назвай «Беларуская Сялянска-Рабочая Грамада». Казалі, што да ўтварэння Грамады спрычынілася Масква, падтрымала грашыма і кадрамі. Добра прыклаў руку да гэтага і Ульянаў — гэпэушнік, які меў дах у савецкім пасольстве ў Варшаве. Грамадаўскі рух на той час у Заходняй Беларусі становіўся надзвычай папулярным — у 1926 годзе шэрагі Грамады налічвалі каля сотні тысяч сяброў. Берасцейшчына, праўда, у гэтым сэнсе адставала, і Ігнат без утойвання далажыў пра тое гошцю.

— Выходзіць, што гуўняжы далі нам фору! — пасміхнуўся Косця.

— Выходзіць, — згадзіўся Ігнат.

— Затое ў рускай гімназіі ёсць ячэйка! — ажывілася Марыя. — Грыша Засімовіч арганізаваў. Палітычнага жыцця там ніколі не было, і вось — ячэйка. Ячэйка Грамады...

— У якой гімназіі?

— У Брэсце.

— Малайцы, хлопцы! — пахваліў гімназістаў Ігнат. — Нездарма іх прызвалі «первша гранда розбуйніча»!

— Грамада гэта нам дужа патрэбна! — неяк задумліва прамовіў Косця. — Грамада — гэта масы. — Ён прымружыў вочы, як бы нешта прыкідваючы...

Начаваў Косця ў Лісакоў на сене. Развітаўся пад раніцу, папрасіўшы Марыю падрыхтаваць справаздачу ў Цэнтр і прыняць удзел у акруговай канферэнцыі.

— І пра асенізатараў паведаміце! Абавязкова! Для Цэнтра гэта важна.

V

Вярнуўшыся з Берасця, Косця адведаў Кужалёў. Да Лявона яго чамусьці як бы нават цягнула. Прычыны тут маглі быць самыя розныя. «Марыканец» ведаў, што Лявон здагадваецца пра яго сапраўдныя заняткі. Гэты Косця, маўляў, толькі прыкідваецца дзіваком, а на самай справе ўсё выглядае інакш...

Гаспадароў ён застаў дома, у хаце: Лявон сядзеў за сталом і дробна рэзаў рудое прывялае лісце тытуню, згорнутае ў тугую трубку; Фёкла засцілала ложка.

— Цяжка з тытунём? — замест прывітання спытаў госць, заўважыўшы дрэнны гаспадароў настрой.

— Каб толькі з тытунём. З запалкамі яшчэ цяжэй.

«Марыканец» зняў з галавы свой модны капялюш і павесіў ля дзвярэй на цвік.

— Неяк, дзякуй Богу, жывём, — азвалася Фёкла.

Госцю гэта чамусьці не спадабалася:

— З Богам нам не па дарозе, цётка! Толькі туману напускае.

Гаспадыня ўздыхнула і пайшла на кухню.

Яны згарнулі цыгаркі, прыпалілі іх ад Косцінай запальнічкі і зацягнуліся дымам.

— Нешта вы, кажучь, з панам Падгурскім не падзялілі? — пасміхнуўся Косця.

— Ого! Ты ўжо і пра гэта чуў!

— Чуў.

Днямі і сапраўды ў прускаўцаў адбылося непрыемнае і даволі зацятае сутыкненне з панам Падгурскім. Зрэшты, тут была свая і даволі даўняя гісторыя. Даўно, яшчэ ад скасавання прыгону, прускаўцам належаў вялікі кавалак лугавой зямлі, які ў пана Падгурскага адкупіла казна і перадала сялянам пад сенажаць і «пасавіска» для скаціны. Каб карыстацца ўсім гэтым, прускаўцам выдзелілі спецыяльны «прагон», па якім яны маглі ездзіць і па якім хадзіла жывёла. І ўсё ж такі канфлікты здараліся, бо чыя-небудзь карова — не-не — ды забяжыць у панскі сад ці на поле. У той дзень пастушкі, калі па абедзе выгналі статак на пашу, мінулі масток і набліжаліся ўжо да Пана Яна, заўважылі Падгурскага ў высокай рагатыўцы з доўгім казырком, што блішчэў на сонцы. З чварака, з дубцамі ў руках, беглі парабкі. Пастухі паднялі лямант. Пазбягаліся прускаўскія мужчыны. Прыбег і Лявон. Пан Станіслаў роў як апантаны.

— Куды вы гоніце праз маю зямлю?! Вы паглядзіце, што робяць каровы! Я буду вас штрафаваць! Адрабляць мне будзеце! — Вусы яго ад абурэння тапырыліся ўверх. Лявон заўважыў, што ў руках у Падгурскага стрэльба.

— Мы маем права! — запырэчылі прускаўцы.

— Пане Станіславе! Прагон даўно наш, — як бы напамніў Лявон, бліжэй падступіўшы да Падгурскага.

— Паментай, хто ты, хаме! — вызверыўся той і наставіў на Лявона стрэльбу.

Адчуўшы, што пан стрэліць, Лявон інстынктыўна адскочыў убок і толькі таму, відаць, застаўся жыць. Стрэліўшы, Падгурскі як бы ацверазеў, ачوماўся і пад прыкрыццём парабкаў, угнуўшы галаву, падаўся у палац.

«Эх, Пяцельнікава б сюды! — у злосці падумаў Лявон, апрытомнеўшы пасля панскага стрэлу. — Ён бы паказаў!..» Пяцельнікаў — гэта знаёмы Лявона ў час знаходжання ў Расіі, у бежанстве. Яго якраз і ўспомніў. «Бальшавік! Умеў церабіць паноў і кулакоў. Як бы спатрэбіўся ён на гэты момант у Прусцы...»

Лявонам авалодалі прыкрасць і адчай:

«Што ж гэта такое? Такого, як кажа Кузёмка, яшчэ не было. Гэта ж, каб пацэліў, дык і з жыццём бы развітаўся. Хіба можна такое цярпець? У кут хочучь заціснуць. Не ўдасца!..»

Косціна пытанне зноў вярнула яго да гэтых невясёлых думак.

— Што зробіш, — паспачуваў «марыканец», выпускаючы з рота дым, — улада цяпер іхняя...

Гаспадар нічога не адказаў, толькі ўздыхнуў, зрабіўшы чарговую зацяжку.

— А каб падпусціць яму чырвонага пеўня? — ажывіўся раптам госць. — Ці знайшоўся б у Прусцы такі? Тут смеласць патрэбна...

Лявон маўчаў, пазіраючы кудысьці ўбок.

— А я ў Берасці быў! — сказаў Косця, хоць ніхто пра гэта ў яго не пытаў.

— Ну і што там чуваць?

— Казік Беразоўскі гуўняжаў падняў. Ён у іх там галоўны.

— Як — падняў? — не зразумеў Лявон.

— На забастоўку.

— Гуўняжаў?

— Гуўняжаў.

— Нават так?

— А вы што думалі! І дамагліся свайго! Задрыжэў магістрат...

— Пашанцавала хлопцам!

— Чаму — пашанцавала? Узяліся дружна, сабраліся ўсе разам, штрэйк-брэхераў разагналі і перамаглі!

— Не проста ўсё гэта, Косця. Ой, не проста!

— Рабуюць вас! Багацці вашы за мяжу вывозяць і за паўцаны прадаюць там. А вы ўсё сваё цвердзіце: не проста, не проста... Наадварот: усё вельмі проста, вось толькі арганізаванасці не стае!..

— Вось так, як ты, казаў мне адзін мой даўні харошы сябар. Прыйдзе час, і тут не будзе ні паноў, ні асаднікаў. Але пакуль што нічога да лепшага не мяняецца.

Яны памаўчалі, і Лявон ціха прамовіў:

— Даўно яго ўжо нешта не відаць, не заходзіць.

— А хто ж гэта такі, дзядзьку? Што за дзівак? — задраўшы ўверх галаву, Косця страсянуў рудой чупрынай і выпусціў з вуснаў струмень дыму. — Смелы, відаць, чалавек!

— У Амэрыцы мы з ім пазнаёміліся, у салуне. Быў такі салун у Дэтройце — «Разговор па-руску». Зайшлі піва папіць і пазнаёміліся. Андрэй Кляновік.

— Андрэй? Кляновік? Дык ён і сюды заходзіў?

— Заходзіў — чаму ж не?

— І вы яго ведалі?

— Ведаў.

Косця ўздыхнуў:

— Цяпер, дзядзьку, невядома, калі зойдзе.

— А што?

— Сядзіць ён, дзядзьку. На апеяцыю падаваў, дык яшчэ два гады дабавілі.

— Шкада.

— Шкада, — пагадзіўся Косця.

— Як жа так атрымалася?

— Атрымалася...

— Дык наведаль трэба! — усхапіўся Кужаль.

— Як наведаль?

— Ну, там, дзе ён сядзіць, у турме, перадачу якую перадаць.

Косця ўсміхнуўся з Лявонавай найўнасці, але тут жа сагнаў з вуснаў усмешку:

— Нельга. Ён, дзядзьку, такі, што толькі родзічы могуць яго наведаць, а калі хто яшчэ, дык пасадзяць, дапытваць будучь ды яшчэ і тэрмін прыпаяюць.

— Зразумела...

Косця не прызнаўся, што зусім нядаўна ён наведаў жонку Кляновіка, каб дапамагчы крыху грашыма і прапытаць што-небудзь пра яго самога. Дзеля гэтага ездзіў у Жабінку, дзе жыла Сцепаніда Тайко, працуючы прыбіральшчыцай у станцыйным буфэце. Косця доўга прыглядаўся да яе. Цікавіла, каго гэта славуты Кляновік узяў за жонку. Яна была не так каб прыгожая, але і непрыгожай не выглядала. Маладая. На Косцю напачатку з недаверам пазіралі буйныя шэрыя вочы, аднак адчувалася, што з характару яна лагодная. «Станістая», — падумаў «марыканец», згледзеўшы, як кужэльная блузка шчыльна аблягала грудзі. Сустрэліся, як і дамовіліся, пад вечар на адной з ціхіх месчачковых вуліц. Яна апранула спадніцу ў белыя кветачкі, прыгожую блузку. З Андрэем Сцепаніда была больш звязана праз братавую Пелагею, і лёс вязня быў ёй добра вядомы. Ад яе Косця і даведаўся пра няўдалую Кляновікаву апеляцыю ў Віленскі суд, які накінуў Андрэю яшчэ два гады зняволення. Пагаварылі пра тое-сёе яшчэ.

— Чакаць буду, — сказала Сцепаніда, папраўляючы пад хустачкай валасы.

— Малайчына! — пахваліў яе новы знаёмы. — І прозвішча ў цябе добрае — Тайко. Прыгожае!

— Мне гэта і Андрэй казаў, — прызналася маладзіца.

Косця перадаў ёй дваццаць злотых, і на гэтым рассталіся...

— Дык ты ведаў Андрэя? — яшчэ раз спытаў Лявон.

— Ведаў.

Яны змоўклі зноў.

— Дык выходзіць, адна ідэя згуртавала, — прамовіў нарэшце Лявон, пазіраючы кудысьці ўбок.

— Выходзіць, так, — адказаў «марыканец», думаючы пра штосьці сваё.

— Косця, а як бацька да ўсяго гэтага ставіцца?

— А што мне бацька? У бацькі, вы ж ведаеце, свае справы, — з ім мне не спулка. Сваецкія пачуцці цяпер мала што значаць.

Косця казаў шчыра. Ён даўно заўважыў — і напачатку нават здзівіўся, а потым прывык, — што ў яго няма ніякага пачуцця ні да нябожчыцы-маці, ні да бацькі, якія нарадзілі яго. Пусцілі ў свет, і толькі.

— Гэта так, — згадзіўся Лявон, думаючы пра нешта сваё.

— А мне што — дзе лёг там і выпайся! — з нейкім падкрэсленай лёгкадумнасцю дадаў Косця і пачаў развітвацца. Трэба было ісці дадому, дзе яго чакалі такія-сякія справы.

* * *

Праз некалькі дзён, ноччу, згарэў панскі палац, які Падгурскія называлі «наша сціплая хаціна». Здарылася гэта ў навальніцу. У Заходняй Беларусі было шмат пажараў. Пажары шугалі па ўсім краі. Прышло нават на гэты конт распараджэнне з паліцыі — устанавіць начную варту. Устанавілі яе і ў Прусы. На гэты раз была чарга Грышкі Латушкі і Цімошы Хлябіча. Калі загарэлася, яны, хоць і са спазненнем, усчалі лямант, прускаўцы папрачыналіся, але ратаваць панскае ніхто надта не спяшаўся. Агонь ахапіў будыніну з падветра-

нага боку, і з даху языкі полымя ўзвіліся высока ўверх. Трэск пажару чуўся здалёк. Лявон пазіраў на агонь з алешніку, што рос за прускаўскімі агародамі ўздоўж Плісы. Вечер туга сцёбаў па твары, але ён таго нават не заўважаў, адчуваючы нейкае таёмнае задавальненне. Абуджаныя пажарам, з палаца выбягалі яго насельнікі — паны і чаляднікі. Крыкі, звон, тупат. Лявон выйшаў з карчоў, калі пажар ужо добра такі разгарэўся. Агонь грыз кроквы, лізаў гонты, нішчыў дах.

— Бусакі нясеце! — крычалі вартаўнікі Цімоша і Грышка.

Людзі хапалі вёдры і бусакі, спрабавалі расцягваць сцены. У твар білі чорныя клубы дыму. Разам з усімі насіўся на пажары Косця, даваў нейкія парады і выкрыкваў каманды.

— У-у! — хапаўся за галаву пан Станіслаў, стоячы воддаль ад палаючага будынка.

Полымя раўло, як звер, прагна глытаючы ўсё, што трапляла на шляху. Чаляднікі і слугі выносілі з палаца клункі, падушкі, цягнулі мэблю, посуд.

— Усё прапала! — стагнаў пан Станіслаў.

І сапраўды, цяпер ужо гарэла ўсё: дах, сцены, вокны, стралялі галавешкі, плавiлася шкло. Агонь жаваў рэшткі бэлек і крокваў. Злева бялела асветленая полымем абора, з якой батракі выганялі скаціну.

Разгублена пазіралі на пажар Караль і Вігальд — сыны Падгурскага. Гарачыня забівала дых. Лявон правёў далонню па ўспацелым твары. Людзі бусакі расцягвалі галавешкі. Успомнілася чамусьці, як гарэлі некалі ў 1918-м, у Расіі, нікабалаўскія харомы.

Фёкла таксама была на пажары.

— Жах! — сказала, вярнуўшыся дадому. — Шкада, хоць і паны...

Недзе ў глыбіні душы Лявон быў з ёй згодны.

Пасля пажару, калі дом згарэў дарэшты, пайшоў дождж, які ўсё канчаткова патушыў і разам з тым старанна змыў сляды таго ці тых, хто падпаліў абсаду пана Падгурскага. Але здарэнне яшчэ доўга абмяркоўвалася ў Прусцы.

— Адны асмалкі ад таго палаца засталіся. Хто б мог падумаць! — здзіўляўся лавачнік Мікола Шпронька ў размове з былым ураднікам Кастантым.

— Можна, хто хацеў у час пажару абрабаваць маёнтак? — выказаў думку Гамон, зайшоўшы ў Шпронькаву лаўку.

Кастанты маўчаў, як бы нешта ведаў, але гаварыць не гаварыў.

* * *

Праз нейкі час Лявону і Косцю давялося разам ехаць у Камянец. Увішны «марыканец» апошнім часам уладкаваўся дарожным майстрам на шарварачных работах і ехаў па справах. Апануты з густам, па модзе (адразу відаць, што чалавек пры грашах): шэры амерыканскі пінжак, кашнэ, на нагах — галіфэ, хромавыя боты гармонікам. Твар чыста паголены, пад носам усё тыя ж рыжаватыя, акуратна падстрыжаныя вусы. За халявай у яго мерка, якой карыстаюцца дарожныя майстры, калі мераюць каменныя крушні і забрукаваную плошчу.

Выехаўшы на гасцінец, адзін і другі паглядзелі ў той бок, дзе яшчэ нядаўна красаваўся панскі палац.

— Усё з ветрам пайшло, — сказаў Косця, кіўнуўшы ўбок сядзібы Падгурскага, і дадаў: — Ці то маланкай ударыла, ці пеўня чырвонага хто падпусціў.

Лявон прамаўчаў, нічога не адказаў. Прыезджала паліцыя, выклікалі солтыса Антона Давыдзюка, рабілі дазnanне, аднак вінаватых не знайшлі і ўсё мусілі спісаць на навальніцу.

— Маланка ўдарыла, — дадаў Косця і зарагатаў.

Лявон перавёў размову на іншае:

— Ты, я гляджу, цяпер з каменнем маеш справу, — крыху няўдала пажартаваў ён, калі выехалі на камянецкі гасцінец. Але Косця не пакрыўдзіўся.

— Каменне каменнем, але мы больш сярод людзей працуем!

— Вядома, з людзьмі...

Міма, абганяючы іх, праехаў Восіп Дзванарык, сын былога ўрадніка, на ровары. Не павітаўся. Восіп таксама, як і Косця, працаваў дарожным майстрам, але на іншым участку. З халявы ў яго таксама тырчэла мерка.

— Праехаў і не павітаўся, — крутнаў галавой Лявон.

— Ганарысты!

— Ураднікаў сын.

— Сястра яго ў Брэсце, у публічным доме служыць.

Лявон засмяяўся:

— Гэта здольнасць у яе з дзяцінства. Тут ужо, браце, каму як удасца, хто кім народзіцца. Амелія — у бардаку, а Восіп па бацькавых слядах пайшоў — з паліцыяй знюхаўся...

— Канфідэнт?

— Падобна, што так, — паціснуў плячыма Лявон.

— Калі ён канфідэнт, дык што ж вы яго не апрыходуеце?

— Ён хітры: са сваёй вёскай не выдае, па іншых ездзіць, прыглядаецца.

— Яму, гаду, трэба ровар паламаць! — ускіпеў Косця. — Колы пракнуць — хай ведае! Хай не ездзіць!

Кужаль нічога не адказаў. Як бы не пачуў, закалыханы павольным рухам каня і падводы.

— Марудна ідзе ваш конь, дзядзьку, — пасміхнуўся «марыканец», — вы б яго крыху пугай...

— Падганяй каня не пугай, а аўсом, — адгукнуўся Кужаль і торгнуў лейцамі: — Но-о!

— Дзядзьку! — Косця злёгка штурхнуў фурмана пад бок.

— Што?

— А пра Грамаду чулі?

— Чуў.

— Ведаеце, колькі людзей у Грамадзе?

— Не. Адкуль жа я ведаю?

— Больш за сто тысяч! Цэлая партыя!

«Не можа ўтрымацца, каб не пахваліцца», — падумаў Лявон, а пасажыр працягваў:

— Каб на крэсах свая дзяржава была — беларуская. А найбольш свядомыя і далей глядзець — пра рэвалюцыю думаюць...

— Няўжо?

— Паўсюль гурткі збіраюцца, рух, дзела дзелаюць, а ў вас як паснулі, — паскардзіўся Косця.

Лявон пачухаў патыліцу:

— Наш народ да рэвалюцыі, мусіць, не здатны.

— Як? Ад уціску і прыгнёту можна вызваліцца толькі рэвалюцыяй!

— Падняцца цяжка.

— Паднімемся!

— Ну, хіба што Камянецкі стоўп упадзе...

— Эх, дзядзьку, вы як Фама няверуючы! — Косця незадаволена пакруціў галавой і прыцмокнуў языком. — Расія вунь якая магутная была, а бачыце, што сталася! А Польшча... Што такое Польшча!? Гэта будынак на курыных ножках! Ткні — ён і паваліцца.

— Мы ж былі ў Расіі, у бежанстве, усяго наглядзеліся... — Лявон зірнуў на свайго пасажыра: відаць было, што той раззлаваўся:

— Дзядзьку! Ніхто не мае права тармазіць рэвалюцыйную ініцыяціву мас! — Косця незадаволена чмыхнуў носам, і яны на працяглы час замаўчалі, кожны, мусіць, думаў аб сваім. Залацілася над гасцінцам сонца, павяваў лёгкі ветрык, камусьці ўсміхаліся старыя прыдарожныя прысады, але спадарожнікі, занятыя думкамі, не звярталі на гэта ўвагі.

Першым азваўся Лявон:

— Узяць уладу не так цяжка, але як потым утрымаць яе?..

— Утрымаем! — запэўніў яздок.

— Ты не баішся мне ўсё гэта казаць?

— Ну, калі вам, дзядзьку, Кляновік давяраў, дык чаму я павінен сумнявацца?

На ўпамінанне Кляновіка Лявон ніяк не адрэгаваў. Загаманіў пра іншае, пачаў як бы павучаць:

— Надта знушчаць жыццё не трэба. Не ўсё так проста. Я думаю, што лішне рыпацца не варта. Калі падумаць, дык пэўна ж ёсць на зямлі нейкі парадок, кожнаму, як кажуць, сваё, свае магчымасці, сваё поле дзейнасці, — вось і дзейнічай, жыві, карытайся гэтымі магчымасцямі. Іх, праўда, нешмат, і ў гэтым я з табой згодзен, але што зробіш...

— Ну, дзядзьку, з вамі, аказваецца, цяжка зварыць піва...

Размаўляючы, яны даехалі да Бабіцкай гары і ўбачылі ўдалечыні Камянецкі Стоўп.

— Тр-р-р! — Лявон міжвольна нацягнуў лейцы, і конь спыніўся.

— Што здарылася? — не зразумеў пасажыр.

— Паглядзі! — Лявон кінуў у той бок, дзе ўдалечыні, над усім мястэчкам узвышалася каменная вежа. — Стаіць!

— Гэта — Камянецкі Стоўп, — азірнуўся Косця. — Ён тут даўно стаіць.

— З дванаццатага стагоддзя! — удакладніў Лявон.

— Стаіць, а нашто стаіць? Прыйдзе час, і людзі разбураць — на цэглу разбураць. У будучым ён наўрад ці спатрэбіцца.

— Як? Гэта ж наша гісторыя! Колькі народу тут прайшло і праехала — і ён усіх бачыў! Усіх! Уяві сабе, і нахабных крыжакоў, і ангельскага прынца, які потым стаў каралём Генрыхам, і маскоўскіх стральцоў, і шведаў, ну і, вядома, нашых продкаў...

— Дык гэта ўсё мінулае! Каму тое сёння цікава?..

— Гэта — гісторыя!

— Якая гэта гісторыя, дзядзьку? Сапраўдная гісторыя, калі хочаце ведаць, толькі-толькі пачынаецца.

— Думаеш?

— Упэўнены.

— І ўсё ж такі гэта наша, сваё! — спрабаваў пярэчыць Лявон.

— Пра сваё трэба забыць — рэвалюцыя ж сусветная! Нацыяналы гэтага, на жаль, не разумеюць і такія конікі часам выкідваюць!

— І ўсё роўна я з табой не згаджуся. Пра сваё забываць не варта. Гэта — бацькаўшчына!

Косця махнуў рукой.

Далей праз Ліпну і да Мікалаева яны ехалі моўчкі.

Вось, нарэшце, і Замасты. Воз затарахцеў па забрукаванай «коцымі ілбамі» (так тут называлі брук) вуліцы.

Косця жвава саскочыў з воза, абтрос полы пінжака.

— Дзякуй! — кінуў на развітанне і пакіраваў у сваю кантору.

VI

Пад вечар, як звычайна, ля Галёнкавай хаты сабралася процьма народу. Прыйшлі паслухаць «марыканца». Сярод іншых і Лявон. Аднаго Трахіма, здаецца, не было. Апошнім часам ён не ўдзельнічаў у пасяджэннях «сейма». Аляксеева жонка Міхаліна, панылая і сярдзітая, сядзела ля парога, чысціла бульбу і ўслухоўвалася ў гаману мужчын. Косця насвістаў нейкую песеньку, а потым праспяваў:

Ад ве-еку мы спалі,
і нас ра-азбудзілі...

Прускаўцы пачулі гэта ўпершыню.

— Хорошая песня! — пахваліў Галёнкаў Мікіта, і пяецца па-нашаму, па-беларуску, і з сэнсам...

— Правоў у нас кот наплакаў — гэта праўда, — не даў дагаварыць, перабіў яго Оргій Відэрка. Ён па-ранейшаму лічыўся царкоўным вартаўніком і пасяджэнні «сейма», як называлі гэтыя зборы ў Галёнкавай хаце, наведваў не часта.

— Гэта — так! — падтрымаў Оргія Цімоша.

— Далей цяпець нельга, — як бы між іншым зазначыў Косця. — Трэба, хлопцы, дапамагчы людзям падняць вочы ад зямлі, агледзецца вакол сябе, уцяміць нешта ў гэтым свеце. Тут жа не Польшча! Польшча пачынаецца за Бугам і Наравам, а тут — Беларусь!

— Панапрысылалі ўжэнднікаў¹, — абурана загаманіў Сцяпан Сталетнік, — а гэта ж злодзеі! Іх не накармаць!

— Трэба, каб і ў нас гурток быў, — падаў думку Цімоша, які трымаў бок пляменніка і ведаў, куды той хіліць.

— Не гурток, а ячэйка, — паправіў яго Пятро Ламака. — Як у Расіі. — Ячэйка больш згуртаваная.

— Ячэйка — гэта калі партыя, — удакладніў Гамон. — Дзе партыя — там ячэйкі.

«Памятае пра Запалоннае», — падумаў Лявон, але нічога не сказаў, вырасыў паслухаць, што скажуць іншыя.

— А якая карысць ад гэтай партыі? — засумняваўся Галёнка. — Блізка бяды хадзіўшы, і на ліха натрапіш. Чаго добрага, а ліха хапае!

— Не партыя, а проста грамада, — зноў умяшаўся ў гаворку Косця, — але і грамадой можна сяго-таго дамагчыся. — Ён задраў галаву, прыгладзіў рудую чупрыну і загадкава пасміхнуўся.

— Грамадой жалеззе паломіш! — зноў падтрымаў пляменніка Цімоша. — Гэта ясна!

— У Расіі паноў і падпанкаў здорава пашчапалі! — напамніў Гамон, калу-паючы пальцам у носе. — Далі па карку!

— І ў вас нехта пеўня падпусціў, — уставіў слова Мікіта, які стараўся паводзіць сябе як дарослы.

— А я кажу, што гэта маланка, — запырэчыў яму Ламака, — тады якраз дождж быў. Я бачыў, як загарэлася.

На падаконніку сядзеў шэранькі каток і старанна цёр лапкай пыску. І сапраўды, у сенях пачуўся шум, шарпанне, нехта абмацваў дзверы, відаць, шукаў клямку, крахтаў. Потым дзверы адчыніліся, і ўсе ўбачылі Кузёмку, які ўжо закінуў на парог нагу ў блішчастым, наглянцаваным боце, каб зайсці ў хату. Зачыніўшы за сабою дзверы, зняў з галавы магерку і перажагнаўся, зірнуўшы на той куток, дзе вісеў завешаны ручніком абраз.

¹ Ужэнднік (польск.) — чыноўнік.

— Колькі народу! — здзівіўся госць, умошчваючыся на край лаўкі. — Больш, чым людзей! Як селядцоў у кадушцы!

— Кузёмка! — узрадаваўся Гамон. — Ну, ці ажаніўся?

Кузёмка даўно ўжо страціў надзею зладзіць сваю ўласную сям'ю і апошнім часам нават пазбягаў размовы пра жаніцьбу, але, што зробіш, такія, як Гамон (у кожнай вёсцы свой Гамон), цікавіліся ў першую чаргу якраз гэтым.

— Не, пакуле што не ажаніўся, — адказаў вандроўнік.

— А чаму?

— Чаму, чаму... — закруціў галавой Кузёмка, не ведаючы, як адкараскацца ад назойлівых пытанняў.

— Што ты прычапіўся да чалавека? — абсекла Гамона Аляксеячыха. — Як сабака!

Гамону, відаць, падабалася пацвельваць над дзіваком, і ён працягваў сваім гугнявым голасам:

— Браў бы Ганну Бочку. Цэлка. Шчэ мікалаеўская!

Увесь «сейм» зарагатаў.

У кутку, дакурваючы цыгарку, сядзеў кульгавы Фёдар-японец.

— Я чуў, — азваўся ён, маючы на ўвазе Гамона, — што Матрона твая кінуць цябе хоча, кажа, слабы ты для яе.

— Не слабы, — агрызнуўся Гамон і, пакрыўджаны, змоўк.

— Ну што скажаш, Кузёмка? — звярнуўся да госця Галёнка.

— Што скажу? Сабор разбурылі!

— Ой, людкове, што робіцца? — занепакоілася Аляксеячыха, плёхнуўшы неабабраную бульбіну ў чыгун з вадой.

— Дык гэта, можа, і добра... — не да месца рагатнуў Косця, але Кузёмка так на яго паглядзеў, што той адразу прымоўк.

— Які сабор? — здзівіўся Лявон.

— Праваслаўны, у Варшаве, Аляксандра Неўскага! — Кузёмка пачаў гаварыць з ярасцю і як бы непрытомнацю: — Душу знявечыць хочуць! Веру адабраць! Такого яшчэ не было! А Іаан Кранштацкі папярэджаў! Хіба забылі?

Кузёмку пачалі слухаць яшчэ з большай увагай, таму што пра Іаана Кранштацкага прускаўцы чулі не раз, асабліва тыя, хто пабываў у бежанстве. Госць стаў распавядаць і настолькі разгарачыўся, што пачаў заікацца:

— Іаан Кра-анштацкі! Ого! Ён ка-азаў, што калі разбураць са-абор Аляксандра Неўскага, дык і ўся Варшава будзе разбурана. Дашчэнт! Чулі?

«Сейм» маўчаў.

— Усё будзе разбурана, усё згарыць на гэтым свеце і ўжо згарае! Гэтак і ў Пісанні сказана.

— А я вось нешта не чуў, — спрабаваў прэрэчыць Гамон.

— То яшчэ пачуеш!

Сабор Аляксандра Неўскага ў Варшаве быў вядомы на ўвесь свет, і тое, пра што распавёў дзівак Кузёмка і ў што з цяжкасцю згаджаліся верыць прускаўцы, здарылася на самой справе. Сабор быў надзіва прыгожы. Пабудаваны ў пачатку XX стагоддзя пад кіраўніцтвам славутага акадэміка Л. М. Бенуа, як «адзін з лепшых у свеце», ён здольны быў адначасова прыняць пад свае шаты не менш за дзве з палавінай тысячы чалавек. Немцы ў 1916 годзе перахрысцілі яго ў лютэранскі храм, але, калі іх не стала, ён зноў вярнуў сабе ранейшую годнасць.

— Кажуць, аднака, што гэта ў адказ! — працягваў гарачыцца Кузёмка, узняўшы ўгору свой маленькі і тоненькі пальчык.

— Што — у адказ? — не зразумелі мужчыны.

— А тое ў адказ, што ў Маскве бальшавікі разбурылі касцёл! Знішчылі, можна сказаць!

- Дар за дар, — пазяхнуў Гамон.
- Тыя там, гэтыя тут, — дадаў Ламака.
- Дык гэта ж бальшавікі! — зноў ускіпеў Кузёмка. — Яны і свае цэрквы пазачынялі! Пры чым тут сабор Аляксандра Неўскага? Чым ён вінаваты?
- Азваўся Косця, які да гэтага ўважліва прыглядаўся да Кузёмкі, слухаў:
- Падумаеш, хата нейкая развалілася. Ну і што? Мала тых сабораў? Ярунда!
- Гэта ж грэх! — накінуўся на яго Кузёмка. — Грэх, ды яшчэ які! Яго ж не адмаліць! Хоць да канца жыцця стой на каленях, а не адмоліш!
- Лявон раптам успомніў і зірнуў на Кузёмку:
- Гэта ж каля гэтага сабора быў забіты уніяцкі мітрапаліт?!
- Там, — пацвердзіў Кузёмка, сцішыўшы голас і вытрашчыўшы на Лявона вочы. — Там заўсёды нешта здараецца. Месца, мусіць, такое.
- А іконы? — падняўся Оргій Відэрка. — А іконы куды?
- Іконы, Кажуць, і вутвар адвезлі ў Баранавічы, у Пакроўскі сабор, — уздыгнуў Кузёмка.
- У любым выпадку гэта не ўпрыгожвае польскі ўрад. З гэтым я згодзен, — зноў падаў голас Косця.
- Дзіва што! — прагудзеў Гамон.
- Я чуў, — загаманіў Галёнка, — што Саветы пачалі перамовы з Польшчай, каб не варагаваць, каб у міры жыць, у сагласіі.
- Гэта — хітрасць, — махнуў рукой Цімоша. — Якое тут можа быць сагласіе?
- Ну, а як ваш бацюшка? Ці ездзіць на тым матацыклеце? — зноў ажывіўся Кузёмка.
- Пяшком не ходзіць, — незадаволеная прабурчэла Аляксейчыха.
- Ён і пяшком не ходзіць, і адзін не ходзіць, — дадаў Косця. — Ёсць тут у яго з кім ездзіць.
- Мужчыны стрымана зарагаталі.
- З матушкай? — дапытваўся цікаўны Кузёмка.
- З якой матушкай! — накінулася на яго гаспадыня, вельмі, відаць, незадаволеная паводзінамі айца Гіпаліта. — З настаўніцай!
- Ох, грахаводнік! — скрушна матлянуў галавой Кузёмка.
- Мужчына ён відны, — разважліва зазначыў Оргій Відэрка, баронячы айца Гіпаліта, — такому без бабы нельга, не вытрымаеш.
- Як можна чалавеку без бабы? — насмешліва паціснуў плячыма Цімоша.
- Чалавеку шмат трэба, — па-філасофску падтрымаў іх Косця.
- Аляксейчыха боўтнула ачышчаную бульбіну ў чыгун з такой сілай, што на гліняны дол паляцелі пырскі.
- Гэта аднаму Богу вядома, што чалавеку трэба, — сказаў Кузёмка і насуноў на галаву мегерку. — Ну, я пайшоў.
- Пайшоў дзівак гэтаксама нечакана, як і з’явіўся, і да Кужалёў на гэты раз не заходзіў. Некуды, відаць, спяшаўся. Зрэшты, ніхто яго і не затрымліваў.
- Косця намагаўся стварыць і стварыў невялікі гурток, які павінен быў кіраваць грамадскім жыццём у Прусцы і ўстанавіць сувязь з кіраўніцтвам грамадаўскага руху.
- Сакратарыят Грамады знаходзіцца ў Вільні, — інфармаваў ён аднавяскоўцаў, — калі пісаць, дык толькі туды.
- Туды! — прагугнявіў Гамон, які адчуваў сябе правадзейным сябрам гуртка.
- Прускаўцы паскардзіліся ў сакратарыят Грамады — паперу напісаў Галёнкаў Мікіта — на цяжкасць шарваркаў. Многія паставілі свае подпісы пад паперай. Гамон вывеў крыжык.

— Хлопцы, нам трэба памнажаць свае рады, — ціха казаў, як бы разважаючы, «марыканец». — У адзіночку змагацца нельга. Нічога не атрымаецца.

— Вунь моладзь падростае, — Гамон кіўнуў на Мікіту.

— Павінна нешта быць, — няпэўна сказаў Сцяпан Сталетнік. — Надзея ёсць!

Усё гэта неяк п'яніла, прымушала па-новаму адчуваць жыццё. Лявон таксама паставіў подпіс.

Адказу не атрымалі, але на яго, як аказалася, ніхто надта і не спадзяваўся. Хай, думалася, ведаюць, што ёсць на свеце Пруска і што жыхары яе не такія ўжо цёмныя, каб не падаць пра сябе голас. З Вільні, мусіць, замест адказу пачала прыходзіць на імя Мікіты Галёнкі газета «Наш шлях». Затым Косця склаў яшчэ адну паперу — з патрабаваннем вызваліць палітзняволеных, і некаторыя з мужчын яе падпісалі.

Да грамадаўскага руху ставіліся па-рознаму. Напачатку Грамада выступала за беларускую дзяржаўнасць на «крэсах усходніх», разгортванне класавай барацьбы. Потым абмежаваліся больш дробнымі, культурна-асветніцкімі і «пабытовымі» патрабаваннямі. І нават з гэтым не ўсе ў Прусцы былі згодныя. Айцец Гіпаліт, дачуўшыся пра арганізацыю гуртка, казаў у царкве:

— Неразумныя тыя людзі, якія падтрымліваюць Грамаду. Гэта ўсё ад лукавага, гэта ён муціць. Не слухайце тых, хто вам гаворыць! Слухайцеся ўласцей!

— А чаго я ў той гурток пайду? Чаго я там не бачыў? — бурчэў Грышка Латушка, які, зрэшты, не толькі з Грамадой, а ні з кім не вадзіў кампаніі.

Убаку застаўся і лавачнік Шпронька.

— Я, калі і пайду, то ў другі бок, — рагатаў гэты таўстун, стоячы за прылаўкам.

Шпроньку прускаўцы ведалі: прывык жыць з насмешкай і абьяквасцю да ўсяго, што не належала яму асабіста, не з'яўлялася яго ўласнасцю. «Не ў бацьку ўдаўся, — казалі, — бацька быў вунь які! Настаўнік! Памяць па сабе пакінуў добрую».

У гурток запісаліся Цімоша Хлябіч, Гамон, Аляксей і Мікіта Галёнкі, Міхаль Тупчык, Пятро Ламака, потым прынялі і Сцяпана Сталетніка. Кампанія гурткоўцаў клубілася найбольш у Аляксеевай хаце. Курылі, абмяркоўвалі падзеі. Галёнкаў Мікіта чытаў газету «Наш шлях». Завадатарам быў Косця, які пастаянна напамінаў:

— І чалавек, і народ павінны ўсвядоміць свае правы! Трэба, каб з намі лічыліся! Інакш — стопчуць!

Пад вокнамі, туды-сюды, пачаў хадзіць стары Дзванарык — былы, яшчэ царскі, ураднік. Апошнім часам радзей здараліся на вясковых музыках і вяселлях бойкі, і гэта непакоіла старога сышчыка: «Нешта не тое!» Падазрона настаўляў на сустрэчных свае лупатыя вочы. Нібы не хацеў чалавек адставаць ад часу і здраджваць сваёй прафесіі. І ён, і ўсе ведалі, што ў студзені 1926 года ў Брэсце польскія ўлады арганізавалі судовы працэс над падпольшчыкамі. Па Камянецкай гміне на лаўцы падсудных аказалася 53 чалавекі. 27 з іх суд прыгаварыў да розных тэрмінаў турэмнага зняволення.

Але жыццё на «крэсах» віравала і аціхаць, здаецца, не збіралася...

— Вось казалі, што нібыта пасля няўдачы ў Германіі, з канца дваццаці трэцяга, на спад усё пайшло. Наўрад!.. — круціў галавой Гамон. — Не дадзім, каб спадала!

Заканчэнне будзе.

Анатоль ЗЭКАЎ**«ЖЫВІ, ГЛЯДЗІ НА БЕЛЫ СВЕТ...»**

* * *

Ніколі не шукаў брады,
не выбіраў мялей раку.
Мае пражытыя гады
вялі мяне па цаліку.

Ад ветру твар не захіляў,
ішоў заўжды — у твар вятры.
Ні перад кім я не віляў,
ні ў чым ніколі не хітрыў.

Спрачаўся аж да хрыпаты,
каб праўда не сышла на скон.
Мае пражытыя гады —
маё сумленне,
мой закон.

* * *

Мая туга прымоўкла —
ёй радасці замала.
Мне ж хочацца дамоў,
каб

Зэкаў Анатоль Мікалаевіч нарадзіўся 20 студзеня 1955 года ў вёсцы Патапаўка Буда-Кашалёўскага раёна. Скончыў гісторыка-філалагічны факультэт Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта (1977). Працаваў карэспандэнтам гомельскай раённай газеты «Маяк», у камсамольскіх арганізацыях, рэдакцыях газет «Чырвоная змена» і «Книга и мы». Рэдагаваў газету «Добры вечар», што-тыднёвік «Сталіца» і «Беларускую лясную газету», быў намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Вожык». Цяпер — у часопісе «Польмя».

Выдаў кнігі паэзіі «Боль сумлення», «Аварыя сумлення», «Лісты да цябе», «Чарнобыльскі вецер», сатыры і гумару «Дуэль», «Дуэль-2», «Кругі ў галаве», прозы «Вясельнае падарожжа ў Стамбул», для дзяцей «Чатыры зярняткі» і «На арэхавым кані».

жывой убачыць маму
і каб пасля да ночы
прагаварыць у хаце,
каб зноў пачуць:

— Сыночак,
зусім не ў грошах шчасце.
Абы было здароўе.
Што без яго з грашамі?..

І не знаходжу слоў я,
каб запырэчыць маме.

БАБА ЖЭНЯ

Забралі бабу Жэню ў горад, —
бо як адной у вёсцы жыць?
А ёй у горадзе тым — горай
і так самотна на душы.

Хай тут, у горадзе, здаецца,
яна й не ведае турбот,
ды толькі ў вёску рвецца сэрца:
а як там сад і агарод?

Уніз зірне падчас з балкона —
усё наўкол чужое спрэс:
і парк тут не такі зялёны,
як там, ля вёскі роднай, лес.

Калі ж з кватэры мусіць выйсці,
то двор машынамі смярдзіць,
і ўсе спяшаюцца кудысьці,
нібыта дзесьці штось гарыць.

Не спіць начамі баба Жэня
і днём самоціцца адна,
бо ў вёсцы і ад дум збавенне,
і гаспадыня там яна.

* * *

Кажуць, што вайна — не наша тэма,
пішуць тыя хай, хто быў на ёй.
Ды не трэба, крытыкі, — дарэмна, —
у мяне разлік з вайною свой.

Ёсць і мне сказаць чаго нямала —
тэма ў вершы просіцца сама:
хіба не ў мяне вайна страляла,
як у бацьку цэліла яна?

АЎДАВЕЛЫЯ СНЫ

Сняцца ўдовам сны
пра адно, вядома,
як прыйшлі з вайны
іх мужы дадому.

А бывае, ім
зрэдку сон пакажа

тое, што не ўсім,
пэўна, і раскажаш.

Эх, шкада, што ўжо
толькі сніцца тое,
бо няма мужоў —
спяць на полі бою.

ДУМАЦЬ ВЕРШЫ...

Памяці Алеся Пісьмянкова

У тлуме дзён,
прыкуты сумам,
цябе прашу я: адгукніся!
Ты не пісаў,
ты вершы думаў
і толькі потым іх запісваў.

Радкі з душы тваёй ліліся,
убок адкінуўшы хімеры,
і літаркі свае, як бісер,
ты вымалёўваў на паперы.

У верш не гнаў ляйчынай слова,
не чэрпаў рыфмы жменяй поўнай.
Пісаць не мог ты прымусова,
пісаць не мог ты павярхоўна.

Ці за сталом бяседным, тлумным,
ці дома, у сваёй кватэры,
ты не пісаў,
ты вершы думаў.
Ці ўсе з іх выклаў на паперу?

* * *

Не пішацца, то й не пішы
і не высільвайся, тым болей,
калі не выпелі ў душы
радкі, што просяцца на волю.
Жыві, глядзі на белы свет
і радуйся ўсяму, што вокал.

Забудзь пра тое, што паэт, —
спусціся на зямлю звысоку.
Па ёй прайдзіся басанож
ці зазірні на хутар ціхі —
і зразумееш ты: усё ж
хапае хараства без рыфмаў.

* * *

Ад землякраю й небакраю
усё, што трапіцца на вочы,
іголка позірку сшывае
ад золку самага да ночы.

Сшывае незаўважнай ніткай
усё, што вока заўважае,
надзейна-моцным швом, нібыта
наскрозь мне памяць прашывае.

ВАЛОДЗЯ БУСЛІК

Колькі год, Валодзя Буслік,
як няма цябе?

Сусед,
жыў і ты на Беларусі
і на ёй пакінуў след.

Вунь стаіць і тая хата,
мне салодзіць успамін.
І цяпер у ёй парадак.
Гаспадарыць тут твой сын.

Колісь сам сыноў ты гушкаў,
з дому выпраўляў у свет.

Што згадаў тваю мянушку,
ты не злуй ужо, сусед.

Смерць ніхто з нас не ўлагодзіць.
Перад ёю ж перш-наперш
я б хацеў, сусед Валодзя,
упісаць цябе ў свой верш,

каб і ты на Беларусі
праз далёкія гады,
мой сусед з мянушкай Буслік,
заставаўся назаўжды.

ТРАВЕНЬ—2007

А ці ёсць патрэба, —
што такая спёка, —
скардзіцца на неба
і на бель аблокаў?
Неба вінаваціць
хіба ў нечым трэба,
калі мы не ў ладзе
і з зямлёй,
і з небам?
І лясы мы нішчым,
і азёры трупім.

Як на папялішчы,
хутка жыць мы будзем.
Вунь якая спёка!
Смаліць невыносна.
Нават Бог звысоку
пазірае грозна.
І дакор — як быццам
востры меч над намі.
Колькі ж нам маліцца,
ведалі б мы самі...

* * *

Як кот да вераб'я, паволі
і восень падбіраецца да лета.
Бацвінне зжоўклае на полі —
як бы намёк,
што песня лета спета.

На агародзе восень кульбай
ківае агуркам і памідорам:
маўляў, пара,
а там і бульбу
пачне выкочваць з глыбіні ў разору.

Яна ступае, і не ўпотай,
а з кожным днём цвярдзейшым крокам,
і ў сне асеннія турботы
вяскоўцу муляюць пад бокам.

* * *

Як перадаць душэўны стан,
калі заўважыш, як наводдалі
з лагчын кудзеліцца над водамі
туман?

Стаіш счарованы і ўжо
і сам яднаешся з прыродаю,
з яе лагчынамі і водамі
душой.

* * *

Хочаш — вер, а хочаш — не,
я зусім не заклікаю.
Кажуць, ісціна ў віне.
Можа, й так.
Аднак —
ці тая?

І віно нібы ў цане,
і ахвотнікаў хапае,
толькі ісціну ў віне
я, прабачце, не шукаю,

бо віно і ёсць віно —
хоць і смак бывае розны.
А вось ісціна адно
адкрываецца цвярозым.

* * *

Жанчына,
што навек пакінуў,
пакінула ў душы гаркоту.
Не папярхнуцца б успамінам,
калі адолее самота.

Ах, успамін,
ён — не кашуля,
што скінуў — і забыўся быццам.
І плечы вунь ужо сутуліць,
а мне жанчына тая сніцца.

Нібы з туману выплывае,
вярэдзячы да болю сэрца.
Зашчэміць так няўсцерп, бывае,
што зноў туды б пабег, здаецца, —

да мной пакінутай жанчыны,
што ў памяці жыве і сёння,
куды нясуць мяне ўспаміны,
нібы спагадлівыя коні.

* * *

Самота — штодзень і штоночы.
Няма ні канца ёй, ні краю.
За мною, як цень, яна сочыць,
бы ў нечым мяне дакарае.

Ніколі, напэўна, так згасла
на свеце яшчэ не тужыў я...
Не веру,
што мы ўжо не разам.
Не веру,
што мы ўжо чужыя.

ТРЫЯЛЕТ

Не жадаю жыць на волі —
да цябе ў палон хачу.
То шапчу я, то крычу:
не жадаю жыць на волі.

Праз адлегласці лячу,
прадзіраюся скрозь голле.
Не жадаю жыць на волі —
да цябе ў палон хачу.

* * *

Хай і прэч прагоніш, ды
успамінаў не адпрэчыш
ты пра час наш малады
і пра нашыя сустрэчы.

Усяго, чым хто з нас жыў,
ты адпрэчыць не сумееш.
Ад святла тваёй душы
і ў маёй душы святлее.

* * *

Яшчэ ж учора ты была...
Яшчэ ж учора ты кахала...
Ды раптам промнікам святла
ты мільганула.
І прапала.
І не вярнуць ні ноч, ні дзень.
Я сам акцёр ва ўласнай драме.

Маё жыццё — былога цень,
і змрочны цень я сам таксама.

Журба каханне спавіла,
расстанне нам наканавала...
А ўчора ж ты яшчэ была!
А ўчора ж ты яшчэ кахала!

МАЯ ЛЮБОЎ ЗАЛАТАКОСАЯ

Калі вятры запахнуць восенню
і скосяць травы халады,
мая любоў залатакосая,
я зноў паклічу праз гады
цябе, адну маю, адзіную,
у парк, дзе некалі — было! —
гулялі (кінулі ўсё, рынулі!)
з табой.

І жоўтае святло
нам не міргала з асцярогаю,
чырвоны клён зняў свой дазор,
а над жыццёваю дарогаю
свяціў зялёны святлафор.
Ды мы і самі — эх, зялёныя! —
у свет ляцелі стрымгалоў.

Гады юначыя, шалёныя,
дзе зразумела ўсё без слоў!
Здаецца, мроі бестурботныя
нас адрывалі ад зямлі.
Не сябравалі мы з маркотаю —
больш жыццярадасна жылі!
Мая любоў залатакосая,
чаму сумуецца, скажы:
мо да цябе прыйшоў так позна я,
мо патрывожыў што ў душы?
З табой, любоў залатакосая,
стаім — як юныя зусім,
а лісце кружыцца над лёсамі —
і над тваім,
і над маім.

Міхась ДАНИЛЕНКА

ДВА АПАВЯДАННІ

Святаяннік

Да паездкі на матчыну радзіму Мечыслаў Кірылавіч Палякоў рыхтаваўся грунтоўна. Адбіраў у скрыначках лекі, узяў у дарогу стары трэніровачны касцюм. Шчыра кажучы, палохала дарога: нялёгка ў яго гады — пераваліла за восемдзесят — дабірацца ў край, дзе, лічы, прайшло маленства.

— Мо не трэба, Мечык, з тваім здароўем рызыкаваць? — у каторы раз падала голас Зента.

І гэта канчаткова вырашыла справу. Мечыслаў Кірылавіч не любіў, калі жонка велічала яго гэтым ласкавым словам.

— Які я табе Мечык? — часам злаваў Палякоў. — Дажыўся, можна сказаць, да сівых валасоў, і ўсё — Мечык ды Мечык.

Зента, мусіць, і цяпер спахапілася, што не так назвала мужа, ды ўжо было позна. Мечыслаў сказаў, як адрэзаў:

— Паеду. Трэба помнік на матчынай магілцы ўрэшце паставіць. Ды і не быў у сваіх аж чатыры гады.

«Свае» — гэта пляменніца Люба з мужам Васілём. Люба наогул лічыла Мечыслава Кірылавіча ледзь не бацькам: расла сіратой; з Васілём пазнаёмілася, калі разам выхоўваліся ў дзіцячым доме. Чаго граха таіць: памагаў ім Палякоў, як мог. Павышалі самога па службе, на пагоны навешвалі яшчэ адну зорку — і Мечыслаў адсылаў грашовы перавод ад харчовага забеспячэння ў горад над Бярэзінай, дзе атабарыліся ў апошнія гады Люба з Васілём.

— Паеду. Нічога мне не зробіцца, — паўтарыў Мечыслаў Кірылавіч. І каб крыху згладзіць сваю рэзкасць (Зента неяк адразу апанурылася, быццам патухла ўся), дадаў:

— Папрасі Іру: няхай з сынам пабудуць на Зелціню, пакуль не вярнуся.

«Зелціню» называўся іхні новы мікрараён у Рызе. Пару гадоў назад сын купіў для іх з Зентай невялічкую двухпакаёвую кватэру. Шчыра кажучы, яны б

Даніленка Міхась (Міхаіл Пятровіч) нарадзіўся 28 кастрычніка 1922 года ў вёсцы Ястрабка Лоеўскага раёна. Скончыў Рэчыцкае педвучылішча і Гомельскі настаўніцкі інстытут. З 1952 па 1982 гады — супрацоўнік газеты «Гомельская праўда».

Аўтар зборнікаў прозы «Мая песня», «Майская навальніца», «Наш дом», «Маці Мар'я», «Журлівіца», «Родная зямля» і інш.

Цяпер жыве ў Гомелі.

і не пераязджалі сюды, каб не змяніліся абставіны. Неяк адна за другой насунуліся чорныя перамены. Спачатку ў доме, у якім яны жылі па вуліцы Суво-рава, з неба з'явілася гаспадыня. Між іншым, не толькі іхняга, а і суседніх да-моў. Можа, таму неўзабаве ўлады (хаця — дзе там!) памянлі шыльдачкі, цяпер вуліца насіла імя Марыяс. Ды не гэта ўразіла. Каб заплаціць за пражыванне, ледзь хапала падпалкоўніцкай Мечыслававай пенсіі. Эканомлі на ўсім сяк-так, пакуль сын аднойчы, заявіўшыся да іх, не агаломшыў навіной:

— Я вам, бацькі, кватэру купіў. Чэснае слова!

Палякоў і Зента Рудольфаўна быццам аслупянелі. Ведалі: сын жыў параў-нальна няблага, не тое, што Іра. Але каб вось так сабраць грошай на кватэру — не верылася. Вальдэмар паказаў бацькам новенькія ключы:

— Хочаце, хоць зараз едзем глядзець. Машына ў двары прыпаркавана.

Тады яны з Зентай, як апантанья, прымчаліся ў гэты вось ціхі раён. «Зелціню», — уголас прамовіў сын, куды прывёз на аглядзіны бацькоў. За га-ды, што Палякоў жыў у Прыбалтыцы, ён, вядома, няблага разумеў латыш-скую мову.

— Зелціню — значыць «дубовы гай», — быццам здаючы экзамен, растлу-мачыў ён Вальдэмару.

І праўда, паблізу раслі дубы. Відаць, калі будаўнікі ўзводзілі тут камяні-цы, дрэвы ашчадна аберагалі. Многім было па шмат гадоў.

Ствалы тоўстыя, галіны разлапістыя. Мечыслаў Кірылавіч уявіў, як хо-раша будзе тут ім з Зентай глыбокай восенню хадзіць і любаватца залатымі кронамі дрэў, слухаць, як шархаціць пад падэшвамі апалая лістота. Палякову нават уявіўся прэлы пах таго чырванаватага, быццам выразанага з медзі, лі-сця. Але цяпер галоўнае было — азнаёміцца з новым жыллом. Зента Рудоль-фаўна быццам памаладзела: запунсавелі шчокі, разглядзіліся маршчынкі каля блакітных вачэй, калі яна расчыніла акно і выглянула з трэцяга паверха. На іх дыхнула волглым паветрам — быццам старыя адразу выпыхнулі з якой цемнаватай скрыні на волю. А іхні дом на той вуліцы Марыяс і сапраўды быў змрочны: хто ведае, калі толькі яго ўзводзілі.

— Да д'ябла няхай коціцца тая Марыяс, — радасна ўсклікнуў Мечыслаў Кірылавіч. У яго быццам зваліўся з плячэй нябачны цяжар. Ці ж прыемна адчуваць, што цябе могуць у любы час вытурыць на вуліцу? Вунь у горадзе ўжо былі выпадкі: паліцыя пасля напамінку выкідвала ўсе мэлахі жыльцоў проста на тратуар.

— Пазвані Ірыне, яна з хлопцам з радасцю прыедзе, — зноў паўтарыў Мечыслаў.

Ірына — іхні з Зентаю боль. Дачка выскачыла замуж, калі адпачывала ў Крыме. Але пасля таго ўжо, як усё развалілася, муж яе паехаў адсюль да баць-коў (быў ён з мясцовых — крымскіх татараў). Паехаў — і быццам праваліўся скрозь зямлю. Згінуў — ні слуху, ні послуху. Колькі ні пісала пасля дачка, на-ват сам Мечыслаў Кірылавіч паспрабаваў звярнуцца ў мясцовы ваенкамат як былы ваеннаслужачы, але і яму ніхто не адказаў. Зяць, вядома, як самы подлы баязлівец, схавайся — не хацеў плаціць аліментаў. «Сустрэў бы такога нягод-ніка ў вайну — прыстрэліў бы», — прызнаўся тады сам сабе Палякоў.

Іра працавала ў невялічкім ілюстраваным часопісе. У ім раскажвалася пра навіны кіно, змяшчалі здымкі і апісанні жыцця артыстаў. Яна ведала шмат-лікіх «знакамітасцей» (Мечыслаў Кірылавіч не любіў, калі іх велічалі «зорка-мі»). Аднойчы дачка прыехала ў іхнюю новую кватэру з сынам, каб памыцца (у яе кватэры ванны не было), разгубленая і засмучаная:

— Ведаеце, брала сёння інтэрв'ю ў Віі Артмане. Бядуе жанчына. Толькі ўласны агародзік за горадам і выручае. Выкручваецца, як толькі можа. Ды і гады ўжо бяруць сваё.

Палякоў, вядома, ведаў і паважаў гэтую артыстку. Але ў апошнія гады стрэлкі гадзінніка нібы пачалі пакручвацца ў адваротны бок. Той, каго любілі і ведалі ледзь не ўсе ў твар, паціху забываўся, быццам паволі адыходзіў у нябыт. Затое кожны дзень пладзілася мноства нахабных маладых, яны нахрапіста пёрлі на сцэны, на экраны, на старонкі газет. Ледзь не сілком вырывалі ў трасучцы мікрафоны ў старэйшых калег. І мычэлі, бэкалі, хрыпелі, быццам недарэзанья, перад слухачамі. Некаторыя з гэтых спрытнюгаў, мусіць, жылі прыпяваючы.

— Што ж, дачка, — супакоіў тады Палякоў Іру. — Можа, мінецца як-небудзь гэтая чорная гадзіна. І Віі ўсміхнецца ўдача.

— Наўрад, — гаротна перасмыкнула плячыма дачка і павяла мыць сына ў ванную.

Мечыслаў Кірылавіч сам ведаў, што наўрад ці што зменіцца: не да таго ўсё ішло.

Жыла Ірына ад іх далекавата. Зноў жа і на дом, дзе яна здымала кватэру, знайшоўся гаспадар. Цяпер дачка днявала і начавала пад страхам, што могуць выселіць, калі не заплаціш у час належнае. А плату гаспадар амаль кожны месяц падвышаў.

— Папрасі Іру, — перабіла мужавы думкі Зента Рудольфаўна, — каб памяняла грошы... Ці, можа, ты на месцы латы памянеш?

— Не, лепей тут, без спешкі. Адкладзём колькі на помнік, а то купім якія-небудзь падарункі Любе з Васілём.

...На вакзал Мечыслава Кірылавіча праводзілі жонка з Ірынай (Вальдэмар адправіўся ў чарговы марскі рэйс). Палякоў бачыў, як здала за апошнія гады Зента. Урэшце, не менш, а можа, нават больш здаў і ён — Мечыслаў. На галаве амаль не засталася валасоў ад былой чупрыны. Цяпер яго падстрыгала Зента. Яна ўздзявала старамодныя акулеры і жартаўліва папярэджвала:

— Не забывай, міленькі, што ў мяне часцяком пачынаюць дрыжаць рукі. Каб, крый Божа, не чыркануць нажніцамі вуха.

А здаецца ж, было зусім нядаўна, калі ён — маладзенькі капітан — на беразе мора кідаў хлебныя крошкі чайкам. Яны — настырныя — з прарэзлівым крыкам ледзь не вырывалі з яго рук булку. Узмывалі ўгару, а потым падалі ледзь не на марскую роўнядзь.

Паблізу, на пясчаным беразе, адшчыквала крошкі танклявая латышка ў сінім берэце. Дзяўчына, відаць, запасліва рыхтавалася да сустрэчы з птушкамі: на плячы вісеў напакаваны нечым рукак.

— Усё. Няма больш, — шмаргануў убок хвалі, што паволі набягала на бераг, апошнія крошкі Мечыслаў. — Няма больш, дарагія мае чаечкі.

Дзяўчына засмяялася і працягнула Палякову белы праснак, што дастала з рукака.

— Пакарміце іх, — прамовіла яна з мілым акцэнтам. — Я заўсёды сюды прыходжу з хлебам.

Раптам дзяўчына спалохана войкнула і нагнулася над пясчанай дзюнай. У руцэ яна трымала маленечкі кавалачак цуду — марскі бурштын. Ён быццам прасвечваўся наскрозь на сонцы... Пасля Мечыслаў купіў Зенце прыгожыя бурштынавыя каралі, але той асколачак знаходкі яны доўга бераглі. Пакуль не пастарэлі, і ён недзе знік у паўсядзённых жыццёвых клопатах.

Так яны пазнаёміліся. Мечыслаў не ведаў, што бацька Зенты ў той час карыстаўся вялікім аўтарытэтам. Аказваецца, Рудольф некалі служыў сярод славурых «латышскіх стралкоў», якія ахоўвалі Леніна. На беразе мора ў яго была нават службовая дачка. Першыя гады там адпачывалі і ён з Зентай. «Шкада, не змаглі тады прыехаць Люба з Васілём», — жалкаваў не раз Палякоў. Ім, вядома, было не да адпачынку, бо толькі пабраліся і яшчэ не пераехалі ў горад, куды цяпер ехаў Мечыслаў Кірылавіч.

* * *

...Уразілі Палякова не толькі перамены, якія ён убачыў на вуліцах Бабруйска. Здзівіла памажнелая пляменніца. «Так і не завялі дзяцей», — падумалася яму. На вакзале кінулася на шыю Мечыславу Кірылавічу распаўнелая прыгажуня Люба.

— Ой, дзядзечко! Як жа добра, што ты прыехаў, — затараторыла яна, пакуль Валодзя сарамліва стаяў убаку. — А чаму Зента Рудольфаўна не з вамі? Можа, занядужала?

— Усё нармальна, страказа, — цалуючы Любу ў шчаку, адказаў Мечыслаў Кірылавіч. — Цётка Зента з Ірай тут вам перадалі падарункі. Прыедзем — распакуем чамадан. Я ў ім нічога не варушыў пасля мытнікаў. Дзякуй Богу, яны амаль і не корпаліся: беларус жа прыехаў.

Божа! Як лёгка яму тут дыхалася! Успомнілася чамусьці, як некалі з гэтага горада адпраўляла яго маці на вучобу ў педвучылішча. У іншы — невялікі гарадок на Дняпры. Рос Мечыслаў сіратой, маці з сіл выбівалася, каб паставіць яго на ногі. Усё старалася, каб вырас не горшы за іншых. Можа, толькі цяпер — на схіле свайго доўгага веку — і зразумеў Палякоў, колькі каштавала сіл і бяссонных начэй матцы, каб выправіць яго на вучобу ў Рэчыцу. Запомнілася, як не маглі яны з сябрамі засунуць пад лядашчы ложак сундучок, у якім месціўся яго бядняцкі студэнцкі скарб. Урэшце, Мечыслаў паспеў толькі закончыць два курсы, як пачалася вайна.

Каля пляча Мечыслава Кірылавіча шчабятала Люба, а Палякову чамусьці ўспомнілася, як на фронце ледзь не трапіў пад трыбунал.

Было тое ў Венгрыі, непадалёку ад сумнавядомага возера Балатон. Палякоў ужо камандаваў ротай. У адным з баёў яго аглушыла выбухам, прысыпала зямлёй, і кантужаны камандзір праляжаў у акопе... трое сутак. Нечуваны выпадак! Вышэйшаму камандаванню ў зводцы перадалі, што сярод тых, хто загінуў, і ён — старшы лейтэнант Палякоў. А яго на трэція суткі знайшлі салдаты пахавальнай каманды. Знайшлі жывым!..

Палякоў тады сядзеў перад залатазубым капітанам «смерша» і слухаў, як той даводзіў:

— Адкуль мы ведаем, дзе ты быў? Можа, немцам перадаў, дзе нашы пачнуць заўтра наступаць?

Але Мечыслаў амаль не чуў гэтых слоў: у вушах звінела і звінела, балюча тузала і шоргала — быццам там на жорнах няўмольна перамолвалі каменні. Ды і як даказаць, што ён амаль увесь гэты час ляжаў у зямлі, як у магіле? На плечы ціснула стопудовым цяжарам абыякавасць і стомленасць. Можа, упершыню за ўсе дні вайны...

Дзякуй Богу, у той раз абышлося. Урэшце, што ён застаўся жывым на той страшнай вайне — таксама выпадковасць. Дзесьці Палякоў прачытаў: з дзесяці зялёных юнакоў, якія нарадзіліся ў адзін год з Мечыславам і былі ў баях, засталіся ў жывых толькі двое. Значыць, і ён у ліку тых дваіх.

У Васевай кватэры Мечыслаў Кірылавіч раздаў падарункі пляменнікам. Ubачыў, як пасвятлеў Васілёў твар, калі працягнуў яму пляшку бальзаму. Але Люба лоўка перахапіла кшталцоную фарфаравую пасудзіну і вынесла прысуд:

— Да Новага года няхай стаіць у сценцы.

— Дык жа далёка яшчэ, дарагая, — заступіўся за Васіля Палякоў. — Я, можа, як агораю з Зентай пасылачку вам к таму часу.

— Абыдзеца. Ён і так сваю душу не змарнуе.

Пасля яны ўтраіх паехалі на могілкі — да Мечыслававай маці. Агароджа, хоць і фарбаваў яе кожную вясну Васіль, чакала гаспадарчай рукі. Мечыслаў Кірылавіч хацеў быў неадкладна прыняцца за рамонт, але пляменнік заўважыў:

— Зраблю сам. Трэба ж спачатку помнік паставіць.

Сказаў, што знайшоў адну майстэрню («Іх і тут распладзілася шмат», — з горыччу адзначыў сам сабе Палякоў), дзе за сходную цану зробіць па-людску.

— Крошка з мармуру. Але глядзіцца прыгожа, — сказаў Васіль. — Ды і цану назвалі па-чалавечы.

«Гэта добра, што па-чалавечы», — падумаў Мечыслаў Кірылавіч. У іх там не вельмі б таргаваліся. Чамусьці падумалася, што няблага было б, каб і ён, Мечыслаў, каля маці закончыў свой шлях. Ды, відаць, наканавана яму ляжаць у далёкай зямлі поруч з латышскім стралком Рудольфам і яго дачкой Зентай. Урэшце, калі двяроза паразважаць, дык зямля — усюды зямля. Мусіць, і на тым свеце — такая ж.

Люба рабіла ў бліжнім газетным кіёску. Часта яе падмяняла ўжо ў гадах, павольная ў рухах, жанчына ў акулерах. Калі прыехаў Палякоў, пляменніца два ці тры дні не паяўлялася ў сваім кіёску.

— А як жа твая зменшчыца? Не пакрыўдзіцца? — пацікавіўся Мечыслаў Кірылавіч.

— Нічога. Абыдзецца. Ёй усё роўна няма чым заняцца, — адмахнула Люба. — Мы дамовіліся.

На палічках сценкі ў залі, дзе пляменніца за шклом выставіла, як на выстаўцы, крышталёвыя вазачкі і чарчыны, Палякоў убачыў і кнігу Лаціса «Сын рыбака». Гэта ж калі ён яе прывозіў сюды? Малайчына Люба — зберагла. Толькі, ці прачытала — невядома.

Мечыслаў Кірылавіч папрасіў, каб Люба падшукала кніжку ўнуку. «Пра Беларусь добра б», — дадаў.

Перад ад'ездам пляменніца сарамліва паклала ў яго чамадан загорнутую ў газетіну кніжку. «Няма такой, як прасілі, — сказала яна. — Зменшчыца вось недзе адкапала».

То быў альбом пра Белавежскую пушчу. Шкада — напісана па-руску і па-ангельску.

— Што ж, сьдзе і гэта. Дзякуй табе, Любачка.

Часам Палякоў дзівіўся на неблагое шмаццё, што выносілі і развешвалі ў двары насельнікі каля смеццевых скрыняў. Неблагія яшчэ куртки, коўдры, паліто. Часам іх забіралі апанураныя, у вязаных шапачках няголеныя дзецюкі. Дзівіла, што не шкадавалі людзі нямодных ужо рэчаў.

У адзін з дзён, калі Мечыслаў Кірылавіч перакінуўся колькімі словамі па мабільніку з Ірынай і сабраўся ад'язджаць, Люба павяла яго на бліжні базарчык.

— Можа, выбераце што сабе, цётцы альбо Іры.

Даўжэзны стол з пагабляваных пацямнелых ад непагадзі дошак быў устаўлены гаршчэчкімі, слоікамі, конаўкамі з кветкамі. Люба чамусьці спынілася, як укапаная, перад жанчынай у вязанай светлай шапачцы. На стале ў той у пластмасавых банках былі фіялкі. Акуратна перавязаныя букецікі. На блакітных пялёстках яшчэ не высахла раса: жанчына, відаць, толькі што іх палівала. Кропелькі так і блішчэлі пад вясновым сонцам — пераліваліся вяселькай.

— Купіце, — на Любу глядзелі даверлівыя вочы прадаўшчыцы. — На дачы расціла. У мяне і іншыя кветкі ёсць.

— Вазьміце, дзядзечко, — павярнула пляменніца да Мечыслава Кірылавіча. — Завезяце Зенце Рудольфаўне кветчак. Яна ж іх так любіць, так любіць.

— А куды вы хочаце везці? — устрапянула жанчына.

— У Латвію. Далёка адсюль.

— Дык я вам іншых дам. — Прадаўшчыца сунула руку пад стол і, быццам фокуснік, паставіла перад Паляковым гаршчэчак, у якім жаўцелі суквецці. Ад

іх аж нібы пасвятлела навокал. Пушыстыя галоўкі, падобныя на шарыкі мімозы, што рана прывозілі і ім, у Прыбалтыку.

— Святаяннік, — растлумачыла прадаўшчыца. — Прымецца ў любой зямельцы. Толькі палівайце спачатку часцей.

Мечыславу Кірылавічу раптам успомнілася, што святаяннік ён бачыў і на кладах, дзе даўно ўжо спачываў Рудольф, і яшчэ недзе — мусіць, ці не на скрынцы з-пад снарадаў у бліндажы, калі перад ім сядзеў залатазубы капітан са «смерша»... Толькі — адкуль у Венгрыі яму расці?

— Я вам і моху дам, каб абкласці кветкі, — шчабятала перад імі гаваркая прадаўшчыца. — Бярыце. Дай вам Бог здароўя.

Як ні настойвалі Палякоў з Любай, — грошай жанчына не ўзяла.

— Ці ж я які пярэварачень, ці недавярак? Не забагацею і не збяднею, даражэнькія.

...У той жа дзень Мечыслаў Кірылавіч падняўся ў вагон цягніка, што адыходзіў з вакзала. Многія пасажыры здзіўлена пазіралі на пажылога дзівака, які беражліва нёс у адной руцэ загорнуты ў паперу гаршчэчак з кучарамі светлагаловых кветак, а ў другой чамадан. А Палякоў адчуваў: пакідае ў гэтым горадзе часцінку сябе, бо наўрад ці дзевядзецца зноў сюды прыехаць. Люба прыціснулася да Васевага пляча — выцірала і выцірала на вачах слёзы. А яны ўсё ліліся па яе твары.

— Дзядзечко, — яна так і не адвыкла ад паляшукцай манеры вымаўляць гэтае слова, — даруй нам, калі што было не так. Няхай Бог дапамагае там усім вам, даражэнькі дзядзечко...

Вагоны ціха крануліся пад да болі знаёмую з ваенных гадоў Мечыславу Кірылавічу мелодыю «Развітанне славянкі».

Сустрэча ў ліфце

Гэты дзевяціпавярховы дом, у які прывезла паўгода назад дачка Ганну, амаль нічым не адрозніваўся ад іншых. Толькі тым хіба, што «швы» ў ім паміж клеткамі кватэр знадворку не замазалі чорным.

— Прывыкай, мамуля, — пацалавала тады ў шчаку Ганну Юлька. — Убачыш: хутка прывыкнеш. Тут табе і вада гарачанькая, і газ, і радыё ніколі не заглохае. Будзе трашчаць суткамі.

— А не ж, — дакорліва паківала галавою Ганна. — Ці лёгка было мне, дачушка, на старасці гадоў цягнуцца на гэтую верхатуру? Калі б жыў-быў бацька-нябожчык...

Ганна зморшчылася і зашморгала носам. Юлька хуценька — як яна ўмела, быццам фокуснік, дастала з рукава курткі насоўку і падала маці:

— Ну, перастань, мамулька. Хопіць трывожыць сваё сэрца.

Першыя тыдні ў горадзе Ганна рэдка апускалася з восьмага паверха. Рэдка адыходзіла і ад знаёмага двара: баялася заблудзіцца сярод падобных адна на другую, буйнапанельных камяніц. Зрэдку, як віхор, прылятала Юлька. Прывозіла матцы то пакеты з малаком, то колькі мандарынаў ці бананаў. Гэтыя цяжкія гронкі бананаў — у нечым падобныя на вялізныя струкі бобу — Ганна ўпадабала. Прыемная была ў іх мякаць, яны смакам нагадвалі салаткаватую падморожаную бульбу. Звычайна дачка падцэльвала пабываць у маці, калі той з пошты прыносілі пенсію.

Аднойчы Ганна прызналася Юлі:

— Гэта ж трэба. Трэці месяц — і кожны раз іншая прыносіць. Толькі прывыкнеш да адной, як на яе месца чамусьці бяруць іншую. Была Святлана, а ўчора — Люба. Праўда, грэх казаць: дзеўка ветлівая, спагадлівая.

— Нічога, матуля, — быццам віхор, насілася па зале Юлька. — Абы грошы ў час аддавалі... Ты ж хоць паштарак не крыўдзіш?

Што-што, а Ганна ніколі скупой не была. За тое яе некалі нават муж-нябожчык Раман упікаў:

— Не ашчаджаеш, Ганначка, капеечку. Так бы складвалі адну да другой сотні, можа, і на машыну Косціку сабралі б.

— Косцік, дзякуй Богу, і сам як-небудзь збярэ на тую машыну. Ды яна яму пакуль і не трэба.

Старэйшы сын жыў у Калінінградзе. Некалі служыў на Балтыцы. Ажаніўся там на эстонцы (Ганна так і не бачыла яшчэ нявесткі) і застаўся — цяпер ужо ў іншай дзяржаве — жыць. Праводзіць бацьку ў апошнюю дарогу сын прыезджаў адзін: жонка глядзела малых дзетак ды і занядушала.

Урэшце за Косціка матчына сэрца не трывожылася. Непакоіла Юлька. Не шанцавала дачцэ на сям'ю. Другі муж трапіўся таксама п'янчуга. Яго Юлька вытурыла, як і першага.

— А навошта ён мне — алкаголік? — на матчыны словы запырэчыла дачка. — Працаваць не хоча. У нас вунь дачка ўжо замуж збіраецца, а ён, акрамя бутэлькі, нічога на свеце не бачыць. І лячыцца не хоча. Калі б ушылі лайтругу «тарпеду» — можа, збілі б ахвоту да шклянкі...

Кватэра, у якую прывезла Ганну дачка, была аформлена на Юльку. Сама тая жыла ў маласямейцы ад завода, на якім дачка рабіла кранаўшчыцай. Дальнабачная Юлька меркавала: выскачыць дачка Таня замуж — сюды, да бабулі, паселіцца.

Паціху змяняліся дні за днямі. Ганна рана падымалася. Размінала спіну, працірала анучкай падлогу ў пакоях і падоўгу стаяла перад акном. Зімою, калі ў двор намятала шмат снегу, Ганна бачыла, як шырокай рыдлёўкай яго зграбала з асфальту прыбіральшчыца. Жыла яна, відаць, у суседняй маласямейцы. Чамусьці там ніколі не расчышчала сцяжынкі пасярод двара. Калі світанне паступова пранікала ў пакоі дамоў, што акружалі двор, сцежку тарылі школьнікі (на ўзгорку паблізу была трохпавярховая школа і дзіцячы садок). Цераз двор па адным і па двое-трое ішлі з вялізнымі рукавамі за спінамі даволі ладныя дзецюкі і дзяўчынкі. («Мусіць, па ўзросце будуць такія, як Юльчына Танька».) Калі надвор'е надаралася дажджлівае, многія дзяўчынкі даставалі парасоны з расквечанымі вярхамі.

Аднойчы, калі Ганна вярталася з бліжняга базарчыка (яна туды разведала дарогу), не ўтрымалася і запытала ў дзябёлай кабеты, якая злосна шоргала мятлой па асфальце:

— А чаму ты, мілая, не расчысціш дарожку ў двары? Людзям зручней бы хадзіць было.

Жанчына, у якой паверх куткі была нацягнута аранжавага колеру безрукаўка, здзіўлена падняла вочы на Ганну.

— Людзям жа лацвей хадзіць бо, — цярпліва патлумачыла Ганна.

— Ходзяць тут і ўказваюць, — буркнула прыбіральшчыца і шыбанула здаравенны камяк снегу пад самыя Ганніны ногі.

Тая ледзь адскочыла. Зразумела: тут не такія законы, як у іхняй з Раманам вёсцы. Сцежку да бліжняга калодзежа — мусіць, у два ці тры разы даўжэйшую, чым прайсці цераз гэты двор, — яны цярпліва расчышчалі ад снегу рыдлёўкамі. Лічылі: не пройдуць яны, дык пратупае які чужы чалавек — не будзе цяляць нагамі, як бусел, у чорныя сляды. А тут — бачыш ты...

Часцяком старая сумавала. Каля іхняга пад'езда чамусьці не было завяздзёнкі сядзець старым людзям. Ды і жылі ў гэтым мікрараёне, відаць, пераважна больш маладыя. Імі засялілі ледзь не ўсю маласямейку. Часцей бачыла Ганна, як па двары каталі ў калясках немаўлят маладыя мамы. «Бач ты, як і ў

маёй Юлькі: усё на жаночых плячах», — часта меркавала Ганна, бо рэдка бачыла, каб за дужку тае каляскі трымаўся малады бацька. «Дзе іх чорт носіць, тых бацькоў?» — недаўмявала Ганна.

Дом засялілі даўнавата, і ў ім часта спыняўся ліфт. Разоў колькі такое здаралася, калі Ганна цягнулася з крамы — Юлька якраз нечым была занятая, і па прадукты трэба было ісці самой. Жанчына доўга аддыхвалася на пляцоўках кожнага паверха, са здзіўленнем разглядала напісанья на пафарбаваных сценах словы «Манька + Жора = любовь», нейкія мудрагелістыя фігуры, выведзеныя быццам задымленай велікоднай свечкай. Пасля амаль тыдзень балелі ногі — нылі цягліцы — і старая некалькі дзён панічна баялася заходзіць у ліфт: каб, крыў Божа, зноў не спыніўся дзе.

Аднойчы зайшла ў кабiну. Там яе — як спадарожніцу — чакаў худы, бы высушаны фаселевы стручок, у старамоднай шапцы мужчына. Трымаў у сетцы некалькі качаноў капусты.

— Што ж, паехалі? — зірнуў ён на Ганну.

— Паехалі, — уздыхнула тая. — Мне — восьмы.

Нешта да болю знаёмым падалося ў паставе гэтага чалавека, у яго глухаватым голасе. І пакуль, паскрыпваючы, кабiна марудна паўзла ўверх, Ганна спадцішка прыглядалася да спадарожніка.

— Прабачце, — адважылася нарэшце. — Вы ці не Джоджала?

Чалавек раптоўна прыўзняў галаву. Памыляў губамі, усміхнуўся. Нешта ўспыхнула ў яго слязлівых вачах.

— Ганна? Далібог — Гануля Латушка.

Якраз у той момант ліфт спыніўся на шосты паверсе — на якім, відаць, жыў Джоджала. Радасны мужчына ўсё ж не выйшаў. Ён быццам умомант памаладзеў: разгладзіліся маршчыны на бледным твары, бліснулі металічныя зубы.

— Ну, і ну, — не верачы сам сабе, паўтараў ён. — Дзе сустрэліся! Як жа вы, Гануля? Прабачце, я зайду да вас, каб пагаварыць.

Ганна ў душы адчувала сябе трохі ніякавата: Джоджала была мянушка Ільі Крупейца. Урэшце ў бліжняй ад тых мясцін вёскі, дзе жыла Ганна, амаль палова жыхароў насілі прозвішча — Крупейцы. Мусіць, далёкага Ільёвага прадзеда за неразборлівую, гугнявую гаворку ў бараду нехта празваў Джоджалам. Так і пайшло спрадвеку — Джоджала. Ды і ў іх — Латушкаў — была мянушка — Гаўлікі.

— Дзе быў? — звычайна пыталіся.

— У Джоджалаў.

— Адкуль едзеш?

— Ды ў Джоджалаў карову хацеў купіць. Альбо: «У Гаўлікаў лом пазычаў...»

Пакуль Ганна адмыкала дзверы кватэры (Юлька папрасіла знаёмага хлопца з завода ўрэзаць нейкі адмысловы замок), Ілья ніякавата пераступаў з нагі на нагу ў калідоры, уладкоўваў сетку з качанамі, якія не хацелі спакойна ляжаць на табурэтцы.

— Распранайся, Ілья, чаго ты?

І, як маланка, — пранёсся, успыхнуў у галаве ўспамін.

...Лета. Гарачыня страшэнная. Іх гоняць па пыльнай дарозе. Цяжка было дыхаць у той сухмені. У Ганкі перасыхаюць вусны, горкне ў горле — быццам туды набіўся які палын. А збоку сапе немец з аўтаматам. Абапал натоўпу, што гоняць на станцыю ў Рэчыцу, каб павезці ў Нямеччыну, сігаюць немцы і два паліцаі. У аблаву трапіла і яна — чатырнаццацігадовае дзяўчо.

«Нездарма мамка казалі: сядзі ў пограбе ці перабудзь ліха ў шалашах — на тым беразе Дняпра», — свідравала, як стрэмка, балючая думка. Наперадзе таксама пёр немец. З бакоў ішлі паліцаі. Адзін з іх — зусім маладзенькі —

Ілья. Ілья Джоджала, з ім Латушка вучылася ў адной школе. Нават неяк спрабавалі тайком танцаваць з такімі ж, як самі, падлеткамі вечарамі на ігрышчы пад вербамі.

Паабапал шляху — Ганне запомніліся абарваныя ржавыя правады і паваленыя тэлеграфныя слупы — пайшоў густы малады сасоннік. (Яго некалі перад вайной садзілі.) Калі немец, які тупаў паўз той бок, дзе ішла Ганна, пабег у галаву калоны, Джоджала раптам нагнуўся да Ганны і шапнуў:

— Уцякай! Хавайся ў кустах. Мігам!

Яна рванула што было сілы ў гушчар. Абдзірала аб сасновыя іголки твар, рукі і ўсё бегла далей і далей — у глыбіню лесу. У грудзях, здавалася, вась-вось разарвецца сэрца, і яна не ўстане. Але Ганна ляцела і ляцела ад сваёй страшэннай дарогі...

... — Дык як жа ты, Ілья? — спытала нарэшце Ганна. — Я ж ведала: ты недзе на Поўначы быў.

— Быў. Праўда, быў, Ганна. У Мурманску. Цяжкая гэта справа — палярная ноч, скажу табе. Ды ўжо даўно вярнуўся. У гэтым вась доме сын купіў адзін пакойчык, — патлумачыў Джоджала. — Тут і дажываць буду свой век. Родная зямля мо трохі мякчэйшая, — няўдала пажартаваў ён.

Ганна перастаўляла на кляёнцы талеркі — трэба ж было прывеціць чалавека. Лічы — земляка. Зноў успомнілася, як пасля вайны ўжо, калі вярнулася з партызанаў, дзе дапамагала маці пячы ім хлеб, яе некалькі разоў выклікаў у раён следчы.

— Дык гнаў вас у той дзень у няволю Ілья Крупеец? — настойваў ён.

— Які Крупеец? — прыкідвалася наіўнай Ганна. — Джоджала?

— Няхай Джоджала. Для нас ён — пасобнік ворага.

— Не. Дапамог мне ўцячы... Уцякла я тады — не трапіла ў эшалон.

Яна, канечне, не агаварыла тады Ілью. Памятае, што ён яшчэ і ў партызанах некалі быў. Ды нейкая злапамятная рука напісала чорны данос, і Ілья мусіў быў замольваць той свой грэх недзе далёка за Палярным кругам.

«Кашуля даўно не мытая. Ды і сам недагледжаны, — мімаходзь адзначыла Ганна, кідаючы час ад часу позіркі на Джоджалу. — Жыве, вядома, адзінцом».

Яны сядзелі за сталом. Ганна паставіла перад Ільёй і перад сабой па чарчыне. Дастала з буфета бутэльку таннага віна (дачка часцяком хавала ў яе ад апошняга мужа).

— Здаў ты, Ілюша, — паглядаючы на белую Джоджалаву галаву, прамовіла Ганна. — Мусіць, перанёс нямала.

— Усе мы перанеслі, — хрыпла прамовіў Ілья і доўга глядзеў на Латушку, быццам вывучаў, што ж засталася ў гэтай жанчыны ад той Ганулі, якую тады гналі з калонай да састава, што стаяў на рэйках у Рэчыцы.

На пляцоўцы пачуўся рэзкі званок. Ганна расчыніла дзверы. У кватэру ўляцела ў рабочым камбінезоне Юлька і паказала маці павялічаны здымак Рамана ў адмыслова вытачанай рамцы.

— Бачыш, што я табе прывезла? Тут бацька ўсё роўна як жывы.

Юля зазірнула ў кухню, падзівілася:

— А гэта хто такі?

— Гэта — Джоджала. Зямляк наш, — растлумачыла маці. — Ілья Крупеец.

На скамянелым Юльчыным твары цяжка было што прачытаць. А Джоджала раптам забіраўся да сябе — пачаў зноў уладкоўваць качаны ў сетцы. Яму трэба было тупаць уніз — спусціцца на шосты паверх.

Надзея САЛОДКАЯ

ВЯЛІКДЗЕНЬ

Свечка велікодная барвее.
Абразы святочна зіхацяць.
Узрастае, цепліцца надзея
На суладнасць мары і жыцця.

На сугучнасць слова і памкненняў,
На балючасць і святло радка,
Каб ад Неба ў шчырасці маленняў
На пытанні ўсе пачуць адказ.

І калі віною ты спавіты,
Грэх сумневу нішчыць святасць дня.
Будзе лёгка толькі ў час, калі ты
Вочы у раскаянні узняў

І прыпомніў, як барвелі раны,
І крываваы хрып... І Матчын лік...
У іскрысты велікодны ранак
Нашы сэрцы Збаўца прасвятліў.

ВЕСНАВЫ НАСТРОЙ

Пратачыліся дожджыкі з неба,
Прадзіравілі стынь навывлёт.
П'е спатолю асмяглая глеба,
Атрасае чарноцце галлэ.

У вясны — ясна-мройныя вочы
І з апрацак квяцістых убор.
І яна сёння радасць прарочыць —
Ад пупышкі да ўсмешлівых зор.

* * *

Згарае ўсё — дашчэнт, да драбніцаў,
Было жыццё — нібыта не маё...
Нашто было так горка памыліца?...
Піла са шклянкі, поўнай да краёў.

Нясцерпная плыла над светам спёка.
Паліла ўсё сама, сама, сама...

Салодкая Надзея Стэфанаўна нарадзілася 23 кастрычніка 1947 года ў вёсцы Шэркіна Лёзненскага раёна Віцебскай вобласці. Скончыла Полацкае мед-вучылішча (1968). Працавала клінічным лабарантам ва Удзелаўскай участковай бальніцы на Глыбоччыне, затым машыністкай у полацкай аб'яднанай газеце «Сцяг камунізму».

Аўтар паэтычных кніг «Я ішла да сябе...», «Свечка жаліцца небу», «На ўзлёце малітвы», «Квадра» і інш.

Я сёння ад цябе сышла далёка,
Ды нават жалю-роспачы няма.

Забылася? Ды не. Яшчэ магчыма
У вір вачэй кульнуцца з галавой...
Усё згарэла — вось у чым прычына.
Усё гарчыць сухой палын-травой.

* * *

Ну што ты ўсё кажаш пра стому і цені,
Пра змрочнасць і выцвіласць восеньскіх фарбаў?
Вунь, глянь, прабіваецца востранька-ценькі
Праменьчык ад бляску нязнойдзеных скарбаў.

Багацце — яго не схаваць пад замкамі,
Не хламам набітыя торбы і клункі,
Якія дрыжачымі дзеляць рукамі,
Дзе сквапнасць людская ўсё зводзіць рахункі.

Яно ў адчуванні суладдзя з сабою,
З зямлёю, і небам, і голасам птушкі,
Яно ў малацьбе, што ідзе за сяўбою,
Ў дзіцячай усмешцы і мокрых пялюшках,

У кволых далоньках унукаў, унучак,
Каб іх не кранула журбота-нядоля.
Жыццё не бывае без жорсткіх калючак.
Ў яго, як у птушкі, — крылатая воля.

* * *

Перад кім мне плакаць, жаліцца каму?
Келіх, поўны жалю, годна падыму.

Вып'ю — не скрыўлюся, хоць і горка мне.
Што яшчэ пабачу на самоткім дне?!

Смукат на сурвэтку кропляй упадзе.
Адкасніся, гора, адхініся, здзек!

Колькі сілы мела — слову аддала.
Ім калісь згадаюць — на зямлі жыла.

Перад кім мне плакаць, жаліцца каму?..
Ўсё, што не збылося, я з сабой вазьму.

Аксана СПРЫНЧАН

* * *

На Белым возеры
ля каранёў сасны,
што цягнуцца
ў бясконцыя стагоддзі,
гляджу на кветку-матылёк —
лабелія...
Палеская краса,
а святасці ў ёй,
што боязна мне нават дакрануцца.
І раптам
белы матылёк злятае,
і з белым вершам
я за ім
(за ёй?)
імкнуса.

* * *

Здарожаная,
змораная,
прыйшла да цябе
па шчасце...
А ты ў Мазыры
азораны
рэчкай майго маленства,
а ты ў Мазыры

не азмрочаны
зморшчынкамі маімі...
А ў Беларусі рэкі,
як лініі лёсу даўгія.
Прыпяць красуе з месяцам
у незаплеценых хвалях.
Сеткай з радкоў перакрэсленых
зноўку лавіць мне
шчасце...

Спрынчан Аксана Вадзімаўна нарадзілася 23 жніўня 1973 года ў горадзе Луініцы Брэсцкай вобласці. Скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1995) і аспірантуру Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі (1998). Працавала вядучым навуковым рэдактарам рэдакцыі літаратуры і мастацтва выдавецтва «Беларуская Энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі. Цяпер — у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Аўтар кнігі «Вершы ад А.».

* * *

Цалую вусны звабныя твае,
нібыта ўпершыню ў сваім жыцці...
Але ўзнікае,
быццам бы з нябыту,
як кара за гады,
маё «НІБЫТА».
Ды ўсё,
што ўжо было не ўпершыню,
няхай схаваецца ў маёй пяшчоце,

каб нават ты,
паверыўшы каханню,
сказаў:
«Ты вуснаў дакранулася маіх,
нібыта ўпершыню ў сваім жыцці...»
І параўнанне жорсткае
«НІБЫТА»
схаваецца ў штодзённы быт
нябыту...

* * *

Так даўно
не прыходзілі словы —
дзве поўні паспелі
неба працяць тугою
і знікнуць.
Неаднойчы мне снілася —
зорка ляціць
і разбіваецца
аб чужое жаданне кахання і славы.

І я шукаю зорку сваю,
каб пахаваць
згодна звычаям зорным
паміж словаў і сноў...
А словаў няма...

Так даўно
не прыходзілі словы,
што і сны
перасталі прыходзіць...

* * *

Успамінаю цябе,
а ўспамінаецца верш,
вера твая ў мяне,
вярба над вадой замерзлаю...

Успамінаю верш,
а ўспамінаешся ты,
вера мая ў цябе,
галінка, зламаная ў Вербніцу...

* * *

Шукаю сутву быцця
і сутву нябыту шукаю...
Каюся,
і грашу,
і не каюся,
а хаваюся
ў пошуках,
пошуме,

польмі
іншай душы...
Як між быццём і нябытам
сутву сваю знайсці?
Як не пакінуць раны
на небе і на зямлі?..
Бо як да сутвы набліжуся —
у вырай нехта ляціць...

* * *

Туман увосень з водарам вясны...
Чаму б далей не жыць на свеце белым?..
Ды паміраюць у сяброў бацькі,
пад гэтым небам больш сябры не дзеці...
Баюся ім у вочы зазірнаць,
убачыць тое, што мяне чакае...

Сябры — не дзеці,
 я ж — яшчэ дзіця,
 хоць і ў тумане тлумнага пытання:
 «Чаму б не жыць?..»
 У водары вясны
 гусцей туга апошняга туману...

 Я запрашу гасцей...

* * *

То клякочуць буслы,
 то вароны над намі крычаць...
 Мы прыходзім у свет
 і сыходзім у свет...
 І на тым, і на гэтым —
 як буслам — клекатаць нам,
 і на тым, і на гэтым
 нам крычаць — як варонам...
 І ў зямное цішы,

і ў цішы незямное
 мы сябе пракрычым,
 сябе праклякочам.
 Мы прыходзім у свет
 і сыходзім у свет...
 І на тым, і на гэтым —
 не змаўкаючы
 моўкнем...

* * *

П'ю каву з украінскім мёдам,
 сланечнікавым,
 і цябе ўяўляю
 трошкі сонным,
 але болей — сонечным...
 І раенне думак,
 знітаваных з тваімі,

кружляе,
 за галінку Сусветнага Дрэва
 яны разам чапляюцца
 і вось-вось пабудуюць гняздо сабе
 новае, лепшае...
 Джаліць зноўку мяне
 пчала беларускае рэўнасці.

* * *

Спатоленая
 навальнічным водарам,
 дарам
 адчуваць цябе
 ў палёце свабоднае птушкі,
 у рэдкім матыльку,
 не злоўленым табою,
 у трапяткім і зменлівым ценю
 самотнага дуба,
 пад якім так любяць цалавацца
 закаханыя...
 Спатоленая
 навальнічным водарам,

оду складаю
 дару адчуваць цябе,
 а пад дубам,
 пад дубам
 цалуемся
 не мы,
 крык нямы навальніцы —
 валам дзевятым,
 я і ты
 даруем адно аднаму
 дарогі чужыя,
 ды і родныя
 адно аднаму даруем...

ЛЕСВІЦА

Раман

20

Як ні баяўся Павел Алегавіч праспаць патрэбны час, усё ж абудзіўся а палове дзевятай. Падхапіўся, ускочыў у штаны і, не апрануўшы нават кашулі, памкнуўся ў прыхожую. На кухні гаспадарыла Вольга, было чуваць, як бяжыць з крана вада і соўгаюцца каструлі.

Багатка, не вітаючыся з гаспадыняй, напяў абутак, шчоўкнуў замком, тузануў дзверы і куляй вылецеў з кватэры.

Па горадзе рушыў спачатку трушком, а затым пабег наўзгалопам. Ён нагадваў дзядзьку, які займаецца ранішнімі прабежкамі дзеля здароўя, толькі замест спартыўных штаноў чамусьці адзеў мятыя касцюмныя, а замест красовак — летнія прагулачныя туфлі. З гэтай прычыны многія прахожыя здзіўлена глядзелі яму ўслед.

Вахцёрскую Павел Алегавіч прамінуў імгненна, паколькі вартаўніца цётка Адэля гэтым разам адсутнічала. Стрымгалоў узбег на другі паверх, прамаўся па калідоры, ірвануў дзверы пад нумарам «204»...

Перад ім адкрылася такая карціна: чалавек сем вучняў, сярод якіх пераважалі дзяўчаткі, прывольна займалі парты бліжэй да задняй сцяны. Пярэднія рады парт, а таксама настаўніцкі стол апанавалі ўсялякія чучалы звяроў, рыб і птушак. На дошцы вісела некалькі яркіх плакатаў. Па гэтых плакатах і вадзіў указкай Вячаслаў Алегавіч, калі ўварваўся брат. Настаўнік так і замёр з узнятай рукой, і на яго самавітым твары, за акулярамі, мільгануў страх.

— Вячаслаў Алегавіч, — сказаў нечаканы госьць, вокамгненна ацаніўшы абстаноўку, — выйдзі, калі ласка, на пару слоў. — Ён ветліва ўсміхнуўся дзецям, што скіравалі на яго свае позіркi, і выйшаў з класа.

У калідоры, як толькі браты аказаліся сам-насам, Павел Алегавіч запытаўся сурова і голасна:

— Дык што ж гэта ты, добры чалавек, удумаў, раскажвай.

Слаўка зірнуў на яго праз акулярныя шкельцы і з годнасцю прамовіў:

— Што ты маеш на ўвазе, Паша?

— А вось толькі дурку не трэба ламаць, лады?! — пасунуўся да яго Павел Алегавіч і стаў усутыч. — Ты цудоўна разумееш, пра што я кажу.

— Ну спачатку давай адыдзем ад класа, — спакойна прамовіў Вячаслаў Алегавіч. — Бо я бачу, што ты настроены крычаць і скандаліць, а я, прабач, не хачу, каб мае вучні ўсё гэта чулі. — І рушыў налева, дзе калідор пашыраўся і меў шэраг акон.

— Ага! — затэпаў за ім малодшы брат. — Ты не хочаш, каб яны чулі! Значыць, разумееш, што паступіў бессаромна!

— Не я паступіў бессаромна, — адказваў Вячаслаў Алегавіч на хаду, — а ты паводзіш сябе несалідна, калі гарлаеш на ўвесь калідор.

— А як жа мне, шаноўны, не гарлаць, калі ты ўсю сям'ю на вушы паставіў, калі жонка твая начэй не спіць, а я імчуся праз усю Беларусь з табой разбірацца!

Яны дайшлі да акон, Вячаслаў Алегавіч прыхіліўся спінай да прасценка, скрыжаваў рукі на грудзях, ганарліва ўзняў падбародак.

— Ну, цяпер скажы спакойна і толкам, чаго ты ад мяне хочаш, — прамовіў ён.

— Чаго я хачу? — спытаўся Павел Алегавіч, спыніўшыся ў метры ад брата. — Хм... Я хачу папрасіць цябе зняць акуляры.

— Што? — здзівіўся Вячаслаў Алегавіч. — Навошта?..

— Хачу паглядзець, што ў цябе з вачамі. Нейкія яны нездаровыя, — сказаў Павел.

— Ды што за глупства! — недаўмяваў брат. — Нармальныя ў мяне вочы. — Ён дурнавата ўсміхнуўся.

— Ну здымі, здымі. Гэта ж дзесяць секунд зойме, — настойваў брат.

— Ну... ладна... калі табе так важна. — Слаўка зняў акуляры. — Хаця не разумею цябе.

— Пакажы-пакажы... — Павел Алегавіч падаўся да брата, уважліва разглядаючы ягонныя вочы. — Так, так, так... А цяпер зірні ўверх, я хачу бялкі паглядзець...

Брат сказеліў зрэнкі дагары.

І тут Павел Алегавіч размахнуўся і знянацку заляпіў Вячаславу Алегавічу поўху. Па калідоры пранёся гук ладнага плескача. Не паспеў настаўнік ачوماцца, як атрымаў і другую, і трэцюю аплявуху. Схапіўся за левую шчаку — тую, якая прыняла ўдары.

— Ты што! — віскнуў ён. — Ды як ты пасмеў! Я...

— Пасмеў, братка, пасмеў, — пацвердзіў Павел Алегавіч, які быў прыкметна шчуплейшы за брата. — А каб не было непаразумеанняў, скажу, што першая аплявуха табе — за Вольгу, другая — асабіста ад мяне, а трэцяя — за тваё непраходнае глупства. Уразумеў?

— Ды я... — абурана ўсклікнуў Слаўка. — Я міліцыю на цябе напушчу! Ды гэта ж нахабнае хуліганства!

— А давай, брат! Давай, засадзі брацельніка ў пастарунак. Веру, ты зможаш. Табе — чалавеку, які збрыдзіў жонцы жыццё, а потым папросту кінуў — гэта раз плюнуць.

— Гэта мая асабістая справа, і ты не маеш права ўмешвацца! Мне, калі хочаш знаць, апошнія гады было невыносна з ёй жыць! — Слаўка перабіраў у руках акуляры, поўныя шчокі яго скакалі (левая прыкметна пачырванела). — Я не магу існаваць у атмасферы татальнага недаверу! Я творчы чалавек і не жадаю жыць з зацятым матэрыялістам пад адным дахам.

— А-а-а! — узвіўся Павел Алегавіч. — Вось як ты загаварыў! Матэрыялізм табе, аказваецца, не даспадобы! Гэта, значыць, тое, што Вольга цябе дзесяцігодзямі абмывала, абшывала, гаршкі начныя выносіла — ужо матэрыялізмам завецца? Цудоўна! А выходзіць, новая твая сужыцелька — асоба высокадухоўная, развітая ды вытанчаная? Якая ж ты пасля гэтага сволач!

— Ты мяне не свалачы! — асмялеў Слаўка. — Права такога не маеш. Гэтая жанчына ў тысячу разоў лепшая за вас усіх. Бо яна мяне разумее, з ёй мне цікава...

— Яшчэ б табе было з ёй нецікава, стары ты кабель! — перабіў яго брат і схапіў за грудкі. — Вось наўскідку скажу, што ёй гадоў сорак. Так?

Слаўка прамаўчаў.

— І яшчэ скажу, што ў яе ёсць байструкі ад папярэдняга хахаля і што твой заробак ім будзе вельмі дарэчы!

— Ты пашляк! — усклікнуў Вячаслаў Алегавіч. — Ды ты ведаеш, што...

— Маўчаць! — гаркнуў Багатка-малодшы, трымаючы суразмоўніка за кашулю. — І яшчэ вось што памятай, браце: калі гэтая маладзіца цябе выганіць вон, то не ўздумаў прыперціся да Вольгі з павіннай. Узарумеў?!

— І не падумаю да яе прыйсці, што за лухта!

— А прыйдзеш ты абавязкова, — барвовы, жылісты, з потнай лысінай, напіраў на Славіка Павел, ціснуў да сцяны. — Прыйдзеш як міленькі: абарваны, брудны, абмочаны. Прасіцца будзеш прыніжана. І яна цябе пусціць, паршыўца. — Ён перавёў дух і працягваў: — Пусціць, прыгрэе, аблашчыць. І гэта ты, брыдкі чалавек, ведаеш цвёрда. Таму і сваволіш на прапалу, таму і выдурваешся, што ведаеш — усё даруе табе яна. Ды толькі памятай, брат, — я не дарую. І калі, не дай Бог, даведаюся, што ты да яе вярнуўся, прыеду і ўласна ручна з лесвіцы скіну. — Ён адпусціў братаву кашулю, якую добра памяў.

— Ну наконт гэтага можаш не хвалявацца, — з гонарам прамовіў Вячаслаў Алегавіч. — Назад я не вярнуся, хопіць з мяне. А твая пазіцыя, Павел, мне цяпер зразумелая. І калі ты сказаў усё, што хацеў, то дазволь мне пайсці і прадоўжыць заняткі.

— Ты пойдзеш, калі скажаш мне свой адрас і тэлефон.

— Гэта яшчэ навошта? Здаецца, цяпер мы чужыя людзі. Ты гэта амаль прамым тэкстам сказаў. — Вячаслаў Алегавіч насунуў акуляры і мерыўся ўжо рушыць да класа.

— Гэта не для мяне, а для Вольгі. Я ёй паабяцаў высветліць, дзе ты жынеш. — Павел Алегавіч сашчапіў рукі за спінаю і глядзеў спадылба.

— Не бачу такой неабходнасці. Я меў з ёй учора размову і давёў, што пра рэчы прышло чалавека. Тэлефанаваць жа на маю новую кватэру — гэта толькі непатрэбныя нерванні. — І пайшоў міма брата: мажны, шавялорысты, самавіты.

— Гэй, Славік! — пстрыкнуў пальцамі Павел. — А што, калі я зараз нікуды не пайду, дачакаюся заканчэння заняткаў і ўвяжуся за табой следам? Куды ты, радзімы, туды і я. Пабяжыш — і я пабягу. Сядзеш — і я прысяду. Гэтак да самага твайго жытла новага. Га? Як табе такі варыянт?

— Ты гэтага не зробіш! — павярнуўся Слаўка да брата. Аднак у голасе яго была няўпэўненасць.

— Чаму ж не зраблю, Славік?! Якраз-ткі зраблю. — Павел Алегавіч з лагоднай усмешкай стаў набліжацца да брата. — Што ж мне можа зашкодзіць? Часу ў мяне дастаткова. Бегаю я хутчэй за цябе. Дый, папраўдзе, раззлаваў ты мяне, дружа, вой раззлаваў! Начаваць жа табе ўсё адно прыйдзеца недзе. Так што хочаш не хочаш, а прывядзеш мяне да свае сужыцелькі. Скандальны ж нораў мой ты, браток, ведаеш. Вой насваруся, вой выкажу гэтай жанчынцы ўсё, што пра цябе ведаю. Усе падрабязнасці, так бы мовіць.

— Ты гэтага не зробіш, — праямліў зніякавелы брат.

— Мабыць, не ўсё ж яна пра цябе ведае, га? — працягваў куражыцца Павел. — Ты ж, нябось, ёй як навуковец прадставіўся, як біёлаг-натураліст. Мо рукапісам яна тваім захапілася, антрапалагічным тваім даследаваннем? Нездарма ж ты яго з сабою забраў. А я, браток, цябе ў іншым святле прадстаў-

лю — у непрывабным, паўсядзённым, матэрыялістычным святле. Грашкі-грашочки твае ўгадаю, заганныя звычкі.

Павісла паўза. На ўкормлены Славікаў твар напаўзала грываса распачы. Павел жа прызненька ўсміхаўся.

— Дый пра мяне, брата твайго, ці ведае твая пасія? — доўжыў ён мардаваць няшчаснага Слаўку. — Характар жа ў мяне не мядовы. Як дазнаецца, што я за чалавек, то, мусібыць, і да цябе свае адносіны перагледзіць?.. Га? Псіхічныя ж адхіленні — яны ў генах закладзены. — Ён замаўчаў, хітра прыжмурыўшыся, назіраў за рэакцыяй брата.

Той стаяў слупам і тарашчыўся праз свае тоўстыя акуллары.

— Што, поўныя штаны налажыў?! — засмяўся Павел Алегавіч. — Не дрэйф — нікуды я за табой не пайду. Патрэбны ты мне, як ваўку сена. Ідзі да сваіх вучняў, калі можаш чаму-небудзь вартаму навучыць. Бяжы да сваёй каханкі, калі ты ёй так патрэбны. Не стану я аб цябе пэцкацца, не перажывай. — Павярнуўся і пайшоў не азіраючыся.

Вячаслаў Алегавіч, калі брат збочыў на лесвіцу і знік з вачэй, яшчэ з паўхвіліны стаяў на тым самым месцы. Затым прайшоў у прыбіральню, вымыў з мылам рукі, апаласнуў твар, прычасаўся перад люстэркам. На шчацэ, па якой пляснуў гэты нахабнік, дзякаваць Богу не збіраўся ўтварыцца сіняк, амаль што сышла і чырвань.

Прыдзірліва сябе агледзеўшы, настаўнік выйшаў з прыбіральні і скіраваў у клас, дзе яго зачкаліся вучні.

Заняткі працягваліся.

З дзённіка...

*17.07.200**

Яшчэ сёння раніцай і падумаць не мог, што тут апынуся. У Гомелі я. На тым беразе Сожа. На пляжы, за мостам. Ужо вельмі позна і цёмна. Рака заціхае. Карыстаючыся ясным заходам сонца, крэмаю ў нагатніку. Ледзь разбіраю літары.

Зранку памчаўся ў школу, застаў Слаўку і меў непрыемную з ім размову. Ды што там непрыемную — ударыў брата па твары! Так і падскочылі пухляя шчокі, закалыхаліся. І нікольні не сорамна. Вось жа, паршывец, нам удружыў! Сядзіць ціха, а думае ліха. Яго, аказваецца, даўно Вольга не здавальняла. Ён, аказваецца, жыць у такой абстаноўцы не мог. Але затаіўся, каварны, чакаў, пакуль падвернецца якая спагадлівая ды чулая — да якой прысудзіцца можна. Ух, ненавіджу такіх людзей. Хоць брат ён кроўны, а не сорамна мне ні слоў гэтых, ні таго, што яго па фізіяноміі пляснуў. Натуралюга хрэнаў! Ад такіх усё зло на зямлі. У іх заўсёды мараль ззаду стаіць. Зарэжуць не маргнуўшы, абы паглядзець, якое ў цябе нутро, абы цікаўнасць сваю наталіць.

Наогул натуралістаў бы перавешаў. Выводзяць новыя пароды жывёл, хваляцца, што паспрыялі агульнаму дабрабыту. Возьмем, напрыклад, свінню. Бегалі яе продкі па лесе, жалуды жэрлі, карэньчыкі. Вольным паветрам дыхалі. А чалавек іх узяў ды ў хлёў запраторыў. У цёмны, смярдзючы. На ўсё жыццё. Я цябе, маўляў, кармлю, а ты радуйся. А што, каб чалавека самога ад нараджэння да скону ў душны катух засадзіць ды прымусіць пад сябе апраўляцца? А потым зарэзаць і зжэрці, смакуючы паляндвічку разам з ненагляднымі сыночкамі-дочкамі? Вось вам і любасць, і чалавечнасць, і паэзія, ёрш тваю дваццаць! Уся наша высокаўзнёслая культура на банальным мясе трымаецца, на крыві і пакутах бязвінных жывёл. Ды каб проста так забівалі — не, спачатку пасадзяць у клетку, катуюць няволяй, а тады ласкавенька так па горле нажом. А пасля перадачы здымаюць кулінарныя, распавядаюць, як смачней мяса тых замучаных жывёл гатаваць. У фартушках чысценькіх, з нарукаўнічка-

мі — паласуюць міल्या жанчынкі гэтае мяса нажамі. Затое як хто чалавека заб'е — лямант адразу, войканне. А што гэты чалавек з'яўляецца нашчадкам мучыцеляў зямной фауны, штодзённым пажыральнікам жывой плоці — пра гэта ніхто і не думае. Дык прабач, калі ты штодня кроў і плоць паядаеш, то ўжо не крыўдуй, што нехта і цябе прыб'е мімаходзь. Жах! І чым глыбей задумваешся, тым больш разумееш, што жыццё наша — гэта нейкі згустак крывадушнасці, подласці і насілля...

Ды што гэта я ў філасофію ўдарыўся, далібог. Не пра тое ж хацеў пісаць. Тым больш што паўгадзіны таму сам уволью сала наеўся. Тады ж мяне сумленне не мучыла. Узяў, разгарнуў «сабойку» — ды з хлебам тое сальцо ўмалаціў. Дарма што разлезлае. Вось так яно, Алегавіч. Не красамоўнічаць трэба, а жэрці добрае сала, як я, ды цешыцца свежанькімі дзяўчаткамі, як Пецька Жыгоцкі. І тады ўсё нармалёва будзе: добры сон, цудоўнае самаадчуванне, светлыя думкі...

Свят, свят, свят (гэта я перажагнаўся), бо нельга нанач імя Жыгоцкага памінаць, як у царкве — д'ябла. Тым больш што ночка ў мяне будзе нялёгкая — пад адкрытым небам, з камарамі ды сырасцю.

Ну дык паясню, як я тут апынуўся.

Гэта ўжо на бічаўскім вакзале стукнула мне ў галаву не ў Мінск ехаць, а ў Гомель. Падумалася, што да яго ж і ста кіламетраў не будзе. А тут і цягнік падыходзіў, а мінскага яшчэ было чакаць і чакаць. Хуценька купіў білет і паехаў.

Гадоў сорок у Гомелі не бываў. А ў дзяцінстве — ці не кожнае лета. Дык вось дай, думаю, наведваю дарагія сэрцу мясціны. Калі яшчэ надарыцца такі выпадак? Можна, ніколі. Гэта як некаторыя людзі, жывучы ў Піцеры, у Эрмітаж не могуць схадзіць. Так і паміраюць, не пабачыўшы гэтай раскошы. Таму што пад бокам яна была. Здаецца, у любы момант можаш пайсці, ды ўсё замінае нешта. Засмоктвае побытавае балота.

Ну гэта — так, лірычныя адступленні. А насамрэч чаму я ў Гомель падаўся? А таму, што праверыць адну штуку хацеў. Мяне ж у дзяцінстве бацькі зазвычай у сярэдзіне лета сюды адпраўлялі. Да дзядзькі Валодзькі, матулінага стрыечнага брата. Слаўка — той любіў у піянерлагерах лета бавіць. А я ненавідзеў іх і маліў бацькоў, якія працавалі і глядзець мяне не маглі, да дзядзькі ў Гомель пусціць. Дзядзька інвалід быў, аднаногі, на пенсіі. Ён мне заўсёды радаваўся. Як і сям'я ягоная — жонка і два сыны.

Дужа любіў я Гомель у сярэдзіне лета. Сонечны, цёплы, у густой зеляніне, з магутнай чыставоднай ракой, з жоўтымі пляжамі. Гэта быў курорт для мяне. Хачу — з суседскімі хлапчукамі па горадзе гойсаю. Хачу — адзін кудысь выпраўлюся, хоць за горад, на далёкія старыкі з вудаю. Парк асабліва любіў, парк над Сожам. Успомніліся мне на бічаўскім вакзале яго велічэзныя дрэвы, цяністыя алеі, ставок з лебедзямі і масток праз яго. А галоўнае, палац успомніўся, што высіцца над ракою. Жоўты, прыгожы, велічны. З ракі яго асабліва добра відаць, з таго берага Сожа...

Адным словам, сеў на цягнік і праз паўтары гадзіны выйшаў у Гомелі. Пахадзіў па вулках знаёмых, у дворыку дзядзькавым пабываў. Чужыя людзі цяперака ў іхняй кватэры жывуць, а дзядзька, лічы, гадоў дваццаць як у зямельцы. Не вытрымаў, бядак, скону малодшага сына ад банальнай ангіны. Дваццаць восем гадоў хлопцу было. Бяда. А за год да таго і цётка мая памерла... Сын жа дзядзькаў, старэйшы, напэўна, у Нарыльску жыве з сям'ёй. Дакладней, павінен жыць. Бо абарвалася ў мяне з ім сувязь гадоў пятнаццаць назад.

Дык вось пра тую штуку скажу, дзеля якой, па сутнасці, у Гомель паехаў. Больш за сорок гадоў таму, будучы падлеткам, схаваў я ў кладцы аднаго дома пятак — манеціну ў пяць тадышніх капеек. Я і раней, разлічваючы наступным годам вярнуцца, манеты ў розных месцах хаваў. Так і тады было. Пятак 1961 года. Запомніў.

Дворык той — у цэнтры горада, у вуглавым доме, на перасячэнні добра вядомых кожнаму гамельчуку вуліц. Там закутак у двары ёсць, паміж сцяной дома і гаспадарчай цаглянай будовай, у якой калісьці дровы захоўваліся. Гэты закутак раней быў зарослы крапівой, бадзякамі ды іншай дрэнню. Я прабраўся туды і паміж другой і трэцяй цаглянай ад выступа, у сёмым радзе кладкі, манетку засунуў. Спадзяваўся праз год дастаць...

І вось сёння, гадзін у пяць вечара, я такі дабраўся да заповітнага дворыка. Праз столькі гадоў! Спачатку збянтэжыўся, пабачыўшы, як ён змяніўся. Гаспадарчай той будыніны — і паміну няма. На яе месцы — пляцоўка і аўтамабільлі стаяць. Я туды. Травянога зарасніку ўздоўж патрэбнай мне сцяны таксама нямашака. Усё роўненька, вымецена, вычышчана. Але ж выступ на муры, ад якога я веў адлік, — той самы. Я вызначыў сёмы рад кладкі, падскочыў і зазірнуў у шчылінку між другой і трэцяй цаглянай. Не відаць нічога. Адшукаў сухую галінку, абскуб і давай калупаць у шчылінцы. Доўга выскрабаў нанесены ветрам пыл і крупінкі цэгля. На бяду каля машын людзі круціліся. Спінай іх падазроныя позіркі адчуваў. Ды, дзякуй Богу, хвіліны праз тры выкаціўся пяточок. Шэра-чорны, запылены. Але ж мой, той самы, 1961 года. Адціраў я яго, ужо з двара выскачыўшы. Радаваўся як дзіцё. Пяточок у кашэль паклаў. Дабярўся дадому, вычышчу да бляску і недзе на відным месцы прыладжу.

Вось такім я глупствам займаўся. Потым з'еў два марожаныя ў скверыку і патупаў убок ракі. Зразумела, у парк завітаў. Пабрадзіў. Народу там цяпер значна больш, чым раней, швэндаецца. Палац, па ўсім відаць, часткова адрэстаўраваны і адкрыты для наведвальнікаў. Ды я туды не пайшоў. Абмінуў і царкву. На тых аляях, дзе раней панавала ціша, цяперака шумяць і гамоняць людзі. І жуюць, жуюць несупынна. Хто марожанае заглянае, хто піражкі, хто салодкую вату на палачках. Непрыемна стала, і таму ля стаўка з лебедзямі надоўга не затрымаўся. Дый лебедзяў тых нешта не ўбачыў. Мо пахаваліся дзе?

І яшчэ я чаму спяшаўся, што ўжо шэсць гадзін стукнула, а хацелася па мосце на той бераг прайсці, на пляж, ды пакупацца ўдосталь. Я ж яшчэ спадзяваўся паспець на вечаровы мінскі цягнік. Але такая катавасія надарылася, што вось на пляжы гарую і нежак трэба скумекаць, як да ранку дабыць.

Канчаю пісаць, бо баліць рука — раз. А па-другое, сямнела так, што перастаю разбіраць сваю пісаніну. Відаць, заўтра давядзецца дапісаць, як прыбуду на лецішча. А распавесці, што са мной здарылася, трэба абавязкова.

Ну ўсё. Нататнік у кішэнь. Рэчы ў рукі. І гайда ў вербалоз (я там ужо ямку ў нагрэтым пясочку выкапаў).

Не прастыць бы. Ды не быць з'едзеным камарамі.

*18.07.200**

Ну вось і ладненька: на лецішчы я, у родных, так бы мовіць, пенатах. Дабраўся больш-менш удала і спяшаюся занатаваць учарашнія гомельскія падзеі, пакуль не забыў. Зараз самая спёка. На тэрмометры трыццаць тры. Ветру і аблокаў няма. Знадворку проста-такі невыносна, таму схаваўся ў хаце. Пакурваю, п'ю калодзежную ваду, ляжу на канапе. У руках агрызак алоўка.

Ну дык вось. Як перайшоў я на пачатку сёмай вечара мост цераз Сож, то падаўся налева, дзе людзей крыху меней. Там фермы высозныя ёсць, частка нясучай канструкцыі. Узыходзячы на мост, паглядзеў на іх, і перад вачыма паўстала карціна з дзяцінства: на гэтую верхатуру лезе хлапчук, адважна, упарта караскаецца; як толькі пабачыў яго, у мяне ногі падагнуліся і страшна стала нават проста мост перайсці. Моцна мяне, дзесяцігадовага, тады гэтак ўразіла — так, што потым кожнага разу ніякавеў перад Сожам і баяўся ўзняць позірк на тыя высозныя фермы. І цяпер, праз сорак пяць гадоў, нешта падобнае перажыў, хоць ніхто на тую верхатуру не лез.

Знайшоў я, значыць, месца на пляжы, распрануўся, ляжу, загараю. Рыхтуюся пайсці акунуцца. А народу не тое што меншае, а, наадварот, усё ідуць ды ідуць на пляж. Гэта, напэўна, пасля працоўнага дня, наўпрост са службы кіруюць. А на мяне чамусьці нейкі ступар найшоў: не магу насмеліцца ў сваіх сямейных трусах перад людзьмі паказацца. Так яшчэ, калі ляжу наўскрай, нішто, а каб да вады метраў дзесяць прайсці — саромеюся. Змагаўся я з жаданнем акунуцца і няёмкасцю, змагаўся ды драмануў. Ненадоўга, відаць, адключыўся, таму што не звечарэла за гэты час. Стаў я азірацца, ачуўшыся, — і нібы ў тумане ўсё. Твары, постаці, нават палац на тым беразе ледзь разбіраю. Ну, думаю, дагуляўся, Алегавіч, сонечны ўдар зарабіў. Але замест таго каб перабрацца ў цянок, ускокваю і бягу да вады. Дапярэ берага — і з размаху нырца. А, хто ведае, на Сажы амаль адразу глыбока, асабліва ў тым месцы, дзе я загараў. Ну і паплыў. Ды так шпарка, што не заўважыў, як на сярэдзіне апынуўся. І тут мяне жах разабраў: што ж я раблю! Стары, перагрэты на сонцы ды яшчэ на сярэдзіну ўспёрся. Сцепануў нагамі, тузануўся, ці не па пояс з вады выскачыў. І выразна бачу наступнае. Перада мной, за паловай шырыні ракі, на ўзгорку, як і належыць, высіцца палац Паскевіча. Промні позневечаровага сонца залоцяць яго. Але ўразіла тое, што голы ён, палац, няма дрэў, што прывычна яго атачалі. Няма паблізу людзей... Панічна зіркаю направа, налева — абсалютна пустая рака. Вада, бетон, пясок, і не відаць нікае зеляніны. Вой як вусцішна стала мне! Закрычаў, і голас мой адзінока панёсся па роўнядзі. Аслабелі рукі і ногі. Не памятаю, як павярнуўся і пагроб назад, да пляжа. А цела з кожным узмахам цяжэе, ужо не магу галаву высока трымаць, ледзь паспяваю паветра ўцягваць. Так што не бачу, што там на пляжы, — ці гэтак жа пустэльна, як ля палаца. Плыву, а надзея на паратунак пясне, меншае. Неўзабаве перастаў канечнасці адчуваць. Не ведаў нават, грабу ці не. Напэўна ж, гроб, бо як бы інакш на вадзе трымаўся. І раптам заўважаю, што стаю я на цвердзі. Стаю па пояс у *жыцце*. Тут падумалася, што памёр я і ўжо ў тагасвецці знаходжуся. Азіраюся і бачу вакол сябе вялізны жытнёвы палетак. Злева заходзіць сонца, залоціць калоссе, высвечвае крапінкі сініх валошак. Ні ракі, ні палаца і паміну няма. Пабрыў я па жыцце. Казыча калоссе голяя грудзі, колоць каляняныя сцёблы ступні. І ўжо страху няма. Незямное пачуццё нейкае. Як сонца кранулася лініі далягляду, стаў палетак спускацца ў лагчыну і хутка скончыўся. А за лугавінай убачыў я Сож. Пазнаў і месца, дзе апынуўся. Гэта ў двух кіламетрах ад пляжа, не меней. Тады і спрыт да мяне вярнуўся, і дзелавая разважлівасць. Як жа, апускаецца ноч, а я голы, без рэчаў і грошай, за трыста кіламетраў ад дома! Ух і памчаў я ўздоўж берага — спрынтэры так не бягуць. Заскокваю на апусцелы пляж. І цуд: рэчы мае ляжаць сабе мірненька, на мяжы пясочку і вербалозу, дзе я іх пакінуў. Шусь дрыготкай рукой у кішэнь штаноў: ёсць ён, кашалёчак радзіменькі! І нават пайка ў торбе ляжыць. Тут я і павячэраў салам, што яшчэ з лецішча вёз. Аднак жа на вакзал рашыў не ісці, а пераначаваць проста на пляжы. Усё адно да пяці раніцы цягнікоў не прадбачылася. Дый на рацэ спакайней, чым на вакзале. Ліхія чалавекі заўсёды там пажыву шукаюць, дзе людна. А якую пажыву знойдзеш ноччу на беразе? Карацей, зарыўся я ў пясочак пад нізкімі вербамі і, падагрэты знізу, няблага праспаў да світаньня.

Усю дарогу да Мінска толькі і думаю, што ж са мной адбылося. Ды іначай, як памутненнем розуму, гэта назваць не магу. Зусім не памятаю, як сышоў з пляжа, як на палетак выблукаў. І, наадварот, ясна помню, як у Сож сігануў іплыў да сярэдзіны. Гарэлкай і наркотыкамі зроду не захапляўся... Словам, насланне нейкае. І страшна, дальбог.

Ну, здаецца, усё неабходнае напісаў. А зараз яшчэ з паўгадзінкі паляжу і пайдзі жука каларадскага нішчыць. Дужа многа ў маёй бульбе яго, проста пошасць.

21

Апошнімі днямі Юрась Багатка знаходзіўся ў кепскім душэўным стане з прычыны банальнага безграшоўя. Прудзюсер іхняга рок-гурту Сямён Тэрцовіч амаль перастаў плаціць Юрасю. Спасылляўся на фінансавую яму, у якую яны па-трапілі, на даўгі. Але галоўнай прычынай — і Юрась гэта ведаў — было даўняе Сёмкава незадавальненне ягонай працай. Не падабаліся прудзюсеру аранжыроўкі, якія пісаў Багатка-малодшы, і ён неаднойчы наўпрост так і казаў. Прычым выказваў гэта Сямён у надзвычай нахабнай, уладарнай манеры. Выкліча ў офіс, разваліцца ў крэсле перад Юрасём, які стаіць слупам, і, пабліскваючы пярсцёнкамі на тоўстых пальцах, распякае на ўсю закрутку. «Барахлом» Юрасёву музыку называе, «убоствам», прапаноўвае вучыцца ў класікаў 70-х гадоў, нават касеты настойліва дае і прымушае праслухоўваць. Крыўдна. Ды што мог Юрась парабіць, калі няма ў яго музычнае адукацыі, калі ўсё яго абучэнне саматугам прайшло, з трох акордаў гітарных пачаўшыся, якія хуліган-сябрук паказаў. Дык што ж гэты чортаў Тэрцовіч хоча? Каб самавучка яму музычныя шэдэўры выдаваў? Жадаеш класную музыку мець, то наймі за вялікія грошы якога карыфея, не пашкадуў сваіх зялёненькіх. Ды дзе яму, злараднічаў Юрась, на добрага музыку грошай узяць. Слабо яму, таўстапузаму Сёмку. Гэта ён толькі перад падначаленымі герой, а хай паспрабуе не тое што на сусветны — на расейскі рынак сунуцца. Адразу ж карлікам стане, і выпяткамі прагоняць адтуль.

Ужо з месяц як урэзаў Тэрцовіч Юрасю ганарары. Ды што там урэзаў — паловы ад ранейшага не выходзіць. Кажа, напішаш што вартае, тады падвышы заробак. І па плячы паблажліва трэпле. Хе. Ды толькі вырашаць, вартае гэта ці не, сам жа Сёмка і будзе. А мо ён наўмысна прыніжае каштоўнасць Юрасёвай музыкі, каб меней плаціць? Адразу ж пасялілася такое падазрэнне ў душы Багаткі-малодшага.

І асабліва прыкра было, што і гітарыстам, і барабаншчыку, і салістцы Марыне Сямён плаціў, як і раней. Аднаму з хлопцаў нават больш стаў даваць. І міжволі прыходзіла ў галаву балючае: гэта за яго, Юрасёў, кошт у гітарыста Валодзькі долараў пабольшала. Гад ён! А Тэрцовіч — сволач!

Апошняга разу Сёмка наогул нічога Юрасю не заплаціў, калі той прынёс касету з аранжыроўкаю. Праслухаў, скрывіўся, абазваў «пашляцінай» і сказаў, што гэта не пойдзе ў рэпертуар. Касету, аднак, звыклым рухам сунуў у кішэнь курткі. А калі Юрась запатрабаваў яе вярнуць, з ухмылкай паказаў яму дулю. «Ды як жа так! — абурыўся аранжыроўшчык. — Музыку адпрэчылі, а касету сабе бераце. Аддайце!» Зноў ухмылка на поўным Сёмкавым твары, і зноў дуля ў Юрасёў нос. «Дык хоць грошай дайце крыху. Няма ж на што жыць...» — зямліў музыка. «Пісаць трэба добра, тады і грошы будуць, — адрэзаў Тэрцовіч. — А цяпер ідзі, брат, не замінавай працаваць». І, ужо калі пануры Юрась пераступаў парог, кінуў: «І на канцэрт не дай Бог не спазніся. Спадзяюся, не забыў, што ты сёння на клавішах? Вось за гэта я табе заплачу... — І раптам падабрэў: — Чакай! Аванс хочаш?» Калі падначалены падбегам вярнуўся да стала, Сёмка нядбайна вышмаргнуў з кішэні штаноў пяць долараў.

А праз тыдзень Юрась даведаўся, што ў студыі ідзе праца з той «адпрэчанай» аранжыроўкай. Сёмка яе проста ўкраў. А каму паскардзішся? У суд? Дык тады Тэрцовіч яго, як шчанюка, на вуліцу выкіне. І куды пасля прыладкуешся? Хто прыме? Юрась жа ў глыбіні душы здагадваўся, што музыкант ён слабенькі.

Сын Паўла Алегавіча пакутліва ўсё перажываў. Галадаць, зразумела, не галадаў, бо дома ў халадзільніку заўсёды было чым пажывіцца. Але ад многіх прыемных звычак прыйшлося часова адмовіцца. Напрыклад, маленькая плоская каробачка, да якой Юрась так любіў прыпадаць носам на адзіноце, ужо колькі дзён пуставала. Звыклы за апошнія месяцы да цудадзейнага какаіну,

хлопец адчуваў моцны і ўчэпісты дыскамфорт. Дарагія ментолавыя цыгарэты, якім ён раней аддаваў перавагу, давялося змяніць на айчынныя «Гродна» і «Космас». Нямецкае піва ў зручных лёгкіх бляшанках таксама стала пакуль недаступным, і Юрась піў сваё, мясцовага вырабу, вадзяністае, недатрыманае, ад якога збіраліся газы ў страўніку і спараджалі ікаўку.

А галоўнае, стала зусім ніяк з інтымнымі слодычамі, да якіх дужа прызвычаіўся дваццацігадовы Юрась і без якіх адчуваў сябе ну зусім абдзеленым і няшчасным.

Трэба было нешта кардынальна мяняць, і хлопец, пасля даволі доўгіх ваганняў, звярнуўся да заможнай сястры, наважыўся папрасіць грошай. Тамара не выказала цягам тэлефоннай размовы з братам асаблівай радасці ад яго просьбы, але і не адмовіла. Сказала, што выбера час і прызначыць месца сустрэчы.

Сёння яна, нарэшце, згадзілася з ім спаткацца, сказала, куды трэба неадкладна прыехаць. Юрась ахвяраваў сваім пасляабедзеным сном, яшчэ сяготага з запланаванага недарабіў і, віхрам выскачыўшы з дому, памчаўся да аўтобуса на прыпынку.

Тамара, як і дамовіліся, чакала брата каля парку Чэлюскінцаў, на аўтастаянцы, што ў дварах за крамаю «Кветкі». Сядзела ў машыне разам з кіроўцам.

Калі Юрась таргануў запёртыя дзверцы, яна націснула кнопку і ўпусціла яго на задняе сядзенне. Вадзіцелю ж загадала:

— Віцёк, схадзі, дружа, прагуляйся хвілін на дзесяць.

— Добра, Тамара Паўлаўна, — замітусіўся і стаў выбірацца з машыны плячысты Віцёк. — Пайду цыгарэт падкуплю.

— Давай, — кінула Тамара.

Была яна ў цёмных летніх акулерах, з нейкай новай прычоскай, апранута, як заўсёды, з някідкім шыкам багатых людзей. На пяшчотнай шыі зіхацелі каменьчыкамі каралі. У салоне лунаў пах дарагіх духоў.

Юрасю, калі ён апынуўся ўнутры, стала дужа няёмка за сваю патрапаную і даўнавата не мытую вопратку, за пах мужчынскага поту.

Калі кіроўца выйшаў, Тамара замкнула дзверы. Таніраваныя шыбы былі да ўпору падняты. Такім чынам сястра з братам аказаліся надзейна адгароджаны ад знешняга свету. Абабіты мяккай матэрыяй салон добра гасіў вонкавыя шумы.

— Ты што, ужо зусім не голішся? — не паварочваючыся да брата тварам, спытала Тамара.

— Не... чаму... не зусім... — сумеўся Юрась і правёў далонню па двухдзённай шчэці. — Проста перад канцэртамі так трэба... Для каларыту. Мы ж рокавы гурт...

— Ладна, давай да справы, — сказала дзелавітая сястра. — Ты, калі я правільна зразумела, хочаш грошай, і грошай вялікіх...

— Не, ну чаму вялікіх... — прамармытаў Юрась. — Сто даляраў якіх... Мне б разлічыцца з даўгамі, а тады...

— Дык, значыць, для цябе сто даляраў — гэта невялікія грошы? — з'едліва ўсміхнулася сястра; яна працягвала глядзець не на суразмоўцу, а кудысьці на стык столі і лабавой шыбы.

— Ты ж ведаеш, якія цяперака цэны, Тamar! На элементарнае не хапае.

— А я ведаю, што большасць нашага насельніцтва столькі ў месяц не мае, колькі ты ў мяне за проста так просіш. І жывуць жа людзі — не паміраюць.

— Ды ну яго к чорту — так жыць! — горача зашаптаў Юрась. — Чым так гібець, дык лепей павесіцца. Ды аддам я табе, што ты баішся! Мне б толькі які месяц перацярпець, а там... — Тут ён запнуўся, бо якраз «там» не бачыў для сябе паляпшэнняў. — Словам, выручы, сястра. Век не забуду. Га? — І на-

хіліўся, лісліва зазіраючы Тамары ў твар, які ў акулерах быў нейкі адчужаны, нелагодны.

— А ты ведаеш, харошы мой брацік, што зарплата, якую афіцыйна ўстанавіў мне Пеця, складае ўсяго трыста даляраў, — суха сказала сястра. — Гэта тыя грошы, якімі я магу спакойна распараджацца. А я, паводле свайго статусу, не магу, напрыклад, вячэраць нідзе, акрамя як у дарагіх рэстаранах. Гэта, спадзяюся, ты разумееш?

— Ды кінь ты, Тамарка! — нечакана зрабіўся развязным брат. — Хіба я не ведаю, як гэта робіцца! У рэстаранах, дзе ты бываеш, усё запісваецца на бяздонны рахунак твайго Пятра Вацлававіча. Няўжо ж ты са свайго кашаля дастаеш? Ну, прабач, ніяк не паверу!

— Во, які ты, аказваецца, дасведчаны, — ажно прывіснула сястра. — Усё ён, братка мой, ведае. — Яна зрабіла паўзу, а тады пачала з металічнымі ноткамі ў голасе: — І ўсё ж, брацік, гэта не мяняе сутнасці справы. Я Пятру Вацлававічу не жонка і вольна распараджацца яго сродкамі не маю права. Гэта ты сабе ўцямі. І тым больш не магу прасіць у яго грошай для здавальнення тваіх прыхамаццяў...

— Ды якіх прыхамаццяў, Тамар! — усклікнуў Юрась. — На хлеб не хапае, Богам клянуся!

— Так што, Юрчык, апетыты свае ты крыху зменшы.

Брат панура схіліў кудлатую галаву. Ён пачынаў разумець, што і тут не выгара...

— Але, — прамовіла сястра сваім, выпрацаваным літаральна за месяц, уладарным голасам, — але я гатовая сціпла, па меры неабходнасці памагаць свайму брату...

Юрась страпянуўся, з надзеяй падняў галаву і стаў лавіць кожнае слова сястры.

— Я змагу табе памагаць, — пацвердзіла Тамара, — але толькі са сваіх кроўна заробленых грошай і, як ты павінен разумець, не часта. Больш таго, я магу зараз даць табе тыя сто даляраў...

— Ну! — пажадліва мыкнуў брат.

— Магу... Але толькі з адной умовай. Я хачу бачыць у табе сябра, памочніка. Разумееш? — Яна ўпершыню павярнула да брата тварам, паглядзела ў вочы.

— Ды што за пытанне, Тамарка! — радасна залепятаў той. — Ды я ж з дзяцінства... лепшага чалавека не ведаю... Што ты!..

— Чакай, чакай, не спяшайся, — крыху асадзіла братаў імпэт Тамара. — Мне патрэбны не словы, а дзеянні. Мне неабходная твая падтрымка ў справе... з нашым бацькам...

— А? — тупавата глядзеў на яе Юрась.

— Разумееш, пра што я кажу?

— Не-а... не зусім... патлумач... — Юрась не на жарт збаяўся, што абяцаныя грошы могуць праплысці міма.

— Тлумачу, — роўным тонам працягвала Тамара. — Ты павінен ведаць, што жыццё нашай сям'і і асабліва маё з прычыны дурыкаў нашага таты апошнім часам зрабілася невыносным...

— А! — узрадаваўся брат. — Так! Канешне. Ды ён зусім адурнеў! Ён жа рукі мне выкручваў, біў! Уварваўся да цёткі Ліны, калі я там знаходзіўся, і на паў на мяне як вар'ят!

— Вось бачыш, — згодна кіўнула сястра. — Ён мучыць цябе, мардуе маці з бабуляй, а галоўнае, пагражае развесці мяне з Пятром Вацлававічам. У мужа майго (а я так яго называю) з'явіліся трывога, бяссонне, ён ужо папракае мяне за бацькавы выхадкі. Ты разумееш, што так не можа працягвацца?..

— Разумею, разумею, Тамар! — У Юрася ажно далоні засвярбелі ад прадчування храбусткой стадоларавай купюры.

— А таму, Юрчык, я хачу быць упэўнена, што на сямейнай радзе, якая адбудзецца ў хуткім часе, ты мяне падтрымаеш...

— Ды што за пытанне, Тамар!

— Памятай, што з бацькам трэба нешта рабіць...

— Канешне! — усклікнуў Юрась. — Ды ён проста мяне дастаў! — І пакутліва захацелася крыкнуць: «Ды давай, давай жа грошы свае!»

— Дык я магу спадзявацца, што твая пазіцыя адносна бацькі не зменіцца?! — працягвала таміць брата Тамара.

— Ды Богам клянуся! Вось... — І ён старанна, некалькі разоў, перахрысціўся.

— Ну глядзі, Юрчык, не падкачай... — Пасля гэтых слоў Тамара вывудзіла з сумачкі загадзя падрыхтаваную «сотку» і ўручыла ўзрадаванаму брату.

Ён доўга, блытана і прыніжана дзякаваў, а тады выскачыў з машыны і пусціўся падбегам убок праспекта.

— Гэй! — галёкнула яму, высунуўшыся з дзвярэй, Тамара. — Пра сямейную раду я табе паведамлю! Глядзі, каб быў на ёй неадменна!

— Буду, Тамарачка! Буду! — пракрычаў цераз плячо брат і пабег яшчэ хутчэй.

З дзённіка...

*21.07.200**

Не, відаць, не знайсці мне спакою на гэтай зямлі. Куды ні схавайся — ці то людзі адшукаюць і мучаць, ці то па ўласнай дурноце пакутую.

Вось, прыкладам, сёння. Ну чаму б мне, здавалася, не адпачываць мірком ды ладком, чаму б не шчыраваць ціхенька ў гародзе ці па лесе гуляць. Дык не, прыдбаў сабе клопат. Недзе пасля абеду, калі ляжаў у цяні пад дрэвам і пакурваў, раптам падкралася да мяне і апанавала знаёмая злосць. На Тамару з Жыгоцкім. Як наяве яны перада мною паўсталі. Песцяцца, ухмыляюцца, цалуюцца ўзасос, рагочуць. І гэта, шэльмы, пры тым, што я ім ультыматум паставіў! Адназначна ж папярэдзіў, што не дапушчу, каб мая дачка сталася вяляжанкай гэтае сволачы. Ажно перасмыкнула мяне ўсяго, калі ўявіў, як ім хараша, а на мяне начхаць. Падскочыў — і дрыготка мяне разабрала. Міжволі сціснуліся кулакі. Затэпаў па тэрыторыі лецішча, месца сабе не знаходжу. І ўспомнілася, як Пецька мяне з дома вон выкідаў, як сыноч яго Сашка мне руку пакалечыў. Дзецюка згадаў квадратнага барадатага, які мне штаны і кашулю парваў, калі вывалакваў з залы. Ну проста да няўцерпу балюча мне стала. І крыўдна: яны вінаватыя, а я, выходзіць, пакутаваць мушу. Схапіў, помніцца, нейкую жалезіну, што на падворку валялася, і шпурнуў у бульбоўнік. Зноў затэпаў, забігаў па лецішчы. Цесна мне стала ў грудзях, а ў галаву як вуголле хто ўсыпаў. Дый надвор'е, як і апошнімі днямі, данельга спякотнае. Каб быў паблізу вадаём, можа, туды б сігануў, каб астудзіцца ад свайго шалу. Пабег у хату, чарпануў з бітона коняўкай, выліў на патыліцу, шыю. Не палягчэла нітрохі. І тут прыйшло мне ў галаву — дровы калоць. Не тое каб розумам да гэтага дапяў, а спантанна неяк схапіў сякеру, што ў калодзе тырчала, і памчаўся да плота, дзе ў мяне папілаваныя бяровёны даўнавата ляжаць. Прыцэліўся — і давай трушчыць драўніну. Раз'юшаны, не трапляю як след. Дрэнна калю. Але ад таго яшчэ болей злююся і з'яўляюцца новыя сілы. Раскалоў адну калоду на дробныя паленцы, другую. А трэцяя сукаватая аказалася дужа непадатлівая. Я яе і так, і гэтак, і над галавой уздымаю, і на другую калоду абрушваю. Не хоча распалавіньвацца праклятае дрэва. І тады я з дзікім ровам ірвануў тапарышча, каб ужо на гэты раз ускінуць

высока-высока і штосілы зрынуць долу... Ды неяк аступіўся, хіснуўся, крыху наперад падаўся, а сякера ў сваю чаргу вазьмі ды выскачы з калоды ад майго рыўка. Ды акурат абухом мне па лабэшніку. Тут і паплыло ўсё, загайдалася, пацьмянела. У памяшканні нейкім змрочным я апынуўся. Чую крокі наперадзе і прыглушаныя галасы. А яшчэ як бы ліхтарыка промень паперадзе шнарыць. Раблю крок наперад і ледзьве не падаю. Аказваецца, лесвіца перада мной у падвал апускаецца. А галасы і ліхтарык — гэта суседскія *бічаўскія* хлапчукі. Спяшаюся за імі, каб не адстаць. Наша мэта — даследаваць падвал, у якім, баялі, жыве страшны стары валацуга. Быццам нехта нават бачыў ягонае логава ў далёкіх пралазах. Страх заўсёды прыцягвае. Ідзём, слізгацім ліхтарыкам па сырых мурах, па дзвярах з вісячымі замкамі. Паварот за паваротам адольваем, здушана перашэптваемся. І, калі зайшлі ўжо досыць далёка, раздаецца душараздзіральны крык хлопчыка, што ішоў першым. Гэты жудасны энк падхопліваюць усе астатнія, у тым ліку і я, ён узмацняецца каменнымі сценамі, скаланае душу. Дапатопная сіла і спрыт з'яўляюцца ў маім целе, і я, што рушыў апошнім, паварочваюся наўспят і бягу на скрут галавы. Ззаду шалёным статкам імчацца таварышы. Вокамгненна адольваем мы немалую адлегласць да лесвіцы, узлятаем па ёй. І ўжо перад дзвярыма, што вядуць на вуліцу, мне здаецца, што вось зараз жаклівы стары схопіць мяне за нагу... Аднак адчыняю штуршком дзверы, вывальваюся вонкі, прагна ўдыхаю свежае летняе паветра, асляпляюся жыццядайным сонцам...

Аказваецца, што насамрэч я ляжу непадалёк ад калоды, на правым баку, твар у чымсьці ліпкім. Гэта кроў. Я расадзіў абухом лоб, страціў прытомнасць, і ўсё гэта мне прытрызнілася... Потым, калі прамыў рану (яна не была сур'ёзнай) і перавязаў лоб, ужо лежачы ў хаце на ложку, успомніў, што гэта за падвал. То быў самы стары дом нашага мікрараёна. Мы, хлапчукі, тады забаўляліся тым, што шнарылі па падвалах. Асабліва нас вабілі старыя цагляныя дамы, бо ў іх былі самыя глыбокія і вусцішныя падзямеллі. А пра валацугу нехта наплёў, каб на подзвігі падбухторыць. Мо і наогул яго не было. Проста вострых адчуванняў хацелася. І нехта, рашыўшы пажартаваць, закрычаў у нетры падвала...

Дзесяткі гадоў я пра той выпадак не ўспамінаў. А тут з такой дакладнасцю ўсё вярнулася.

Дзякуй Богу, хоць не забіў сябе абухом. Дый мазгі, здаецца, на месцы. Ва ўсякім разе, пішу, і думкі някепска цякуць. Да таго ж на карысць мне аказаўся гэты ўдар: знікла злосць на Жыгоцкага.

Ці надоўга?

22

Нарэшце Юрась Багатка мог дыхаць на поўныя грудзі. Атрыманая ад сястры сто долараў літаральна адрадзілі яго. На вечаровым канцэрце хлопец так наярваў на клавішах, што завёў не толькі тамтэйшых маладзёнаў, а і ўвесь калектыў гурту. Нават Тэрцовіч, заўсёды прыдзірлівы да Юрася, на гэты раз яго пахваліў і даў павышаны ганарар.

Назаўтра, прачнуўшыся пасля салодкага сну недзе апоўдні, Юрась выбраўся з дому і выйшаў на заліты сонцам двор. У альтанцы нетаропка, са смакам выкурыў дыхтоўную цыгарэту, пасядзеў, млява пацікаваў за гульнёй дзяцей у пясочніцы, а тады ўстаў і рушыў да водаканала.

Хвілін праз дваццаць, прайшоўшыся ўсцяж берага, хлопец выруліў на вуліцу з трамвайнай лініяй і шэрагам гандлёвых крамаў. Завітаў у вінна-тытунёвы аддзел, купіў пару пачкаў самых дарагіх цыгарэт. Сеў у трамвай і праехаў колькі прыпынкаў убок цэнтра горада. Сышоў.

Там, амаль у дварах, у падвале пяціпавярховай камяніцы, месціўся зацішны шынок, які Юрась даўно і надоўга ўпадабаў. Пра гэтае пажыўнае месца абвясчала адно някідкая шыльда, прыштукаваная на рагу дома.

Хлопец спусціўся па вузкай лесвіцы, пацягнуў масіўныя драўляныя дзверы і аказаўся ў прыемнай прахалодзе і паўзмроку шынка.

Наведвальнікаў, як заўсёды, было няшмат, бо для жыхароў гэтага нерэспектабельнага мікрараёна цэны відавочна кусаліся. За дашчанымі столікамі сядзела чалавек пяць даволі прыстойнага выгляду грамадзян. Перад імі стаялі пустыя, адпiтыя і поўныя куфлі піва. Толькі адзін дзядзька, што самотна сядзеў у кутку, цешыў сябе мацнейшым напоем, а іменна гарэлкай у пукатым графінчыку — як тут падавалі зазвычай.

Юрась скіраваў у процілеглы ад аматара «вогненнай» кут памяшкання. Тут можна было купляць напоі і закусь проста за стойкай бара, а можна было выклікаць афіцыянта, каб той абслужыў. Хлопец выбраў апошняе. Не прайшло і хвіліны, як да яго наблізіўся пажылы дзядзька ў фірмовай вопратцы гэтага шынка: белая псеўдабеларуская вышыванка, аперазаная чырвоным паяском, на галаве — блакітная плоская шапачка. Юрась, зазірнуўшы ў меню, загадаў вялікі куфаль чарнюткага портэру і вяленыя шчупальцы кальмара.

Заказ хутка быў выкананы, і хлопец, пакурваючы ментолавую цыгарэтку, з выразам крайняй лагоды на твары цягнуў вельмі густое і хмельнае піва. У памяшканні нягучна працавалі вентылятары, і таму тытунёвы дым, што выпускаўся наведвальнікамі, не стаяў слупам, а неўзаметку выветрываўся.

Прахалода. Кіславаты прыемны пах піва. Няшумная гаворка субяседнікаў. Цеплыня, што спаквала распылаецца ад страўніка па ўсім целе...

Юрась вырашыў не заказваць другі куфаль, бо пасля першага ўжо прыкметна разамлеў, а яго яшчэ чакала сёння шмат спраў. Па выхадзе на свежае паветра, каб узбадзёрыцца, ён наважыў зайсці ў бліжэйшы пад'езд і нюхнуць з запаветнай плоскай каробачкі, якая з учарашняга дня зноўку была прыемна запоўнена. Гэтак ён і зрабіў — пасля даволі доўгіх пошукаў пад'езда, не абароненага кодавым замком. Так, з кожным месяцам становілася ўсё цяжэй знаходзіць такія пад'езды, бо народ павальна захапіўся кодавымі дзвярыма, намагаючыся адгарадзіць сябе ад зладзеяў і валацугаў.

Далей Юрась Багатка згледзеў тэлефонную будку і, адасобіўшыся там, правёў некалькі працяглых тэлефонных размоў. Пра іхні змест мы пакуль прамаўчым. Скажам толькі, што хлопец разам з адрасатамі мяняў і тон свайго голасу. Ён то ўмольна кагосьці аб нечым прасіў, то гаварыў з годнасцю саліднага чалавека, а то і ўладарна пакрыкваў. Урэшце здаволіўся вынікам праведзеных перамоў, аддзяліўся ад тэлефоннай будкі і неўзабаве выйшаў зноў-такі на трамвайны прыпынак.

Сеў у «шасцёрку», даволі, дарэчы, запоўненую і тлумную, і пакаціў у цэнтр горада. Ён як бы знік з поля нашага зроку на колькі гадзін і з'явіўся толькі ў восем вечара, на двары драўлянага дома па вуліцы Грушаўскай. Гэтая хатка стаяла ў глыбіні прыватнага сектара і мела занядбаны, можна сказаць, дзікі выгляд. Агародчык перад вокнамі, што глядзелі на вуліцу, зарос крапівой і чартапалохам вышэй за штыкетнік. На маленькім падворку было амаль тое самае: высачэзная, па пояс трава, праз якую ледзь прабівалася сцяжына да ганка. Вокны збоку двара закрывалі жаўтлявыя пашарпанья аканіцы. У сад было страшна зірнуць: каравыя яблыні спляліся ніжнім голлем з хмызамі і пустазеллем; туды, відаць, ужо шмат гадоў не ступала нага чалавека. Дрыготня насупраць хаты была са збуцвелым руберойдавым дахам і без дзвярэй; знутры гэтае будовы веяла пылам і сырасцю.

І тым не менш Юрась, зайшоўшы праз даволі гожую брамку, упэўнена пашыбаваў да ганка, адчыніў ключом дзверы і пранік унутр.

Там абстаноўка была зусім іншая. Гэта быў зусім не бамжатнік, не царства пацукоў і мышэй, а досыць чыстае і ўтульнае жытло. За сенцамі, дзе стаяў рукамыйнік і віднеліся дзверы ў камору, знаходзілася куханька з газавай плітой, шафкай, сталом і дзвюма табурэткамі. З кухні маленькі калідорчык вёў у вялікі пакой (прама) і спальню (направа). У зале, куды пасунуўся Юрась, стаялі круглы прыземісты стол, тры драўляныя крэслы з высокімі спінкамі, раскладная канапа, масіўная шафа з вісячым замком. Адно акно — тое, што глядзела на двор, — было звонку затулена аканіцай. Другое, што збоку вуліцы, завешана шчыльнымі шторамаі. У левым, далёкім ад увахода, куце высіўся старадаўні трэльяж з мутнымі люстэркамі. Тэлевізара і якой-кольвек электронікі тут не было.

Юрась успёр на стальніцу скураную валізу, з якой прыйшоў, і пачаў вымаць з яе пажытак і ставіць побач. Там аказаліся дзве бутэлькі чырвонага віна, палка сухой каўбасы, ладны кавалак вяндліны, бохан «Нарачанскага» хлеба, цвёрды і плаўленья сыры, а таксама шмат усялякіх кансерваў. Хлопец адправіўся на кухню, узяў з шафкі некалькі пляскатых талерак, два відэльцы, дзве сталовыя лыжкі, шаткавальную дошчачку і вярнуўся назад. Затым доўга і акуратна скрыляў мяса, каўбасу і сыр ды раскладаў па талерках. Парэзаўшы пастля ўсяго і хлеб, ён зноў рушыў на кухню і прынёс адтуль два старамодныя фужэры, паставіў на стол. Завяршыў гэтую падрыхтоўку тым, што вывудзіў з валізы пачак сініх сурвэтак, успароў поліэтыленавую абгортку і паклаў побач з бутэлькамі, што ўзвышаліся пасярод закусі.

Пасля гэтага Юрась спрытна расклаў канапу, якая аказалася вельмі шырокай. Са спальні прынёс бурую, у сінюю клетку, коўдру і пакрыў ёй пацёрханую матэрыю канапы. Прыдзірліва агледзеў, падраўняў вуглы, разгладзіў зморшчыны. Кінуў позірк на стол, падышоў да яго і пераставіў некаторыя талеркі месцамі, пасунуў улева адну з бутэлек.

Знадворку, нягледзячы на вечар, стаяла непрадышная ліпеньская спякота, і ўнутры хаты было вельмі гарача. З-за таго, што вокны не адчыняліся, паветра тут дужа застаялася і падавалася нездаровым. Пасля праведзеных аперацый з прадуктамі і канапай Юрась прыкметна стаміўся, узмакрэў і мусіў скінуць сваю нязменную джынсоўку і застацца ў майцы з кароткімі рукавамі і вульгарным, на ўсе грудзі, надпісам на англійскай мове, які завяршаўся клічнікам. Ён зірнуў на гадзіннік, які боўтаўся на правым запясці, і адзначыў, што ўжо без дваццаці дзевяць. Што ж, пакуль тое, можна перакурыць. Хлопец пацягнуўся да джынсоўкі, якую толькі што пачапіў на спінку крэсла, вывудзіў з кішэні бела-зялёны пачак, дастаў цыгарэціну, падкурыў, а тады паваліўся дагары на канапу. Хвіліны тры Юрась нетаропка ўбіраў у свае нездаровыя лёгкія тытунёвы дым і маляўніча выпускаў яго ў столь. Пры гэтым ягоны твар быў задуменна-расслаблены, на ім раз-пораз з'яўлялася і знікала загадкавая ўсмешка. Старонні назіральнік несумненна б адзначыў, што малады чалавек знаходзіцца ў добрым гуморы і, мабыць, чакае чагось дужа салодкага. І гэты назіральнік, канешне б, не памыліўся, бо роўна ў дзевяць гадзін бразнула клямка на ўваходных веснічках, нехта ледзь чутна перасек двор, ступіў на ганак і таргануў дзверы.

Юрась, які пачуў бразганне клямкі і рып весніц, імгненна падхапіўся з канапы і памкнуўся праз калідор, кухню і сенцы да ўваходных дзвярэй. Калі дзверы таргануліся, ён быў ужо нападатове і адразу ж адкрыў. Унутр увайшла асоба, апісваць якую трэба няспешна і з густам, а таму дачакаемся, пакуль яна пройдзе ўслед за Юрасём у асветленую трыма лямпачкамі залу.

Гэта была дзяўчына гадоў дваццаці пяці, а можа, зважаючы на сучасную акселерацыю, і маладзейшая. Ростам яна сягала далёка за метр семдзесят. Кароткія рыжыя валасы абрамлялі паглядны кірпаносы твар. Зрэшты, твар меў даволі дурнаваты і няўцямны выраз. Гэтаму спрыяла нязводная ўсмешка, якая адкрывала верхні рад бялюткіх зубоў. Салатавая, амаль празрыстая,

блуска шчыльна абцягвала шчодрія грудзі гэтай паненкі. Плечы яе былі шырокія, яўна шырэішыя за Юрасёвы, талія ж кантрастна вузкая, бёдры яшчэ шырэішыя за плечы, магутныя клубы ледзь прыкрываліся блішчатай чорнай спадніцай.

Паколькі госця была ў туфлях на высокіх абцасах, то побач з недалужным Юрасём выглядала нейкай аграмадзінай і здавалася вышэйшай за яго на цэлую галаву. Ад яе веяла крамяным здароўем і сексуальнасцю.

— Сядай, Кацярына, — указаў ёй Багатка-малодшы на крэсла каля стала. — Сядай, падмацуемся.

Дзяўчына села, закінуўшы нагу на нагу, пры гэтым кароткая спадніца паднялася яшчэ вышэй і агаліла такія ваботы, ад якіх бы любога нармальнага мужчыну перасмыкнула. Яна зняла дамскую сумачку з левага пляча і кінула на канапу.

— Як дабралася? — Юрась прысеў насупраць яе.

— На таксі, як жа яшчэ, — хмыкнула Кацярына. — Дорага. А на грамадскім транспарце не паедзеш, бо пешкі многа ісці. Раён жа бандыцкі.

— Правільна, — сказаў гаспадар гэтай таямнічай хаціны. — Але для таго я і плачу табе добрыя грошы. Ці, можа, табе здаецца, што мала?

— Не мала, — згадзілася Кацярына, — але ж, прабач, і работа...

— А як ты думала! — перабіў хлопец. — Добрыя грошы за халяву не плацяць.

— Ладна, дай закурыць, ці што. — Госця зляпіла капрызную міну на сваім прыгожанькім паўнашчокім і паўнагубым твары.

Юрась працягнуў ёй свой бела-зялёны пачак, узяў і сам цыгарэціну. Яны запалілі і пару хвілін праседзелі моўчкі.

— Ну што ж, перакусім. — Юрась устаў і кінуў недакурак у пустую вазу, што стаяла на падаконні; Кацярына зрабіла тое самае.

Вярнуліся на свае месцы і прыступілі да трапезы. Спачатку адкаркавалі віно, выпілі па келіху, затым паспыталі ўсяго патрошку. За ядой перакідваліся нешматлікімі малазначнымі словамі.

Скончыўшы есці, Юрась дастаў з кішэні штаноў заповітную плоскую каробачку, зняў з яе накрыўку, узяў на палец трошкі парашку, нанёс на край ноздраў і пацягнуў носам.

— На, панюхай і ты, — перасунуў ён каробачку па сталю да дзяўчыны.

— Ды не буду я гэтую дрэнь! — запрацівілася тая.

— Вазьмі, — нягучна, але настойліва паўтарыў гаспадар. — Гэта для тону. Мне вельмі не спадабалася, што мінулым разам ты была млявая.

Кацярына нехаця і з відавочнай грэблівасцю ўжыла какаін.

— Ну як? — папытаўся ў яе праз некаторы час расчырванелы Юрась. — Дзейнічае?

— Яшчэ б яна не дзейнічала, такая зараза! — Дзяўчына расшпіліла два верхнія гузікі блузкі.

— Хутка пачнём. — Юрась яшчэ раз напоўніў фужэры. — Не ўтойваю, што сёння чакаю ад цябе большага. — Ён хітравата ўсміхнуўся. — Гэта я на прыбаўку намякаю, ты разумеш?

— Зраблю ўсё, што змагу. — Кацярына выпіла адным глытком паўфужэра.

— Добра, а цяпер зачынім гэтую аканіцу. — Хлопец указаў рукой на акно, што выходзіла на вуліцу. — Я зараз пайду, а ты, як толькі прасуну стрыжань, замацуеш яго цвіком. — Ён падняўся, падышоў да ўзгаданага акна, засунуў руку за шторыну, пашнарыў на падаконніку і дастаў адтуль вялізны цвік.

Цвік Юрась аддаў Кацярыне, а сам адправіўся на двор.

Неўзабаве зарыпелі завесы аканіцы, і праз адтуліну ў драўлянай сцяне, праваруч ад акна, вылез канец жалезнага стрыжня з круглай папярочнай дзі-

рачкай. Дзяўчына, якая ўжо стаяла каля адтуліны, тут жа замацавала стрыжань цвіком, усунуўшы яго ў дзірку.

Юрась, як толькі вярнуўся, скамандаваў:

— Ну, ідзі ў спальню.

Калі Кацярына выйшла з залы, ён стаў паспешліва распранацца. Скінуў абутак, штаны, майку і застаўся ў адных доўгіх сямейных трусах.

— Ну што там! — нецярпліва крыкнуў ён сваёй гасці.

Тая не адгукнулася, але праз некалькі секунд паказалася ў дзвярным праёме ўласнай персонай. Выглядала Кацярына ашаламляльна. Свежае, з магутнымі формамі цела адно сімвалічна прыкрывалі белыя ліфчык і трусікі. Настолькі вузкія, што відаць іх было толькі па кантрасце з загарэлым целам.

Дзяўчына стала падыходзіць да Юрася, пагойдваючы ўсімі вабнотамі, з нязменнай дурнаватай усмешкай на твары.

Той стаяў не варушачыся. Нізкі, хударлявы, сутулы, кудлаты і танкашыі, ён выклікаў нейкі дзівосны, пачварны дысананс з раскошнай і пышнацелай гасцяй. Яе можна было ўявіць у абдоймах двухметровага атлета, але ніяк не гэтага заморка ў сямейных трусах.

Аднак тое, што адбылося праз колькі секунд, выглядала проста неверагодным.

— Што ты там важдася! — тонка ўскрыкнуў Юрась і задрыжаў усім худасочным целам. — Чаму ты пастаянна не слухася мяне!

— Я слухаюся... — рахмана залепятала Кацярына, спыніўшыся ў метры ад хлопца.

— Маўчаць! — гаркнуў ён. — Маўчаць, я табе гавару! — І, узмахнуўшы правай рукой, заляпіў дзяўчыне поўху.

Аплявуха выйшла гучная і даволі моцная. Але не настолькі, каб Кацярына адляцела на два метры і ляснулася на падлогу. А менавіта так і адбылося.

— За што?! — загаласіла яна і тут жа пачала падымацца, бо Юрась кінуўся на яе.

Па дарозе вышмаргнуў немаведама адкуль бізун і, падляцеўшы да Кацярыны, якая не паспела ўстаць, пачаў з крыкамі хвастаць яе.

Ахвяра ўсё ж выслізнула ад яго і памчалася па зале. Юрась, размахваючы бізуном, — за ёю. Яны шалёна забегалі вакол круглага стала. Праз некалькі кругоў хлопец падманым манеўрам такі нагнаў Кацярыну, ухапіў абаруч за сцягну, і яны паваліліся на падлогу. Пачалася маўклівая задышлівая валтузня. Юрась цягнуў ахвяру за нагу, а тая сілілася падняцца і біла яго вольнай нагою па твары. Бізун у тузаніне выпаў і заляцеў пад канапу. Кацярына ўсё ж вырвалася ад хлопца і стрымгалоў выскачыла з залы. Ён памкнуўся ўслед, і неўзабаве на кухні раздаліся крыкі, віскат, нешта ўпала, бразнула. Пасля гэтага яны зноў апынуліся ў зале і яшчэ колькі хвілін насіліся басанож па падлозе, канапе, адштурхвалі крэслы, натыкаліся на сцены, дзіўна, што не абрынулі стол.

На бягу Кацярына спатыкнулася аб ножку крэсла і ўпала паміж сталом і канапай. Юрась тут жа нагнаў яе, і раздаліся яго плескачы па дзівочых плячах, спіне, ягадзіцах. Пры гэтым хлопец гарлаў: «Як ты смела мяне не слухасца!», а дзяўчына: «Я болей не буду!»

І тут ён, абхапіўшы яе ўпоперак, з нейкай маньяцкай сілай адарваў ад падлогі і перакінуў на канапу... Далей адбылося тое, што так натуральна выглядае ў свеце жывёл і чамусьці дужа няёмчыць людзей. А таму замаўкаем.

...На працягу ночы гэты вычварны спектакль паўтараўся яшчэ два разы, з даволі працяглымі перапынкамі, цягам якіх яго ўдзельнікі пакурвалі, папівалі віно і панюхвалі з плоскай каробачкі. Знясіленыя дашчэнту, заснулі перад світаннем. Пакой нагадваў крушэнне Пампеі.

І тым не менш у дзесяць раніцы Кацярына, з апухлым паўсонным тварам, вылузала са хаты і выйшла праз брамку на вуліцу Грушаўскую. На плячы яе звывла вісела дамская сумачка. Амаль падбегам, паўз платы і касабокія хаты, яна дасягнула вуліцы са шчыльным аўтамабільным рухам, выскачыла на прыездную частку, тармазнула легкавік, перагаварыла з кіроўцам і скрылася ў салоне.

Юрась Багатка ў гэты час яшчэ спаў.

23

Спякотным ліпеньскім вечарам, калі Пятро Вацлававіч Жыгоцкі збіраўся выехаць са свайго загараднага асабняка на важную сустрэчу, надарылася неспадзяванка. Да яго дома, чортведама адкуль і навошта, прыцёгся Павел Алегавіч Багатка і ўсчаў настойліва званіць, папрабуючы, каб яго прапусцілі.

Упусціць гэтага чалавека на сваю тэрыторыю Пятро Вацлававіч ніяк не мог. Ён добра памятаў, які дэбош наладзіў тут нядаўна бацька яго сужыцелькі. Памятаў тую агідную размову, пагрозы і праклёны, якія абрынуў на яго былы прыцель юнацтва. Памятаў, як прыкра, але і неабходна было даваць каманду, каб Багатку вывелі вон.

Не, ні ў якім разе не мог Жыгоцкі дазволіць сабе другую такую размову. А таму загадаў ахоўнікам аніяк не рэагаваць на Багатку, перачакаць у спадзеве, што той сам стоміцца і адстане. Добра, што Тамара знаходзілася ў горадзе і мерылася прыехаць не раней як у адзінаццаць гадзін. А пакуль што Пятро Вацлававіч выклікаў слугу і папрасіў падрыхтаваць сабе ванну.

Акунуўшыся ў ледзь цёплую ваду з пухнатай духмянай пенай, гаспадар асабняка зазнаў доўгачаканую палётку. Цэлы дзень ён марыў аб гэтай хвіліне — цэлы доўгі, гарачы, задушлівы дзень, напоўнены сустрэчамі, гутаркамі, нарадамі, тлумнымі званкамі на мабільнік і ў кабінет, шматлікімі пераездамі з кута ў кут вялізнага горада. Дык і гэта яшчэ не ўсё: праз якую гадзіну яго чакала сустрэча ў рэстаране з вельмі шаноўным і ўплывовым чалавекам.

Пятро Вацлававіч з патольай адчуваў, як пад уздзеяннем вады і пены расслабляецца яго натомленае цела, лягчэй становіцца дыхаць, вяртаецца добры настрой...

Зрэшты, настрой гэты быў зноў сапсаваны, калі па выхадзе з ваннага пакоя свежы і ўзбудзёраны Жыгоцкі пачуў ад слугі, што ахоўнікі прасілі яго пазваніць у дзяжурку: там быццам бы ўзніклі праблемы з чалавекам ля брамы. Усердаваны гэтай звесткай, Пятро Вацлававіч рашыў туды не званіць, а наведання ўласнай персонай.

Ён спусціўся на першы паверх, прамінуў некалькі звільстых калідорчыкаў і апынуўся ў дзяжурцы. Там, перад шэрагам уключаных манітораў, сядзеў Кірыла, ужо знаёмы нам квадратны дзяцюк з барадою — бывалы служака, вельмі адданы Пятру Вацлававічу чалавек. Кірыла далажыў гаспадару, што дакучлівы Павел Алегавіч не толькі не спыніў свае дамаганні, а пачаў паводзіцца надзвычай нахабна, у прыватнасці, выкрыкваць у камеру праклёны, паказваць дулі, плявацца. А затым папросту разлёгся на газоне перад самай брамкай, дэманстратыўна раскінуўшы ногі. Вось ён, дарэчы, на маніторы: у вынашанай сваёй вопратцы, лысы, з вульгарна разведзенымі нагамі і рукамі, закладзенымі за галаву. Ухмыляецца.

Такая Багаткава выхадка не на жарт аздачыла Жыгоцкага, бо моцна яго кампраметавала. Цяпер было каля сямі вечара, час, калі дзелавыя жыхары пасёлка вяртаюцца са сваіх гарадскіх офісаў, праязджаючы паўз асабняк Пятра Вацлававіча, што месціўся амаль у пачатку селішча. А значыць, усе бачаць, як выпендрываецца гэты стары штукар, і могуць немаведама што падумаць.

Але як жа з ім быць, ліхаманкава думаў Жыгоцкі, злосна пазіраючы на манітор. На добры лад, трэба б загадаць хлопцам яго скруціць, упіхнуць у джып, адвезці за некалькі кіламетраў і выкінуць. Аднак разумеў Пятро Вацлававіч, што пры гэтым магчымыя ўсялякія нечаканасці, якія яшчэ больш могуць яму нашкодзіць. Пасёлак даволі шчыльна патрулюе міліцыя, і можа так здарыцца, што якраз у час гвалту над Багаткам яна і з'явіцца. А стары блазан, канешне ж, узніме шалёны лямант, каб прыцягнуць да сябе ўвагу ахоўнікаў правапарадку, і напляце ім рознай лухты.

А можа, напружана разважаў Жыгоцкі, самому пазваніць у міліцыю і паскардзіцца, што нейкі валацуга парушае яго спакой? Тады як быццам усё будзе шыта-крыта... Ды не, праз колькі секунд давалося адрывуць і гэты варыянт, бо ўзнікла апасенне, што невыносны Павел Алегавіч ва ўчастку, куды яго прывязуць, зноў жа стане плявузгаць непатрэбшчыну, паклёпнічаць на Пятра Вацлававіча, а то і скажа пра малодшага сына, як намякаў. Не, не патрэбныя Жыгоцкаму лішнія плёткі.

Дык што ж тады? Дазволіць гэтаму ідыёту беспакarana нахабнічаць перад самымі варотамі? «Чорт бы яго пабраў!» — злаваўся Жыгоцкі, не знаходзячы гожага выйсця з гэтае сітуацыі.

Ён яшчэ хвілін пяць бесталкова прастаяў у дзяжурцы, а тады загадаў Кірылу нічога пакуль не рабіць, а проста пільна сачыць за Багаткам і дакладваць па тэлефоне, калі будучы якія змяненні.

Так, Пятро Вацлававіч наважыў пакуль не кранаць бацьку сваёй каханкі, спадзеючыся неяк абысціся з ім мірам. А сам адправіўся ў гардэробную рыхтавацца ў рэстаран.

Праз некалькі хвілін, ужо з іголачкі апрануты, Жыгоцкі зноў спуціўся ў дзяжурку. Кірыла, які бязбожна дыміў цыгарэтай, тут жа яе загасіў і хмура далажыў, што абстаноўка не змянілася. Павел Алегавіч, як было добра бачна на маніторы, па-ранейшаму прывольна ляжаў на газоне перад брамкаю, толькі цяпер яшчэ трымаў у роце цыгарэціну, бестурботна папыхваючы.

І вось тут Пятро Вацлававіч прыняў важнае для сябе рашэнне: не выязджаць праз асноўныя вароты, каб не сутыкацца з Багаткам. Бо той можа адмачыць якісьці непрыемны і нават небяспечны фартэль. Напрыклад, можа кінуцца і легчы пад колы аўтамабіля з мэтай не выпусціць гаспадара, і прыйдзецца, каб вызваліць сабе шлях, прымяняць сілу. А гэта небяспечна зноў-такі шумам, тузанінай ды іншымі непажаданасцямі.

Таму Жыгоцкі пазваніў у гараж, дзе кіроўца ўжо праграваў матор яго «мерседэса», і загадаў рыхтаваць выезд праз задні двор, праз аварыйную браму. Давядзецца, праўда, ехаць выбоістай акольнай дарогай. Ды што папішаш.

— Кірыла, — звярнуўся гаспадар да вартаўніка, — пакуль я буду адсутнічаць, крыў цябе Божа нешта з гэтым, — ён кінуў на манітор, — рабіць. Хай хоць засне тут — усё адно не чапай.

— А як жа... — нясмела пачаў Кірыла, — калі вернецца Тамара Паўлаўна і ўбачыць такое?.. — Ён сарамліва замаўчаў.

Абодвум было ясна, што такі варыянт самы непажаданы. Але Пятро Вацлававіч узлаваўся, што вартаўнік так добра зразумеў ягоныя думкі, і ўспыхнуў:

— А трасца з імі! Хай паміж сабой разбіраюцца! Родзічы! — Але тут жа ўзяў сябе ў рукі: — Усё ж спадзяюся, што да адзінаццаці вечара ён адсюль змыецца. А цябе яшчэ раз прашу: каб ніякіх, падкрэсліваю, ніякіх гвалтоўных дзеянняў з твайго боку!

— Ды што вы, Пятро Вацлававіч! Вы ж казалі! — аддана глядзеў вартаўнік у вочы гаспадару.

— Глядзі ў мяне, — памякчэў Жыгоцкі, — а то я вас з Сашкам ведаю. Захоцае мне дагадзіць, а выйдзе горай. — Падумаўшы, дадаў: — Калі Сашка

раптам сённа вернецца, хаця не павінен, і ўбачыць гэтага блазна, то неадкладна перадай яму мой строгі загад: не кранаць. — І зноў разгарачыўся: — Не кранаць, каб не смярдзеў! Зразумелі?

— Ды не хвалюйцеся вы, Пятро Вацлававіч, усё будзе ў ажуры! — кляўся верны Кірыла.

— Спадзяюся, — прабурчаў гаспадар і пакінуў дзяжурку.

...У рэстаране Жыгоцкі, нягледзячы на важнасць сустрэчы з высокапастаўленым чалавекам, усё не мог забыцца на той прыкры выпадак. Раз-пораз уяўляўся яму нахабны твар Паўла Алегавіча, яго вульгарна раскінутыя на траве рукі і ногі. Не адпускала боязь, што вычварыць гэты скамарох за час яго адсутнасці нейкую нечуваную подласць, што непараўна скампраметуе Пятра Вацлававіча перад усім пасёлкам. Ды, як ні круці, ужо скампраметаваў, валяючыся ў сваёй бамжаватай вопратцы перад варотамі дома.

«Сволач!» — вар'явалася, кіпела нутро Жыгоцкага. Ён не адчуваў смаку вытанчаных страў і напояў, дрэнна ўспрымаў словы суразмоўцы, які з нязводнай зычлівай усмешкай сядзеў насупраць яго.

Але самым жахлівым уяўляўся варыянт, калі Тамара вернецца і ўбачыць бацьку на траве перад домам. Да таго ж і спакойна заехаць у вароты ён не дазволіць. Будзе намагацца прашмыгнуць унутр, хапацца рукамі за дзверы. І значыць, ахоўнікам прыйдзецца ўжываць сілу. А гэта лямант, скандал...

«Ды колькі ж будзе мучыць мяне гэты чарвяк!» — абураўся Пятро Вацлававіч, з лагоднай усмешкай чокаючыся з субяседнікам.

Нарэшце ён не стрываў, папрасіў прабачэння, выйшаў у прыбіральню і набраў на мабільніку нумар дзяжуркі. Але не паспеў прагучаць і першы гудок, як узлаваўся на сваю маладушнасць, скінуў набор і наогул адключыў тэлефон.

«Хай будзе, як будзе! Чорт іх усіх праглыні!» — вылаяўся Пятро Вацлававіч і, расшпільваючы шырынку, наблізіўся да пісуара.

Астатні вечар, каб заглушыць неадчэпную трывогу, Жыгоцкі выпіў больш, чым належала, развязаў язык, нават зрабіўся балбатлівы і легкадумны. Напрыканцы дайшоў да таго, што пад гукі аркестра пусціўся ў скокі. На павольны танец яго залучыла даўганога грудастая дзяўчына і бесцырымонна прапанавала свае паслугі...

Прысаромлены, успомніўшы пра Тамару, Пятро Вацлававіч вярнуўся да століка, дзе яго чакаў ужо добра захмелены субяседнік. Удвух яны дапілі каньяк.

Дамой Жыгоцкі вярнуўся а палове першай ночы. Па дарозе прыняў таблетку, якая ацверажае і прыбірае непрыемны пах з рота. Прыехаўшы, з гаража адразу пакіраваў у дзяжурку. Паўсонны Кірыла схамянуўся, падскочыў з крэсла і сказаў неяк вінавата, што Павел Алегавіч знік з яго поля зроку каля паловы дзевятай.

— То ляжаў, ляжаў сабе ўсё на тым самым месцы, — гаварыў усхваляваны вартаўнік, — а потым знік — як скрозь зямлю праваліўся.

— Ды ты, напэўна, адлучыўся і празываў, — з прыкрасцю буркнуў Жыгоцкі.

— Пятро Вацлававіч, здароўем клянуся — ні на хвіліну не адыходзіў! — пакрыўджана ўсклікнуў Кірыла. — Толькі зірнуў на суседнія маніторы, а яго ўжо і след прастыў. Я нават на вуліцу выбег, думаў убачу. Няма.

— А тэрыторыю правяраў? Можа, ён праз агароджу... таго... сігануў? — спытаўся Жыгоцкі, сам не даючы гэтаму веры.

— Ну не мог ён такую вышыню пераскочыць, Пятро Вацлававіч, — гора-ча тлумачыў вартаўнік, — да таго ж калючым дротам пакрытую. І нават калі б пералез, то сабакі б пачулі...

— Дык кажаш, тут жа выскачыў на вуліцу і яго не было? — падазрона спытаўся Жыгоцкі. — Колькі хвілін прайшло, як ты выбег за браму?

— Ды мо пару хвілін. Ён, канешне, мог павароткі за гэты час дасягнуць, але для гэтага павінен быў, як чорт, бегчы.

— Ладна, — крыху супакоіўся Жыгоцкі, — знік — і ліхаманка на яго галаву. Галоўнае, што ніякага паскудства не ўчыніў. Тамара як?

— Прыехала без дзесяці адзінаццаць і адразу ж паднялася да сябе, — далажыў Кірыла.

— Спіць?

— Не магу знаць. Святло, правяраў, а палове першай патухла.

— Добра, Кірыла. — Жыгоцкі па-свойску паклаў руку на вартаўнікова плячо. — Ты тут драмлі, ды час ад часу пазірай на манітор, што за брамку адказвае. Трасца ведае, што гэты мярзотнік задумаў. Раптам вернецца.

Жыгоцкі павярнуўся і пайшоў з дзяжуркі.

— Добрай ночы, Пятро Вацлававіч! — любоўна пажадаў яму барадаты Кірыла.

Аднак гаспадара чакала новая неспадзяванка. У холе на другім паверсе, дзе ён сеў пагартаць перад сном дакументы, з’явіўся слуга, падышоў, інтымна нахіліўся і выняў з кішэні канверт:

— Гэта вам, Пятро Вацлававіч. Толькі што Валодзька з паштовай скрыні дастаў.

Пры адным позірку на канверт Жыгоцкага перасмыкнула, бо ў графе зваротнага адраса стаяла задзірыстае: «Багатка П.А.». Ён са штучнай абьякава-сцю прыняў канверт, нядбайна кінуў на часопісны столік. Але, як толькі слуга выйшаў, прагавіта схапіў гэты ліст. Зрэшты, ускрываць адразу не стаў, а апа-сліва азірнуўся, устаў з крэсла і шпарка рушыў у свой кабінет, што знаходзіўся непадалёк ад хола. Там запёрся на ключ, падышоў да стала, сеў і толькі тады разарваў злашчасны канверт.

Па меры таго як Пятро Вацлававіч чытаў, твар яго барвянеў, губы сціска-ліся ў вузенькую палоску, а бровы паўзлі дагары.

Вось змест ліста:

«Прывітанне табе, грамадзянскі зяцёк! Як жывеш-пачуваешся? Дарэмна ты не схацеў прапусціць родзіча. А то б слаўна пагаманілі. Ды я не крыўдую. Ты чалавек вельмі заняты і марнаваць свой час на такую нікчэмнасць, як я, дазволіць сабе не можаш. Ды вось у чым бяда: жыву я яшчэ на свеце, не памёр і ўжо адным гэтым фактам моцна табе дакучаю. А ведаеш чаму? Таму што сумленне тваё не чыстае, таму што ўсё-ткі пабойваешся ты, што людзі *праўду* пачуюць. Што, здрыгануўся пры слове «праўда»? Ведаю, здрыгануўся. Точыць цябе гэты страх, страшок маленькі і подленькі, днём і ўночы табе спакою няма. Таму што грэшны ты, Пятро Вацлававіч, і гэта ведаеш. Не, не перада мной, зразумела, а перад сваім сынам малодшым, якога ты па марда-сах хвастаў ды з дому вон выгнаў. А гэта ж кроў твая, грамадзянскі зяцёк, кроў родная. Не шкада было выганяць-абнядольваць? Гэх, дарэмна, думаецца, ты так паступіў. Трэба б было з сабой саўладаць ды на сынаў гомасексуалізм усё ж такі вочы закрыць. Памыліўся ты, Пятро Вацлававіч, не разлічыў, што людзі маюць уласціваць быць балбатлівымі. Ну выгнаў ты палюбоўніка свай-го сына, ну памяняў астатнюю прыслугу ў асабняку, але ж языкі ім не выразаў. Сказаў нехта аднаму, той перадаў яшчэ двум — і папаўзла, пабегла, паляцела па горадзе смяротная для цябе пагалоска. Учуй яе адзін чалавек — пусты, дарэчы, нікчэмны — і мне яе перадаў, не ведаючы, што я ёй магу слаўна па-карыстацца. Ох і дарэчы мне, Пятро Вацлававіч, прыйшлася твая гісторыйка. Проста такі акрыліла яна мяне, натхніла, моцай напоўніла. Цяпер мы з табой, родзіч ты мой грамадзянскі, выраўняліся. Ты з усімі сваімі капіталамі-сувязя-

мі і я з дзіравымі сваімі штанамі — упоравень сталі. Бо грахі твае дужа ўніз цябе цягнуць, а мяне, наадварот, узвялічваюць. Не захацеў ты, Пятро, мяне паслухацца, не пажадаў разысціся з маёй шалапутнай дачкою — значыць, цяпер не крыўдуй. Але не бойся, не адразу я разгалашу тваю тайну, а яшчэ памаруджу крыху, памучу цябе, як ты мяне ўсё жыццё мучыў, як катаваў апошнія месяцы ў статусе Тамарынага палюбоўніка. Цяпер дай жа і мне наталіцца. А ты чакай і спадзявайся: раптам я перадумаю ці, таго лепей, сканаю. А што, зяцёк, някеспка было б, каб я на той свет выправіўся? Усе б праблемы тады — самі сабой, а? Нябось прамільгнула ў цябе збродлівая думка: ці не памагчы старому прыяцелю на той свет? А то давай, памажы, забі бацьку сваёй ненагляднай. Тады ўжо ніхто ў вашых любошчах не перашкодзіць. Цешцеся, так бы мовіць, наталяйцеся адно адным, дзяцей нараджайце... І наконт сына твайго больш ніхто заікацца не будзе... Падумай, Пятро Вацлававіч, небагое гэта выйсце — чык па горле нікчэмнага чалавечка, і ўсё як мае быць стане.

На гэтым развітваюся. З асалодай успамінаю, як паляжаў сёння на траўцы перад тваёю фазэндай. Завітаю яшчэ, надта мне тут даспадобы.

Прывітанне Тамары.

Ці не ашчаслівіце ў хуткім часе ўнукам ці ўнучкаю?

Павел Багатка».

Ліст гэты Жыгоцкі паспешліва спаліў у попельніцы. Попел перасыпаў у камін. Сам жа ці не да світання сноўдаўся па асабняку ў крайняй узрушанасці. То прымаў ледзяны душ, то залазіў у гарачую ванну, то бег у трэнажорную залу і цягаў там цяжэрныя гіры, адціскаўся ад падлогі, малаціў голымі кулакамі баксёрскую грушу. А тады зноў бег у душавую і змываў з сябе пот. А палове чацвёртай выйшаў на начны двор і шпацыраваў вакол дома. Толькі пасля ўсіх гэтых працэдур здолеў супакоіцца і заснуць на канапе ў сваім кабінэце.

24

Увечары над мікрараёнам, дзе пражывала сямейства Багаткаў, збіралася доўгачаканая навальніца. На захадзе павольна цямнела, вецер шкуматаў кроны дрэў, а духата станавілася невыноснай. Чуліся ўжо далёкія грымоты, мігцелі сполахі бліскавіц. Аднак навальнічная хмара магла прайсці бокам, падражніўшыся, нават і кроплі не кінуць на спакутаваныя ад спёкі расліны, на запыленыя шматдзённым сухавеем дамы.

Але ў кватэры Багаткаў мала зважалі на знадворныя з'явы, паколькі мелася там адбыцца надзвычай важная і, можна сказаць, лёсавызначальная сгодка.

А палове сёмай хвацка падкаціла на сваім блакітным аўто Тамара, з вялікім поліэтыленавым мяшком у руках шуснула ў пад'езд і неўзабаве званіла ў кватэру.

— Прывітанне, — цмокнула яе ў шчаку Вера Генадзеўна, прапусціла ўнутр.

— Фу, ну і задуха, хоць бы ўжо лінула, — аддыхвалася ўзрушаная дачка, нядбайна скідаючы пантофлі. — Юркі, канешне, яшчэ няма?

— Няма, Тамарачка, — пацвердзіла маці. — Прыйдзе, куды ён падзенецца.

— Хай толькі паспрабуе не прыйсці, — сярдзіта прабурчала Тамара, праўляючы прычоску перад люстэркам. — Ты тут разб'яры, мам, што я прынесла. На стол падамо, — кінула яна на пакет, які толькі што прыхінула да сценкі.

— Добра-добра... — Вера Генадзеўна схілілася, падняла важкі пакет. — А што тут?

— Ат, усяго патроху, — не адрываючыся ад люстэрка, адказала дачка. — Віно, ліманад, сякая-такая закусць. Трэба ж нечага пажаваць.

— Ну дык хадзем пакуль што на кухню, — прапанавала маці, штучна паніжаючы голас. — А то бабуля прылегла, няможацца ёй у такое спякошце. А мы там з табой крыху пагамонім.

Дачка нарэшце ўправілася з прычоскай і пасунулася ўслед за маці на кухню.

Гэтае невялічкае памяшканне было ў гаспадарлівай Веры Генадзеўны ва ўзорным парадку. Усё вісела, стаяла, ляжала выключна на сваіх месцах, ва ўсім праглядалася сіметрыя, раўнавага. Тры табурэткі, да прыкладу, былі акуратна засунуты пад тры бакі століка (чацвёрты бок упіраўся ў сцяну). Роўна пасярод стальной мясціцы цукарніца, яе колам абкружалі чатыры кубкі на сподачках. На падаконніку стаяў гліняны гаршчок з круглым кактусам. На сцяне вісеў набор разных драўляных лыжак. Праўда, мэбля — шэраг ніжніх і навясных шафак, а таксама ўжо ўзгаданыя табурэткі і стол — была добра пакарыстаная, купленая не адно дзесяцігоддзе таму. Адчувальна выцёрся і колісь квяцісты лінолеум пад нагамі.

Тамара дастала з-пад стала адну табурэтку, паставіла яе бліжэй да акна, села, зграбна паклаўшы нагу на нагу. Ногі яе былі без празрыстых панчоў і надзіва для такога сонечнага лета бялюткія. Бэжавая спадніца не закрывала круглыя калені і ніз чароўнай формы сцёгнаў. Такога ж колеру, з карункавым каўнерыкам і кароткімі рукавамі, блузка ахоплівала стройны стан. Каштанавыя валасы вольна спадалі на плечы. На мочках вушэй віселі срэбраныя маладзічкі, далікатныя пальцы рук аздабляла некалькі нешырокіх пярсцёнкаў.

Вера ж Генадзеўна, наадварот, мела выгляд самы дамашні: паношаныя плоскія тапкі, старэнькі і выцвілы, перахоплены на таліі халацік. Вось, бадай, і ўся яе вопратка. У вушах нічога не паблісквала, а спрацаваныя, з пашыранымі суставамі пальцы рук былі вольныя ад аздобаў. Рыжыя валасы гаспадыні не выглядалі свежавымытымі і дрэнна трымалі форму. Адна пасма спадала на лоб, другая тапырылася кудысьці ўправа і ўверх, на макаўцы паўстала некалькі сваявольных віхроў. Вера Генадзеўна нядаўна вярнулася з дзяжурства ў бальніцы, амаль суткі не спала, а разбэрсанасць яе валасоў — гэта ад няўменнай форменнай шапачкі, якую галоўрач строга забараніў здымаць нават у сястрынскім пакоі. Прыбегшы з работы, Вера Генадзеўна якраз збіралася прыняць душ, але Ганна Андрэеўна, яе маці, разыграла сардэчны прыступ, раскапрызілася, і дачцэ давялося завіхацца каля яе з паўгадзіны. Калі ж Ганна Андрэеўна як быццам прыснула, раздаўся Тамарын званок у дзверы, і Вера Генадзеўна так і не паспела прывесці сябе да ладу.

Гаспадыня паставіла пакунак, што прынесла дачка, на шафку ля газавай пліты і пачала вымаць яго змесціва. На стальной паступова выкладваліся кансервы (кальмар, краб, чорная ікра, мідыі, гарбуша), а таксама наскрыляная сухая каўбаса і вяндрліна ў вакуумных упакоўках. Каля гэтага багацця апынуўся зноў-такі нарэзаны і запаяны ў поліэтылен хлеб, паўсталі доўгая бутэлька белага віна і двухлітровая пляшка ліманаду. Такі харч не патрабаваў дадатковай кулінарнай апрацоўкі, не варта было дачасна і раскладаць яго па талерках — усё можна зрабіць за пару хвілін, непасрэдна перад застоллем. Час жа застолля залежаў збольшага ад таго, як хутка прыйдзе заўсёды безадказны Юрась. Сястра загадала яму прыбыць на кватэру ў палове сёмай, не пазней. Зараз гадзіннік паказваў без пятнаццаці, і натуральна, што Тамара пачала непакоіцца.

— Слухай, — сказала яна маці, — калі Юрка з дому пайшоў?

— А Бог яго, Тамарачка, ведае. — Вера Генадзеўна пакінула пакуль прадукты на шафцы і прысела да стала, на табурэтку насупраць дачкі. — Я ж толькі з дзяжурства.

— А ў бабулі не папыталася?

— Ой, неяк не здагадалася. Ды ты не хвалойся, прыйдзе.

— А не прыйдзе — яму ж, абармоту, горай. — Тамара нервова правяла далонню па валасах. — Ну а гэты, — яна скіравала шматзначны позірк у столь, — спадзяюся, на лецішчы?

— На лецішчы, дочачка, дзе ж яму быць, — адказала маці, зрэшты, не вельмі ўпэўнена.

— Дык можна спадзявацца, што хоць сёння ён не прыпрэцца і не сапсуе нам вечар? — Тамара гняўліва зіхатнула вачыма.

— Канешне, канешне, — намагалася надаць свайму голасу пераканаўчасць Вера Генадзеўна. — А ты фотакарткі прынесла?

— Што я — дурніца сюды іх цягаць! Каб бацька шалёны іх на шматкі парваў? — усердзілася дачка і смыканула рукой па сцягне, апраўляючы спадніцу.

— А ён, — па-змоўніцку панізіла голас маці, — як заўчора пераначаваў, так і з’ехаў. Дзякаваць Богу.

— А ты ўпэўнена, што яго ўчора ў горадзе не было? — Тамара сядзела як на іголках: соўгалася, раз-пораз мяняла становішча ног (ніжняю перакладала на верхнюю і наадварот).

— А чорт яго ведае! Прынамсі не начаваў.

— Ладна... Тым не менш трэба будзе, калі збяромся, прыслухацца. — Тамара зноў паказала позіркам на столь. — Юрку ў калідоры паставім. — І не вытрымала: — Госпадзе, ды што ж за дом такі д’ябальскі! Пастаянна як на вуголі жывеш, усё байшся, што зверху спусціцца гэты тыран і пачне мучыць!

— Ды годзе, годзе, мая харошая. — Вера Генадзеўна пацягнулася цераз стол, пагладзіла даччыну руку. — Усё будзе добра...

— Гэта ж да таго дайшло, што ў сваю кватэру завітаць не магу, бо бацькі баюся! — абураным шэптам гаварыла Тамара. — А як сышла да харошага чалавека, то і тут мне спакою няма. І тут ён мяне шкуматае! Во дзе вампір хрэнаў!

— Ну-ну, Тамарачка, не трэба на яго такімі словамі... Усё-такі бацька...

— У-у-у-х, — прастагнала скрозь зубы Тамара, намагаючыся ўтаймаваць кіпучую злосць. Колькі ж болю чулася ў гэтым стогне!

За акном даволі гучна бухнула. Аднак маланка не папярэднічала гэтай грывоце, а значыць, навальніца была яшчэ далекавата.

Тамара ўстала, падышла да расчыненай фрамугі, зірнула паўзверх дома напроці, дзе неба было цямнейшае.

— Ат, глядзі ты, — прамовіла яна, не абарочваючыся да маці. — За два тыдні дажджу не сабралася, а тут, як важная справа, то лівень прыспеў. Можа перашкодзіць, зараза.

— Як ён можа нам перашкодзіць, дачушка? — не даўмелася Вера Генадзеўна.

— А так, што Юрка возьме і не прыйдзе, а пасля на лівень спашлецца — маўляў, прамокнуць баяўся. — Тамара рэзка павярнулася да маці; твар яе быў расчырванелы, але і ў злосці вельмі прыгожы. — А зрэшты, калі не прыйдзе, гэта няшмат што зменіць, бо я цвёрда наважыла сёння гэтае пытанне закрыць. Таму што далей так жыць не магу!

На гэтую тыраду маці адказала ледзь чутным уздыхам.

— Пайду бабулю праведаю. Мабыць, прачнулася ўжо. — Яна цяжкавата паднялася з табурэткі.

— Правільна. Чаго валынку цягнуць, — кінула дачка. — Па-любому распачнём не пазней за бліжэйшыя паўгадзіны. У зале сядзем, напэўна. А бабулю, нават калі спіць, падымай.

— Добра, Томачка, — сказала Вера Генадзеўна, пакідаючы кухню.

Дачка зноў адварнулася, скрыжавала на грудзях рукі і, пакуль маці адсутнічала, думала аб чымсьці сваім.

На захадзе грымела, то напаўзала, то аддалялася навальніца. Усё яшчэ гарачы вятрыска парывамі шугаў праз фрамугу, штурхаў Тамару ў грудзі, калмаціў валасы, абвяваў шыю і талію, пранікаў у памяшканне і варушыў пусты пакет на стальніцы.

Прайшло не так і мала часу, перш чым Вера Генадзеўна вярнулася ў кухню.

— Ну бабуля ўжо падымаецца, — сказала яна. — Так што можам перамышчацца ў Юркаў пакой.

Тамара абярнулася да маці, уперлася далонямі ў падаконнік.

— Спадзяюся, там не будзе паху потных шкарпэтак? — іранічна спыталася яна.

— Не, не, — усур'ёз успрыняла гэтую заўвагу Вера Генадзеўна. — Я там прыбралася.

Яна і сапраўды, пабудзіўшы Ганну Андрэеўну, шуснула ў сынаў пакой і навяла сякі-такі парадак. У прыватнасці, падняла з падлогі яго штаны і засунула ў шафу, вынесла ў калідор поўную недакуркаў попельніцу, знасцежыла акно і паставіла крэслы на звыклых месцы. Па вяртанні з работы, перад прыходам дачкі, гаспадыня проста не паспела гэта зрабіць. Затое ўчора, перад дзяжурствам, старанна прайшлася там пыласосам і анучкай. За адну ноч сын не паспеў дужа насмеціць, толькі шпурнуў на падлогу штаны і беспарадкава пераставіў крэслы.

У Юрасёвым пакоі, які быў большым у кватэры, маці з дачкой перасунулі на сярэдзіну прыземісты столік, расставілі вакол яго тры крэслы. Для сябе Вера Генадзеўна прынесла з кухні табурэтку. Затым пачалі насіць посуд і закусь. Да ікры Вера Генадзеўна паставіла маслёнку, каб рабіць бутэрброды.

— Ат жа, халера яго бяры! — сказала дачка, пасля даволі доўгага маўчання. — Дваццаць хвілін на восьмую, а Юркі няма. Так і знала, што свінню мне падложыць!

— Прыйдзе ён, — супакойлівым тонам прамовіла маці, упраўна адкрываючы бляшанкі кансерваў.

— Ну дамовіліся ж, мам, на палову сёмай! Прычым за некалькі дзён я гэта яму давяла! — Тамара стаяла перад акном і пазірала на двор. Дождж так і не сабраўся пакуль, нават грымоты радзелі і аддаляліся. Яна тым не менш рашуча зачыніла фрамугу — ад грэху далей.

— Галоўнае, Тамарачка, што нас большасць сабралася, — бачачы даччыну знерваванасць, намагалася суцешыць яе маці. — Вырашым і без Юры.

— Гэта як лёду, — згадзілася Тамара. — А ведаеш, мам, я ж невыпадкова ў цябе папыталася, ці не бачыў хто-небудзь учора бацьку ў горадзе.

— А што такое? — адразу насцярожылася Вера Генадзеўна.

— Я хацела гэта пры ўсіх сказаць, але пакуль іх дачакаешся — звар'ячеш. — У гэтых Тамарыных словах было яўнае раздражненне і на бабулю, якая занадта доўга не падыходзіла. — Дык вось, мам, я даведалася, што пазаўчора бацька паўдня дэбашырыў перад варотамі нашай дачы, дамагаючыся, каб яго прапусцілі.

— Ты што? — цяпер ужо не на жарт занепакоілася маці.

— Так. Менавіта дэбашырыў, каб зняславіць Пецю перад усім пасёлкам. Ад мяне гэта спачатку скрылі, каб не траўміраваць, бо я ў той вечар адсутнічала і прыехала позна. — Тамара павярнулася да акна, стала нервова пастуковаць косткамі пальцаў па шыбіне. — Так бы гэта і прайшло міма мяне, каб не яшчэ адна акалічнасць. А іменная: учора ўдзень нехта прапароў задняе кола ў Пецевага «мерседэса».

— Ну? — толькі і вымавіла Вера Генадзеўна.

— Здарылася гэта перад самым офісам, калі вадзіцель на пару хвілін адлучыўся па цыгарэты. Пеця са злосці выклікаў міліцыю, склалі акт, паводле

якога па коле былі нанесены тры моцныя ўдары шылам. Два прапаролі камеру, а адзін слізгануў па шыне, пакінуўшы доўгі глыбокі след. — Тамара зрабіла паўзу. — А цяпер скажы мне, мам, хто б такое мог вычварыць?

— Не ведаю... — прамармытала Вера Генадзеўна.

— Няўжо ж? — зласліва, усё яшчэ стоячы тварам да акна, спінай да маці, хмыкнула дачка. — І не здагадваешся?

— Мо хуліганы...

— Ды кінь ты! — абарвала яе Тамара. — У Пеці за дзесяць гадоў гэта першы выпадак. Да таго ж міліцыянт сказаў, што такая колькасць удараў магла быць нанесена толькі з нянавісцю. Разумееш? З лютай нянавісцю да ўладальніка машыны. А хто яшчэ, акрамя нашага бацькі, так «нераўнадушны» да Пеці? Ды ён жа апошні месяц толькі тым і займаецца, што яму пагражае.

— Гэта ён, гад! Безумоўна! — раздаўся ў пакоі рэзкі старэчы голас; у дзвярах стаяла Ганна Андрэеўна: нізкая, поўная, у доўгім хатнім халаце, з заспаным апухлым тварам.

— Адкуль ты ведаеш, мама? — павярнулася да яе Вера Генадзеўна. — Няма ж аніякіх доказаў. Да таго ж ён учора на дачы знаходзіўся.

— Хе, на дачы, — бабуля ўвайшла ў пакой і пасунулася да Тамары. — Ён мог адтуль прыехаць, разбойнік, нашкодзіць, ды толькі яго і бачылі. — Яна цмокнула з унучкай.

— Бабуля правільна разумее, — сказала Тамара. — Бацька гэта зрабіў, болей няма каму. А гэта, між іншым, ужо крымінал. Усё задукументавана.

— Але ж ніякіх доказаў... — стаяла на сваім Вера Генадзеўна.

— У турму яго, ірада, — затрэсла сваімі студзьяністымі падбародкамі Ганна Андрэеўна, — за краты. Там яму самае месца.

— Мама! Ды што ты такое вярзеш! — з дакорам зірнула на яе Вера Генадзеўна. — Дый наогул, у цябе ж толькі што сэрца балела, а ты так гарачышся.

— І не дзіва, што будзе сэрца балець, калі ў сям'і такі тыран уладарыць, — фыркнула бабуля, грузна апускаючыся ў наймякчэйшае крэсла перад сталом. — Дарэчы, Вера, накапай мне карвалолу. — Яна карцінна паклала друзлую руку на грудзі. — Нешта мне закалола.

— Мама, ды ты ж гадзіну назад піла! Нельга ў такой колькасці спажываць лекі...

— Налі! — жорстка і безапеляцыйна сказала Ганна Андрэеўна. — Я сама ведаю, што мне можна, а чаго нельга. Яшчэ не хапала памерці тут з-за вас!

Вера Генадзеўна ўздыхнула і адправілася на кухню.

Бабуля тут жа звярнулася да ўнучкі з пытаннем:

— Дык, кажаш, татка твой надоечы скандал учыніў?

— Ну так. Прыпёрся ўвечары, дэманстратыўна перад брамай разлэгся, ды яшчэ лаяўся і грымаснічаў у камеру. — Тамара мерала пакой кароткімі крокамі, раз-пораз зіркаючы ў акно.

— Гад ён! Ашаломак! — скрозь зубы прагаварыла Ганна Андрэеўна і пацягнулася па бутэрброд з ікрою. Зачвякала з апетытам звыклага да фізічнай працы мужчыны.

— Бабуля, а ты не памятаеш, калі Юрка з дому сышоў? — Унучка прыхінулася да сцяны ля акна. — Ужо гадзіну назад падысці быў павінен.

— А зараз табе скажу... — задумалася Ганна Андрэеўна з пакусаным бутэрбродам у руцэ. — Прыкладна а палове першай прачнуўся... з паўгадзіны пасоўгаўся... не еў... Так, недзе на пачатку другой выбраўся.

— Вось жа чалавек легкаважны! Ну! — Тамара сярдзіта зірнула на наручны гадзіннік. — Як жа можна дамаўляцца з такімі людзьмі?

— Угу, — мыкнула бабуля з набітым ротам, — зусім пусты чалавек. Як і бацька ягоны. Толькі характар дабрэйшы. — Яна зрабіла паўзу, каб пракаўтнуць, і сказала: — Тамара, налі мне, дзетка, газіровачкі.

Унучка жвава падышла да стала, адкаркавала двухлітровую пляшку, стала напаўняць фужэр.

— Хопіць, хопіць! Палову, — спыніла яе Ганна Андрэеўна, прыняла фужэр з зеленаватым пузырыстым напоем і прагна прыклалася да яго.

У гэты момант увайшла Вера Генадзеўна з кілішкам, у якім былі разведзены кроплі карвалолу. Гэтых лекаў яна знарок накапала ўдвая менш, чым зазвычай прымала маці, і цяпер баялася, як бы тая не выкрыла гэтую хітрасць.

— Мама, — папікнула яна Ганну Андрэеўну, — ну як жа можна газіроўку з карвалолам мяшаць! Калі ў цябе сэрца баліць, то...

— А! — ускінулася мажняя маці. — Дык ты хочаш сказаць, што я сімуляю?! — Яна паставіла пусты фужэр на стол.

— Ну як табе не сорамна! — у разгубленасці паўстала перад ёй дачка. — Ты ж ведаеш, што газы будуць распіраць страўнік і ціснуць на сэрца...

— Дык табе і газіроўкі шкада! — тузанулася на крэсле маці і артыстычна ўсхліпнула. — Забірай свае праклятыя лекі! Не патрэбны яны мне.

— Бабуля, — уступілася за маці Тамара, — ну навошта ты так. Ніхто ж тут табе нічога не шкадуе, а, наадварот, усе цябе любяць. — Яна ўзяла ў Веры Генадзеўны кілішак з кроплямі, нахілілася да бабулі. — Выпі, мая харошая, а то і праўда ад такой духаты самлееш.

Ганна Андрэеўна расчулілася ад унучкіных слоў, прыняла ад яе лекі і, ня добра зірнуўшы на Веру Генадзеўну, каўтанула.

— Ну вось малайчынка, — забрала ў яе кілішак Тамара, — а цяпер яшчэ бутэрбродзік вазьмі.

Бабуля ахвотна скарысталася гэтай парадай. Яе поўныя румяныя шчокі заскакалі.

— А давай, мам, і мы з табой перакусім. — Тамара абышла стол, узялася рукой за спінку крэсла. — Сядай. Не будзем Юрку чакаць.

Вера Генадзеўна прысела на трэцяе крэсла.

Яны адкрылі віно. Бабулі ж налілі газіроўкі. Выпілі, чокнуўшыся «за спех справы». У гэты момант пярун, які быў аціх, грывнуў зусім блізка і з такой моцай, што забразгаталі шыбы. Пасля гэтага выбуху ўтварылася працяглая цішыня, цягам якой былі чутны толькі гукі жавання і прысёрбвання з келіхаў.

— Ну што ж, давайце акрэслім, дзеля чаго мы, па сутнасці, тут сабраліся, — сказала нарэшце Тамара. Яна выцерла вусны сурвэткай і адвалілася на спінку крэсла.

— Ды чаго там, — нясмела прамовіла Вера Генадзеўна, — мы ж усе ў курсе. Гэта Юрку, можа, няўцям. Дык яго і няма...

— І ўсё ж такі варта акрэсліць, — строга паглядзела на яе дачка.

Ганна Андрэеўна як быццам не слухала іх, бо цалкам захапілася мідыямі, шчодро наваленымі на яе талерку Верай Генадзеўнай.

— Дык вось, — пачала пасля кароткай замінкі Тамара. — Сабраліся мы для таго, каб вырашыць пытанне з нашым бясцэнным бацькам, мужам і зяцем. З чалавекам, які даўно ўжо стаў паводзіць сябе, мякка кажучы, неадэкватна.

— Во-во! — падтрымала яе бабуля. — Зусім з рэк зляцеў!

— Мама! — цыкнула на яе Вера Генадзеўна. — Я цябе прашу не перабіваць. Потым будзе і ў цябе слова.

Ганна Андрэеўна змаўчала, адно сярдзіта хмыкнула і зноўку схілілася над талеркай. Яна ўсё яшчэ таіла крыўду на дачку з-за карвалолу.

— Мой тата, — працягвала Тамара, — чамусь увяў, што ён можа беспардонна ўмешвацца ў асабістае жыццё іншых людзей. Але гэтае асабістае жыццё

цё свята ахоўваецца нашым заканадаўствам. Ён забыўся, што ягоным дзецям ужо не па дзесяць гадоў, калі можна іх лупцаваць, а даўно за васемнаццаць. Ён забыўся, што яны па законе паўналетнія, паўнапраўныя, а значыць, па сутнасці чужыя яму. А хіба можна няволіць чужога чалавека? — Яна зрабіла акцэнт на перадапошнім слове.

— Не, ну як жа — чужога? — сумелася маці. — Які-ніякі, а бацька...

— Мама! — абарвала яе Тамара. — У дадзеным выпадку маецца на ўвазе юрыдычны тэрмін, а не колькасць перададзеных мне генаў.

— Ну ладна, ладна, маўчу... — Вера Генадзеўна апусціла вочы.

— І правільна, маўчы, — адарвалася ад талеркі бабуля. — Таму што Тамара слухна гаворыць. Каму гэта дазволена людзей мардаваць! Як ні спусціцца па сваёй выклятай лесвіцы — скандал, дэбош, крыкі. А ў мяне нервы, у мяне ўзрост, у мяне сэрца! — распалася, адчуваючы шчыры жаль да сябе, Ганна Андрэеўна. — Я хачу хоць апошнія свае дні спакойна пажыць. І не дапушчу, каб гэты жываглот мне іх атручваў!

— Ды не крычы ты так, мама...

Тут з калідора данёсся даволі выразны шоргат, і ўсе трывожна замоўклі. Кожнай з жанчын, напэўна, падумалася, што з лесвіцы, лёгкі на ўспамін, спускаецца Павел Алегавіч.

— Мама, — прашаптала Тамара, — я ж казалася, што трэ было яшчэ раз наверх схадзіць...

Вера Генадзеўна тут жа паднялася з месца, гатовая адважна прыняць на сябе першы націск шалёнага мужа.

Але ж гэта аказаўся ўсяго толькі Юрась, які адмыкаў ключамі ўваходныя дзверы. Калі Вера Генадзеўна выйшла ў калідор, ён ужо пранік у кватэру. Ускудлачаны, у вечна мятай джынсоўцы, з нязводнай блазнаватай усмешкай на худым твары.

— Ну дык слухаю цябе, Юра, — замест прывітання кінула брату Тамара, калі той разам з маці ўвайшоў у пакой. — Чаму ты спазніўся?

Юрась апасліва зірнуў на сястру, цень скрытай думкі мільгануў на яго абліччы, а тады сказаў ухмыляючыся:

— Трамвай стаялі. Відаць, маланка ў лінію ляснула. — Ён разваліста наблізіўся да стала, схопіў бутэрброд і адкусіў ад яго ладны кавалак.

— Мяне менш за ўсё хвалюе, стаялі трамвай ці не, — працягвала свой допыт суровая сястра. — Я ў цябе пытаюся, як ты пасмеў спазніцца на цэлую гадзіну, як ты пасмеў прымусіць траіх чалавек цябе, недарэку, чакаць?

— Дык што мне па небе было ляцець? — адбіваўся Юрась жуючы. Ён напоўніў фужэр віном, зрабіў некалькі прагных глыткоў.

— У, бессаромныя твае вочы, — з агідай глядзела на яго Тамара. — Ты павінен быў узяць таксоўку і прыбыць у прызначаны час. А грошы я б табе аддала, калі ты бедны такі.

— Ён толькі жаваць майстар, — прабурчала бабуля, якая сама нядаўна скончыла трапезу. — Ніколі старэйшых не слухаўся...

— Ды што вы ўсе на мяне ўз'еліся! — абурўся Юрась, накладваючы на талерку кавалкі кальмара.

— Юрчык, — звярнулася да яго маці, — ты б сапраўды час ад часу прыслухоўваўся да таго, што старэйшыя кажуць. Нездарма ж Тамара прасіла цябе не спазняцца.

Сын на гэты раз не адказаў, а толькі спарней запрацаваў сківіцамі. Каўтаў ён вялікімі кавалкамі, суправаджаў гэта непрыемнымі гукамі. Магло падацца, што не еў ён цэлыя суткі, пры гэтым несупынна і тамліва працуючы. А між тым пасля здаровага сну да гадзіны дня ён сытна паснедаў у горадзе, у адной любімай сваёй забягалаўцы.

Пакуль Юрась паглынаў прынесеныя сястрой далікатэсы, астатнія глядзелі на яго з рознымі выразамі твараў. Бабуля — неадабральна-насмешліва, маці — з нецярпеннем і прыхаванай любоўю, сястра — злосна і грэбліва.

Але Багатку-малодшага іхнія позіркі хвалявалі мала. Як, зрэшты, і тое, што з-за яго ніяк не магла пачацца важная сямейная сходка.

— Ну ладна, перарвіся, — нарэшце не вытрымала Тамара. — Не жраць жа ты сюды завітаў.

— М.. гм... — запратэставаў быў брат, але сястра падскочыла і вырвала ў яго талерку.

— А цяпер слухай мяне, — сказала яна жорсткім голасам. — Паколькі ты правінаваціўся, то будзеш стаяць на шухеры.

— Ого! Гэта як? — дурнавата ўтаропіўся на сястру Юрась.

— Зараз ты паднімешся наверх, праверыш, ці няма там бацькі, — адрывіста, з расстаноўкай гаварыла сястра, — спусцішся ўніз і зоймеш месца на парозе пакоя — так, каб у полі твайго зроку знаходзіліся і лесвіца, і ўваходныя дзверы.

— Дык хоць скажы, для чаго? — прамармытаў брат, падпадаючы пад уладу сястры.

— Не прыкідвайся дурнем! — сыкнула яна. — Табе было некалькі разоў даведзена, для чаго мы збіраемся.

— Дык бацька ж на лецішчы...

— Сынок, зрабі, што сказала сястра, — таропка прамовіла маці, папярэджваючы даччын гнеў.

Юрась нехаця выйшаў з пакоя, пратупаў па калідоры і пачаў узбірацца па лесвіцы. Як толькі ён выйшаў, Тамара наблізілася да тэлефона, што стаяў на тумбачцы ля акна, шпарка застукала па кнопачным наборніку кончыкамі пальцаў.

— Віцёк, — сказала яна ў трубку, — нясі сюды дакументы. І мой мабільнік захапі. — На гэтым размова скончылася.

Маці з бабуляй звярнулі на яе пыгальныя позіркі.

— Гэта я вадзіцелю званіла. Зараз падымецца.

— А што за дакументы? — спыталася заінтрыгаваная Вера Генадзеўна.

— Ну, мам, ты як маленькая, — паблажліва зірнула на яе дачка. — Няўжо ты думаеш, каб ажыццявіць тое, што мы задумалі, дастаткова адных толькі слоў?

— Не, ну... — сумелася маці.

— Гэта кампрамат, — выказала меркаванне кемлівая бабуля. — Цяпер, паразіт, не адкруціцца.

— Мама! — рэзка павярнулася да яе Вера Генадзеўна. — Ну хіба можна так ненавідзець чалавека, як ты Паўла! Які б ён ні быў...

Ганна Андрэеўна падціснула губы і прамаўчала.

Раздаўся званок у дзверы, і Тамара выпырхнула з пакоя. Вярнулася вельмі хутка, з папкай для папер, абцягнутай натуральнай скурай, з непразрыстым поліэтыленавым мяшком. Села ў сваё крэсла, шчоўкнула міні-замочкам, дзелавіта раскрыла папку. Пакет жа паклала паміж правым сцягном і падлакотнікам.

— Ну дзе там Юрка? — нецярпліва зірнула яна на маці. — Пара б ужо, здаецца, вярнуцца.

Толькі яна гэта сказала, як збоку лесвіцы пачуўся шоргат, і неўзабаве ў пакоі паявіўся брат, усё з той жа ненавіснай сястры блазнаватай ухмылкай.

— Усё нармальна? — спадылба паглядзела на яго сястра.

— Угу, — хмыкнуў Юрась.

— А чаго так доўга?

— Прабач, — брат па-клоунску развёў рукамі, — наведаў, так бы мовіць, клазет. А што, забараняецца?

Сястра не адказала на гэты досціп, але, убачыўшы, што брат зноў накіроўваецца да стала, крыкнула:

— Пачакай! Ніяк ты не нажарэшся! Табе, здаецца, ясна было сказана стаяць на парозе, каб трымаць пад увагай лесвіцу.

Юрась пакорліва вярнуўся назад і падпёр вушак спінаю. Толькі праныў:

— Ды я есці хачу.

— Мама! — усклікнула знерваваная Тамара. — Ды падай ты яму талерку, хай там чвьякае.

Вера Генадзеўна ўзяла сынаву талерку з недаедзеным кальмарам, дадала туды лусту хлеба і аднесла на сынаў «пост». Той адразу ж прыняўся жваць.

Ганна Андрэеўна, якую пасля пажыўнай вячэры хіліла на сон, па-філасофску назірала за ўсім са свайго крэсла.

— Давай, Тамарачка, пачынай, дзетка, — сказала яна млявым голасам.

— Ну што ж, бадай што, пачнём, — згадзілася Тамара і кінула брату: — А ты жуй-жуй, ды прыслухоўвайся. І не толькі да мяне, а і да лесвіцы.

— Не бойся, — незадаволена буркнуў Юрась.

25

Такім чынам, калі нарэшце распачалася гэтая сямейная рада, унучка, маці і бабуля сядзелі ў крэслах перад прыземістым столікам, а Юрась стаяў у дзвярных праёме. За акном усё яшчэ збіралася навальніца, то ўзмацняючы, то аслабляючы свае грымоты. Дождж так і не пачаўся, аднак фрамуга і фортка былі абачліва (каб не ляснула збродлівая маланка) зачынены. Ад таго ў пакоі зрабілася вельмі душна і гарача. На поўным твары Ганны Андрэеўны выступалі буйныя кроплі поту. Яна раз-пораз змахвала іх насоўкай.

— Дык вось, дарагія мае сямейнікі, — пачала сваю прамову Тамара, — думаю, усе ведаюць, дзеля чаго мы зараз сабраліся. І ўсё ж для асабліва някемлівых, — тут яна сярдзіта зірнула на Юрася, — паўтараю: сёння мы павінны вырашыць пытанне з маім бацькам, вырашыць так, каб прыпыніць яго невыносныя для акаляючых, нахабныя і, я б сказала, антызаконныя дзеянні. А іменна адкрыты сямейны тэрарызм — будзем называць рэчы сваімі імёнамі. Гэты тэрарызм заключаецца ў тым, што бацька, канчаткова згубіўшы пачуццё рэальнасці, уявіў сабе, што можа ўладарыць над воляй і лёсамі сваіх дамашніх.

— А што, ты хацела, каб бацька не цікавіўся тваім лёсам? — уеў сястру брат.

Ад гэтай заўвагі на Тамарыных шчоках выступілі чырвоныя плямы, а лоб пабялеў. З цяжкасцю ўтаймоўваючы злосць, яна прамовіла:

— Мама, калі ласка, прасачы, каб мяне не перабівалі. Асабліва такімі хамскімі выкрыкамі.

— Юрчык, памаўчы, дзетка, — абярнулася да сына Вера Генадзеўна. — Не перашкаджай сястры гаварыць.

— А калі я хачу сваё меркаванне выказаць? — не здаваўся Юрась. Ён падышоў да стала і паставіў на яго пустую талерку, наліў фужэр лімананду, выпіў і вярнуўся назад. Сястра з грэблівым нецярпеннем праводзіла яго вачыма.

— Усім будзе дадзена слова, — сказала Тамара, калі брат зноў стаў у праёме. — А цяпер з вашага дазволу прадоўжу.

— Давай, Тамарачка, — падахвочвала яе бабуля.

— Паўтараю: наш бацька памылкова ўявіў, што можа ўладарыць над лёсамі і ціснуць на псіхіку сваіх дамашніх. Ён, фактычна не жывучы з сям'ёй, не выконваючы абавязкаў галавы сямейства, тым не менш пастаянна чапляецца з заўвагамі, павучае, прычым робіць гэта ў надзвычай грубай, абразлівай

форме. Кожнае яго з'яўленне на ніжнім паверсе нашай кватэры ўжо цэлы год суправаджаецца скандаламі, а то і бойкамі. У прыватнасці ён тры разы ўжываў у дачыненні мяне сілу, хапаў рукамі за плечы, трос, па-люмпенску лаяўся. Прызнаюся, такія паводзіны бацькі не ў апошнюю чаргу пабудзілі мяне сысці з дому да чалавека, нашмат за мяне старэйшага, з якім я жыву ў грамадзянскім шлюбе.

— Дай Бог кожнаму з такім чалавекам жыць, — не стрымаўся з'яхіднічаць брат.

Сястра намаганнем волі ніяк не адрэагавала на братаў закід і доўжыла:

— Не ўтаю, я спадзявалася знайсці сабе абарону ў асобе Пятра Вацлававіча, справядліва мяркуючы, што хоць цяпер бацька ад мяне адкаснецца, і я змагу спакойна пажыць. Хіба свабодны чалавек не мае права на асабістае шчасце?

— А ён не можа, калі хтосьці вакол шчаслівы. Такі чалавек, — выказалася са свайго крэсла бабуля.

— Правільна, — гаварыла далей Тамара, — пасля таго, як я сышлася з Пятром Вацлававічам, бацька, якому гэты чалавек усё жыццё рабіў толькі дабро, чамусьці люта яго ўзненавідзеў. А заадно і мяне, што здзіўна, бо ў падобным выпадку кожны нармальны бацька адно б узрадаваўся. А гэта, на маю думку, ужо гаворыць пра яго псіхічную ненармальнасць. Бо, пагадзіцеся, які бацька будзе працівіцца сужыцельству дачкі з вельмі заможным і паважаным у грамадстве чалавекам? Павел жа Алегавіч як ашалеў, даведаўшыся, што я жыву з Пецем. Мала таго, ён распачаў жорсткі і напорысты пераслед, які нязменна суправаджаецца пагрозамі, праклёнамі, беспардонным умяшаннем у наша асабістае жыццё. Для таго, хто забыў, нагадаю, — тут сястра нядобра зірнула на брата, — што ў пачатку чэрвеня бацька падпільнаваў мяне каля варот дома, патрабаваў разысціся з Пятром Вацлававічам, а затым, калі я выказала законнае незадавальненне, літаральна выкручваў мне рукі і пагражаў ператварыць маё жыццё ў пекла. Потым, вераломна раздабыўшы нумар нашага тэлефона, пачаў мардаваць званкамі, сярод якіх пераважалі начныя: са знявагамі, праклёнамі, абяцаннямі расправы і гэтак далей. Таксама дасылаў пагрозлівыя лісты. У гэтым мяшку, — Тамара падняла перад сабой непразрысты пакет, — знаходзяцца яго лісты і касета з запісамі ягоных званкоў — тымі, што занатаваў аўтаадказчык. І каб не быць галаслоўнай, прапаноўваю зараз крыху паслухаць, як мой бацька выказваўся.

— Ды мы верым, Тамарачка. Можа, не трэба? — засумнявалася Вера Генадзеўна. — Гэта ж у пэўнай ступені ваша інтымнае жыццё...

— А я дык ахвотна паслухаю гэтага мацюкальніка! — праявіла непадробную цікавасць да зместу касет Ганна Андрэеўна.

— І я хачу праслухаць, — ажывіўся Юрась, які ўжо прадчуваў бацькава «красамоўства» ў адрас Тамары і яе сужыцеля.

— Неабходна праслухаць, мама, — сказала Тамара, — хоць, па шчырасці, мне гэта будзе балюча. Але толькі ў такім выпадку вы зразумеце, што ў мяне не было іншага выйсця, як прыняць расшучыя захады...

Уключылі Юрасёву магнітолу, уставілі касету, і неўзабаве з магутных дынамікаў загрымеў крыкліва-пагрозлівы, часам насмешлівы і крыўлясты голас Паўла Алегавіча. Ён сапраўды не саромеўся ў выказах, і даслоўна перадаваць яго прамовы ніяк немагчыма. Падчас праслухвання Вера Генадзеўна скрушна хітала пануранай галавой, Юрась зларадасна ўхмыляўся, Ганна Андрэеўна разпораз ускрыквала «Ну, я ж казал!» і «Які ж падлюган!», а Тамара, з ганарліва ўзнятай галавой, удавала нявінную, несправядліва пакрыўджаную паненку.

Нарэшце Вера Генадзеўна настойліва папрасіла дачку выключыць, не зважаючы на незадавальненне Ганны Андрэеўны і Юрася, якім відавочна карцела слухаць далей.

— Ну хоць хвілінку яшчэ! — запратэставаў брат, калі сястра рашуча наблізілася да магнітолы.

— Пераб'ешся, — кінула на яго Тамара ўтрапёны позірк, шчоўкнула пераключальнікам і дастала касету.

— Тады хоць лісты дай пачытаць!

Сястра не ўдастоіла брата адказам. Касету яна паклала назад у непразрысты пакет, села на ранейшае месца і прамовіла:

— Але гэта яшчэ не ўсё. Бацька, як вам неўзабаве стане вядома, не абмежаваўся вуснымі пагрозамі, а пачаў літаральна пераследаваць нас з Пецем. Яшчэ ў пачатку чэрвеня нашы людзі сталі заўважаць яго каля нашага дома, прытым ён, як злодзей, таіўся, паводзіўся падазрона.

— Ого! — усклікнуў узрадаваны Юрась, прадчуваючы новую забаўную гісторыю. — Аж вунь яно што!

— ...Ён паводзіўся падазрона, — успыхнула ад злосці сястра з-за таго, што яе перабілі, — і нам давялося наняць прыватнага дэтэктыва. Для абароны.

Маці з бабуляй слухалі вельмі ўважліва і сур'ёзна. Юрась жа ўсё ўсміхаўся і наравіў уставіць якуюсь дурную заўвагу.

— Вось паглядзіце, якія здымкі зрабіў прыватны дэтэктыў за месяц працы. — Яна выняла з папкі фотапакет і падала цераз стол Веры Генадзеўне.

Калі тая пачала даставаць фотакарткі, сын у нецярпенні сарваўся з месца ля дзвярэй і памкнуўся да яе.

— Стаяць! — гаркнула на яго сястрыца. — Назад, я табе гавару!

Брат напалохана аслупянеў.

— Табе дзе было загадана стаяць, боўдзіла! — спапяляла яго Тамара паглядам. — Ці ты думаеш, гэта ў нас проста гулі-забаўкі тут? А ну неадкладна наверх — яшчэ раз праверыць, ці не прыйшоў бацька!

— Мама! — абурана ўскрыкнуў Юрась, не рухаючыся з месца. — Ды што яна раскамандавалася! Хай на слуг сваіх, у асабняку, гыркае. А я вольны чалавек і не дазволю... — Тут ён запнуўся, бо ў скіраваным на яго позірку сястры выявілася столькі нянавісці і намёку на помсту ў будучыні, што брат пашкадаваў аб сваёй нястрыманасці.

— Вольны, кажаш?... — зашыпела расчырванелая Тамара, прыўстаючы з крэсла.

— Ды я што... — замармытаў брат. — Я толькі хацеў сказаць... каб на мяне не крычалі...

Тамара сурова маўчала.

— Юрчык, — сказала маці, адвёўшы вочы ад кіпы здымкаў, якую трымала ў руках. — Я ж цябе прасіла слухацца старэйшых, асабліва сёння, калі ў нас такая важная справа.

— Схадзі, дзетка, схадзі, — параіла бабуля, якая ажно падалася цераз стол, намагаючыся разгледзець фотаздымкі ў даччыных руках. — А потым прыйдзеш і паглядзіш.

Юрась павярнуўся кругом і выйшаў з пакоя.

Тамара адразу ж села на месца, нахілілася наперад і стала паштучна браць у маці фотакарткі і каменціраваць.

— Вось, глядзіце, — казалася яна, — у куце кожнага здымка аўтаматычна праостаўлены дата і час...

Трэба прызнаць, што на фотакартках Павел Алегавіч выглядаў напраўду грозна і падазрона. То ён тырчаў ля брамы, цікуючы ўбок дома, дзе пражывала Тамара. То лаяўся з вартаўніком — пра гэта сведчыў здымак з разяўленым ротам на скажоным злосцю твары. То таіўся Павел Алегавіч за тэлефоннай будкай на процілеглым баку вуліцы, назіраючы за брамай, адкуль выязджалі жыльцы... Словам, кадраў, дзе быў занатаваны Тамарын бацька ў непасрэднай

блізкасці ад дома Жыгоцкага, было вельмі шмат. На двух ён трымаў у руцэ нейкі металічны дрын, сантыметраў пяцьдзесят даўжынёю. Прычым фотакарткі былі датаваны рознымі днямі, у перыяд з 15 чэрвеня па 19 ліпеня.

— А вось гэта — некаторыя кадры з назіральнай камеры перад брамаю дачы, — дэманстравала Тамара бабулі, маці і брату, які ўжо вярнуўся зверху, новыя фотаздымкі. — Мы іх адмыслова апрацавалі на камп'ютэры і вывелі на прынтэр.

— Гэта тады, калі ён на траве выдурваўся? — удакладніла Вера Генадзеўна.

— Ага, — кіўнула дачка.

— Вось жа якая дрэнь! — з нянавісцю перабірала карткі ў дрыготкіх старэчых пальцах Ганна Андрэеўна.

Юрась хапаў тья, што паглядзелі старэйшыя, і грунтоўна, ледзь стрымліваючы смех, іх разглядаў.

— А цяпер, — сказала Тамара, калі ўсе наталіліся выявамі Паўла Алегавіча, — я хацела б пачуць вашы каментарыі наконт майго бацькі. Але ж не спяшайце, падумайце. — Яна спрытна ўклала здымкі ў фотапакет і схавала ў скурааную папку. — А я пакуль што, дзеля бяспекі, прыбяру ўсё назад у машыну.

Яна вывудзіла з поліэтыленавага мяшка малюсенькі мабільнік, націснула адну кнопку і праз пару секунд прагаварыла:

— Віцёк! Давай, дружа, сюды. Забярэш рэчы.

Затым Тамара паклала мабільнік на стол, скрыжавала на грудзях рукі і замаўчала.

— Юра, вярніся ўсё ж на сваё месца, — нагадала маці сыну, які прыняўся дапіваць рэшткі ліманаду. — Мы яшчэ далёка не скончылі, а бацька можа завіцца ў любую секунду.

З напоўненым зялёнай вадкасцю фужэрам сын вярнуўся да дзвярэй і прыхінуўся спінай да вушака.

Хутка прыйшоў вадзіцель. Тамара з мяшком у руках сустрэла яго ў калідоры. Там яны крыху пашапталіся.

— Я загадала Віцьку, каб сачыў за пад'ездам, — сказала Тамара, вярнуўшыся ў залу. — Гэтак надзейней будзе... Але і ты, — паказала яна пальцам на брата, які быў узрадаваўся яе словам, — таксама па-ранейшаму стой там і прыслухвайся.

Юрась спахмурнеў, насупіўся, але прамаўчаў.

— А зараз, — доўжыла дзелава я Тамара, усеўшыся ў крэсла, — я хачу выслухаць кожнага з вас. Думаю, варта першай даць слова бабулі. Ніхто не супраць? — Яна акінула позіркам прысутных. — І наогул, пачнём па старшынстве.

Брат прабурчаў нешта няўцямнае са свайго месца, хмыкнуў, паставіў апусцелы фужэр на тумбачку і сашчапіў рукі за спінаю.

— Так будзе правільна, — пагадзілася з дачкой Вера Генадзеўна.

26

Ганна Андрэеўна паважна выпрастала спіну ў крэсле, дзе яна дагэтуль напаўляжала, праперхалася і пачала.

— Ну што я магу сказаць пра гэтага чалавека, — гаварыла яна памаладзельным, звонкім голасам. — Ды нічога добрага, пры ўсім жаданні, і згадаць нельга. Ён мне не спадабаўся з першых жа дзён, калі Вера, — яна скасавурылася на дачку, — прывяла яго да нас для знаёмства. Нейкі неахайны, няветлівы, усё глядзеў спадылба, ніякай павагі да старэйшых не назіралася...

— Мама, — перабіла яе Вера Генадзеўна, — а можа, абыдземся без экскурсаў у гісторыю, можа, бліжэй да справы?

— Вось! — нават усцешылася гэтай заўвазе бабуля. — Я заўсёды казала, што ты сама вінаватая ў сваёй нядолі. Сама выбрала гэтага... недаробка. Сама і пакутуй!

— Бабуля, бабуля! — умяшалася Тамара, каб папярэдзіць бурную сцэну. — Не трэба адно аднаго абражаць. Толькі час змарнуем. І ты, мам, напрамілы Бог, не ўмешвайся. Дай выказацца напоўніцу, хоць бы табе што і не даспадобы было. Згода?

— Добра, дачушка. — Вера Генадзеўна пакрыўджана зірнула на маці.

— Ну дык я магу працягваць? — іранічна спыталася Ганна Андрэеўна. Яна вытрымала салідную паўзу і загаварыла: — Дык вось, першае ўражанне ад знаёмства з будучым зяцем мяне не падманула. Больш таго, усё далейшае жыццё адно пагаршала маё меркаванне пра Пашку. І хоць жылі мы, за выключэннем апошніх гадоў, паасобку, усё ж добра было відаць, што Вера глыбока няшчасная ў сваім шлюбе. А калі няма ладу ў сям'і — найперш пакутуюць дзеці. Нездарма ж яны так любілі бавіць выхадныя ў нас з Генадзем Карпавічам. А Пашку і выгадна: закіне дзяцей у пятніцу вечарам і толькі праз двое сутак забірае — дагледжаных, накармлених, чысценькіх.

— Бабуля, не тамі, а! — не стрываў языкаты Юрась. — У мяне яшчэ сёння вечарам справы. Гэтак я да канца не дабуду.

— Ты будзеш роўна столькі, колькі спатрэбіцца! — зыкнула на яго Тамара. — І каб больш не перабіваў! Уцяміў?

Брат не адказаў. Апусціў вочы на мысы сваіх тапак.

— Карацей, сербанула мая дачка з Пашкам гора. Не прывядзі Бог як сербанула, — доўжыла Ганна Андрэеўна. — Гэта для мяне відавочна было. Але тое толькі кветачкі, пакуль я на сваёй шкуры не зведала яго зверскі характар. Пакуль быў жывы Генадзь Карпавіч, — тут яна ледзь не ўсхліпнула, — зяць хоць адкрыта мяне зневажаць не асмельваўся. А як памёр мой муж ды собіла нам аб'яднаць кватэры — і пачалося. Пекла, сапраўднае пекла з такім чалавечкам жыць! Ён знарок зрабіў такую лесвіцу, каб я наверх не магла падымацца. Сваркамі, звадамі, скандалямі ўсіх вышесніў зверху і зажыў там, як пан, калі астатнія мусілі цясніцца агулам, як быдла.

Веры Генадзеўне каштавала вялікіх унутраных намаганняў стрымацца і не перабіць маці ў час прамовы, нагэтулькі несправядлівай ёй падавалася большасць матчыных слоў. Каб змаўчаць, яна апусціла вочы ў стол, сашчапіла і да болно сціснула пальцы рук.

А Ганна Андрэеўна злавіла кураж і прамаўляла з запалам, неверагодным для яе ўзросту і хваравітасці.

— Мала таго, што Пашка ўсё жыццё мяне ненавідзеў, — узбуджана соўгалася ў крэсле бабуля, — дык пасля пераезду сюды ён стаў на мяне пакрываць, лаяцца, а аднаго разу дык і наогул ледзь не ўдарыў!

— Ды хлусня гэта, мама! Калі такое было? — усё ж такі не стрывала Вера Генадзеўна.

— Мам! Ты ж абяцала! — дакорліва нагадала Тамара.

— Маўчу, маўчу... — Вера Генадзеўна ажно заціснула сабе вусны далонню.

— Так, ледзь не ўдарыў! — настойвала на сваім Ганна Андрэеўна. — І ўдарыў бы, каб не ведаў, што я яму так не спущу, што я, калі што, яго ў турму запратору!

Вера Генадзеўна ашчаперыла панураную галаву.

— Карацей, Тамарачка, — трыумфальна працягвала бабуля, — скажу па шчырасці: я цябе разумею і цалкам падтрымліваю ў намеры яго прыструніць. Бо як ён даўся мне ў знакі за апошнія тры гады, то ўжо ўяўляю, як ты ад яго пацярпела. Гэта ж якое нахабства — умешвацца ў асабістае жыццё двух дарослых людзей. Аднак тут ён, балван, пралічыўся! Тут ён пупок надарве! І вельмі я буду

радая, калі Пятро Вацлававіч яго ўціхамірыць — ды так, што на ўсё жыццё сваё, паршывец, запомніць... — Ганна Андрэеўна перавяла дух. — Вось, бадай, і ўсё, што я мела сказаць. Поўнасьцю, Тамарачка, я на тваім баку.

— Дзякуй, бабуля, — сказала пасвятлелая з твару ўнучка, пацягнулася цераз стол і цмокнула бабулю ў шчаку. — Я пакуль устрымаюся ад каментарыяў, каб яшчэ раз выказацца пасля ўсіх. А цяпер, мам, — кінула яна на Веру Генадзеўну, якая прыкметна збляднела за апошнія хвіліны, — выкажыся, калі ласка, і ты. Дарэчы, цяпер можаш агучыць свае заўвагі па бабуліных словах.

— Што ж, — пачала Вера Генадзеўна пасля кароткай паўзы. — Я паважаю меркаванне кожнага з прысутных, — яна шматзначна паглядзела на маці, — а таму нічыя словы каменціраваць не буду. Гэта іх асабістая справа. Ад сябе ж скажу, што ў цэлым вялікіх прэтэнзій да свайго мужа, Паўла Алегавіча, не маю. Жылі мы нармальна, не горш, чым абсалютная большасць беларускіх сем'яў. Выгадавалі дзяцей... — Тут Вера Генадзеўна крыху запнулася. — Павел Алегавіч, канешне, чалавек не мяккага характару, а іначай што б гэта быў за мужчына? Так, мы, канешне, сварыліся, узнікалі непаразуменні, але я гатовая паклясціся, што муж ніколі не ўзнімаў на мяне руку. Не, жылі мы нармальна... Аднак трэба прызнаць, што тры гады таму сапраўды ўзніклі сур'ёзныя праблемы. І віной усяму, — павысіла голас Вера Генадзеўна, — гэтая праклятая лесвіца, якая нібы размежавала нашу сям'ю. З гэтага часу Паўла Алегавіча як падмянілі. Ён стаў імкліва аддаляцца ад мяне і дзяцей, прытым зрабіўся нецярапімы, скандальны і ваўкаваты. Гэта трэба прызнаць. І я, нягледзячы на ўсе высілкі, нічога не змагла з ім зрабіць. Мяркую, гэта нейкае псіхічнае адхіленне. А інакш як патлумачыць яго паводзіны? Гэтая неабгрунтаваная злосць на дзяцей, асабліва на дачку. Гэтае ўпартае непрыманне Тамарынага выбару жыць з Пятром Вацлававічам... Нешта шчоўкнула і зламалася ў нашым бацьку, дзеці, — у голасе Веры Генадзеўны з'явілася непадробная горыч. — Яго відавочна трэба лячыць, каб прывесці ў нармальны, ранейшы стан... — Тут яна не вытрымала, захінула твар далонямі і ўсхліпнула.

Ганна Андрэеўна касілася на яе нядобрым позіркам, без ценю спачування і жалю.

— Давай ты, — кінула абсалютна спакойная Тамара на Юрася, які, наадварот, расчуліўся ад матчыных слоў.

— А што я... — ступіў ён пару крокаў наперад. — Нічога пэўнага тут і не скажаш. Хаця ўсё, так бы мовіць, навідавоку, усё зразумела...

— Я б цябе папрасіла без філасофскіх прэамбул, — абарвала брата Тамара. — Гавары па магчымасці слухна і коратка.

— Ну, калі так, то... — Юрась наморшчыў нос, нервова адкінуў з вачэй доўгую пасму валасоў, — то бацька мяне, канешне, дастаў. Урываецца ў пакой, будзіць, хоць ведае, што я сплю пасля працоўнае ночы. Пастаянна папракае тым, што я не служу ў войску, цвеліцца, здзекуецца, можна сказаць. Ніякай бацькоўскай любові, карацей, я ад яго не бачу. Не кажучы ўжо пра тое, каб які падарунак, грошы... З аднаго боку, як чужыя людзі жывём, а з другога — ён намагаецца мяне павучаць, настаўляць, грузіць натацыямі... Нешта і сапраўды з ім не тое робіцца. Можа, і праўда, як ужо тут было сказана, трэба ўрачам паказацца?

— Во-во! — ухваліла бабуля.

— Яшчэ б паўбяды, — працягваў Юрась, — каб ён проста дзіваком быў. А то ж да людзей прыстае — вось што жahlіва. Ну і... — ён нясмела зірнуў на сястру, — і Тамарай, канешне, несправядліва ён памыкае, умешваецца. Хаця, я яго магу зразумець: сябар юнацтва стаў грамадзянскім мужам яго дачкі. Мала каму такое прыемна...

— А вось гэта ўжо твае домыслы, — перабіла яго Тамара. — Не будзем тут дастаеўшчыну разводзіць. Мяркую, што ўсё асноўнае ты сказаў. Ці не так? — уперыла яна ў брата суровы позірк.

— У цэлым... — развёў той рукамі.

— Тады станавіся на месца, — загадала сястра.

Юрась паслухмяна вярнуўся да дзвярэй.

— Значыць, так, — Тамара, з папкай у руках, урачыста паднялася з крэсла, — усе выказалі свае меркаванні, і яны збольшага супалі з маімі. А таму, калі вы не супраць, я агучу тое, што ўсе мелі на ўвазе, але наўпрост сказаць не рашаліся.

Вера Генадзеўна пасля гэтых слоў пакутліва скрывіла твар, панікла. Ганна Андрэеўна, наадварот, пасвятлела, узбадзёрылася і аддана пазірала на ўнучку. Юрась, што падпіраў вушак, беспаспяхова змагаўся са сваёй дурнаватай усмешкай.

— Бацьку нашага, дарагія мае сямейнікі, трэба ізаляваць, — жорстка прамовіла Тамара. — Ізаляваць, каб пазбегнуць вельмі магчымых і вельмі непажаданых наступстваў. Бо ўгаворамі, як паказвае шматгадовы вопыт, з ім саўладаць не ўдасца. — Яна агледзела прысутных, каб вызначыць рэакцыю на свае словы, і ў асноўным засталася задаволеная. — Ізаляцыя будзе заключацца ў часовым змяшчэнні Паўла Алегавіча ў клініку з мэтай дэталёвага абследавання і, калі трэба, лячэння...

— Прымусовага лячэння! — удакладніла Ганна Андрэеўна.

— Мама! Я прашу цябе памаўчаць! — не стрывала Вера Генадзеўна. — Ты замінаеш...

— Не, чаму ж, — уступілася за старую ўнучка. — Бабуля якраз зрабіла вельмі слушную заўвагу. Іменна *прымусовае* лячэнне — чаго там скрываць. Але гэта адзіна прымальны і адзіна правільны крок у сітуацыі, якая склалася. І каб уладкаваць Паўла Алегавіча ў клініку, ад нас патрабуецца наступнае: заява ў аддзяленне міліцыі на імя ўчастковага, якую мы зараз складзём, і рэчавыя доказы, якія ў нас маюцца. Гэта, нагадаю, серыя фотаздымкаў, лісты з пагрозамі і касета з запісамі бацькавага «красамоўства». А калі спатрэбіцца, я магу прадставіць і відэакадры.

— Можна пытанне? — узяў руку Юрась.

— Ну? — паморшчылася Тамара.

— А ці дастаткова ўсяго гэтага, каб у наш час запраторыць чалавека ў вар’ятно? Цяпер жа, прабач, не брэжнеўскія часы...

— Гэта не твой клопат! — груба адказала яму сястра.

— Ён, відаць, забыўся, хто такі Пятро Вацлававіч! — ад душы засмяялася бабуля.

— Цяпер, — зноў узяла вяршэнства Тамара, — мы падышлі да самага далікатнага — да заявы ў міліцыю, якую трэба будзе кожнаму падпісаць. Дзеля эканоміі часу я сёння пасядзела за камп’ютэрам і склала тэкст. Але падкрэсліваю, што гэта толькі чарнавік, у які, паводле вашых заўваг, могуць быць унесены змяненні. Аднак тады прыйдзецца сёння ж перапісаць заяву, ужо ад рукі.

— А чаму такая спешка? — пацікавіўся неўгамонны брат.

— Адкажу, — сястра павярнула да яго ўзмакрэлы ад духаты, сярдзіты твар. — У канцы наступнага тыдня мы з Пятром Вацлававічам ляцім на адпачынак у Грэцыю, і мне неабходна закрыць гэтае пытанне яшчэ да ад’езду. Задавальняе?

— Цалкам і поўнасьцю! — блазнавата пакланіўся сястры Юрась.

— А цяпер я зчытаю тэкст заявы. Потым кожны з вас яго прагледзіць і, пры неабходнасці, зробіць свае заўвагі... Мам, — звярнулася Тамара да Веры

Генадзеўны, — ты хоць згодная з тым, што я гавару? Нешта ты апошнім часам маўчыш. Не таіся, скажы, калі што не так.

— Не-не, — страпянулася маці, — я з усім згодная... Проста задумалася...

— Ну як жа так, мам! — папікнула яе дачка. — Тут вырашаецца такое важнае пытанне, а ты задумалася... Слухай, калі ласка, уважліва.

— Добра, добра. — Вера Генадзеўна ўзяла сябе ў рукі, выпрастала спіну і ўдала ўвагу на спалатнелым твары.

27

— Што ж, буду зачытваць, — сказала Тамара. Яна спрытна выняла з папкі аркуш з аддрукаваным тэкстам і пачала.

«Участковаму ***-га аддзялення міліцыі г. Мінска, старшаму лейтэнанту Засульку А. П. ад членаў сям’і грамадзяніна Багаткі П. А.

Заява

Пераканаўча просім Вас спрыяць прымусоваму змяшчэнню Паўла Алегавіча Багаткі ў клініку для вар’ятаў з мэтай грунтоўнага абследавання і, калі спатрэбіцца, лячэння.

Сведчым, што П. А. Багатка апошнім часам, асабліва апошнія два месяцы, паводзіць сябе неадэкватна. Ён стаў агрэсіўны, схільны да беспадстаўных сварак і ўмяшання ў асабістае жыццё астатніх членаў сям’і, асабліва яго паўналетніх дзяцей. Акрамя абразлівых нецэнзурных слоў, якія сталі для яго нормай, П. А. Багатка прымяняе і рукапрыкладства, што, згодна з нашымі законамі, недапушчальна. У прыватнасці ён пачаў пераслед сваёй дачкі, Тамары Паўлаўны Багатка, якая нават не пражывае ў яго кватэры, з мэтай разлучыць яе з Пятром Вацлававічам Жыгоцкім, яе грамадзянскім мужам. Для гэтага П. А. Багатка ўжывае псіхалагічны ўціск (начныя званкі з пагрозамі, лісты, а таксама непасрэдна пасягае на тэрыторыю П. В. Жыгоцкага, урываецца туды і буяніць) і фізічнае ўздзеянне (літаральна выкручванне рук дачцэ).

У дачыненні сына, Юрася Паўлавіча Багаткі, жонкі, Веры Генадзеўны Багаткі, і цешчы, Ганны Андрэеўны Багамаз, што пражываюць з ім у адной кватэры, П. А. Багатка праяўляе сябе як надзвычай нецярпімы і агрэсіўны сужыцель. І гэта пры тым, што ён не злоўжывае алкаголем, а значыць, яго псіхічнае адхіленне не выклікае сумневу.

Члены сям’і не жадаюць далей трываць тыранію П. А. Багаткі і, усур’ез апасаючыся за сваё здароўе і нават жыццё, дамагаюцца змяшчэння яго ў адпаведную клініку.

Усяму вышэйпералічанаму маюцца неабвержныя доказы. Як тое: магнітафонны запіс яго начных тэлефонных званкоў з пагрозамі; два напісаныя ў абразлівай форме лісты; фотакарткі, зробленыя прыватным дэтэктывам з выявамі П. А. Багаткі ў непасрэднай блізкасці ад жытла П. В. Жыгоцкага; кадры з назіральнай камеры перад асабняком, куды парываўся пранікнуць П. А. Багатка. У міліцыі таксама маецца пратакол, нядаўна складзены паводле прапаратага кола ў машыне П. В. Жыгоцкага. Такі факт хоць і не з’яўляецца прамым доказам (ліхадзей скрыўся незаўважаным), але добра дапаўняе карціну памянёнага пераследу П. А. Багаткам сваёй дачкі і яе грамадзянскага мужа.

Усе рэчавыя доказы дадаюцца.

Багатка Тамара Паўлаўна (дачка)
Багатка Вера Генадзеўна (жонка)
Багамаз Ганна Андрэеўна (цешча)
Багатка Юрась Паўлавіч (сын)».

Тамара, зачытаўшы заяву, акінула сямейнікаў праніклівым позіркам, і прамовіла:

— А зараз прашу вас увачавідкі паглядзець тэкст і падпісацца ў належным месцы.

Яна працягнула аркуш Веры Генадзеўне, але бабуля рэзка выставіла руку і перахапіла заяву. Надзела акулеры, што ляжалі ў футарале на століку, і прынялася прагна чытаць. Дачка з дакорам і затоенай грэблівасцю назірала за ёй. Юрась пакуль што маўчаў.

— Малайчына, Тамарачка, — нарэшце адарвалася ад аркуша Ганна Андрэеўна. — Ай малайчына! — Яна проста ззяла ад успехі і захаплення. — Усё слушна! Усё да апошняга слова праўда! І я... Дай мне, калі ласка ручку... — Тамара не марудзячы працягнула ёй самапіску. — І я... замест слоў — вось табе мой адказ! — Бабуля паставіла тлусты і размашысты подпіс насупраць свайго прозвішча. Адчувалася, што, каб такое было магчыма, яна б заляпіла і два, і тры подпісы.

Вырашыўшы такім чынам лёс ненавіснага зяця, Ганна Андрэеўна нядбайна перадала аркуш дачцэ. Пры гэтым з'едліва прыжмурылася і хмыкнула:

— Ну?

Але насуперак яе падазрэнням Вера Генадзеўна не вагалася (роўна, як і не чытала заяву), а адразу ж паставіла свой несамавіты і невялікі, у параўнанні з матчыным, подпіс той жа аўтаручкаю.

— На, Юрчык, — неяк абыякава працягнула яна руку з аркушам убок сына, што ўсё яшчэ стаяў у праёме дзвярэй.

І тут не абышлося без чарговага Юрасёвага штукарства.

— А я не хачу падпісваць... — слаба, але досыць выразна прагаварыў хлопец.

— Што?! — ледзь не ва унісон ускрыкнулі бабуля з унучкай і пагрозліва ўтаропіліся на Юрася.

— Я не хачу падпісваць такое несусветнае глупства, — нясмела пацвердзіў ён.

Маці ўжо была раскрыла рот і хацела абрынуцца на яго з папрокамі, як Тамара, ускочыўшы з крэсла, яе апярэдзіла.

— Ладна, — паядаючы брата вачыма, сказала яна. — Гэта ягонае права. Але клянуся, што ён не пойдзе адсюль, пакуль не прадставіць дастаткова пераканальныя аргументы сваёй адмовы.

— Юрчык, вой дарэмна ты так... — расчаравана захітала галавою бабуля.

— Ну?! — зыкнула сястра. — Мы цябе слухаем!

У памяшканні за апошняю гадзіну, з прычыны зачыненай форткі, утварылася надзвычай задушлівая і нездаровая, выбухова небяспечная атмасфера.

— А што тут казаць? — спадылба зірнуў Юрась на сястру. — Казлу зразумела: такая заява не пройдзе. З нас адно пасмяюцца ў міліцыі, а то і саміх, чаго добрага, тузаць пачнуць.

— Ды што ты мелеш! — усклікнула Вера Генадзеўна.

— Ціха! — яшчэ галасней пракрычала Тамара. — Я жадаю пачуць, што ён скажа далей.

Маці, напалоханая даччыным выгукам, змоўкла і замерла як мыш.

— А далей я скажу, што вы наўныя людзі, — доўжыў Юрась, — калі мяркуеце, што чалавека можна запраторыць у псіхушку на падставе адной заявы. Гэтак вельмі проста было б ад непажаданых сужыцеляў пазбаўляцца. Можа, табе, — ён смялей паглядзеў на сястру, — не спадабаецца, што я вяду ў прыбіральні за сабой не спускаю. Дык што — чыркнеш заяву, і мяне ў вар'ятню пасадзяць?

— Што цябе канкрэтна не здавальняе ў заяве? — сталёвым голасам запыталася Тамара. Яна стаяла з прамой спінай, узнятым падбародкам і горда скрыжаванымі на грудзях рукамі.

— А ўсё! — адказаў брат. — Ніводнага сур'эзнага доказу няма там на бацьку. Адны доммыслы, вялы суб'ектывізм. Ды па нашым заканадаўстве мы адно паклёпнікамі на яго выглядаць будзем. Ну чапляецца ён да цябе, ну каля дома дзяжурць, ну ў асабняк прабіваецца! І што ж тут такога дзіўнага? Ён скажа, што проста хоча сустрэцца з любімай дачкой, а яго не пускаюць. Ад таго і злуецца, і лісты нецэнзурныя шле, і звоніць начамі. Дзе тут крымінал? — Ён абвёў вачыма нядобрыя, неспагадлівыя твары родзічаў.

— Ты ўсё сказаў? — Тамара наблізілася да яго на два крокі.

— У агульных рысах...

— А я вось адкажу табе не ў агульных рысах, а вельмі канкрэтна. Я зразумела адно, што з-за сваёй дураты ты так і недаўмеўся галоўнага: ніхто і не шукае ў бацькавых дзеяннях крымінал. Яго не збіраюцца судзіць і таміць у турме. Яго проста часова пакладуць у спецклініку, дзе абследаюць з мэтай яму ж памагчы...

— А заадно пазбавяць цябе ад клопатаў, звязаных з бацькам! — уставіў Юрась.

— Мама! — ускрыкнула Тамара. — Ды колькі ж будзе здэкавацца з мяне гэты дэбіл!

— Юрчык, не капрызь, падпішы, — ушчувальна звярнулася да сына Вера Генадзеўна. — Ты ж дарослы чалавек і павінен ведаць, што ўсё адно будзе так, як захацеў Пятро Вацлававіч. Гэта ад цябе б не прынялі такую заяву. Аднак не забывайся, хто ён...

— Ну?! — вытрашчылася на брата сястра. — Ты хацеў, каб табе адкрытым тэкстам казалі? Цяпер задаволены? Госпадзе, няўжо ён у дваццаць гадоў такі тупарылы! — Яна тэатральна ўзняла рукі і пагляд дагары.

— Ды ён проста прыдурваецца! — прымірэнча сказала Ганна Андрэеўна. — Давайце, дарагія, канчаць. Спаць дужа хочацца... — Яна соладка пацягнулася і пазяхнула на поўны рот.

— Дык ты падпішаш? Апошні раз прапаноўваю! — Тамара ўзяла ў маці аркуш і аўтаручку і падышла ўшчыльную да брата.

У яе позірку — драпежным, непрыхільным і помслівым — Юрась прачытаў свой прысуд, з усёй выразнасцю ўявіў сваё далейшае жыццё ў тым выпадку, калі не скарыцца.

Ён амаль машынальна, нібы пад уплывам магутнай містычнай сілы, прыняў у сястры заяву і аўтаручку, схіліўся над тумбачкай і паставіў свой загагулісты подпіс.

Сястра тут жа чыркнула і свой. Цяпер насупраць кожнай асобы ў заяве стаялі размаітыя — рознавялікія і разнатлустыя — подпісы.

— Ну вось і ўсё, — з палёгкай уздыхнула Тамара. Яна вярнулася да свайго крэсла, узяла скураную папку, акуратна ўладавала туды заяву, закрыла і зашпіліла на міні-замочак. Папку паклала на крэсла, а тады наблізілася да акна, падняла ніжнюю засаўку і расчыніла створкі.

У застаялае паветра пакоя шугануў подых навальніцы, якая так і прайшла наўскрай, не праліўшы над іхнім мікрараёнам ні кроплі. Хмара адпаўзала з поўначы на поўдзень, затуляла нізкае сонца, і ад таго на дварэ было цёмна і непрыветліва. Калыхаліся кроны высозных дрэў, шамацела лісце. Ледзь даносіліся далёкія, заглушаныя тысячамі будынкаў і дрэў, дарэшты аслабленыя грымоты. Грукатала недзе ў раёне Сухарава і Малінаўкі.

З дзённіка...

27.07.200*

Вечар. На лецішчы. Толькі тут можна стрываць гэтую жудасную спякоту. Амаль тры тыдні ўжо шкварыць і шкварыць без продыху. Ратуюся прагулкамі па гушчарах ды купаннем у возеры. На пляжы ляжаць не магу, адразу ж усчынаецца галаўны боль. Начамаі сплю дрэнна, у хаце душна, і прывычна катуюць кашмары. Праклятая лесвіца сніцца ці не штоночы. Адно пасля абеду, умасціўшыся ў гамаку пад засенню ліпы, удаецца някепска заснуць. Не ведаю, як стрываю гэтае пекла ў горадзе. А між тым заўтра ж, хоцькі-няхоцькі, трэба туды падавацца. Даведаюся наконт працы. Хоць грошай што кот наплакаў, а прызнаюся, ужо лепей бы завод і наступны месяц стаяў. Так не хочацца працаваць... Хе, брат Багатка, вось тут ты сябе і падманваеш. Не працы баішся ты, не завода, а таго, што Тамара з Жыгоцкім ад цябе блізка будуць. Баішся падацца спакусе ды ўчыніць якое вычварства. Гэх, што праўда, то праўда. Гэтага і апасаюся. Як жыць далей, дазвання прыніжаным і абражаным гэтай парачкай? Не ведаю. Ды іх саміх я магу, пры жаданні, зусім не бачыць — чорт з імі. Як думак сваіх пякучых пазбавіцца? Вось дзе пытанне!

Але ж трэба ехаць — хоць трэсні. Зашыюся ў сябе, уніз спускацца не буду, не стану слухаць іхнюю балбатню. Глядзіш — і аслабее мая пакута, зніштожыцца. А што на працу пайду, то гэта нават няблага. Дзесяць гадзін, глядзіш, і вылецяць з дня. Ды ўначы на гадзін шэсць забудуся (каб даў Гасподзь сну!). Ну і застануцца якія восьм гадзін. Няўжо ж я іх не запоўню чым гоным? Ва ўсякім разе, буду сцяўці зубы трымацца, каб ні з Веркай, ні з цешчай, ні з Юркам не грызціся. Ну а наконт Тамары — вушы заткну.

Хочацца хаця б грыбоў сёлета дачакацца. Вядома, не будзе іх без дажджоў. Штодня хаджу па сваіх запаветных мясцінках, пад елачкі, дубкі ды сосенкі зазіраю. Сухмень там. Небяспека пажару. Дый гарыць ужо недзе. Пэўна, гарфянікі. Асабліва ноччу, пры бязветранасці, гэты чад дапякае. Перхаю тады, кашляю, злосны раблюся, не сплю. Ну і, зразумела, усялякая брыдота ў галаву прэцца. Зноў жа крыўды шматлікія ад Жыгоцкага ўспамінаю, да тонкасцяў, да драбніц.

Чамусьці зараз згадалася, як у чэрвені, у адзін з маіх рэдкіх прыездаў у горад, выйшаў я ноччу з прычыны бяссоння на двор. Прайшоўся да водаканала, прысеў на парапет. Закурыў. А гэта перад світаннем было, гадзіны ў чатыры. Ціша, роўнядзь вады. У чарадзе дамоў, што на тым беразе, на ўзгорку, усе вокны пагушаны. Толькі сям-там адаб'ецца ў люстры вады самотны ліхтар. І так соладка стала мне ад гэтае цішы. Падумалася, што так і будзе яно калісьці — гадоў праз тысячу-дзве. Без людзей, адны велічныя гмахі, нахшталт егіпецкіх пірамід. Найхутчэй лесам усё наўкол зарасце. І слаўненька. Бо што вартага далі людзі гэтай зямлі, навошта яны мітусяцца? Самі не ведаюць. Але ж ваююць, мільёнамі забіваюць адно аднаго, не кажучы ўжо пра жыўнасць шматлікую. Мастацтва іхняе збольшага тую ж мярзоту жыцця апявае: войны, інтрыгі, вераломства ў каханні — улюбёныя тэмы людзей. А колькі зямлі яны перакапалі, колькі балючага зрабілі планеце. Каб апраўдаць свой гвалт над прыродай, назвайся чалавек ейным вянцом. Сам сябе ахрысціў, так бы мовіць. Што пакіне ён пасля сябе, акрамя бетонных гмахаў, якія таксама праз мільён гадоў пылам стануць?

Вось тады і азарыла мяне, для чаго патрэбна рэлігія чалавецтву: каб верыць, што не намарна ўсё пойдзе, не згіне, а ў іншую, нябачную рэальнасць перацячэ. Ды каб было чаму перацякаць! Вось у чым рэч.

Паціху збіраюся да ад'езду. Надвечоркам апошні раз лес абышоў, рушыў па звыклых сцяжынках. Нібы з жывымі, з дрэвамі ды хмызамі, з мохам і верасам развітаўся. Сплакнуў, яй-бо, настолькі расчуліўся.

Не бядуў, Багатка, вернешся ты сюды. Не адзін дзянёк да зімы перабудзеш. У пятніцу пасля працы — на электрычку, у панядзелак раніцай той жа электрычкай — назад, за рабочы стол.

А бульба сёлета, магчыма, будзе нядрэнная. Нізінка тут у мяне, таму спякота не так уплывае. Бульбоўнік не перарос, энергія ў клубні пайшла. Аднак не хваліся сеўшы, а хваліся з’еўшы. Во-во!

28.07.200*

Сёння паспяхова прыбыў у Мінск. Але на вакзале падумалася, што яшчэ рана мне дамоў падавацца — што я там буду рабіць? І таму, нягледзячы на спякоце, бадзяўся па горадзе. Думаў спачатку да Ліны ў цырульню наведвацца, ды рашыў, што выгляд у мяне дужа несамавіты. Трэба спярша памыцца і прыстойнейшую вопратку напяць. А то зняслаўлю сястру. Словам, стаў я проста соўгацца па горадзе з торбай у руках. Не раўнуючы забулдыга. Дзіва, што мяне не спынілі ды ў пастарунак не прывялі. Быў я і ў парку Чэлюскінцаў, і на Камсамольскім возеры, і па праспекце Машэрава шпацыраваў. Спакусе збочыць налева перад кнігарняй «Светач», каб адведаць «ззяця», я не паддаўся. Затым — усё пешкі і пешкі — дасягнуў плошчы Прыгыцкага, падняўся да універсама, узяў пляшку піва з беляшом і падсілкаваўся. Пасядзеў, пакурыў і па праспекце Пушкіна пацэгся дадому. Але, так і рушыў сваімі нагамі. Потым — на Арлоўскую, Сурганава, па ёй перасек праспект Скарыны, тады паўз карпусы Акадэміі, затым ужо на вуліцу Скарыны і так да водаканала. А там і дом мой у двух кроках. Такім чынам, кіламетраў з трыццаць я за дзень адмахаў, не меней.

Адамкнуў свой паверх, увайшоў ціхенька. Каля васьмі вечара ўжо было. Перш-наперш — у ванную, хораша памыўся пад душам. Наведаўся ў халадзільнік, ускрыў шпроты і ўмяў з хлебам, што ў горадзе прыкупіў. Запіў кавай з цукрам. І адразу ж — нататнік у рукі, цела ў крэсла і пісаць, пісаць. (А, яшчэ вокны ўсе адчыніў.)

Апошнюю ноч на лецішчы спаў я надзвычай моцна. Ні разу не прачынаўся, не выходзіў курыць, што для мяне рэдкасць. Ды перад самай раніцай сасніў нейкае дзіва. Дарэчы, чаму «перад раніцай» напісаў? А, напэўна, таму, што найвыразней запамінаюцца сны перад абуджэннем. Ну ды не важна. Словам, цягніка і лесвіцы ў тым сне не было, ні ад каго і ні ад чаго я не ўцякаў — і за тое дзякуй. Але ж апынуўся я на нейкай пустцы між пясчаных грудой. Сонца смаліла неміласэрна. Праўда, дзьмуў моцны вільготны вецер. Я пайшоў насустрач яму, спадзеючыся да вады выйсці. Агібаў дзюны, увязваючы па шчыкалаткі ў пяску. Доўга рушыў, тамліва. Раптам праваруч чую дзіцячы крык, збочваю на яго. А там, за пясчаным грудом, на вярхоўцы калыска гайдаецца. Крык — адтуль. Падыходжу ў страху, гляджу. Там на белай прасцінцы, зусім голенькія, немаўляты ляжаць, двое. Галосыць ды ножкамі сукаюць. Я не ведаю, што рабіць, разгубіўся. І тут адчуваю на сваёй спіне нейчы пагляд. Абарочваюся: на грудзе, па поясе у пяску, стаіць чалавек з нядобрым, нібы скамянелым тварам і паўз мае плечы ў калыску ўглядаецца. Я так напалохаўся, што здранцвеў і слова вымавіць не магу. А чалавек сурова і пільна глядзіць паўз мяне, быццам спапяляе вачыма калыску. Ачомаўся я нарэшце, павярнуўся, гляджу, а адно немаўля пачарнела. Госпадзе, думаю, гэта яго той падлюга сурочыў. Абарочваюся назад, а яго і след прастыў. Хапаю калыску, адвязваю і бягу з ёй, агібаючы груд, на якім той ліхі чалавек стаяў. Бачу, яго плечы і галава ўжо далёка маячаць, над дзюнамі. Я, не выпускаючы калыску, за ім шыбую. І раптам апынаюся на беразе бяскрайняга возера (ці мора). Невысокія блакітныя хвалі з шумам набягаюць на бераг. Ад вады вее доўгачаканаю прахалодай... А постаць незнаёмца ўжо па поясе у вадзе, ад берага метрах у пяцідзiesiąці. Я стаўлю калыску з немаўлятамі так, каб хвалі да іх не дасталі, заходжу ў ваду, рушу за ім, гукаю, каб спыніўся і дапамог з

немаўлятамі. А ён глухі да маіх выгукаў, абьякавы. Брыдзе сабе і брыдзе, так і не азірнуўся. Павольна сыходзіў ён пад ваду, вельмі павольна. З кіламетр мы прайшлі, а вада яму адно па грудзі дастала. Ну і мне — крыху ніжэй, бо пакрысе адставаў ад яго. І раптам бачу, як...

28

Гэта былі апошнія словы, унесеныя Паўлам Алегавічам у дзённік. Дый наогул апошнія прамысленыя ім словы. Наступнага дня, па абедзе, Вера Генадзеўна паднялася наверх даведацца, чаму муж, які — яна чула — вечарам вярнуўся з лецішча, нічым сябе дагэтуль не праявіў.

Яна знайшла Паўла Алегавіча ў крэсле перад адчыненым акном, мёртвага, з расплюшчанымі ашклянелымі вачыма і загадкавай застылай усмешкай. На каленях у яго ляжаў разгорнуты блакнот, на падлозе, пад апушчанай з падлакотніка правай рукой, валялася самапіска.

Плачу і галашэння па памерлым у сям'і Багаткаў не было. Тут жа апа-вясцілі Тамару, якая неўзабаве прымчалася на машыне. Сын прыбыў значна пазней. Выклікалі міліцыянта, той запатрабаваў урача. Прыйшоў участковы з медкарткай Паўла Алегавіча. З прычыны таго, што памерлы раней ні на што сур'ёзнае не хварэў, было прынята рашэнне правесці ўскрыццё. Нябожчыка павезлі ў трупярню, і ўвечары было атрымана заключэнне. Прычынай раптоў-нага скону называўся вялікі інфаркт, указвалася, што стан сардэчна-сасудзі-стай сістэмы памерлага знаходзіўся ў жахлівым стане. Аказваецца, два мікра-інфаркты ён перахадзіў на нагах на працягу апошніх месяцаў.

З-за жудаснай гарачыні і бязветранасці наважылі забіраць Паўла Алегавіча з трупярні толькі заўтра зранку і амаль адразу ж хаваць. Арганізацыю пахавання ўзяў на сябе Пятро Вацлававіч Жыгоцкі, ён жа ўсё аплаціў, уключаючы і памінкі.

Перад самым вынасам цела прыехала бічаўская радня — Вольга Ігараў-на з зяцем Артурам. Пляменніца Паўла Алегавіча засталася глядзець малога сына, а брата, Вячаслава, не адшукалі, бо ён так і не адкрыў ні дачцэ, ні жонцы сваё новае месца жыхарства.

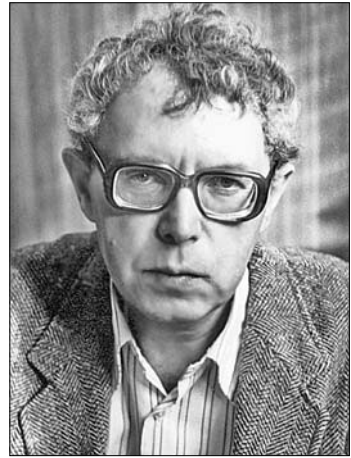
Была стрыечная сястра Ліна са сваім сужыцелем Ігарам. Дзіўна, але толь-кі Ігар не стрымаўся падчас памінак і горка расплакаўся, прамаўляючы тост. І яшчэ Вольга Ігараўна ўвесь вечар сядзела з вільготнымі пачырванелымі ва-чыма. Ліна ж, бледная і маўклівая, трымалася мужа. Артур хутка набраўся гарэлкі, зрабіўся празмерна гаваркі і відавочна забыўся, дзеля чаго прыехаў.

Жыгоцкі, спаслаўшыся на занятасць, ні на пахаванні, ні на памінках не павіўся.

Цяпер, а мінула два гады з таго часу, усе чыннікі нашага аповеду жывыя-здоровыя. За выключэннем малодшага сына Пятра Вацлававіча, які год таму, будучы ўжо сталым наркаманам, павесіўся ў нейкім бамжатніку, дзе апошнім часам туліўся. Ён пакінуў пасмяротную цыдулку, дзе праклінаў і вінаваціў бацьку ў сваёй смерці. Розгалас той падзеі дала жонка Жыгоцкага (яны і па сёння афіцыйна не развяліся). Самагубства адрынутага сына моцна і надоўга парушыла душэўны спакой Пятра Вацлававіча і Тамары. Жыгоцкага парадкам патрапалі ў міліцыі, і ў яго, мо ўпершыню ў жыцці, узніклі праблемы са зда-роўем, давялося легчы ў бальніцу.

Аднак праз год і гэта згладзілася ды прызабылася. Тым больш што ўвесну ў іхнюю незарэгістраваную сям'ю прыйшло папаўненне: нарадзілася здаровая дач-ка, як і прадказваў нябожчык Павел Алегавіч. Яго «грамадзянская ўнучка» — як бы не прамінуў пажартаваць гэты невыносны штукар.

Ізяслаў КАТЛЯРОЎ

«ВЫШЫНЯ, ШТО СТАЛА ГЛЫБІНЁЮ...»

* * *

Самотна ўсё ў стасунках з вечнасцю,
а трэба ёю вымяраць
ўсё, што завецца чалавечнасцю,
з чым давядзецца паміраць.

Парой туга слязой нагорнецца.
Куды? Навошта? І чаму?
І давярацца хвілі горычнай
ці трэба розуму твайму?

Душа вятрам усім адкрылася,
І свет — прадзьмуты скразняком.
І нават вечнасць азарылася
пяшчотна-ўзрушлівым радком.

І ёй ад наступу адмовіцца
ці выпадзе ля дальніх Вег?
І ўсё само сабой прамовіцца,
што не сатрэ і часу бег.

Не знацца б з часу хуткацечнасцю,
які расстаяна шугане.
Самотна ўсё ў стасунках з вечнасцю —
душа наноў даводзіць мне.

Катляроў Ізяслаў Рыгоравіч нарадзіўся 21 лютага 1938 года ў горадзе Чавусы Магілёўскай вобласці. Скончыў факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1966). Працаваў у рэдакцыі раённай газеты. Цяпер — дырэктар карціннай галерэі аддзела культуры Светлагорскага райвыканкама.

Піша на рускай мове. Аўтар паэтычных кніг «Друзья мои — свидетели мои», «Здесь, на трепетной земле», «На расстоянии взгляда и души», «А душа и в молитве болит», «Но даже умираем, чтобы жить», «Россыпь», «Земля простит, но не прощает небо», «Куда б ни шел — иду к своей судьбе», «Вечное время во мне», «Сам себе дорога», «И гром, словно эхо войны», «По ту и эту сторону окна» і інш.

* * *

Смутны цень нябёсаў на зямлі —
 белы снег ды чорныя камлі.
 Мне зімой радзіма шчэ радней —
 і душы, і памяці відней.

Кмеціць зрок праз даўнія вякі,
 Як снягі укрылі бальшакі.
 Падалося, з неба высь сышла,
 толькі морак прагне да святла.

Божа, за адсутныя шляхі
 мне даруй памылкі і грахі.
 Ці таго я варты, адкажы,
 каб сканаць за веру на крыжы?

Што заву захоплена жыццём —
 ўкрыецца магільным забыццём.
 Не памерці дай, а знікнуць гэтак,
 як знікаюць росы ў зрэнках кветак.

* * *

Позіркам рассуну берагі
 і нябеснай чысціні нап'юся.
 І гады — імклівыя кругі —
 калыхнуцца ў згодлівым хаўрусе.

У жыцця спакон адвечны ход.
 Бы снягі — бухматыя аблогі.
 Я гляджу — ніякіх перашкод
 ні душы маёй няма, ні зроку.

Пасмы бела ўзнесеных аблок
 не спяшаюць за лясы падацца.
 Бесцялесныя душа і зрок —
 гэтак лёгка ў тым пераканацца.

Вось яна, святлынь скразных зіхот,
 нада мной ужо і пада мною,
 вось яна, маіх пражытых год
 вышыня, што стала глыбінёю.

* * *

Людзі тыя — ужо не людзі,
 бо не чуюць сябе саміх.
 У злавесным іх перасудзе
 голас розуму даўна сціх.

Мітусні ў іх пустой замнога,
 вочы — прагныя вугалі.
 Зневажаюць у гневе Бога —
 і сягоння б распяць маглі.

У якім бы сляпым адчаі
 І ў шаленстве, што смужыць дні,
 гнеўным голасам пракрычалі
 і сягоння б сваё: «Распні!»

Я іду між бяроз угрэтых,
 іх ствалы — за мяне сівей.
 Ад чаго ж я шкадую гэтых
 небяспечных і мне людзей?

* * *

Жывеш, хоць дні твае ў журбе,
 ды іх падлік сплыве.
 А бацька твой жыве ў табе?
 Магуля ці жыве?

І сябар, з кім на лодцы плыць
 мог праз густы аер,
 няўжо ў табе стаміўся жыць
 і не жыве цяпер?

А памяць — горкне палыном
 над сутнасцю праяў.
 Тых сколькі, хто спіць вечным сном,
 ў сабе ты пахаваў?

І вінаваціць паспяшаць
 не смей кагосьці ў тым,
 што час надыдзе пахаваць
 сябе ў сабе самім.

* * *

Памяці Г. Пранішнікава

Не быў глухім — глухім быў скрушны свет.
 Ах, Герман... Як цягнік ляціць імкліва.
 Гляджу запозна з чуласці прылівам,
 бо ён крыві пакіне зырккі след.

Мастак заўсёды ходзіць напраткі,
 наўскос усеагульнаму імкненню.
 Ах, Герман... Зноў каўтаю ўздых гняткі —
 не загадаць нябеснаму натхненню.

Ніхто табе збавення не прынёс.
 І машыніст, жажнуты да ікоты,
 ўсім цягніком урэзаўся ў твой лёс,
 разбіўшы дум высокія палёты.

Ах, Герман, Герман... Не паправіш лёс.
 Запозненаю стала асцярога...
 Мастак заўжды ідзе ў жыцці наўпрост,
 мастак заўжды ёсць — сам сабе дарога.

* * *

Мая — і не мая бяда.
 Схіляю галаву з правінай,
 калі становіцца шкада
 ў бядоце дня дачкі і сына.

Я іх не змог засцерагчы
 і памагчы у дальняй далі,
 каб іх ад іх жа ўберагчы,
 ды гэтак, каб таго не зналі.

У горкай вусцішы гадзін
 пагаслі свету пуцявіны.
 Даруй, дачка, даруй мне, сын.
 Ваш бацька я — і тым я вінны.

Крыніцы гойнаю бруёй
 жаль ускіпае ў новым часе.
 І каб бяда мая — маёй,
 маёй — і толькі — засталася.

* * *

Зямлі вясновы пах сярод зімы —
 знаёмым сумам, памяццю знаёмай,
 бы ўсё, што запазнёнае для вока.
 Што за навіны у цябе, сарака,
 ты ад каго хаваешся за домам
 і пудзіш крыкам супакой нямы?
 Зіма яшчэ — пра тое помню я
 і дыхаю з пачутай асалодай,
 уцягваю у грудзі пах вясновы,
 і ён расце, прыліў пачуццяў новых,
 і паўстае над светам хмельны водар —
 вясны наступнай свежая бруа.

Я сам сябе ужо не пазнаю —
 нібы чужак, блукаю ў свеце гэтым.
 Жыве ўва мне два розных чалавекі:
 адзін — дзіцё, другі — на схіле веку.
 Адзін аддаў радкам душу сваю,
 другі яшчэ ўсё марыць стаць паэтам.
 То ў першым я, а то жыву ў другім,
 то завяршаю, то пачаць гатовы
 усё наной — і крок зраблю найпершы.
 І вырастаюць знойдзеныя вершы.
 Пачуццяў хвалі — набягаюць словы,
 і сэрца творыць шчасця ўзнёслы гімн.

* * *

Горшым абавязаны ты ёй —
у жыцці пачуў зарана стому.
Шматразова сквапнасцю сваёй
сам сябе пакрыўдзіў па-дурному.

Не аддаў штось, нечага не ўзяў,
не знайшоў адказ на хітрасць трапны.
Шчодрасць у душы не ўзгадаваў,
не сумеў не быць парою сквапным.

Каяўся пад небам шмат разоў.
Каб вярнуць усё — імкнуўся марыць.
Аб сабе такім нямала слоў
сам сказаў, каб іншым не пляткарыць.

Мукі нёс, дарогай ідучы
у трывожна-палахлівым свеце.
Думкам-катам, што гулі ўначы,
дазваляў заснуць перад дасвеццем.

Жыў трывуча, сэрцам не рыдаў,
услаўляў жанчыну і Айчыну.
Ўсё, што меў, — мінуламу аддаў,
толькі сам сабе сябе пакінуў.

* * *

Дзе магіла твая — невядома,
пад трапёткай аховай лісця.
Мама, мама, якая утома —
не ад быту — зямнога быцця.

Не ад слоў, — я ад думак нямею.
У бяссонні зару сцерагу.
Добра, што пазабыць не умею,
жаль, што ўжо прыгадаць не магу.

Вось ён, выступ цаглін агароджы,
за якою магільны спакой.

Спеў птушыны у мёртвай абложы
смутна коціцца хваляй гняткой.

Галашэнняў прачулыя словы
і магільнай травіцы ўскалых
ад вачэй тут хаваюцца ў сховы —
дальш ад плётак і чутак жывых.

Тут згарнула жыццё свае крылы...
Мама, вось я ганебна стаю.
Ў безыменнасці кожнай магілы
скрутна-горка тваю пазнаю.

* * *

«Прачніцеся! Перамога!» —
крычыць інвалід за акном.
Праз шыбу гляджу на старога,
а сэрца ў грудзях — хадуном.
Дзед скача, нібы ўзлятае,
на мыліцах — зух-герой.
І словы свае каўтае,
і вочы блішчаць слязой.
Я з дзедам тужу-ўздыхаю
і разам смяюся з ім,

ды радасць нібы хаваю
і думаю аб сваім.
Адкуль наплыла трывога,
хоць музыка у двары?
І голасна: «Перамога!» —
заспанай крычу сястры.
А думак няўцешных зграя
вядзе свой жалосны сказ,
што маці мая памірае
ў бальніцы у гэты час.

* * *

Ад жалю ўсё ж карціны мы купляем,
і не таму, што ўквецяць нашы дні, —
так мастаку грашыма пасабляем:
няма ў яго ні хаты, ні радні.

Глядзіць — у зрэнках светам захапленне,
усмешная жывінка на губах.
Ні сябар, ні каханая не стрэне —
вакзаламі, падваламі прапах.

Ён твары ўсе малое вуглавата.
Ён іх аўтапартрэтамі заве.
І паліто — палезла з дзірак вата.
Паношаны берэт на галаве.

Не кажа ён «малюнкi», а — «работы»,
нібы блізняты — сейбіты, касцы.
Ўсе мудрацы ў яго — як ідыёты,
ўсе ідыёты — быццам мудрацы.

Ён дастае іх з гаспадарчай сумкі,
а сам — нібы на воблаку плыве.
І курчацца, хаваюцца малюнкi,
раскладзеныя проста на траве.

Усе куплю — са шчодрасцю аддзячу.
Не ведаю: нашкодзіў? дапамог?
А потым, як разыдземся, заплачу,
бо ён у свет сыходзіць, як Ван Гог.

* * *

Ішоў ён — неба нізка села,
выходзіў з цела ён свайго.
Зара на ўсходзе зіхацела,
і неба слухала яго.
Чакаў узворанае поле
і слухаў пошум медных хвой.
Насустрач, быццам бы з няволі,
устала сонца над зямлёй,
і нават памяць асляпіла,
і апаліла думкі ўсе,
праменна луг пераступіла,
ступіла ў вёску па расе.

Ён саступіў сцягу бярозе,
прамовіў пад крылом зары:
«Даруй, Усемагутны Божа,
і ранак ранкам паўтары,
а вечар — вечарам... Нанова —
завеі зім, маланкі лет.
Хіба было спачатку слова?!
Найперш быў гэты белы свет...»
Ды ўраз пачулася з аблокаў
жывое слова — гойны лек:
«Я сам лічыў цябе прарокам,
а ты — залішне чалавек!»

* * *

Сябе нанова творыць свет
па ранішніх законах...
Пакіне вецер руху след,
калі ідзе па кронах.

Раздольна птушак галасам,
свяжак шугае хвосткі,
азорыцца расою сам,
і сам пагасіць блёсткі.

Шпурне лістоту ў сіняву
з адчайным захапленнем,
накрыць уздумае траву
бярозы шэрым ценем.

І шорах сыплецца сюды,
у стоення нетры.
І прасвятлее гладзь вады
ў рацэ на сціхлым ветры.

* * *

Зямля пяском зыходзіць, быццам дымам,
прымае траў сухотны абмалот.
Сягоння я, мой любы кут радзімы,
сярод былых узлескаў і балот.

Азерца дзе знаёмае? — тут бусел
на ўзвях пылу ходзіць па раллі,
падумаць горка аб самотным змусіць,
бо асушылі ўсё ж душу зямлі.

Ды і маю працяць ураз гатовы —
ужо не можа, гордая, крыляць.
Калі у горле перасохлі словы,
лепш задыхнуцца ўсё ж, як прамаўляць.

Зноў на зямлі, ды і ў зямлі трывожна.
Павевам пылу чорнага ўзлятаць.
Здушыўшы страх, ступаю асцярожна,
каб, як пісьмёны, трэшчыны чытаць.

* * *

Я не бяруся нечым быць суддзёй,
і мне ў адным прызнацца не зашкодзіць:
баіцца і сягоння голас мой
згубіцца паміж двух тысячагоддзяў.

Яны цяпер спаўна належаць мне —
я імі жыў, я дыхаў іх прасторам.
Іх дні, якія памяць зварухне,
былі маім трыумфам і дакорам.

Дзве тысячы гадоў ужо жыву,
і неба тое, і зямля ўсё тая.
Штохвілі я ўдыхаю сіняву,
якую нават і не заўважаю.

Ёй дыхалі і Ной, і Аўраам,
Янох... Усіх я нават не прыпомню.
Я памяццю сабе нашкодзіў сам —
вось і цяпер душу сваю ёй поўню.

А гэты шорах, гоман ручаін —
о, Божа, адкажы — з якіх часін?

* * *

Сціхнуць дажджу і грому —
зноўку табе званю.
Ведаю, ты не дома,
ды не паверыў дню.

Шорахі, перастукі
просяць пра ўсё забыць,
горкай тугі разлукі
ў свеце не можа быць.

Росчырк маланак ярых,
цемрыва касмылі.
Зноўку аселі хмары
лужамі на зямлі.

Ранішніх рос гарэнне,
мокрыя руж агні.
Вось яно, прымірэнне
грому і цішыні.

Сэрцу пакутна сёння,
трубку бяру крадком —
дом твой трывожу сонны
познім сваім званком.

І, пазабыўшы гордасць,
зноўку паверу — не? —
і без цябе твой голас
ўраз адгукнецца мне.

* * *

Маёй усё болей становіцца восень.
Маёй усё болей прыходзіць зіма,
і тое, што ў памяці ўжо засталася,
хвалюе няўтрымна — звароту няма.

Адно шкадаванне. А дзе ж ты, натхненне —
да ўскрыку здзіўлёнага, радасных слёз?
Ну вось жа, урэшце, душы прасвятленне
ад клёнаў агністых і жарых бяроз.

Ураз здагадаўся, што беламу свету
не дадзена вечнасць — жыві, не грашы.
І быць немагчыма паэтам паэту,
калі не радкам, а цямотна душы.

Эх, добра, што будзе, эх, слаўна, што будзе...
І нават прадчуае ўслых не скажу.
Сляпое бязволле мне сэрца не студзіць —
іду па зямлі я, а ў неба гляджу.

*Пераклад з рускай
Міколы Мятліцкага.*

Пятро САБИНА

УРАДЖАЙНЫ КАНВЕЕР

Навукова-практычны цэнтр Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі па механізацыі сельскай гаспадаркі створаны шляхам рэарганізацыі Беларускага навукова-даследчага інстытута механізацыі сельскай гаспадаркі (БНДІСГ). Гэта была буйная ўстанова па распрацоўцы і ўкараненні новай тэхнікі для раслінаводства і жывёлагадоўлі ў структуры АН БССР. Заявіла пра сваё існаванне ў 1947 годзе дзякуючы акадэміку ІАСГНІЛ, доктару тэхнічных навук, прафесару Міхаілу Яфрэмавічу Мацапура.

Нарадзіўся Міхаіл Яфрэмавіч 21 лістапада 1908 года ў вёсцы Барбароў Нараўлянскага раёна Гомельскай вобласці. Ад бацькі, каваля, перадалася яму любоў да металу, які на вачах мог набываць разнастайныя формы і ператварацца ў самыя неверагодныя прылады. Асабліва Яфрэм Іванавіч надаваў вялікую ўвагу сялянскай працы і ўсяляк стараўся яе аблегчыць. Ён быў кемлівы і віртуозны майстар. Тады конь выкарыстоўваўся ў якасці галоўнай цяглавай сілы. І вясковы каваль стаў адным з першых, хто канструяваў дапытлівым розумам і вырабляў дасціпнымі рукамі металічныя плугі, акучнікі, замяніўшы імі старадаўнія сохі, жалезназубыя бароны. Нярэдка бацька рамантаваў мудрагелістыя механізмы, якія ўжо пачалі з'яўляцца і даходзіць да сялян. Сярод іх былі і даволі складаныя. Калі псавалася малацілка, якая на ўсю вялікую акругу належала заможнаму шляхціцу, ён звяртаўся за дапамогай да мясцовага каваля. Яфрэм Іванавіч, тонка спасцігнуўшы яе механічныя ўласцівасці, узнаўляў спрацаваныя вузлы, і яна працягвала працаваць як новенькая. Для ўладальнікаў млыноў ён быў незаменным аўтарытэтам. Калі вадзяны рухавік — адзін з самых старажытных вынаходніцтваў, даваў збоі, іх ліквідаваў Яфрэм Іванавіч, адначасова ўносячы і штосьці сваё, новае, больш сучаснае.

Мацапура-бацька, увасабляючы сабой дасведчанага, залатых рук майстра, па-свойму рухаў прагрэс, ажыццяўляў тэхнізацыю сельскай гаспадаркі. І гэта не магло не паўплываць на сына, які па зярнятку праецыраваў усё лепшае на сабе. З ранняга дзяцінства ў Міхаіла пачала абуджацца сіла рэфарматара, пераўвасабляльніка. Вялікі штуршок яго мэтаймкнёнасці надала рэвалюцыя 1917 года, адкрыла неабмежаваную прастору для ініцыятывы, самасцвярджэння. Ён з апантанасцю цягнецца да ведаў, далучаецца да культурнага жыцця вёскі. Падлеткам па дамоўе настаўнічае ў пачатковай школе. У 18 год узначальвае ў вёсцы камсамольскую арганізацыю. У 1927 годзе па пучёўцы Аршанскага акружнага аддзела народнай асветы Міхаіл Мацапура накіроўваецца на вучобу ў Ленінград, дзе ў 1932 годзе заканчвае факультэт індустрыяльнага земляробства пры Інстытуце механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі і вяртаецца ў Беларусь. У 1933 годзе па яго ініцыятыве ствараецца Беларуска-даследчая станцыя механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі. Старшы наву-

ковы супрацоўнік Мацапура прызначаецца яе дырэктарам. На працягу некалькі год ім была праведзена вялікая арганізацыйная работа, створаны і ўкаранены ў вытворчасць трактарныя і бульбаўборачныя машыны, катлы-параўтваральнікі, кормазапарнікі, надрукаваны першыя навуковыя працы і абаронена кандыдацкая дысертацыя.

У 1938 годзе Міхаіл Яфрэмавіч паступае ў дактарантуру Усесаюзнай Акадэміі сельгаснаук імя Леніна і адначасова загадвае лабараторыяй бульбяных машын Усесаюзнага НДІ механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі. Працуе нейкі час начальнікам Галоўнага ўпраўлення вучэбных і навукова-даследчых устаноў Наркамата саўгасаў СССР. Аднак не задавальнялі высокія кабінеты ў Маскве Мацапуру. Вярнуўшыся ў 1947 годзе ў Беларусь, стварае на базе станцыі механізацыі навукова-даследчы інстытут механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі ў складзе АН БССР і робіцца яго дырэктарам. У гэты ж час выбіраецца акадэмікам і акадэмікам-сакратаром АН БССР, членам Прэзідыума АН БССР. У росквіце сіл разгарнуў бурную навуковую дзейнасць. Стаўшы ў 37 год дактарам тэхнічных навук, ён сфарміраваў свой светапогляд на развіццё сельскагаспадарчай вытворчасці, аснашчэнне яе новай тэхнікай для ажыццяўлення машынных тэхналогій у раслінаводстве і жывёлагадоўлі, на неабходнасць уключэння ў сельгасвытворчасць балот і забалочаных зямель. Мацапура цудоўна разумее, што без развіцця матэрыяльна-тэхнічнай лабараторнай базы, без высокакваліфікаваных навуковых работнікаў рашаць складаныя задачы ва ўмовах пасляваеннай разрухі немагчыма. Таму першачарговай стала падрыхтоўка навуковых кадраў праз аспірантуру. Ужо ў 1948 годзе па ініцыятыве М.Я.Мацапуры ў БПІ група аўтамібілістаў была перакваліфікавана ў інжынераў-механізатараў, першы выпуск якіх адбыўся ў 1951 годзе, а ў 1954—1956 гадах 10 чалавек з гэтай групы абаранілі кандыдацкія дысертацыі. Праблема падрыхтоўкі навуковых кадраў была паспяхова вырашана дзякуючы намаганням Мацапуры і падтрымцы яго ініцыятывы з боку ЦК КПБ і Савета Міністраў БССР.

У 1953 годзе навучанне спецыялістаў па механізацыі сельскагаспадарчай вытворчасці ўжо ажыццяўлялася на створаным у БПІ аўтатрактарным факультэце, які пасля вылучыўся ў самастойную ВНУ — Беларускі інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі (БІМСГ), цяпер БАТУ.

Займаючыся вялікай навукова-арганізацыйнай працай, М.Я.Мацапура адначасова чытаў студэнтам курс сельскагаспадарчых машын, а аспірантам — курс асноў земляробчай механікі, рыхтаваў свае будучыя кадры. Міхаіл Яфрэмавіч валодаў незвычайнымі педагогічнымі здольнасцямі, цесна спалучаў у сваіх лекцыях пытанні тэорыі і практыкі, глыбока аналізаваў стан спраў у сельскагаспадарчай вытворчасці.

У 1951 годзе акадэмік Мацапура і яго вучні сталі лаўрэатамі Дзяржаўнай прэміі за распрацоўку і асвятленне тэхналогіі і комплексу машын для апрацоўкі кок-сагізу як сыравіны для шыннай прамысловасці аўтамабільнага і трактарнага заводаў, якія тады будаваліся. У 1952 годзе ён быў удастоены другой Дзяржаўнай прэміі за комплекс машын для механізацыі меліярацыйных і культуртэхнічных работ на забалочаных і закустараных землях. Гэтыя работы паклалі пачатак буйнамаштабнай меліярацыі зямель у Беларусі і Паўночна-Заходняй зоне РСФСР, а таксама ў іншых рэспубліках СССР.

Зазіраючы ў навуковыя набыткі Міхаіла Мацапуры і яго вучняў, уражвае перш за ўсё тое, што іх з'яўленне не было выпадковым. Гэта была глыбока прадуманая стратэгічная праграма, дзе ставіліся канкрэтныя звышзадачи па стварэнні тэхналагічных комплексаў і сістэм сельгасмашын. За гэтыя фундаментальныя распрацоўкі і іх укараненне ў вытворчасць акадэміку М. Я. Мацапуры ў 1962 годзе прысуджаецца Ленінская прэмія.

З 1957 па 1961 гады Міхаіл Яфрэмавіч з'яўляецца акадэмікам і віцэ-прэзідэнтам Акадэміі сельскагаспадарчых навук БССР. У 1964 годзе выбіраецца сапраўдным членам УАСГНІЛ.

У метадах арганізацыі навуковых даследаванняў, абагульненні і ўкараненні іх вынікаў акадэмік Мацапура прытрымліваўся традыцый вядомых рускіх вучоных. Абгрунтаванню навуковых праблем і іх рашэнню папярэднічала шырокае абмеркаванне прынцыповых пытанняў на спецыяльных «чацверыхах». Па сутнасці гэта былі планавыя заняткі акадэміка са сваімі вучнямі. Кожная навуковая праблема «высвечвалася» эксперыментальна-тэарэтычнымі распрацоўкамі, ствараліся макетныя ўзоры машын і абсталявання, а затым праводзіліся іх лабараторныя і палявыя выпрабаванні. Штогод ладзіліся навуковыя канферэнцыі, на якіх экспанаваліся і шырока абмяркоўваліся новыя тэхналогіі і канструкцыі машын.

Для хутчэйшага ўкаранення распрацовак інстытута, якія прайшлі дзяржаўныя выпрабаванні, кіраўніцтву рэспублікі і краіны дэманстравалася новая тэхніка ў рабоце. На адной з такіх дэманстрацый прысутнічаў і М.С.Хрушчоў, які спецыяльна наведаў інстытут, каб асабіста пераканацца наколькі вялікая яго роля ў стварэнні сельскагаспадарчай тэхнікі. Першым сакратаром ЦК КПСС работа калектыву інстытута была ацэнена высокая, і ён атрымаў падтрымку на самым высокім узроўні. Навукова-практычная дзейнасць вучоных набывае яшчэ больш шырокі размах і значнасць. Інстытут робіцца вядомым далёка за межамі Беларусі. Выпускнікі ВНУ з Грузіі, Азербайджана, Прыбалтыйскіх і іншых рэспублік лічаць за вялікі прэстыж і гонар стаць яго аспірантамі. Многім гэта ўдаецца. Пасля заканчэння аспірантуры і абароны кандыдацкай дысертацыі яны з вялікім поспехам працуюць потым у сябе на радзіме і асобныя вырастаюць да дактароў навук, акадэмікаў.

У час росквіту творчай дзейнасці інстытута трапіць на работу да Мацапуры таксама было нямала жадаючых. Маладыя спецыялісты самага рознага профілю — інжынеры-канструктары, фізікі, матэматыкі, агратэхнікі, заатэхнікі і проста вынаходнікі — знаходзілі тут работу і праяўлялі сябе ўсебакова, творча акрыляліся. Вялікія поспехі інстытута менавіта і фундаментаваліся дзякуючы прыцягненню моладзі, яе ўмеламу выкарыстанню на вядучых, ключавых напрамках навуковых даследаванняў. Па вялікім рахунку, інстытут стаў кузняй падрыхтоўкі вучоных-механізатараў сельскагаспадарчай вытворчасці не толькі для Беларусі, а і для іншых рэспублік. Усё гэта дало падставы на перапрафіліраванне інстытута ў 1961 годзе ў Цэнтральны НДІ механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі Нечарназёмнай зоны СССР, які да 1965 года працягваў узначальваць акадэмік М. Я. Мацапура.

Бурны навуковы рост інстытута зацікавіў вучоных з Беларусі і іншых рэспублік. У яго складзе працавалі акадэмік УАСГНІЛ М.А.Сазонаў, члены-карэспандэнты АН БССР В. М. Трэер і Ф. А. Апейка, акадэмік АН БССР Ю. А. Вейс і іншыя.

За сваю навуковую і грамадскую дзейнасць Міхаіл Яфрэмавіч Мацапура ўзнагароджаны двума ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга, ордэнам «Знак Пашаны» і двума медалямі СССР. Яго працы таксама адзначаліся на Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўцы і ВДНГ двума Вялікімі залатымі і Вялікім сярэбраным медалямі, ганаровымі дыпламамі.

Аднак далёка не бязвоблачны, як некаторым можа падацца, яго навукова-напяховы шлях. Калі ў часы першага сакратара ЦК КПБ М. С. Патолічава акадэмік М. Я. Мацапура карыстаўся падтрымкай у рабоце, то з прыходам К.Т. Мазурава ў яго ўжо такой падтрымкі не было. Прычыны для гэтага існавалі, і адной з іх з'яўлялася тое, што Міхаіл Яфрэмавіч у пераважнай большасці надзённыя пытанні развіцця інстытута вырашаў самастойна, не ўзгадняючы з кіраўніцтвам рэспублікі. Нават такія сур'ёзныя, як рэарганізацыя НДІ механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі АН БССР у Цэнтральны НДІ механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі Нечарназёмнай зоны СССР, здзейсненыя пры падтрымцы ЦК КПСС. Гэта значыла, што інстытут фактычна выйшаў з падпарадкавання рэспублікі, што негатыўна ўспрымалася яго кіраўніцтвам.

У сувязі з рэарганізацыяй інстытут быў значна пашыраны, матэрыяльна ўмацаваны і праводзіў вялікую работу за межамі рэспублікі, у тым ліку і на радзіме

Хрушчова ў калгасе «Калінаўка» Хамутоўскага раёна Курскай вобласці. Ужо ў 1962 годзе інстытут з'яўляўся буйным навукова-метадычным цэнтрам, вёў падрыхтоўку навуковых кадраў вышэйшай кваліфікацыі і каардынаваў навукова-даследчыя работы навуковых устаноў Нечарназёмнай зоны СССР, уключаючы Прыбалтыйскія рэспублікі. У гэты час склаліся негатыўныя ўзаемаадносіны паміж М. С. Хрушчовым і кіраўніцтвам рэспублікі, што адмоўна паўплывала і на далейшы лёс акадэміка Мацапуры. У 1964 годзе Пленум ЦК КПСС вызваліў ад пасады Хрушчова, а ў 1965 — вымушаны быў пакінуць работу Мацапура. Тут прасочваецца пэўная залежнасць. Кіраўніцтва рэспублікі не магло дараваць занадта самаўпэўненаму акадэміку яго «неабачлівага» парукання з Масквой. Гэта ашаламіла Міхаіла Яфрэмавіча. Фактычна ён быў адлучаны ад вялікай навукі, ад справы, якая складала сэнс яго жыцця. Пакінуўшы пасаду дырэктара інстытута, вучоны заняўся сістэматызацыяй сваёй навуковай спадчыны. Падрыхтаваў пяць тамоў сваіх прац у новай рэдакцыі, але ў сувязі з яго заўчаснай смерцю 31 кастрычніка 1971 года яны не былі надрукаваны.

Абагульняючы навукова-даследчыя дасягненні Мацапуры і яго школы, варта адзначыць іх выключную важнасць і значнасць у распрацоўцы машынных тэхналогій і сродкаў механізацыі. Яны і сёння не страцілі сваёй актуальнасці. На жаль, асобныя унікальныя ідэі Міхаіла Яфрэмавіча так і засталіся нерэалізаванымі. Адзін з прыкрых прыкладаў — ротарны экскаватар-каналакапацель на 4-гусенічным шасі. У гэтай машыне высокая прадукцыйнасць і нізкія энергазатраты забяспечваліся ў выніку актыўнай экскавацыі глебы і пасіўнага яе абрушэння. Аналагаў ёй у сусветнай практыцы няма.

У Мацапуры было шмат паслядоўнікаў, сярод якіх акадэмікі Ігар Нагорны, Міхаіл Севернеў і іншыя. Дзякуючы ім інстытут працягваў заставацца вядучым у сваёй галіне і няўхільна развіваўся. У 1994 годзе перайменаваны ў БНДІМСГ. У сучасны момант — Навукова-практычны цэнтр Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі па механізацыі сельскай гаспадаркі, да якога далучыліся акадэмічны Інстытут энергетыкі аграпрамысловага комплексу і спецыяльнае канструктарскае бюро механізацыі сельскай гаспадаркі. Навукова-практычны цэнтр (НПЦ) з'яўляецца заснавальнікам двух вытворчых даччыных унітарных прадпрыемстваў — эксперыментальнага завода і эксперыментальнай базы «Зазер'е» (Пухавіцкі раён), якія захоўваюць самастойнасць і правы юрыдычнай асобы.

У адпаведнасці з зацверджанай урадам праграмай адраджэння і развіцця вёскі на бягучую пяцігодку перад НПЦ пастаўлена канкрэтная і звышадказная задача — стварыць айчынныя высокапрадукцыйныя комплексы сельскагаспадарчых машын і абсталявання, якія якасцю і надзейнасцю не будуць уступаць замежным аналагам. Асноўныя мерапрыемствы па яе рэалізацыі накіраваны на выпрацоўку тэорыі і метадалогіі стварэння сродкаў механізацыі, вызначэнне тэхнічных прыярытэтаў для прадпрыемстваў сельгасмашынабудавання. Для ўмацавання іх эканомікі рашаючае значэнне набывае пераход на сучасныя рэсурсы- і энергазберагаючыя тэхналогіі, гатоўнасць працаваць пад апэратыўны заказ НПЦ.

Нізкая надзейнасць айчынных сельгасмашын — галоўная праблема. Таму іх парку для разнастайных груп тэхналогій накіравана звадаць істотную мадэрнізацыю. Перш за ўсё шляхам павышэння ўзроўню тэхнічнай надзейнасці. Пры гэтым агрэгат павінен без паломак устойліва працаваць на працягу ўсяго сельскагаспадарчага сезона.

У новым парку аднаоперацыйныя агрэгаты будуць заменены многафункцыянальнымі, універсальна-камінаванымі, здольнымі адаптавацца да зменлівых умоў вытворчасці, каб можна было хутка, без кур'эзаў, памяняць адзін рабочы орган на другі.

Тэхнічныя сродкі новага пакалення забяспечаць істотны рост прадукцыйнасці працы, эканомію паліва і энергіі, створаць аптымальныя ўмовы для апрацоўкі сельгаскультур і ў канчатковым выніку — магчымасць рэлізаваць найбольш перс-

пектыўныя тэхналогіі вытворчасці прадукцыі, зрабяць тэхніку канкурэнтаздольнай на знешнім рынку.

У аснову рашэння гэтай праблемы павінна быць пакладзена фарміраванне перспектыўнай сістэмы машын на базе комплексаў тэхнічных сродкаў, узаемазвязаных тэхналагічна (па шырыні захопу, радковасці, рабочай хуткасці), тэхнічна (па спосабе агрэгатавання і прывадзе рабочих органаў) і арганізацыйна для атрымання разнастайных відаў сельскагаспадарчай прадукцыі.

Трапіць у Навукова-практычны цэнтр Нацыянальнай акадэміі навук па механізацыі сельскай гаспадаркі не складана. Размяшчаецца ён, лічы, у цэнтры Мінска, на Кнорына, 1. Складаней было дамовіцца сустрэцца з генеральным дырэктарам НППЦ Уладзімірам Георгіевічам Самасюком. На яго абрынулася столькі неадкладных спраў, што ён усё ніяк не мог ахвяраваць мне некалькі гадзін. Але нарэшце пасля маёй чарговай тэлефоннай настойлівасці знайшоў-такі, прызначыў сустрэчу.

Першым чынам абярнуўся ў кабінцеце загадчыка аддзела патэнтна-ліцэнзійнай, вынаходніцкай і рацыяналізатарскай работы, навукова-тэхнічнай інфармацыі Пятра Гараста. Ён у НППЦ да ўсяго яшчэ і негалосны навуковы сакратар, каардынатар у выпадках, падобных на мой.

Пётр Мікалаевіч аказваўся надзіва гаваркім і шчырым чалавекам. Ахвотна і зацікаўлена закранаў у размове самыя розныя пытанні з жыцця цэнтра, згадаў, як дзень таму наведаў з нямецкай дэлегацыяй эксперыментальную базу «Зазер'е». Пра гэта Пётр Мікалаевіч распавядаў з асаблівым пафасам:

— Не толькі немцы, а і я, грэшны, быў вельмі здзіўлены, як новенькі камбайн вытворчасці «Гомсельмаша» спецыяльным прыстасаваннем на жатцы да адзінай сцяблінкі падымае палеглае жыта. Здалёк назіралі. Падумалася спачатку — зрокавы падман. А як падышлі насутыч: «Не, — захацелася ледзь не закрычаць ад радасці, — вочы тут ні пры чым, не падводзяць, дзякуй Богу, яшчэ». Іржышча пасля праходкі камбайна ўсё тырчком і на ім сапраўды не згублена ніводнага каласка. «Гут! Гут!» — у адзін голас немцы. А я ім: «Пісьмо буду пісаць гомсельмашаўцам!» Ну, што пісьмо, яны зразумелі, а хто такія гомсельмашаўцы і навошта ім пісаць — не зусім. Доўга давялося тлумачыць. А вам магу зачытаць. Я ўжо напісаў яго, засталася толькі ў паштовую скрыню кінуць.

Пётр Мікалаевіч урачыстым голасам, без фальшывай артыстычнасці агучыў ліст ад імя калектыву НППЦ калегам з «Гомсельмаша» за цудоўны падарунак хлебаробам на «Жніво-2007» — «мудры» падборшчык палегліцы, які дапамагае ўбіраць збажыну без страт. І пажадаў завадчанам новых вынаходніцтваў, творчага імпульсу ў стварэнні камбайна, здольнага задаць фору любому «замежніку».

Пісьмо атрымалася добранастраёвым, з пачуццём, па сапраўднаму шчырым і цёплым. Для мяне яно было нечаканасцю. Душу нудзіла стрэмка, што ў наш прагматычны час людзі развучыліся пісаць падобныя пісьмы. Тым больш калектыву ад імя калектыву. Прыемна было ўсведамляць, што быў празмерна тэндэнцыйным. Прызнаюся ў гэтым Пятру Мікалаевічу. Ён запэўніў:

— Прыемна людзям, калі іх працу заўважаюць і захапляюцца ёй. Мы ж не настолькі страцілі сябе духоўна, каб гэтага не разумець. У нас ужо стала добрай традыцыяй «высочваць» поспехі сваіх кампаньёнаў, што займаюцца выпускам сельгастэхнікі. Агульную ж справу робім. Таму і радасца агульная ад дасягнутага, дзе б гэта ні адбылося. Аналагічныя пісьмы мы таксама атрымліваем, калі нам удаецца заявіць пра сябе па-вялікаму. Абыякавасці застаецца ўсё менш месца ў нашай сістэме. Мы ад яе пазбаўляемся ўсімі даступнымі сродкамі. Многа сустрэч, семінараў, выставак праводзім. Гэта не толькі збліжае, творча і духоўна яднае, абагачае, а і надае новы імпульс сумеснай рабоце.

— Пётр Мікалаевіч, а калі закрануць непасрэдна вашу парафію — патэнтна-ліцэнзійную службу, гэта ж, на мой погляд, некранутая цаліна. А можа, ужо з'явіліся першыя барозны?

— З’явіліся. Я не буду гаварыць пра буйныя прадпрыемствы — тыпу трактарнага завода і іншых. Яны вельмі ўважліва сочаць за чысцінёй сваіх вырабаў і ў абавязковым парадку, своечасова патэнтуюць іх. А вось былыя заводы сельгастэхнікі, цяпер яны — невялікія прадпрыемствы, да нядаўняга часу аніяк не надавалі гэтаму значэння. Вымушаны былі праводзіць з імі сур’ёзную растлумачальную работу. І цяпер яны ўжо добра ведаюць, што для таго, каб не красці чужых ідэй і абараняць сваю прадукцыю ад пасягненняў канкурэнтаў на ўнутраным і знешнім рынку, на яе трэба абавязкова мець патэнт. Хто з намі ўзаемадзейнічае, мы выдаём яго. Праўда, за гэта трэба заплаціць. Але не ў грашах справа, тым больш, што яны невялікія, калі размова ідзе аб уласнай бяспецы. З Гродзенскім заводам «Тэх — Тар», Мазырскім і Калінкавіцкім заводамі сельгастэхнікі заключылі дамовы на выдачу ім патэнтаў. На чарзе іншыя. Махавік, як кажучы, закруціўся, і яго ўжо не спыніць. Закон аб вынаходніцтве, прыйдзе час, будуць выконваць усе прадпрыемствы без выключэння. І тады можна будзе працаваць спакойна.

Дзверы прыадчыніліся, зазірнула сакратарка Уладзіміра Самасюка, перадала, што генеральны запрашае нас да сябе.

У прыёмнай мы твар у твар сутыкнуліся з юнаком і дзяўчынай, строга, паслужбоваму апранутымі. Яны толькі што выйшлі з кабінета Уладзіміра Георгіевіча, ледзь прыкметным нахілам галавы ветліва прывіталіся і адарылі на манер усходніх народаў стрымана-загадкавай усмешкай. Па выглядзе не цяжка было вызначыць, што яны — кітайцы.

Самасюк падняўся з крэсла і жэстам запрасіў сядзець бліжэй да яго. Пажартаваў:

— Замежнікі атакуюць...

Вусны Уладзіміра Георгіевіча кранула ўсмешка, але ён тут жа прыняў сур’ёзны выгляд і патлумачыў:

— Кітайцы не першыя, хто цікавіцца нашымі распрацоўкамі. З Балгарыі, Германіі, Польшчы, Чэхіі і іншых краін прымалі прадстаўнікоў. Скажу шчыра, радуе, што не толькі мы шукаем за мяжой партнёраў, а і яны са свайго боку нас знаходзяць.

— А чым выкліканы візіт кітайцаў?

— Даільныя ўстаноўкі нашы ім падабаюцца. Можна сказаць, знайшлі пагадненне. Застаецца толькі такія-сякія вытворчыя пытанні ўтрэці.

Самасюк на хвіліну задумаўся, нібы расстаўляючы ў галаве штосьці па парадку, і раптам позірк яго пацяплеў, у вачах з’явіліся вясёлыя зіхацінкі.

— Калега, можа, ты раскажаш, — звярнуўся ён да Пятра Мікалаевіча, — чым жывём мы сёння і якія дырыжоры свайго жыцця?

— Дырыжоры не падводзяць, бо ў іх добрыя музыкі, — пад настрой начальніка адказаў Гараст.

— Вось тут я з табой згодзен, — ажывіўся Самасюк. — Праўда, добрых музыкаў нам яшчэ не хапае, але аркестр ужо склаўся, не за гарамі час, калі ўсю партытуру віртуозна зможа выконваць. Дырыжоры ў нашым разуменні — вучоныя цэнтра, а музыкі — усе, хто займаецца ўвасабленнем іх распрацовак. Сапраўды, навуковае забеспячэнне ў нас вельмі сур’ёзнае. Лепшы плуг-працаўнік прапанаваны нашымі вучонымі. Адпавядае еўрапейскім аналагам. Больш за тысячу выпусціў іх рэмзавод у Гродзенскай вобласці. Глеба гладкая пасля яго, мяккая, як пярына, — во што значыць сапраўдная якасць. Ён да таго ж яшчэ і энергазберагаючы. Расход паліва на трактары, які ім арэ, мінімальны ў параўнанні з іншымі плугамі. У ліпені гэтага года на расійскім палетку цудоўна паказаў сябе ў рабоце і заваяваў там залаты медаль.

Цяжка сапернічаць з нашымі шыроказахопнымі агрэгатамі. Яны ажыццяўляюць адначасова глебаапрацоўку, уносяць стартавую дозу фосфарных угнаенняў і праводзяць сяўбу. Імпартныя ў адрозненне ад нашых выконваюць толькі дзве аперацыі. Для іх унясенне ўгнаенняў не ўласціва. А гэта вялікі ім мінус, бо пасяўныя зярнятка, што тыя немаўляткі, як толькі пусцілі расточкі, есці просяць.

Самаходныя апырсквальнікі... Іх задача весці барацьбу хімічнымі сродкамі з пустазеллем і шкоднікамі. Такая ж імпартная тэхніка 500 мільёнаў нашымі рублямі каштуе. А наша — у межах 120. Да таго ж іхняя дае збоі на нашых схілістых палетках, а нашай яны — не перашкода.

Нашы агрэгаты камбінаваныя шыроказахопныя для апрацоўкі глебы — на расхоп. Як толькі з'яўляецца новы, больш магутны, айчынный трактар, для яго рыхтуем і адпаведную прычапную тэхніку. Мы дамагліся, што фактычна пачалі рашучым чынам выцясняць імпартазамену. Цяпер шырока практыкуюцца на малочнатаварных фермах даільныя залы. Для іх «Гомельагракомплекс» выпускае сучасныя даільныя ўстаноўкі. Яны не саступаюць імпартным, а па цане — адчувальна дзешавей.

З'явілася сістэма высокаэфектыўных машын для бульбаводства: пасадачныя, з акучнікамі і баронамі, уборачныя, сартыравальныя, для падтрымання клімату і захавання клубняў.

Шмат прапанавана нашымі вучонымі для льнаводства. Практычна ручная праца выключаецца. У гэтай галіне высеў культуры, догляд, уборка, расціл, пад'ём, сушка, церабленне цалкам механізаваныя.

Энергазберажэнне сёння — задача нумар адзін. І мы працуем менавіта з такім разлікам, каб эканоміць паліўна-змазачныя матэрыялы на ворыве, падрыхтоўцы глебы, высеве, доглядзе, уборцы культур, пасляўборачнай перапрацоўцы прадукцыі, жывёлагадоўлі.

У нас вялікія абавязкі перад Саюзнай праграмай. Сумесна з расіянамі вызначаем вузкія месцы. Няма ў нас машын для ўборкі морквы, сталовых буракоў, для іх сартыроўкі, захавання і пераапрацоўкі — трэба стварыць. З калегамі наконт гэтага вядзём перагаворы — цэнтрамі бульбаводства і плодаагародніцтва, харчавання. Выйшлі з прапановамі на Барадзіна. Саюзны ўрад разгледзеў іх, выдзеліў са свайго бюджэту грошы, і трэба цяпер думаць, як іх разумна для агульнай карысці размеркаваць.

Больш за 54 працэнты найменнікаў сельгастэхнікі выпускаюцца прамысловасцю з удзелам цэнтра. Толькі дзякуючы яму многія заводы атрымалі магчымасць убачыць сваю прадукцыю канкурэнтаздольнай. Навука цэнтра двойнога дзеяння стабілізуе эканоміку сельскай гаспадаркі і прамысловасці рэспублікі ў цэлым.

Не апраўдала сябе імкненне асобных прадпрыемстваў арыентавацца на замежны вопыт. Мэта як быццам удзячная — ствараюцца сумесныя прадпрыемствы для выпуску вельмі патрэбнай сельскагаспадарчай тэхнікі. І яна з'яўляецца, але нікому не патрэбная, бо не адаптавана да нашых умоў, не дае жаданых вынікаў, эканамічна гаспадаркам нявыгадная, таму што завышаюцца цэны на яе набыццё.

Уладзімір Самасюк лічыць, што ў раздзяленні тэхнічнай палітыкі роль НППЦ па механізацыі сельскай гаспадаркі павінна быць рашаючай. Пакуль што правоў у яго такіх няма, але кіраўніцтва выйшла з прапановай на ўрад. Саўмін падтрымаў, і трэба спадзявацца, што хутка сітуацыя памяняецца ў лепшы бок.

Эксперыментальная база «Зазер'е» — адна з лепшых гаспадарак у Пухавіцкім раёне. Цэнтр надае ёй вялікае значэнне і будзе працаваць у цесным кантакце. Усе 15 лабараторый замацаваны за гэтай базай, і кожная адсочвае сваю пазіцыю. Ставіцца задача, каб «Зазер'е» арганічна ўпісалася ў структуру НППЦ. Там будзе пабудаваны новы свінагадоўчы комплекс, завод селекцыйнага насення, бульбасховішча, дзе ў вучоных з'явіцца магчымасць сістэматызаваць свае вопыты. Там будучы дзейнічаць дзве пазіцыі — прамыслова-вытворчая і выпрабавальна-тэхнічная. Яны будуць узаемазвязаны. У Еўропе такое нідзе не практыкуецца.

У кожнай вобласці без выключэння ствараюцца палігоны для выпрабавання новай тэхнікі і тэхналогій, вядзецца сур'ёзная, клапатлівая работа ў рэгіёнах па ўкараненні распрацовак.

Калектыў арыентуецца на рыначную эканоміку. Ён бачыць сваю рэальную задачу ў тым, каб працаваць не толькі з прадпрыемствамі-гігантамі, а і дапамагаць развівацца сярэднім і малым, уключаючы і прыватныя, якія не маюць свайго

канструктарскага бюро і не ў сілах яго стварыць. Каб гэтую праблему зняць, знойдзена цудоўнае выйсце: НППЦ прапануе ім свой навуковы патэнцыял, яны падключаюць да яго свой вытворчы, і такі саюз здольны на многае. Гэта ўжо добра правярана і даказана. Толькі забеспячэнне мясцовага насельніцтва дадатковымі рабочымі месцамі чаго варта. Такіх партнёраў у НППЦ шмат і колькасць іх з кожным годам будзе расці.

Кандыдацкую дысертацыю Уладзімір Георгіевіч абараняў на пасадзе намесніка міністра сельскай гаспадаркі. Для яго не існавала пытання: позна спахапіўся, не тья ўжо гады, навошта табе ўсё гэта? Ім рухала практычная значнасць тэмы, за якую браўся, — «Магчымасці і мэтазгоднасць рэканструкцыі малочнатаварных ферм з прывязным і беспрывязным утрыманнем дойнага статку». Ён пераканаўча, абгрунтавана і доказна выступіў за рэканструкцыю. Вельмі своечасовай была яго навуковая работа, шмат дзяржаўных грошай сэканомлена дзякуючы ёй — новыя фермы будаваць адпала неабходнасць, старыя — набываюць новае і доўгае жыццё.

Перад тым, як узначаліць НППЦ НАН Беларусі па механізацыі сельскай гаспадаркі, тры гады працаваў генеральным дырэктарам «Аграсервісу». На гэтай пасадзе асабліва бліскуча сябе праявіў, скарыстаўшы да выключнасці вялікі вопыт кіраўніка, арганізатара, практыка. Параўнальна за вельмі кароткі тэрмін нямоглая, заняпалая служба, якую проста ў вочы называлі безнадзейнай, ператварылася ў паўнацэнную, эканамічна высокаэфектыўную аграсервісную структуру. Яе вялікі ўклад у ажыўленне эканомікі рэспублікі несумненны.

Пры стварэнні цэнтра па механізацыі сельскай гаспадаркі кіраўнікам падраздзяленняў, якія павінны былі ўвайсці ў яго, не хацелася траціць самастойнасці, хаця яна перыядычна і занепадала. Аб'яднанне адбылося ў выніку валявога рашэння. І на працягу невялікага часу ўсе зразумелі, што рашэнне гэта вельмі правільнае. Утварылася дзейсная, мабільная і эфектыўная інтэгрываная сістэма. Яна адкрывала новыя нязведаныя і неспазнаныя магчымасці. Быў зроблены рашаючы паварот да практыкі. Цяпер не 5-6 год спатрэбіцца на распрацоўку і ўкараненне той або іншай машыны, а 2-3 гады, а ў перспектыве і таго менш. Для гэтага ўжо знойдзены механізмы, рычагі. Апошняя выстаўка «Белагра-2007» яскрава паказала, на што здольны НППЦ. Звыш 60 узораў новай тэхнікі экспанавалася на ёй. Яны выклікалі непадробную цікавасць у шматлікіх наведвальнікаў, і можна не сумнявацца, што распрацоўкі гэтыя з нецяргпеннем чакае вытворчасць.

Станоўчыя творчыя зрухі закранулі ўсіх, хто працуе ў НППЦ. Не выключэнне і спецыяльнае канструктарскае бюро механізацыі сельскай гаспадаркі. Мяне найболей зацікавіў адзел камп'ютэрнага канструявання. Узнік ён нядаўна — як павеў часу. Загадвае ім Валерый Скорын — малады, з адпаведнай падрыхтоўкай энергічны і перспектыўны спецыяліст.

Рабочае месца Валерыя Міхайлавіча нагадвае ўтульны офіс, адкуль праз зашклёную шырокую нішу добра бачны ўсе яго, як адзін, маладыя, супрацоўнікі ў прасторным памяшканні. Іх камп'ютэры падключаны да камп'ютэра загадчыка і складаюць адну сістэму.

Адзел ствараўся з мэтай сканцэнтраваць распрацоўку тэхнікі з дапамогай сучасных метадаў праектавання. Для гэтага былі выдзелены сродкі, на якія было закуплена ліцэнзійнае праграмае забеспячэнне.

— Я ў свой час пачынаў працаваць на кульмане, — расказвае Скорын. — І магу параўнаць. Камп'ютэрнае канструяванне значна аблягчае і паскарае работу канструктара. Не трэба таксама забываць пра якасць. І яна на больш высокім узроўні. Асабліва мае вялікія перавагі трохмернае мадэляванне. Мы не проста чарцяжы атрымліваем на камп'ютэры, а аб'ёмную мадэль. Яна нясе ў сабе масу неабходнай інфармацыі — геаметрычныя, масаінерцыйныя, дынамічныя і іншыя характарыстыкі, па якіх мы можам зрабіць дакладны разлік. У нас існуе апэратыўная сувязь праз Інтэрнет з заводамі, якія забяспечваюць выпуск распрацаванай тэхнікі, і замежнымі партнёрамі. Па іх электронным запыце ўносім тэхналагічныя

змены ў канструкцыю і адсылаем назад. Прадугледжана нарошчваць тэхнічныя магчымасці цэнтра набыццём дадатковых графічных станцый для мадэлявання буйных зборак з наступнай іх дэталізацыяй. Згаданыя станцыі прызначаны для рашэння задач, звязаных з апрацоўкай графічных адлюстраванняў разнастайных стандартаў і патрабуючых большых вылічальных рэсурсаў.

Першаступеннае значэнне надаецца ў цэнтры энергазберажэнню. Лабараторыя энергазберагаючых тэхналогій, электрыфікацыі і аўтаматызацыі, якую ўзначальвае доктар тэхнічных навук Васіль Кузьміч, з поспехам працуе ў гэтым напрамку, ён для яе — галоўны.

Супрацоўнікі лабараторыі ствараюць новыя ўстаноўкі і ўжо правялі іх выпрабаванне на свінагадоўчых комплексах. Яны прызначаюцца для абпраменьвання ў ультрафіялетавым і чырвоным дыяпазонах парасят і свіней, якія ўтрымліваюцца, як вядома, бязвыгульна. У выніку ў жывёл паляпшаецца кровазварот, абмен рэчываў і прырост свініны павялічваецца на 20-25 працэнтаў, пры гэтым значна эканомяцца затраты на стварэнне светлага і цеплага клімату.

У сярэднім па сельскай гаспадарцы штогод рамантуецца каля 150 тысяч электрарухавікоў. Затраты і абслугоўванне рухавіка прыкладна ў тры разы перавышаюць яго кошт за нарматыўны тэрмін службы. Асвоена аўтаматызаваная дыягностыка тэхнічнага стану абсталявання. З яе дапамогай прымаюцца своечасовыя меры для ўзнаўлення узроўню працаздольнасці і павышэння тэрміну службы электрарухавіка.

Распрацавана энергазберагаючае прыстасаванне ультрагукавой ачысткі даільных апаратаў, якое дазволіць у параўнанні з існуючай тэхналогіяй на 20-30 працэнтаў знізіць затраты энергіі і да таго ж павысіць якасць і скараціць час ачысткі ў 4—5 разоў.

Ажыццяўляецца пераход на жывёлагадоўчых комплексах да новых энергазберагаючых свяцільнікаў. Яны будуць устойлівыя да агрэсіўнага асяроддзя — павышанай вільгаці, аміяку. На адным з такіх свяцільнікаў за час яго эксплуатацыі эканоміцца не меней як 1400 кВт/г. Тэрмін службы пускарэгулюючай апаратуры і самога свяцільніка восем(!) год.

Распрацавана і асвоена вытворчасць цеплагенератараў магутнасцю 800 і 1200 кВт на мясцовых відах паліва з топкамі рэгуляванага рэжыму гарэння і высокаэфектыўнымі цеплаабменнікамі для цыклічнага нагрэву паветра пры сушцы зерня, драўніны і абагрэву памяшканняў. Першы эксперыментальны ўзор Е-800 выраблены ў ТАА «Бярэзінскі райаграсервіс». Працуе на мясцовых цвёрдых відах паліва (дровы, торфабрыкет). Яго цеплавая магутнасць 800 кВт. Каэфіцыент карыснага дзеяння — болей як 90 працэнтаў. Пры гэтым расход паліва невялікі і складае ўсяго 0,14 кг/кВт. Навізна праекта заключаецца ў тым, што канструкцыя паветранагравальніка дазваляе спальваць паліва ў трох рэжымах. Пераход з аднаго рэжыму на другі забяспечваецца шляхам змены каэфіцыента лішкаў паветра ў топачнай прасторы цеплагенератара.

Акрамя таго ў рамках рэалізацыі дзяржаўнай навукова-тэхнічнай праграмы «Агракомплекс — адраджэнне і развіццё сяла» спецыялісты распрацавалі і асвоілі таксама вытворчасць зборнага цеплагенератара з трубчатымі цеплаабменнікамі для спальвання спрасаванай у рулоны саломы. Тут дарагое імпортнае паліва замяняць на таннае мясцовае. Далучэнне саломы ў энергабаланс рэспублікі вымусіла канструктараў і спецыялістаў тэрмінова арганізаваць выпуск спецыяльнага топачнага абсталявання. Калі ўлічваць, што кошт адной тоны дызельнага паліва складае каля 1 мільёна рублёў, а кошт саломы эквівалентны па колькасці цеплавой энергіі, атрыманай пры яе спальванні, і складае ўсяго 54 000 рублёў, то не цяжка падлічыць, што эканамічны эффект ад прымянення такіх топачных агрэгатаў будзе ў сотні раз вышэй. У сучасны момант яны праходзяць выпрабаванні ў ТАА «Мінскаблаграсервіс».

Вырашаецца ў лабараторыі і яшчэ адна праблема — ствараюцца новыя віды паліва. Многа ёсць цікавых і перспектыўных распрацовак, якія ўкараняюцца.

Скажам, тэхналогія атрымання гранул з апілак ужо асвоена на 10 прадпрыемствах краіны. Чым жа яна цікавая? Ноу-хау распрацоўшчыкаў — паратэрмічная апрацоўка зыходнай сыравіны перагрэтай парай з наступным прасаваннем у матрычным гранулятары. У працэсе выдзяляюцца смолы, якія надаюць гранулам павышаную трываласць і малую гіграскапічнасць. У выніку змянення хімічнага саставу драўніны павялічваецца яе цеплатворная здольнасць. Пара дзейнічае на апілкі яшчэ і як змазка. Дзякуючы ёй памяншаецца супраціўленне ў матрыцы гранулятара, і ён працуе з большай прадукцыйнасцю. Да ўсяго пры такой тэхналогіі тэрмін службы матрыцы павялічваецца ў 5—6 разоў, а паліва атрымліваецца экалагічна чыстым, паколькі ўтрыманне ў ім серы, азота нязначнае і нізкая зольнасць.

Сабекошт драўнінных гранул 70 долараў за тону, а продаж на экспарт складае 130—160 долараў.

Наступная цікавая работа, якая праходзіць прыёмачныя выпрабаванні, звязана з вытворчасцю калоідаў (мазутнавадзяных сумесей). Вырабляюцца сумесна з інстытутам цепламасаабмену НАН Беларусі спецыяльныя калоідныя ўстаноўкі. У іх мазут змешваецца з вадой (вады 20 працэнтаў), і пры гэтым паліва атрымліваецца экалагічна значна чысцейшым. І яго каларыйнасць дзякуючы таму, што дасягаецца вялікая дысперснасць, істотна павышаецца — часцінкі масы разбіваюцца ад 1 да 5 мікрон. Многа адыходаў нафтаўтрымліваючых накапілася ў арганізацыях АПК. Да 800 тысяч тон. Менавіта яны ў першую чаргу будуць выкарыстоўвацца для прыгатавання вольнага такога незвычайнага паліва. Шмат назбіралася сівушніх адыходаў на спіртзаводах — каля 80 тысяч тон. І яны не будуць без справы валяцца і атручваць жывую прастору. Змешваючы іх з мазутам па названай тэхналогіі, можна атрымліваць эфектыўнае паліва для зернесушылак.

Удзячны напрамак — узнаўляльныя крыніцы энергіі. У НПЦ распрацаваны цэлы шэраг сонечных геліяводанагравальных устаноў для малочнатаварных ферм, майстэрняў і бытавога прызначэння. Гэта вельмі дарэчы пры пацяпленні клімату ў нашай краіне. Геліякалектар — прасцейшы элемент: корпус у выглядзе скрыні, унутры яго ляжыць чорны цеплаабменнік, накіраваны радыятара закрыты шклом. І вось кожны такі элемент дазваляе атрымліваць 400 кВт гадзін энергіі ў выглядзе гарачай вады або паветра. У гэтым годзе плануецца ставіць геліяўстаноўкі на дамах сядзібнага тыпу ў базавай гаспадарцы «Зазер'е». Яны, праўда, будуць не звычайныя, а камбінаваныя, падключаныя да традыцыйнай энергетыкі (электрадублёў, цэнтралізаванае цеплазабеспячэнне). У сярэднім на дом прысідзібнага тыпу патрабуецца 250 кВт гадзін. Падключыўшы сонечную энергію, спажыванне традыцыйнай памяншаецца на 120 кВт.

Можна параўнаць. У аграрным сектары будзе пабудавана 1480 аграгарадкоў. Для іх спатрэбіцца мільён калектараў. І акупяцца яны за 5-6 гадоў, а потым, калі ласка, карытайся сабе бясплатна. Трэба, вядома, улічваць архітэктuru дома, яго размяшчэнне. І на гэты конт у лабараторыі ёсць свае праекты.

Асабліва перспектыўным з'яўляецца выкарыстанне сонечнай энергіі ў перыяд з красавіка па верасень. Створаны геліяпаветранагравальнікі ГПВ-240, якія дазваляюць пры дасушванні сена актыўным ветыляваннем павялічыць прадукцыйнасць тэхналагічнага працэсу ў два разы і нарыхтаваць сухога корму жывёле з утрыманнем кармавых адзінак на 15 працэнтаў больш, чым пры вентыляванні непадагрэтым паветрам. Пры гэтым расход электраэнергіі змяншаецца на 45 працэнтаў.

Геліякалектары апошняга пакалення шырокага ўжывання цікавыя тым, што на іх носіцца новае пакрыццё — шклоэмаль. Яна павышае не толькі эфектыўнасць вырабу, а і доўжыць тэрмін яго службы — да 20 год.

Перспектыўнай крыніцай узнаўляльнай энергіі для Беларусі з'яўляецца натуральны холад. У гэтым пераканаліся вучоныя падчас эксперыментаў і з выкарыстаннем яго прыдумалі малакаахаладжальную ўстаноўку. Яе прымянілі на малочнатаварнай ферме са статкам 200 галоў. За перыяд з кастрычніка па сакавік устаноўка эканоміць 7—12 тыс. кВт энергіі. Па аналагічнай тэхналогіі можна за-

хоўваць гародніну, мяса і іншыя прадукты. Гэты метад павінен знайсці самы шырокі ўжытак. Нездарма ж сяляне ім карысталіся спакон веку.

У Беларусі ў сучасны момант шмат буйных жывёлагадоўчых комплексаў, птушкафабрык. Вытворчыя сцёкі з іх экалагічна небяспечныя. Пры іх перапрацоўцы найменш затратная з існуючых тэхналогій анаэробная. Выкарыстоўваючы яе, можна атрымліваць 60—70 працэнтаў метану і адначасова ператвараць складаныя хімічныя злучэнні ў простыя — каштоўныя арганічныя ўгнаенні, якія лёгка засвойваюцца раслінамі. Такім чынам, анаэробная тэхналогія вырашае наступныя праблемы: агра-тэхнічную, эканамічную, энергетычную і сацыяльную.

Агульная колькасць сцёкаў астранамічная. Анаэробная іх перапрацоўка забяспечыць выхад біягазу ў аб'ёме 450 млн. кубічных метраў у год эквівалентнага 380 тыс. т.у.п.

Вядуцца работы сумесна з нямецкімі фірмамі па ўкараненні біягазавых устаноў. Вучоныя лабараторыі забяспечваюць навуковае суправаджэнне аб'ектаў для іх устаноўкі. Яны разлічваюць не толькі на энергетычную складающую, а і эканамічную. Спрабуюць палепшыць анаэробнае брадэжэнне, шукаюць новыя штамы. Шмат ідзе энергіі на нагрэў субтрата, — ад 50 да 60 градусаў, а хацелася б яе траціць менш.

— Мне карціць звярнуць вось яшчэ на што ўвагу, — загарэўся Васіль Кузьміч, — атрыманне ў нашай лабараторыі свінцу з адыходаў акумулятарных батарэй. Усяго ў Беларусі іх награвашчана больш за два мільёны тон, толькі на прадпрыемствах сельгасвытворчасці іх назбіралася 300 тысяч. У нас у лабараторыі стаіць невялікая вопытная лінія па атрыманні свінцу новымі спосабамі. Традыцыйны, піраметалургічны, шкодны, наш называецца — гідраметалургічны: анод, катод, ванна. Мы займаемся глыбокай перапрацоўкай. Дзякуючы электролізу на катодзе атрымліваем 99 працэнтаў чыстага свінцу. Яго вытворчасць экалагічна бяспечная. Вядзём гэту работу па праграме рэсурсазберажэння. У наступным годзе адкрыем вопытную лінію ў Клічаве. Да яе прывяжам вытворчую — з атрыманага свінцу будзем вырабляць новыя батарэйныя акумулятары. Вельмі сур'ёзнае энергазберагаючае мерапрыемства.

Зазваніў тэлефон. Васіль Васільевіч падняў трубку і, хутка высветліўшы пытанне, па якім звярталіся, паабяцаў яго без праблем вырашыць у бліжэйшыя дні.

— Пазванілі і не прамакнуліся, — працягваючы гутарку, заўсміхаўся Кузьміч. — Якраз на тэму нашай размовы. Любанскія рыбаводы зацікавіліся нашай устаноўкай. Хочучь прыдбаць. Вялікай складанасці яна не ўяўляе, аднак эфект ад яе немалы. Зімой на вадаёмах рыба задыхаецца ад недахопу кіслароду. Мы ставім у рыбгасах на лёд азратары — ветраўстаноўкі. Зімой яны абагачаюць вадку кіслародам, а летам святлом, якое самі ж і выпрацоўваюць, заманьваюць насякомых і знішчаюць іх, забяспечваючы такім чынам рыбу дадатковым кормам. Зрэшты, энергія ветру здольна на значна большае, і мы настойліва шукаем, як яе запрэгчы, каб свае электраветракі былі не горш за галандскія, нямецкія, фінскія. Рашэнне, мяркуючы па багаці напрацовак, павінна вось-вось з'явіцца.

— Задумак шмат, — падсумоўвае Васіль Васільевіч. — Работа наша цікавая і вельмі патрэбная. Іншы раз да таго захапляе, на ўсё забываеш, адным жывеш — хутчэй бы ажыццявіць задуманае. Яно, як прывід, увесь час перад вачыма. Куды б ні пайшоў, чым бы ні займаўся — нагадвае, падганяе: не траць дарэмна часу, варушыся, варушыся...

Кампактна ўпісваецца ў структуру НППЦ эксперыментальны завод, калектыву якога вельмі даспадобы, што яго бліжэйшыя суседзі — свае людзі: у адным будынку вучоныя ідэі «вырошчваюць», з другога — канструктары сабе іх бяруць і ў чарцяжах увасабляюць. Асобныя з іх, калі ўзнікае вострая патрэба, у лепшым выглядзе «з пылу, з жару» перадаюцца прамой наводкай на вытворчасць, гэта значыць — эксперыментальнаму заводу. Такое суседства шмат значыць — узаемаабагачае і

творча актывізуе. Завадчане ўжо звыкліся амаль кожны дзень у час абедзеннага перапынку бачыць у сваі цэхах канструктараў з вучонымі. А як жа інакш, ім жа на свае вочы хочацца пераканацца, як рэалізуюцца іх светлых галоў тварэнні. Ды і пад чужы заказ яшчэ завод працуе. І яно таксама цікавіць і карысьць прыносіць, заядласці ў рабоце надае.

Заводскі двор, а ён не такі ўжо і маленькі, заняты новенькай тэхнікай, як кажучь, толькі што з-пад малатка, гатовай для адпраўкі па прызначэнні. Дырэктар, Аляксандр Блізнюк, круціўся каля прыгожа выштукаванай машыны, якую яшчэ не даводзілася сустрэкаць на нашых палетках. Заўважыўшы мяне, Аляксандр Сяргеевіч, якога я ўжо ведаў, патлумачыў:

— Гэту машыну мы выпусцілі ў рамках Саюзнай праграмы па дакументацыі фірмы «Рассельмаш». Называецца — «Самаходны абарачальнік лент ільну». Звярніце ўвагу, якое зручнае месца для машыніста. Пярэдняя панарама перад ім, як на далоні, і адчуваць сябе будзе свабодна, што той прынец на троне — нічога яму не перашкаджае. Першы вопытны ўзор. Адпраўляецца на выпрабаванні ў Дубровенскі раён. Нам неаб'явава, як пакажа сябе ў рабоце. Душу, лічы, уклалі. Вабна глядзіцца, праўда? Хочацца, каб і працай сваёй захапляла... Ну, а калі вузел які падвядзе, даводзіць, дапрацоўваць будзем. Такі ўжо наш лёс.

Звяртаю ўвагу на агрэгат, які вельмі ўжо разлэгся і многа месца займае, не палетак жа яму тут. І не ўтрымліваюся ад захаплення. Не кустарная работа, па ўсім бачна. Не абы-як скляпана, а зроблена з густам і дасціпнасцю, па вышэйшым рангу якасці.

Аляксандр Сяргеевіч, нібы ўлавіўшы мой настрой, гаворыць:

— Правяраем агрэгат на поўную гатоўнасць. Будзе выкарыстоўвацца для мінімальнай апрацоўкі глебы. Можна выконваць чатыры аперацыі адначасова.

Паказаў мне Блізнюк дажджавы ўстаноўкі для паліву траў і гародніны, станкі для ўтрымання свінаматак пасля апаросу і многа чаго яшчэ, што будзе запатрабавана і абавязкова знойдзе збыт.

Вытворчасць унікальная. Цэнтр вырашае, каму аддаць дакументацыю для серыйнай вытворчасці, хто найболей для гэтага падрыхтаваны, а задача эксперыментальнага завода зрабіць вопытны ўзор. Дзякуючы гэтаму заводу безліч машын атрымалі пуцёўку ў жыццё.

Не прайшло і года, як узначаліў прадпрыемства Аляксандр Сяргеевіч, а на ім ужо ідзе поўным ходам рэканструкцыя, зарабілі на гэта грошы. Яны вялікай рызыкі каштавалі. Дырэктар у першыя дні свайго кіраўніцтва сутыкнуўся з самай вострай праблемай — абаротных сродкаў не тое, што не хапае, іх наогул — няма. Даў добрага прачуханца галаве, каб не ленавалася думаць, і сеў за разлікі. Зрабіў іх, аднак ступень рызыкі заставалася велізарнай. І ўсё ж не збаяўся, пайшоў на крайнюю меру: або пан, або прапаў.

Месяц заставаўся да канца года і замест таго, каб выконваць заказ, выкарыстаў сродкі, выдзеленыя на яго, для выпуску тэхнікі веснавога прызначэння. Тры месяцы былі у яго, каб паспець. Працавалі не пакладаючы рук, у дзве змены, суботу прыхоплівалі. І паспелі-такі да веснавых палявых работ — выпусцілі пад іх цэлы набор дэфіцытнай тэхнікі. Яе імгненна раскуплялі. Грошы пацяклі ракой. Які гэта быў для душы трыумф, не перадаць.

І з заданнем, якое адклалі, вельмі годна справіліся. Дажджавыя ўстаноўкі для паліву траў і гародніны заказчыкі атрымалі акурат у тэрмін — для іх сезон толькі пачынаўся.

— Вытворчыя памяшканні хутка цяжка будзе пазнаць, — расказвае Блізнюк. — Мяняем і ўшчыльняем вокны, дзверы на еўрапейскі манер, каб не даймалі халады і шанавалася энергія на ацяпленне, што вельмі сёння актуальна. Разам з тым і эстэтычна яны будуць радаваць. Рамонт ідзе капітальны: грукаем, стругаем, шпаклюем, фарбуем... Помніце ў Тупалева: «Непрыгожы самалёт не паляціць». Паколькі мы ставім перад сабой мэту ствараць высакаякасную, канкурэнтаздольную сельгастэхніку, то і культура вытворчасці павінна быць на вышыні. Калі

чалавек працуе ў цэху, які, мякка кажучы, мае нехайны выгляд, то, як бы ён ні стараўся, але рэалізуе сябе не да канца — настрой не той.

Стварыўшы належныя ўмовы для працы, адразу прыступім да мадэрнізацыі абсталявання. Мы ўжо вызначыліся, правялі тэндэр і ведаем, хто нам будзе пастаўляць станкі, якія задавальняюць нас па ўсіх параметрах і адпавядаюць сусветным аналагам. Мы хочам стаць, і не хаваем гэтага, лідэрам у выпуску самых сучасных вопытных узораў сельгастэхнікі. Аднак будзем увасабляць не толькі распрацоўкі вучоных НППЦ, а і ажыццяўляць самастойную тэхнічную палітыку — працаваць пад заказ. І такім чынам церабіць шлях да прагрэсу.

Як ніколі, узрастае роль палігона навукова-практычнага цэнтра ў Ждановічах, бо цяпер сюды разнастайнай эксперыментальнай і вопытнай тэхнікі паступае з заводаў, як з рога дастатку — толькі паспявай яе ў «людзі выводзіць». Адзінкавыя ўзоры сельгасмашын упершыню заяўляюць аб сабе на спецыяльна для іх падрыхтаваных аграфонах. Адна паказвае свае магчымасці на глебападрыхтоўцы, другая — на сяўбе, астатнія, кожнай сваё, праяўляюць сябе на доглядзе культур, уборцы збожжавых, траў, карняплодаў. Выпрабаванні для агрэгатаў не з лёгкіх. Яны павінны паказаць, усебакова раскрыць на іх свае тэхнічныя магчымасці, даказаць жыццёвасць канструкцыі. Пры высвятленні ў рабочых органах агрэгатаў якіх-небудзь недакладнасцей, хібаў яны ўхіляюцца высокакваліфікаванымі спецыялістамі на вытворчым участку. Пасля даводкі вузлоў і механізмаў — зноў выпрабаванні. І так да таго часу, пакуль тэхніка не пачне працаваць з сінхроннай дакладнасцю, без адзінага агрэха ў рабоце. Як толькі такі дзень надыходзіць, ёй выпісваюцца правы на серыйную вытворчасць і яна атрымлівае блаславенне спецыялістаў, якія няньчыліся з ёй, на доўгае жыццё.

Нямала сёння выпускаецца агрэгатаў, разлічаных на сучасныя энерганасычаныя трактары. Палігон не адчувае ў іх недахопу, і таму выпрабаванні праходзяць у поўнай адпаведнасці патрэб магчымасцям.

Дырэктар палігона Станіслаў Зубрыцкі ахвотна знаёміць са сваёй гаспадаркай. Заходзім у цэх, дзе стаіць шмат разнастайнай тэхнікі, якая прыехала на выпрабаванні. Станіслаў Іванавіч расказвае, для якіх мэт той або іншы агрэгат прызначаецца. Асаблівае захапленне ў яго выклікае — АППА 6. У яго шырыня захопу шэсць метраў, і яшчэ ён адметны тым, што ажыццяўляе перадпасяўную глебапрацоўку і высеў за адзін праход.

Спыняемся каля сямікорпуснага плуга. Выглядае волатам, але ж і здольнасці ў яго не абы-якія — 2,8 метра шырынёй у яго ворыўны прагон. Можа працаваць з аднолькавым поспехам на якіх хочаш глебах.

— Добры плуг, — выказвае задавальненне Зубрыцкі. — А нам хочацца зрабіць яго яшчэ лепшым. Мадэрнізацыю задумалі. Іншы раз мы і такое сабе дазваляем. Замест гідрапнеўмааховы ставім на плуг пнеўмаахову. Яе перавагі над папярэдняй у тым, што ў сістэме не выкарыстоўваецца масла, а толькі паветра. Часта адбываецца парыў шлангаў і вадкасць, выцякаючы з іх і цыліндраў, забруджвае глебу. А пры пнеўмаахове гэтага не адбывецца, бо паветра, як вядома, ніякай экалагічнай небяспекі не ўяўляе. Ёсць тут і эканамічны эфект. Адмовіўшыся ад ужывання масла, мы тым самым нямала яго эканомім. І яшчэ выйгрыш вось у чым. Як толькі плуг сустракаецца з перашкодай — найчасцей гэта камень, рабочы орган на гэта рэагуе намнога хутчэй, бо цыркуляцыя паветра з аднаго цыліндра ў другі значна «спрытнейшая» ў параўнанні з маслам. Памяняем таксама і канструкцыю далучэння пнеўмацыліндра, што дазволіць пачынаць нагрэўку на корпус і раму — яны стануць больш устойлівыя.

Сапраўдныя мудратворцы на палігоне працуюць, — разважаў я сам-насам, пакідаючы з галоўным «экскурсаводам» цэх. Здавалася б, вучоная настолькі ўжо ўдасканалілі плуг, што — камар носа не падточыць. І тут, на табе — такое важнае рашэнне па яго паляпшэнні знойдзена. Не, з такімі хлопцамі-воямі не прападзеш! Такія жару-пытлю любому падкінуць, каб тэхнічнае пераўзбраенне сельскай гаспадаркі не на словах адбывалася, а на справе.

Цэнтр падраздзялення НПЦ якраз і знаходзіцца на гэтым самым месцы, дзе і мы. Яно спадчыннае, што тое радавое гняздо для палігонаўцаў. Галоўны вытворчы корпус у 50-х гадах мінулага стагоддзя належаў Ждановіцкай МТС і службы ёй у якасці механічнай майстэрні. Цяпер ад будынка адны сцены засталіся, іх не кранулі будаўнікі, бо ўпэўнена захоўваюць былую моц і трываласць і вельмі дарагія як памяць. На старыя мury лягуць свежыя цагліны і надзейна звязуць мінулае з сучасным. Тое ж адбудзецца і з суседнім корпусам, таксама старажылам. Сцены вырастуць, над імі ўзнясецца сучасны прыгожы дах. Да старых карпусоў далучацца два новыя і іх нельга будзе адрозніць. Усе будынкі разам складуць заводзік. І тады вытворчы калектыў зможа не толькі вопытную тэхніку рыхтаваць да серыйнай вытворчасці, а і арганізаваць выпуск сваёй, што сёння набывае выключнае значэнне, якая не будзе ўступаць па сваіх характарыстыках аналагічнай замежнай. Недахопу ў высокакласных спецыялістах няма. Галоўнае цяпер не памыліцца ў выбары абсталявання. Грошы навукова-практычны цэнтр выдзяляе з такім разлікам, каб яно было самым сучасным, здольным забяспечыць высокую прадукцыйнасць і якасць. Гэтае пытанне на асабістым кантролі ў генеральнага дырэктара цэнтра.

— Нам добра знаёма абсталяванне плазменнай рэзкі трактарнага завода, — значае Станіслаў Іванавіч, — але нам парэкамендавалі — нямецкай фірмы «Трыумф». Акрамя таго, плануем набыць станкі з лічбавым праграмным кіраваннем — лістагінаныя і штампавальныя. Вывучаем як замежны, так і айчынны вопыт. Станкі фрэзернай групы і вертыкальна-апрацоўваючыя прыдбаем у Беларусі, ведаем, на якіх заводах іх вырабляюць. Яны нас па ўсіх пазіцыях поўнасю задавальняюць. А вось зварачнае абсталяванне «знайшлі» ў Санкт-Пецярбургу.

Мы стараемся як мага хутчэй запусціць наш завод і ўжо ведаем, што будзем на ім выпускаць. У першую чаргу — зернесушыльныя комплексы, бо вельмі не хапае іх сёння рэспубліцы. У нашых вучоных ёсць на гэты конт вельмі цікавыя прапановы. У праекце — выраб цеплагенератараў. Вялікая заслуга нашага НПЦ, што ён доўга і настойліва працуе па іх удасканаленні і ўжо з'яўляюцца, не пабаюся гэтага слова, шэдэўры. Многа чаго яшчэ ў планах. Гавораць: цяжка загадваць наперад. Мы ж з гэтым катэгарычна не згодны, бо ў нас ёсць усе падставы, каб не памыляцца ў сваіх магчымасцях.

Цудоўна сказана! І няхай гэта гучыць рэфрэнам для ўсяго калектыву Навукова-практычнага цэнтра НАН Беларусі па механізацыі сельскай гаспадаркі. Яго высокі ўзровень распрацовак пацвярджаецца шматлікімі ўзнагародамі і дыпламамі міжнародных і рэспубліканскіх выставак сельгастэхнікі, самім жыццём ухвалена. Здольнасць калектыву ствараць высокаэфектыўныя машыны і тэхналогіі, высокі творчы патэнцыял вучоных прарочаць вялікае, эпахальнае будучае аграінжынернай навуцы.

«СЛЕДСТВА ПРАЦЯГВАЕЦЦА...»

(аб творчасці Мікалая Чаргінца)

Перакананы і заўсёды прытрымліваюся думкі, што падставамі для сур’ёзнага аналізу творчасці пісьменніка або для разгляду якога-небудзь аднаго твора павінны быць найперш захапленне, цікавасць і жаданне паразважаць над тымі думкамі, вобразамі і ўчынкамі, на якіх мы засяродзіліся ў кнізе. Мы можам адштурхнуцца ад прачытанага і выйсці ў шырокі свет, акунуцца ў яго зладзённасць, а яшчэ можам апынуцца ў глыбіні сваёй душы, сваіх перажыванняў. У абодвух выпадках твор **працуе**. Гэты феномен сустракаецца не часта.

Дарэчы, захапленне, цікавасць і зачараванне могуць аказацца падманлівымі. Кожны чытач зведаў на сабе гэты дзіўны феномен эмацыянальнага рэзанансу — перажыванне светлай радасці ад кнігі, а потым... зоркі мянялі сваю канфігурацыю, за серадай наступаў чацвер, спыняўся дождж, і кніга, якая захапляла ўчора, выклікала сум і абьякавасць.

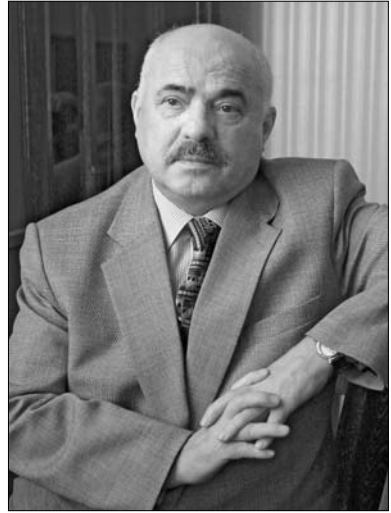
Дэтэктыўныя раманы М. Чаргінца мне былі вядомы раней, яшчэ да знаёмства з «Ілотамі вар’яцтва» і «Тайнай Авальнага кабінета». З гэтых твораў і пачалося тое самае захапленне і жаданне аналізаваць. У беларускай літаратуры савецкага перыяду, як і ва ўсёй савецкай літаратуры, дэтэктыўны жанр развіты быў не проста слаба, але і неяк ненармальна. І не таму, што ў савецкім грамадстве не ўчыняліся злчынствы або не было каго рабаваць, а таму, што такой была негалосная ідэалагічная ўстаноўка. Умела абыгрываліся тэмы грамадзянскай вайны і рэвалюцыі з самахвярнай барацьбой з тымі, хто і ў 1920-я, і ў 1930-я гады супраціўляўся крываваму шляху ў светлую будучыню. А потым Вялікая Айчынная вайна як частка Другой сусветнай вайны спарадзіла тэму разведчыкаў, партызан і шпіёнаў.

Галоўнае заключалася ў тым, што злчынцы, шпана, бандыты і рабаўнікі афіцыйна былі абвешчаны «сацыяльна блізкімі». Яно па праўдзе так і было. Ленінскі лозунг «рабуі нарабаванае» ў першую чаргу праводзілі ў жыццё «палымяныя рэвалюцыянеры», а народ заўсёды вучыцца і ва ўсім пераймае «вярхі». І калі пра гэтыя сацыяльныя сувязі дзе-нідзе згадвалася, то ўслых гаварыць пра іх, ды яшчэ ў літаратурных творах разгортваць... магло каштаваць сабе даражэй у палітычным сэнсе, — гэта вельмі добра разумелі партыйныя ідэолагі.

З прычыны слабасці савецкага дэтэктыва і яго жанравай своеасаблівасці сёння даволі цяжка карыстацца літаратурнымі матэрыяламі таго часу ў спецкурсе «Прыгодніцкая, дэтэктыўная і навукова-фантастычная літаратура ў сацыяльна-культурным кантэксце ХХ стагоддзя», які выкладаецца ў Беларускам дзяржаўным універсітэце культуры і мастацтваў. Першыя раманы М. Чаргінца хораша ўкладваюцца ў спецкурс як варыянты «міліцэйскага рамана» (па аналогіі з заходнім «паліцэйскім раманам»). Яны не «крутыя», у іх няма мардабойства, страляніны, пагоні, збойстваў праз кожныя тры-чатыры старонкі, ды і ў сюжэтах не мільгаецца лічбы ў мільёны долараў, а ўспамінаюцца старыя добрыя і вельмі важкія савецкія рублі.

У апошнія гады наогул намеціўся пад’ём беларускага дэтэктыва, дарэчы, як і рускага. Такое ж назіраецца і ў навуковай фантастыцы, і ў фэнтэзі. Пакідаючы па-за ўвагай падрабязнасці аналізу, патрэбна зазначыць, што сёння ў цэлым і рус-

кі, і беларускі дэтэктыў, і навуковая фантастыка з фэнтэзі ўяўляюцца не літаратурнымі, а незвычайнымі культуралагічнымі феноменамі. Гэта значыць **звышлітаратурнымі**. Выяўляецца гэта ў бязлітаснасці аналітычна-мастацкіх канструкцый, смеласці думкі і ва ўменні непахісна даводзіць гэту думку да фіналу. Сем дзесяткаў гадоў савецкага часу праламляюцца надзвычай своеасабліва. Здаецца, што нашым пісьменнікам зусім супрацьпаказана ліберальная паліткарэктнасць у адлюстраванні свету. Гэту з'яву можна лічыць знакавай, культуралагічна абнадзейлівай. Такое ўсяляе ўпэўненасць у нашай будучыні, хоць яна і не можа быць толькі «цудоўнай», як некалі наіўна марылі пра будучыню паэты. Яна таксама будзе напоўнена барацьбой і запатрабуе ад наступных пакаленняў вялікай мужнасці.

Вядучым матывам і рухаючымі сіламі ў дэтэктыве з'яўляюцца грошы. Дадатковы спіс: адвечныя страсці, любоўная рэўнасць, тайны і загадкі, службовыя інтрыгі, якія пераходзяць у забойства няўгоднага калегі па службе або начальніка, калі той замінае, і многія іншыя «акалічнасці», у тым ліку і забойствы па п'янцы або па неасцярожнасці, якія потым утойваюцца, — усё гэта звязанае з галоўным або выпадковае. Такія і многія іншыя сюжэтныя хады прысутнічаюць у сусветнай літаратуры з самага пачатку. Яшчэ неандэртальцы кралі адзін у аднаго каменныя сякеры.

Забаўна глядзяцца сумы грошай у ранніх дэтэктывах М. Чаргінца. У цыкле «Служба дні і ночы» (апovesць «Апошні прыезд») злачынцы выкрадаюць з гадзіннікавага завода (дарэчы, Мінскага гадзіннікавага завода) дэталі коштам у 10—20 капеек... Капеечныя дэталькі... Праўда, кралі іх дзесяткамі тысяч, збывалі і ў выніку атрымлівалі магчымасць купляць аўтамабілі (да прыкладу, «Волга» каштавала каля 15 тысяч рублёў, а залатыя пярсцёнкі, бранзалеты, у тым ліку і з брыльянтамі, — некалькі соцен рублёў).

Злодзеяў выкрываюць выпадкова. Недарэчнасць, якая здарылася, на самай справе эфектна выглядае і ў літаратуры (тады гавораць пра лёс, карму), і ў жыцці (зноў гавораць пра тое самае). І вось ідзе руцінная міліцэйская работа: фіксацыя злачынства, узяцце «на кантроль», збор доказаў, следства, вызначэнне падазроных, збор інфармацыі, сачэнне, арышт, допыты і, нарэшце, прызнанне. Далей — суд і «тэрмін»...

Праца гэтая хоць і нудная, але, каб пісаць сапраўды добрыя дэтэктывы, а не псіхалагічныя раманы на манер А. Крысці, яе патрэбна ведаць. Ды кожную работу можна вывучыць толькі знутры, займаючыся ёю, а не назіраючы збоку падчас якой-небудзь «творчай камандзіроўкі». Ва ўсякім разе некаторыя савецкія пісьменнікі такім чынам пазнавалі жыццё простага савецкага чалавека.

Біяграфічны службовы шлях М. Чаргінца сутнасна адметны і ў многім вызначальны: аператыўны ўпаўнаважаны (на дэтэктыўна-міліцэйска-крымінальным жаргоне — проста «опер»), начальнік раённага аддзела горада Мінска, намеснік начальніка ўпраўлення ўнутраных спраў горада Мінска, начальнік упраўлення крымінальнага вышуку Міністэрства ўнутраных спраў рэспублікі...

Дарэчы, гэты пералік пасад, якія займаў пісьменнік падчас яго службы, у значнай меры паўплываў на стылістыку і мастацкія характарыстыкі раманаў. Усё гэта адразу змушае задумацца над эстэтычнымі і мастацкімі асаблівасцямі жанру. На самай справе... эстэтыка забойства адным чалавекам другога (а падобных забойстваў у рамане можа быць некалькі), аграбленне, да прыкладу, банка або якой-небудзь бабулі — працэнтшчыцы-пенсіянеркі... Ды і ўвогуле «эстэтыка» парушэння ўсялякіх законаў, галоўны з якіх і самы каштоўны для меркантиль-

нага чалавека — парушэнне закону ўласнасці... Згубіў я капеечку, укралі капеечку, — спявае юродзівы ў А. Пушкіна. А калі банкір у дэтэктыве заспявае: згубіў дваццаць мільёнаў з прычыны крадзяжу, нападения... Якая тут **эстэтыка**, гэтак званая навука аб прыгожым? Дзе прыгожае, там і пачварнае — на другім баку.

Работнік міліцыі мае справу са злачынцам сам-насам. Тут месца здарэння (займацца, аграбленне), тут і сам злачынца, як правіла, асоба агідная. Гэта рамантыкі ўвялі ў літаратуру вобраз «высакароднага разбойніка», прыгажуня, з агністым позіркам, модна апранутага.

Ды справа ў тым, што оперупаўнаважаны павінен умець складаць апісанне і месца здарэння, і позы трупа, адзначыць наяўнасць тых або іншых доказаў. Ён жа павінен рабіць і іншыя запісы, справаздачы... Ды свайму начальніку патрэбна пісаць, як і належыць, «свае» паперы і справаздачы... Вось гэтым і даводзілася займацца М. Чаргінцу ва ўсіх яго службовых іпастасях. Ад гэтага і некаторая працякальнасць апісанняў, стрыманасць, сухаватасць. Цікава тое, што пры псіхалагічнай дакладнасці адлюстравання вобразаў міліцыянераў-вышукнікоў вобразы злачынцаў у яго атрымаліся больш выразнымі.

Тут варта адзначыць адну **дэталю**. Калі паставіць побач злачынцаў Мельнікава («Апошні прыезд»), Носава («Аднойчы ў сакавіку») і Клаўдзіна («За секунду да выстралу»), то выяўляецца падабенства. У кожнага драпежныя, злосныя, агрэсіўныя рысы праявіліся яшчэ ў юнацтве. Тут жа зайздасць, задзірлівасць і сквапнасць. Напачатку гэтыя якасці былі як бы невыразнымі, быццам бы інстынктыўнымі... Фігурант будучых крымінальных спраў то шапку здзярэ з галавы (год дваццаць пяць назад у Мінску было проста небяспечна хадзіць у добрай шапцы зімой), то адарве ці пакарабаціць у тэлефоне-аўтамаце трубку). Гэтак «забаўляліся» недавыхаваныя падлеткі... Пісьменнік дакладна выбудовае логіку развіцця падобных характараў. На самай справе, калі ў юнацтве Носаў з хаўруснікам у п'яным стане забіваюць на смерць у двары ката, а потым крывёй бедалагі ў пад'ездзе на сцяне выводзяць імя дзяўчыны, якая да іх не выйшла, і наогул пад'езд запэцкаваюць, — псіхалагічна тут усё зразумела. Пытанне толькі ў часе: калі **гэта** бомба выбухне, калі спрацуе зарад дзікай агрэсіўнасці. Носава тады наважваліся здаць у калонію, аднак бацькі ўпрацілі пакінуць яго ў школе. А потым гадоў праз дзесяць гэты Носаў забівае жонку і яе сваячку з-за грошай. Выкрыты, ён кідаецца па прыгарадзе Мінска, асабліва не панікуе, адмыслова і злосна ўчыняе новыя злачынствы... Інакш кажучы, паводзіць сябе, як драпежны і дужы звер. Ні пакаяння, ні спагады ён не ведае.

У рамане «Аднойчы ў сакавіку» знаходзім вытанчаную, быццам бы натуральна вытлумачальную літаратурную алюзію. Так, Носаў, забіўшы жанчыну, раптам убачыў праз акно, што ў пад'езд увайшлі яго жонка і цешча. Па сутнасці ён аказаўся ў становішчы Раскольнікава, які стаяў за дзвярыма старой праэнтшчыцы, ужо забітай ім, калі ў кватэру грукаліся і тузалі за званок... Пасля таго, як цешча паднялася ў сваю кватэру (яна жыла паверхам вышэй), Носаў упускае жонку і забівае яе гантэллю. Жонка ж можа стаць сведкай! Ён ніяк не дапускаў, што жонка нечакана з'явіцца дома.

Па-рознаму можна ўспрымаць гэты прыём. Параўнанні, перанесеныя на сюжэтныя сітуацыі з твораў вялікай класікі, не толькі сведчаць пра добры густ аўтара, але і пра яго мастацкую дасканаласць. Менавіта дасканаласці і добрага густу цяпер так не стае літаратуры. Гэты прыём «літаратурнай цытаты» можна вытлумачыць і інакш: аўтар будзе свой дом і для яго аздаблення выкарыстоўвае асобныя «гатовыя дэталі», якія ён можа і некалькі перайначыць... «Мастацкая цытата» толькі павышае эстэтычную значнасць твора, як бы ўключае яго ў Вялікую Традыцыю.

Менавіта гэтак успрымаецца з'яўленне мёртвага Адамса ў рамане «Лоты вар'яцтва». Увогуле «замагільны свет» і сувязь з ім маюць сапраўды вялікую і багатую традыцыю. У свет мёртвых робяць экскурсіі з зусім суб'ектыўнымі мэтамі такія героі антычнай міфалогіі, як Адысей, Арфей, Геракл, Тэсей, Эней... У эпоху сярэднявечча і Адраджэння, калі панавала хрысціянская міфалогія, свет быў падзелены на дзве паловы — на Рай і Пекла, куды і траплялі душы ў адпаведнасці з

паводзінамі ў перыяд зямнога жыцця. Усё гэта ўспрымалася тады як нешта натуральнае і само сабой зразумелае, бо засноўвалася на маралі, паняццях Добра і Зла, на злачынстве і пакаранні ці проста адплаце. Адпаведная кара належала нават за прыстойныя паводзіны жывых у зямным свеце.

У гэту цалкам вывераную этычную схему ўмяшаліся паэты эпохі Асветніцтва, найперш сентыменталісты Д. Томсан, Т. Грэй і Э. Юнг (Англія), якія пачалі складаць гімны могільнікам і смерці. Дарэчы, у іх гэта ішло ад празмернага неўспрыняцця буржуазнай цывілізацыі. А потым была нейкая скажоная эстэтыка нямецкіх рамантыкаў, якія стварылі абсалютна дзікія сюжэты, па-сапраўднаму жахлівыя і ашаламляльна антыэстэтычныя. Мерцвякі ў іх прызвычаліся пакідаць свае магілы і з'яўляцца, каб забраць сваіх каханых і павезці іх у «цесныя хаты». Гэтай тэматыкай захапіўся і В. Жукоўскі, які часткова пераклаў, а часткова перарабіў баладу Г.-А. Бюргера «Ленора» ў «Людмілу», потым «Замак Смальгольм» (балада В. Скота) і, урэшце, знакаміты «Начны аглед» (верш аўстрыйскага паэта І.-Х. фон Цэдліца). Праўда, дзеля справядлівасці варта адзначыць, што «Людміла» В. Жукоўскага, як гаворыцца, сама напросілася... «З мілым разам — усюды рай; з мілым пасобку — і ў райскім краі жыццё бязрадаснае». Вось мілы і з'явіўся за ёю... Балада так і заканчваецца: «Смертных вокліч неразумны; Цар Усавышні правасудны; Твой стогн пачуў Тварэц; Твой час прабіў, настаў канец». Дарэчы, тут можна сказаць і пра матыў неасцярожна выказанага моцнага жадання: дрэнныя думкі збываюцца часцей, чым добрыя.

У рэчышчы гэтай традыцыі ў рамане М. Чаргінца «Ілоты вар'яцтва» адбываецца з'яўленне мёртвага амерыканскага разведчыка Адамса да свайго сябра і калегі Эдварда Гелана. Пісьменнік слухна адзначае антыэстэтызм, аднак высакародная мэта прыходаў Адамса выклікае захапленне вынаходлівасцю і глыбінёй вобразна-філасофскага мыслення аўтара. Адамс гаворыць не ад свайго імя, а як пасланец «іншага свету», іншага вымярэння, куды трапляюць чалавечыя душы пасля смерці цела. І мэта такіх з'яўленняў-прыходаў скіраваць Гелана на барацьбу за чалавецтва. З мэтымі агрэсіўнымі і злоснымі намерамі цывілізацыя планеты Лукшэйм збіраецца зрабіць напад на свет людзей, у цэлым на планету Зямля.

Некага можа адштурхнуць такая павышаная ацэнка ўвядзення М. Чаргінцом у раман мерцвяка (здані, прывіду), тым больш што гэтыя персанажы рэдка прыходзяць з добром. Яны часцей прадказваюць таму, да каго з'яўляюцца, непрыемнасці, галоўная з якіх — хуткі скон. Тут жа наадварот: Адамс выступае веснікам сіл «іншага свету», якія зацікаўлены ў захаванні на планеце Зямля і жыцця, і чалавецтва. Адбываецца пастаянны працэс «абмену душ» — з «гэтага свету» душа трапляе на «той свет», дзе праходзіць пэўны шлях, а потым зноў вяртаецца на Зямлю, у «гэты свет», і сёе-тое з мінулых жыццяў у якасці невыразнай праграмы выяўляецца зноў. У агульным тут назіраюцца варыяцыі на матывы будысцкай міфалогіі. Жонка Адамса, якая здрадзіла мужу з Геланам, была яго жонкай 950 гадоў назад, і цяпер штосьці ў абаіх у самай глыбіні засталася, і гэта прывяло іх да ўзаемапрыцягнення. Пра тое Адамс даведаўся, калі апынуўся ў «свеце мёртвых», і не праявіў асаблівай рэўнасці, аднак поўнасцю пазбегнуць гэтай эмоцыі не можа нават у сваім новым стане. Тут ужо тое, што называецца «псіхалогіяй».

Са знішчэннем «верхняга свету» гіне і «ніжні». Думка моцная. Наш свет у фізічна-фізіялагічных (біялагічных) адносінах, у сацыяльна-эканамічных і культурных зрэзах настолькі складаны, што патрэбна быць як мага больш уважлівымі да новых гіпотэз і думак. Паэты і мастакі часта з'яўляюцца празорцамі, ды, як правіла, не падазраюць пра гэта.

Дарэчы, праз выкарыстанне гіпотэзы інкарнацыі (гэта значыць перараджэння, перасялення душы ў другое цела) можна лагічна бездакорна вытлумачыць прычыну ранняй (прыроджанай) агрэсіўнасці і злоснасці, пра якія гаварылася пры аналізе вобраза злачынцы ў дэтэктывах М. Чаргінца. Такім чынам тлумачацца і на дзіва злосныя (шалёныя ў лютасці, агрэсіўныя) хатнія жывёлы, асабліва сабакі. Логіка тут простая: злосная і агрэсіўная душа «перасяляецца»

пасля смерці свайго «носьбіта-цела» ў цела жывёлы, дзе і праводзіць тэрмін жыцця гэтай жывёлы. Тут можа быць і жаба, і мыш-палёўка, і воўк або тыгр... А потым, калі душа вяртаецца зноў у цела чалавека, даюць аб сабе знаць навыкі ваўка... Нездарма будысты налічваюць каля сямісот перараджэнняў, пакуль чалавек, яго душа не пазбавяцца звычак, звязаных з барацьбой за існаванне ў многіх яе формах. А як пазбавіцца агрэсіўнасці? Ведаць, што гэта грэх, што гэта дрэнна, што гэта непазбежна будзе пакарана, — і тады з немалымі намаганнямі змагацца з д'яблам злосці, перамагаць яго і атрымліваць больш высокае ўвасабленне. Дарэмна адмовіліся раннія хрысціяне ад гэтай методыкі, не прызнаюць яе і матэрыялісты (рацыяналісты). А якія ж у ёй змяшчаюцца магчымасці і маральна-выхаваўчае багацце!

Мікалай Чаргінец нічога не кажа пра гэта, ды ён і не павінен у раманах гаварыць **пра ўсё**. Пісьменнік робіць больш важнае: падштурхоўвае да роздуму.

А гэта ўжо — **узровень!**

Пасля пераходу ад аналізу «міліцэйскіх раманаў» да фантастыкі вернемся зноў да дэтэктыва, да пары «злачынец — сышчык». Зразумела, у дэтэктыве заўсёды прысутнічае ахвяра. Цікава, але сучасную заходнюю ліберальную крыміналістыку ахвяра як такая амаль не цікавіць. Значна важней і грамадскай думцы, і чыноўнікам ад юрыспрудэнцыі клапаціцца пра правы злачынцы. Ім будуецца ўсё больш камфартабельныя турмы, нешта паміж добрым гатэлем, інтэрнатам закрытай навучальнай установы і проста камунальнай кватэрай.

Праўда, тут, магчыма, дзейнічае сацыяльна-псіхалагічны «адкат»... Як вядома, на пачатку XIX стагоддзя ў Англіі і Францыі крымінальныя законы вызначаліся вялікай жорсткасцю і лютасцю, да прыкладу, за крадзеж трох булачак чалавек адпраўляўся на катаргу гадоў на сем. А калі крадзеж быў большым, маглі і павесіць. І вешалі. Пра адзін такі выпадак расказвае Ч. Дзікенс у рамане «Барнабі Радж». Дарэчы, выпадак, выкарыстаны ў рамане, рэальны. Жанчыну з дзіцём, якая паміралла з голада (муж служыў у каралеўскім марскім флоце), злавлілі на спробе крадзежу куска палатна... Жанчына была павешана. Такія законы захоўваліся і ў XIX стагоддзі; так, Вотрэн, персанаж Бальзака, упершыню трапіў на катаргу за падробку дзелавой паперы. А потым пайшлі «турэмныя універсітэты». Падобны лёс у Жана Вальжана з рамана В. Гюго «Адвержаныя».

«Ахвярамі» (двукоссе тут наўрад ці да месца) у раманах М. Чаргінца з'яўляюцца часта дзяржаўныя прадпрыемствы. Крадуць дэталі на Мінскім гадзіннікавым заводзе, «бюрыць» сейфы на заводах у перыяд выдачы заробтнай платы, робяць налёты на ашчадныя касы, зразумела, учыняюцца і кватэрныя крадзежы. Палое на дзяўчат Клаўдзін («За секунду да выстралу»).

Галоўным арганізатарам або каардынатарам крадзежоў і збыту гадзіннікавых дэталей у рамане «Апошні прыезд» з'яўляецца Саідаў (сапраўднае прозвішча Абдураімаў)... На выручаныя грошы ён скупляе залатыя вырабы, па сутнасці збірае скарб. Час ад часу ён адчувае поўную бяссэнсавасць такога занятку. Сказваюцца ўзрост, адзінота: ні хаты, ні сям'і... **Навошта ўсё гэта патрэбна?** Такое пытанне перыядычна пачынае яго мучыць, але спыніцца ён не можа. Заканчваецца тым, што падчас «справы» затрымліваюцца яго хаўруснікі, а потым арыштоўваюць і яго самога. І вось тут узнікае тэма сэнсу злачынства. Зноў даводзіцца выкарыстоўваць «інкарнацыйную версію»: драпежнае жывёльнае пачало сказвацца на праграме дзеянняў — учынены налёты, крадзеж, узятая здабыча... Нарабаванае прапіваецца, прагульваецца, калі што і купляецца, як у выпадку з дэталямі для гадзіннікаў, то гэта хутчэй выключэнне. А потым зноў патрэбна «ісці на справу»... І так да той пары, пакуль вяровачка не звяцэца ў пятлю.

Як ні дзіўна, гэты Саідаў (Абдураімаў) з яго цягай да пераводу папяровых грошай у залатыя вырабы выклікае нават некаторую павагу. Тут спрацоўвае яшчэ адна літаратурна-гістарычная алузія. Магутныя і дзікія нарманы і вікінгі рабавалі гарады па ўсім узбярэжжы Еўропы, а потым некаторыя з іх мех са здабытымі скарбамі хавалі так старанна, што і самім нельга было дастаць. У мора кідалі, ка-

мянямі завальвалі ў глыбокіх пячорах, закопвалі як найглыбей... Яны ведалі, яны былі цвёрда ўпэўнены, што **скарб**, якім яны валодаюць, гэта не толькі іх гонар, воінская доблесць, але і ўдача, і ўсведамленне, што яны не проста так жывуць, рабуюць, забіваюць. У іх ёсць **скарб**!

У наступныя часы робін гуды ўсіх масцей і парод, работнікі нажа і тапара, рамантыкі з вялікіх дарог, цёмных вуліц і акіянскіх прастораў набівалі **кашалі** фларынамі, піястрамі, дублонамі... Брыльянты і рубіны, ізмурды і іншыя каштоўныя камяні таксама былі **сапраўднымі**. Як усё гэта цяпер эфектна глядзіцца ў гістарычных (нават у псеўдагістарычных) і прыгодніцкіх фільмах. Зразумела, бутафорыя. Але ж блішчыць зусім як сапраўднае. Ды і глядач ведае, што так, **тады** гэта было **золата**. А цяпер і ў жыцці, і ў кіно (кіно — гэта зрокавы малюнак, да таго ж уяўленне з'яўляецца самым слабым звяном чалавечай свядомасці) крутыя хлопцы ў скураных пінжаках ганяюцца адзін за другім на ўсім, што лётае, плавае, ездзіць на колах любога памеру, пры гэтым б'юць адзін аднаго, прымяняюць прыёмы ўсходніх адзінаборстваў, урэшце страляюць з пісталета з глушыцелем ці без... Дзеля чаго? У канцы фільма абавязкова ўспывае чорны чамаданчык (кейс), яго адкрываюць... у ім ляжаць кіпы акуратна нарэзанай паперы... Вошчанай паперы з малюнкамі, на якіх выявы джэнтльменаў з бародкамі... Папера! Дзеля гэтай паперы сёння як найхутчэй бягуць спартсмены, ваююць салдаты, спяваюць артысты, працуюць (менавіта **працуюць**) наёмныя кілеры, забіваюць, забіваюць, забіваюць... Права чалавека — гэта права агента 007: права на забойства. Толькі не пападайся. Божа, мой Божа! Як нізка маральна пала цывілізацыя! Вось і некаторых джэнтльменаў, чые выявы на гэтых зялёных паперках, таксама ў свой час прыстрэлілі.

Найбольш канцэнтравана гэту праблематыку сучаснай цывілізацыі адлюстроўвае жанр дэтэктыва. Калі ў творы задзейнічаны дзяржаўныя дзеячы, назіраецца пераход да дэтэктыва палітычнага. І тым не менш сур'ёзныя літаратурнаўцы лічаць жанр дэтэктыва «масавай літаратурай», пазбаўленай прычын і іх наступстваў. А тое, з чаго складаюцца дэтэктыўныя раманы, не прызнаюць чамусьці за сур'ёзнае. І гэта пры росце колькасці не толькі «традыцыйных» злачынстваў, але і новых. Сёння назіраюцца разнастайныя махлярствы ў галіне камп'ютэрнай тэхнікі, уключаючы вірусныя эпідэміі. На гэты конт у кожнага ёсць свае меркаванні. На мой погляд, усё ж такі патрэбна адзначыць, што ўпор робіцца на чалавечую фізіку ў спалучэнні з мараллю.

Зрэшты, справа зусім не ў нізкіх мастацкіх вартасцях дэтэктыўных раманаў. Абсалютная большасць любоўных, ваенных, марскіх, вытворчых, навукова-фантастычных раманаў уяўляе сабой тавар шырспажыву ў чыстым выглядзе: прачытаў — і забыўся, а каб кніга не прападала дарэмна, на яе можна ставіць патэльную. Што датычыцца традыцыйных жанраў камедыі, трагедыі, драмы... то дэтэктыў іх грунтоўна відазмяняе. Цяпер камедыя — гэта калі торт адшкрэбваюць ад твару фігуранта. Трагедыя — калі самога гэтага фігуранта адшкрэбваюць ад сцяны ці сядзення аўтамабіля пасля выбуху міны. А драма (яна ж і трагікамедыя) — гэта тады, калі торт ці куля трапяць не ў фігуранта, а ў яго ахоўніка.

Усё ж такі галоўнае, на мой погляд, у іншым, у тым, што ў «прыстойным грамадстве» прыхоўваецца. Гэта як бы феномен люстра, у якое з крывой мордай заглядваць непрыемна. Ды як гаворыцца: на люстра няма чаго наракаць, калі морда крывая. А яна яшчэ і змяняецца (мутацыя) у сваёй пачварнасці. Міс Марпл у А. Крысці падфіласофску з сума адзначае ў адным рамана, што на свеце нямала дрэнных людзей. І гэтых «дрэнных», чаго б яны ні ўчынялі, рана ці позна выкрываюць... Але сярод людзей ёсць і такія, якія ўздрыгваюць пры адной толькі думцы пра тое, чаго яны маглі б навыврабляць, калі б не іх жыццёвыя прынцыпы. У працяг думкі міс Марпл можна сказаць, што гэтыя самыя «жыццёвыя прынцыпы» не больш чым павадок з наморднікам, які накінуты на чалавека грамадствам. І пры чытанні крутых дэтэктыўных раманаў падобныя людзі, млеючы ад задавальнення, уяўляюць, што **яны** ў «такім жа выпадку» ну аніяк бы не папаліся!

А колькі сярод гэтых чытачоў людзей, якія маюць адносіны да ацэнчаных структур у літаратуры. Менавіта яны і зніжаюць жанр.

Дарэчы кажучы, дэтэктыўныя раманы М. Чаргінца ніяк не западозрыш у тым, што яны могуць правакаваць гэтакія ж патайныя перажыванні. Кватэрныя крадзяжы, узлом сейфаў, забойствы дзяўчат з мэтай аграблення... Не, скрытны маньяк марыць пра больш сур'ёзныя «справы».

Вобразы сышчыкаў у раманах М. Чаргінца відавочна не дацягваюць па мастацкім уздзеянні да такіх зорак дэтэктываў, як Шэрлак Холмс, Эркюль Пуаро ці камісар Мегрэ. Няма ў яго і такіх фігур, як міс Марпл (гэта фігура абсалютна унікальная). Міс Марпл у А. Крысці «шанцуе»: па законах дэтэктыўнага жанру яна заўсёды аказваецца ці на месцы злачынства, ці яно ўчыняецца ў яе за плотам... У дзеянне ўступаюць і яе незвычайная назіральнасць, і веданне да дробязяў жыцця суседзяў, таму — **хто забіў** — даволі хутка адкрываецца перад спакойнай і па-англійску стрыманай старой дамай. Письменніца ў гэтай жанчыне без сумневу бачыла сябе. У літаратурных адносінах А. Крысці была сапраўдным сышчыкам, хоць яе больш цікавілі злачынствы не самі па сабе, а таямніцы чалавечай душы.

Сышчыкі М. Чаргінца — міліцыянеры, службовым абавязкам якіх з'яўляецца раскрыццё злачынстваў. Письменнік апісвае будні крымінальнага вышуку, добра вядомыя яму ва ўсіх дэталях і нюансах. Зрэшты, у яго ў раманах адлюстравана і грамадскае жыццё: злачынцы не дзейнічаюць у нейкай змадэліраванай атмасферы, як гэта бывае часта ў заходніх дэтэктывах. Сышчыкі ў М. Чаргінца **служачы**. Аматарамі з'яўляюцца і Шэрлак Холмс, і Эркюль Пуаро (прафесійны сышчык, які на пенсіі). Менавіта тут і захавана тонкая дэталючыста англійскага характару: недавер да прафесіяналаў. Знакаміты Шэрлак Холмс і міс Марпл — дылетанты, аматары. Для іх раскрыццё тайнаў і загадак свайго роду хобі.

Акалічнасць, што сышчыкі М. Чаргінца не аматары, якія працуюць дзеля свайго задавальнення і атрымання дозы адрэналіну пры высочванні парушальнікаў законаў, а афіцэры міліцыі, непазбежна ўводзіць матыў кар'ернасці, іншымі словамі, павышэння па пасадзе ў адпаведнасці з выслугай гадоў і якасцю службы. У выпадку здзяйснення афіцэрам (армейскім таксама) гераічнага ўчынку, а такія ўчынкі называюцца подзвігамі, старшы лейтэнант можа адразу атрымаць званне маёра. Званне капітана будзе прапушчана. Такія выпадкі даволі рэдкія, але яны ёсць. У ідэі кар'еры няма нічога дрэннага і амаральнага, калі толькі ўсе намеры афіцэра не зводзяцца да атрымання чарговай зорачкі. Узнагароды, павышэнні, спартыўныя медалі і чэмпіёнскія тытулы прыемныя тады, калі яны зароблены, інакш... гэта і называецца **інакш**.

Паказальна, што і ў злачынным свеце таксама прысутнічаюць ідэі «кар'еры». Пакаранне ў выглядзе турмы ў агульным успрымаецца злачынцамі як нейкая непазбежнасць і заканамернасць. У крымінальным свеце справа даходзіць нават да таго, што калі чалавек доўга не трапляе ў турму, не ўчыняе чарговай «ходкі», ён становіцца падазроным: ці не працуе ён на «кантору», «мянтоў»? Тэрмінаў на зладзейскім арго столькі, што па сутнасці гэта ўжо не жаргон, а амаль мова. Дарэчы, першым яго выкарыстаў у літаратуры французскі письменнік Эжэн Сю ў рамане «Парыжскія тайны».

У рамане М. Чаргінца «Вам — заданне» (1982) усе персанажы маладыя, а таму і маюць невялікія чыны. Валодзя Славін дык увогуле падлетак. Дарэчы, пачатак рамана — ліпень 1941 года. А потым ідзе вайна, былыя міліцыянеры адпраўляюцца на фронт. Оперупаўнаважаны крымінальнага вышуку лейтэнант Аляксеі Купрэічык становіцца камандзірам узвода разведкі, ваюе смела, вынаходліва і толькі ў канцы вайны атрымлівае званне старшага лейтэнанта. А пазней, ужо ў пасляваенны час у чыне палкоўніка гіне ў схватцы з трыма ўзброенымі злачынцамі. У «кар'еру» афіцэра ўваходзіць не толькі павышэнне па службе, але і пагроза гібелі ад рук злачынцаў.

Раман «Вам — заданне» заканчваецца выразнай храналагічнай мяжой: 1945 год, перамога ў Вялікай Айчыннай вайне. Вось апошнія сказы (канцоўка) рамана, якія сю-

жэтна адносяцца да Славіна: «Аднак пра спакой ён пакуль не мог нават і думаць. Наперадзе яго чакалі іншыя трывогі, іншыя хваляванні. Барацьба працягвалася».

Для герояў М. Чаргінца барацьба працягваецца і пасля вайны. Так, сапраўды, для работнікаў міліцыі вайна працягвалася яшчэ добрага паўтара дзесятка гадоў, асабліва для супрацоўнікаў крымінальнага вышуку (для супрацоўнікаў Камі-

З Р. Баравіковай, Т. Бондар і Б. Спрычанам.

тэта дзяржаўнай бяспекі таксама, але гэта героі раманаў другіх аўтараў). Пасля 1945 года ў краіне засталася дастаткова былых паліцаў, якія надзейна схаваліся і затаіліся. Сама вайна спрыяла росту агрэсіўнасці і жорсткасці. Гэта ўжо такая прырода вайны і ваеннага часу, а значыць — і злачыннасці. А пасля «халоднага лета» 1953 года пайшла новая і страшная хваля.

Вось гэты матэрыял і пранізвае раман «За секунду да выстралу». Менавіта ад кулі бандыта, былога паліца, гіне маёр Мачалаў. На змену Купрэйчыку і Мачалаву прыходзяць іх сыны. Жыццё працягваецца, і працягваецца барацьба. І вось ужо служаць сыны, вядуць барацьбу са злачыннасцю і да таго ж вядуць яе эфектыўна. А гэта значыць, што яны растуць па службе. І вось ужо Уладзімір Славін, які быў падлеткам у ліпені 1941 года, які ваяваў у партызанах, затым стаў міліцыянерам, які пахаваў не аднаго свайго сябра і таварыша па службе, займае пасаду начальніка крымінальнага вышуку горада (можна здагадацца, што гэта Мінск) і атрымлівае званне падпалкоўніка. Ён не толькі сядзіць у кабінцеце як кіраўнік, але і сам удзельнічае ў аперацыях па затрыманні небяспечных злачынцаў.

У раманах, якія склалі цыкл «Служба — дні і ночы» (пачынаючы з рамана «Аднойчы ў сакавіку»), цэнтральная фігура сышчык Ветраў, спачатку лейтэнант, а ў заключным рамана «Фінал Краба» ўжо маёр. Гэта дазваляе прыблізна выбудаваць «раманны час» (вядома, што прысваенне чарговых званняў у міліцыі ідзе па пэўнай часовай шкале, хоць магчымы адхіленні і ў той, і ў другі бок). Вобраз Ветрава, створаны дабротна і грунтоўна, не стаў знакавай фігурай накітавалі камісара Мегрэ, калегі Ветрава (Мегрэ служаць у парыжскай паліцыі). Мегрэ — гэта тварэнне чалавека, які быў убаку ад канкрэтнай вышуковай работы і мог дазволіць сабе немалую вольнасць, а гэта дало вялікую мастацкую глыбіню... М. Чаргінец ішоў і ад сябе асабіста (гэта абсалютна нармальна), і ад прататыпаў — сваіх калег па службе. Да таго ж ён быў абмежаваны жорсткімі рамкамі савецкай сістэмы ў адносінах да дэтэктыўнага жанру. Яго раманы своеасабліва адлюстроўвалі савецкую рэчаіснасць 70—80-х гадоў ХХ стагоддзя. Зразумела, дэтэктывы закранаюць не парадны жыццёвы бок, а адваротны бок жыцця, звычайна схаваны. У іх змяшчаецца і тонкая сацыяльна-псіхалагічная інфармацыя. Гэта ўжо для сацыялагічнага, магчыма, гістарычнага аналізу. Усё ж тут давядзецца прыцягваць і статыстычныя матэрыялы. Але што датычыцца духу часу, тут М. Чаргінец дакладны.

Калі раманы пісьменніка былі перавыдадзены ў сярэдзіне 1990-х гадоў, яны чыталіся ўжо інакш, як аповеды пра зусім іншую эпоху. Тады ўжо ўчыняліся новыя злачынствы, у якіх фігуравалі не дробязныя дэталі для гадзіннікаў, коштам у 10—20 капеек, а продаж цэлых заводаў. Беларусь пазбегла драпежніцкай прыватызацыі, па сутнасці чыста крымінальнай. Распачаты пад'ём злачыннасці быў прыпынены жорстка і бязлітасна, хоць, зразумела, злачыннасць засталася. Дарэчы,

З А. Петравым на Міжнароднай сустрэчы пісьменнікаў 20 краін у Сафіі. 2005 г.

тэлебачання ў 1990-я гады. З асаблівым пачуццём «разумення» паведамлялі тэлевізійныя дыктары пра гэтыя самыя «кантрольныя выстралы», пра тое, што ўсё адбылося спланавана, прафесійна. А потым вялося следства: яно ішло, ішло, ішло. Ці то ніці следства цягнуліся так высока, ці то многія злачынствы аказваліся схаванымі настолькі глыбока, але крымінальныя справы развальваліся, закрываліся, нават проста знішчаліся доказы... Увогуле 1990-я гады былі «вясёлым часам». Амерыканскай традыцыі характэрна прысвойваць дзесяцігоддзям XX стагоддзя адметныя азначэнні. Такім чынам, 1990-я гады на прасторах СССР можна назваць «дзеянства крымінальныя». І гэта будзе правільна.

М. Чаргінец адгукнуўся не на злобу дня, а на покліч часу. Раман «Смерць за смерць» зусім **іншы** для яго раманаў. Ды і сам ён ужо стаў **іншым**. За плячыма была служба ў Афганістане (яна дала свой матэрыял), потым занятак палітыкай (для яго гэта выхад на новыя жанры і ўвогуле на новы матэрыял). Кожнаму часу — свае песні, свае героі, свае сюжэты, свая музыка.

Сюжэт рамана «Смерць за смерць» пабудаваны на тэме помсты, тэме, не магчымай у савецкі час. І варыянт помсты — адзін супраць многіх. ...Капітана міліцыі забіваюць наркадзялкі. Разам з ім гіне і некалькі міліцыянераў. На помсту асмельваецца толькі сын капітана Раман Звераў. Ён ведае, што ў міліцыі звязаны і рукі, і ногі: інструкцыі, законы, забароны... справаздачы. І ён пачынае адзін сваю вайну і яе выйграе. У канцы рамана герой гіне, але доўг перад бацькам ён выканаў. А гэта галоўнае. Астатняе не мае абсалютна ніякага значэння. Зразумела, шкада, што герой гіне. На мой погляд, М. Чаргінец тут не змог да канца выйсці з савецкіх стэрэатыпаў, хоць у рамане ўсё выбудавана бездакорна, рэальна. Гэта **раман**, гэта **літаратура**. Яна павінна ўмець уздымацца вышэй рэальнасці, прынамсі, у некаторых пытаннях. Са смерцю Рамана, з арыштам галоўнага мафіёзі ў канчатковым выніку нічога не змянілася. Героя патрэбна было пакінуць у жывых, бо барацьба толькі пачалася.

Адзіночкі-мсіцўцы з'явіліся ў рамантычных творах і былі народжаны самім жыццём. Дэспатызм «арыстакратаў-адмарозкаў», іншы раз проста садыстаў, калі гаварыць навукова, спараджаў героя, які пачынаў помсціць сям'і свайго крыўдзіцеля, а заадно і іншым прадстаўнікам дваранскага класа. Такі ў А. Пушкіна Дуброўскі, хоць «подзвігі» яго раскрыты даволі неканкрэтна. У цыкле раманаў амерыканскага пісьменніка Дона Пендлтана пра Мака Болана (па мянушцы «Палач») апісваецца нават не помста (з яе пачалося), а цэлая вайна, аб'яўленая адзіночкам супраць мафіі. Гэты Болан ваяваў у В'етнаме, быў у групе спецыяльнага прызначэння, вало-

буржуазнае грамадства ўжо па сваёй прыродзе спараджае злачыннасць самага рознага кшталту, бо яно заснавана на прынцыпе «грошы», а такога прынцыпу, як «годнасць», няма... На самай справе, калі ўсё купляецца і ўсё прадаецца, — ні пра якую годнасць размова ісці не можа.

Забойствы ўсіх відаў (па п'янцы, кухонныя і крымінальныя разборкі, спакойныя разлічаныя снайперскія выстралы наёмных кілераў ці проста страляніна ў пад'ездзе з абавязковым «кантрольным выстралам») сталі будзённымі справай і звычайнай інфармацыйнай газет, часопісаў, радыё,

даў усімі відамі зброі, рукапашнага бою, ведаў узрыўную справу, адным словам, быў падрыхтаваны самым найлепшым чынам. Дарэчы, гэта адна з умоў для жанру «адзін супраць многіх»... Па вяртанні на радзіму Болан даведаўся, што яго бацькі памерлі з-за жорсткага праследавання мафіі, сястра стала прастытуткай... І ён аб'явіў вайну. Мак Болан забівае, узрывае, «коле, сячэ, рэжа»... без усякага барабаннага бою. Рафінаваны, законапаслухмяны чалавек, які свята верыць у ідэалы дэмакратыі і юрыспрудэнцыі, па духу проста слабы, зразумела, у жаху адхінецца ад такога героя. Людзі гэтага тыпу заўсёды разлічваюць на афіцыйныя ўлады, на канстытуцыю, нават на Бога і як прамудрыя пяхуры сядзяць у сваіх норках і дрыжаць.

Герой-адзіночка цікавы псіхалагічна: ён з прычыны перажытага стрэсу выходзіць на такі ўзровень свядомасці, што перастае баяцца чаго б там ні было, а галоўнае — ён зусім не баіцца смерці. А паколькі ён адзін, яму ніхто не можа здрадзіць. Выдатна падрыхтаваны да баявых дзеянняў менавіта ў адзіночку (дыверсант, рэйджэр, баец групы спецыяльнага прызначэння), ён ведае пра сваю сілу, і гэта яшчэ больш умацоўвае яго дух. Цікава, што героі падобнага тыпу цяпер часта сустракаюцца і ў заходнім дэтэктыве, і ў расійскім (у В. Галавачова, А. Бушкова). Гэтыя творы нясуць у сабе зарад энергіі выключнай магутнасці. Такія кнігі — адказ на выклік часу. Вось такі твор з'явіўся і ў беларускай літаратуры ў М. Чаргінца.

«Міліцэйскія раманы» М. Чаргінца складаюць толькі адзін этап яго творчасці. Каб этап быў завершаным, ён нават напісаў твор пра першыя крокі савецкай міліцыі («Загад № 1»). У аповесці вядзецца барацьба з крымінальнікамі, бандытамі і з тымі, хто змагаўся з маладой савецкай уладай. Героі яго наступных раманаў, тыя, хто старэйшы, якраз і нарадзіліся ў час дзеяння «Загада № 1» (1917—1918 гады). Сувязь пакаленняў і іх пераемнасць відавочныя, хоць спецыяльнай сюжэтай выдзеленасці няма. Наступны этап творчасці М. Чаргінца звязаны з яго знаходжаннем у Афганістане. Раманы «Тайна Чорных Гор» і «Сыны» значна адрозніваюцца ад ранейшых твораў пісьменніка. Тут не толькі аспекты дэтэктыўнага і разведчыцкага характару, але і відавочны палітычны аспект. У афганскай вайне супраць войскаў Савецкага Саюза, уведзеных на тэрыторыю Афганістана па просьбе яго ўрада, ваяваў практычна ўвесь заходні свет. Ды і Кітай пастаўляў таксама зброю душманам. А Запад дапамагаў і зброяй, і дарадчыкамі, і прамым удзелам у баявых дзеяннях груп спецыяльнага прызначэння і разведчыкаў Германіі і Францыі. Прымалі ўдзел і ЗША. І цяпер НАТА ваюе супраць талібаў у цёплай кампаніі саюзнікаў, а супрацьстаяць НАТА толькі талібы, якім асцярожна дапамагаюць арабскія краіны. Усё роўна войскам НАТА даводзіцца нялёгка, нават, можна сказаць, яны ў цяжкім і дрэнным становішчы. Ды пра гэта няхай пішуць англійскія і амерыканскія пісьменнікі.

І зноў М. Чаргінец ідзе — і гэтым ён моцны — ад непасрэднага ведання матэрыялу. Ён асабіста ўдзельнічаў у баявых дзеяннях па высочванні і знішчэнні караванаў са зброяй з Пакістана, у планаванні разведвальных аперацый... Пісьменнік змагаўся добра і храбра. Пра гэта сведчаць ордэны Чырвонага Сцяга і Чырвонай Зоркі, ён атрымаў цяжкае раненне і кантузію. Адным словам, гэта не «камандзіроўка», а ўдзел, погляд не збоку, а знутры.

У раманах «Тайна Чорных Гор» і «Сыны» афганская тэма пададзена ў «чыстым выглядзе»: і месца дзеяння, і сюжэты, і канфлікты. У іх адлюстравана вопыт работы контрразведчыка. А гэта работа, як і работа разведчыка, уваходзіць у мастацкую спецыфіку прыгодніцкай літаратуры, разнавіднасцю якой і з'яўляецца дэтэктыў. Акрамя розных сюжэтных вытанчаных хадоў, у дэтэктыве часта прасочваецца ўвогуле барацьба тых, хто выдумляе ўсялякія законы і правілы, з тымі, хто гэтыя законы і правілы імкнецца абысці, парушыць, а іншы раз яшчэ і ўзняцца над імі. А разведка — гэта і барацьба з другімі разведчыкамі, і лоўля тых, хто можа валодаць «скарбам», гэта значыць інфармацыяй. Тут і тайны, і загадкі, і інтрыгі... У раманах «Тайна Чорных Гор» заходнія спецслужбы арганізуюць афганскую апазіцыю з мэтай стварэння на тэрыторыі Афганістана свайго роду анклава, у якім абвешчаецца ўрад, апазіцыйны цэнтральнай уладзе. Заходнія дзяржавы яго адразу

У дворыку Парламента ля Тэмзы. Лондан, 2003 г.

Раман «Сыны» прысвечаны асобнай тэме ўнутры афганскай вайны: тэме палону савецкіх салдат. За імі палявалі не толькі душманы, але і заходнія спецслужбы, якія спакушалі патрапіўшых у палон на пераход на «іх» бок і на абнародаванне пэўных дэкларацый, накіраваных на апрацоўку грамадскай думкі супраць СССР.

Тэма палону як сумная падтэма ў вялікай ваеннай тэматыцы акрамя М. Чаргінцом у рамане «Сыны». З цяжкага палону вяртаюцца салдаты Лявонаў і Мікалаеў, вяртаюцца, каб выканаць даручэнне сваіх таварышаў дабрацца да сваіх і расказаць праўду, паведаміць імёны тых салдат і афіцэраў, якія знаходзяцца ў турме на тэрыторыі Пакістана і збіраюцца ўзняць паўстанне і загінуць у баі. Ім было зразумела, што жывымі выйсці не ўдасца, а згінуць у змрочных смярдзючых турмах проста так не хацелася. Пра гэта паўстанне мала вядома: яно было ў рэальнасці і стала легендай.

Лявонаў і Мікалаеў змаглі вярнуцца. Але нямала савецкіх салдат прапала без вестак, хоць іх шляхі да пэўнага моманту прасочваліся. А затым — нічога. Салдаты і афіцэры маглі загінуць пры спробе ўцячы, маглі проста памерці ад ран, катаванняў, хвароб, маглі і зламацца, прыняць іслам... І сапраўды маглі згадзіцца прасіць палітычнага прыстанішча дзе-небудзь у ЗША, Англіі ці Германіі. Даволі шмат салдат **знікла**. Прапалі без вестак, як запісана ў дакументах. Гэта як адпраўны пункт і лягло ў сюжэт рамана «Ллоты вар'яцтва», які напісаны ў зусім іншай мастацкай манеры, чым папярэднія творы пісьменніка. Стыль разняволены. М. Чаргінца не скоўвае або, ва ўсякім разе, на яго не цісне спецыфіка матэрыялу, дысцыпліна і статус аўтара (становішча яго сапраўды абавязвала). Ды і прататыпы служылі побач... А тут — мудрагелістае перапляценне розных узроўняў фантастычнага дазваляе выказаць думку, што М. Чаргінец даўно марыў пра такі твор, назапашваў ідэі, дэталі, перачытваў творы навуковай фантастыкі і фэнтэзі, вывучаў асаблівасці паэтычнай сістэмы. Да гэтага дадаліся веды афіцэра разведкі, афганскі баявы вопыт і вопыт палітыка. Такім біяграфічным і інфармацыйным багажом мала хто з пісьменнікаў можа пахваліцца.

Афганскі вопыт М. Чаргінца, ужо рэалізаваны ў творчасці, атрымаў сваё арыгінальнае прымяненне. Чаму б не ўявіць, што савецкіх палонных куплялі ў душманаў нейкія тайныя арганізацыі для незразумелых мэт. Душманы атрымлівалі грошы, палонныя знікалі, а савецкія контрразведчыкі, якія шукалі іх, гублялі поўнасьцю ўсякія канцы. Такім чынам людзі Керыма купляюць капітана Мельнікава і радавога Палешчука. Дарэчы, цікавая дэталі: капітан Мельнікаў Віктар Андрэвіч, камандзір разведроты, трапіў у палон параненым 13 лютага 1987 года.

ж прызнаюць і тут жа адгукуюцца на заклік аб дапамозе... І зброя, фінансы, людзі ідуць як бы легальна патокам. Паралельна рыхтуецца штурм Кабула. Гэту хітра прадуманую аперацыю і зрываюць афганскія і савецкія разведчыкі, зразумела, і войскі таксама. Аперацыя, праведзеная ў адказ, заканчваецца паспяхова. Як вядома, не ўсе дзеянні савецкай арміі ў Афганістане завяршаліся правалам. Па сутнасці, і да моманту вываду савецкіх войскаў іх становішча было зусім не безнадзейным. Справа зводзілася да стратэгічнай бяссэнсавасці працягу вайны. Канца ёй не было бачна.

А пачатак раманнага часу «Ілотаў вар'яцтва» адносіцца да лета 1991 года, менавіта тады Мельнікаў і Паляшчук трапляюць да Керыма. А далей пачынаецца барацьба абодвух за сваё вызваленне, хоць яны і не ведаюць, як гэта зрабіць. Менавіта іх вобразы сталі зыходным пунктам у развіцці супраціўлення чалавецтва спакусам зла, увасобленым праз дзеянні Керыма, за якім, як паступова высвятляецца, стаіць змрочная і страшная сіла. Псіхалагічна праўда на баку М. Чаргінца. Адзін з законаў сацыялогіі гаворыць: «У кожнай сітуацыі звычайна ёсць адна фігура, чый уплыў ні ў якім разе нельга недаацэньваць». Іншымі словамі, гэта работа таго самага чалавечага фактару. У адных выпадках гэта глупства, невуцтва, схільнасць да наркатыкаў ці алкаголю, здрада дзеля атрымання матэрыяльных выгод... На гэту вуду — матэрыяльнасці і абяцання багацця — і ловіць людзей Керым. Так папаліся і Анохін, і Бугчын. Уласна кажучы, такі шлях усіх здраднікаў.

У гэтых адносінах цікавы вобраз салдата Понціна. Ён таксама апынуўся ў палоне, але ён не бачыць ніякага сэнсу ў вяртанні на радзіму. Тут гаворка не пра здрадніцтва, а пра звычайныя і палітычныя справы адначасова. Бацькі спіліся. Краіны, якая адправіла яго ваяваць у Афганістан, няма. Ён нікому не патрэбен... Далучанасць да Вялікай Ігры, пачуццё абавязку перад таварышамі і тое, што ён ім патрэбен, ратуюць Понціна, ратуюць яго душу.

Сюжэтная лінія палонных савецкіх салдат прыводзіць на наступны ўзровень рамана — тайная арганізацыя Керыма, якая мае на мэце барацьбу за сусветнае панаванне. Ідэя гэта час ад часу маніякальна завалодвае якім-небудзь суперпсіхнарыем. І свет тады ў нейкай сваёй частцы становіцца «на дыбкі»... Пэралік «ахвотнікаў» дастаткова вядомы: Атыла, Аляксандр Македонскі, Чынгісхан, Напалеон, Гітлер... былі фігуры і драбнейшыя, хоць мары, якія іх натхнялі, не менш глабальныя. У гэтым спісе самы цікавы Гітлер, у нейкай ступені ён яўна паслужыў прататыпам Керыма. У Гітлера былі сувязі з Шамбалам, яму многае аказалася дазволеным, а потым былі пастаўлены абмежаванні. Керым у М. Чаргінца таксама дзейнічае не «сам па сабе». Ён інвальтаваны нейкай планетай Лукшэйм, якая ўвасабляе ў космасе асабліва злы пачатак.

Лукшэйм узяў пад кантроль чалавека Керыма, які аказаўся па сваіх «вібрацыйных» і духоўных характарыстыках блізкім да тубыльцаў Лукшэйма. Праўда, Керым думае, што дзейнічае па ўласнай ініцыятыве. У дробязях так яно і адбывалася. Аднак тут сваю стратэгію ажыццяўляла праграма зла і нянавісці да Зямлі і чалавецтва, укаранёная ў яго з Лукшэйма.

Гэта лінія выводзіць нас на адзін з сюжэтаў у праблемным полі навуковай фантастыкі: на тэму кантакту людзей і іншых касмічных цывілізацый. У спісе тут значацца кантакт-дружба, узаемаразуменне, якое выяўляецца ў розных відах супрацоўніцтва, гандаль, проста дыпламатычныя адносіны. С. Лем паслядоўна распрацоўваў віды «немагчымага кантакту»: людзі не могуць распазнаць іншы від розуму, а калі пазнаюць, не могуць устанавіць кантакт (дыялог) яшчэ і таму, што людзі нецікавыя тым, з кім яны сустрэліся...

Сярод мадэляў кантакту ёсць і такая: збоку Іншых нянавісць і злосць, непрыняцце і агіда да людзей. І не трэба асабліва гэтаму здзіўляцца і жахацца гэтага. Калі пасля адкрыцця Калумбам Амерыкі там пачалі высаджвацца дэсанты хрысціян-еўрапейцаў, на кантыненте палілася кроў. Мясцовае насельніцтва проста знішчалася, індзейцаў тады нават самыя хрысціянскія еўрапейцы за людзей не лічылі. Так было нават і тады, калі тыя прымалі хрышчэнне. Патрабавалася спецыяльная пастанова Папы рымскага (каля 1534 года), у якой індзейцы афіцыйна былі аб'яўлены людзьмі. Нянавісць ад гэтага не зменшылася... З 1500 да 1900 года было знішчана (з улікам змен пакаленняў і нараджальнасці) больш за сто мільёнаў індзейцаў... Дык што такое зло?!

Жыхары планеты Лукшэйм у рамана М. Чаргінца плануюць знішчэнне ўсяго чалавецтва. Іх інвальтаваны памочнік Керым кажа, што ад усяго чалавецтва патрэбна пакінуць мільёнаў сто — сто дваццаць... Па разліках Рымскага клуба, на Зямлі неабходна пакінуць каля аднаго мільярда чалавек... А астатніх? Знішчыць.

Магчыма, людзі, падобныя да Керыма, ужо дзейнічаюць на Зямлі. У абарону планеты і людзей выступаюць самыя розныя сілы, нават свет мёртвых. Логіка М. Чаргінца падводзіць да цікавых высноў, у якіх дзіўным чынам пераплятаюцца навукова-фантастычны і чароўна-казачны элементы. Іншыя касмічныя цывілізацыі таксама ратуюць Зямлю, бо яе знішчэнне (размова ідзе нават пра ўсю Сонечную сістэму) парушыць касмічную Раўнавагу, выкліча касмічны катаклізм. Тэма барацьбы (канфлікту) Добра і Зла атрымлівае цікавую філасофскую рэжысуру. Тэрмін «Раўнавага» выклікае асацыяцыю з раманами сучаснага расійскага пісьменніка-фантаста М. Пярумава. М. Чаргінца выводзіць беларускую фантастыку (і літаратуру) на шырокі прастор самай экстравагантнай касмічна-зямной праблематыкі. Сапраўды, калі задумацца над імклівым развіццём у XX стагоддзі фантастыкі, выхадам яе ў апошнія дзесяцігоддзі стагоддзя на ашаламляльныя развагі, ідэі, вывады і вобразы, міжволі разумеш: **гэта** не проста так, **гэта** не толькі ўнутранае развіццё жанру. Тут змяшчаецца зусім пэўная рэальнасць, няхай у якасці мадэлі, але **мадэлі, рэалізацыя якой магчыма.**

Крытэрыямі для вызначэння мастацкага ўзроўню і якасці літаратурнага твора служыць колькасць асацыяцый, ідэй, думак і вобразаў, спароджаных творам, які напачатку проста чытаецца і аналізуецца. Калі гэта колькасць яшчэ суправаджаецца высокім узроўнем якасці, значыць ацэнка рамана або апавесці, сказа або эсэ адназначна на карысць аўтара. Некаторыя з гэтым могуць не пагадзіцца. Кожны чытае кнігу **для сябе**, і кожны шукае ў кнізе **сваё**. Акрамя эстэтычнай асалоды, якая з'яўляецца часта імгненным перажываннем, ёсць яшчэ інтэлектуальная асалода. Так атрымліваецца і з вобразам галоўнага ліхадзея рамана — Керымам. Па дзіўнай выпадковасці ён нарадзіўся на Зямлі з душой, настроенай на прыём агрэсіўных вібрацый Лукшэйма. Магчыма, такімі ж былі (на тое ёсць падставы) Чынгісхан, Тамерлан, Атыла, якія лічылі сябе «божымі бізунамі»... Бізунамі якіх багоў?!

З другога боку, Керым уваходзіць у лік злчынцаў, спароджаных паэтыкай рамантызму, якія авалодваюць ведамі, вынаходствамі, машынамі, створанымі геніяльнымі вучонымі. Самі вучоныя нічога не хочуць ведаць, акрамя чыстай творчасці, і не ўяўляюць, што нехта можа скарыстаць іх адкрыцці дзеля зла. Сярод вучоных могуць быць і маньякі накшталт Грыфіна з «Чалавека-невідзімкі» Г. Уэлса. Справы гэта не мяняе. Керым збірае ў сваім закрытым горадзе вучоных і прымушае іх працаваць над новымі відамі зброі. Ён імкнецца выкрадаць ваенных, якія ўмеюць абыходзіцца з магутнымі відамі ўзбраенняў. Кожнага ён спакушае будучым багаццем, уладай і асалодамі. Гэта пошла і прымітыўна, але ж **як** працуе **гэта** ў рэальнасці. Асацыяцыі па сюжэтнай лініі Керыма заводзяць даволі далёка. Яны захапляльна іграюць, умешваюцца і ў міфы, і ў казкі, напрыклад, той жа Кашчэй Бессмяротны. Гэта тэмы для асобных аналітычных даследаванняў.

Тым не менш цяжка ўстрымацца ад спакусы выбудаваць мастацка-культуралагічную схему, сутнасць якой у тым, што ў рамантызме адбылася падмена вобраза аднаго суперліхадзея (Д'ябла, Сатаны з хрысціянскай міфалогіі) «простым» чалавекам, які па нейкіх прычынах зрабіўся неверагодна злосным, агрэсіўным. Да эпохі Асветніцтва злосць адносілася да ліку смяротных грахоў і хоць неяк блакіравалася хрысціянскай сістэмай маральных каштоўнасцей. Пасля крытыкі асветнікамі Царквы і рэлігіі вобраз Д'ябла ўвайшоў у мастацкае выкарыстанне перадрамантызму, а затым і рамантызму ў цалкам фантастычных сюжэтах. У паэтыцы рамантызму ўзнік герой-чалавек, які па сваім нораве мала чым адрозніваўся ад д'ябла. Аднак д'ябальскай сілы і магчымасцей у яго, на шчасце, не было. Па сутнасці, рамантыкі дзейнічалі чыста інтуітыўна. Яны пачалі аднаўляць сістэму каштоўнасцей, разбураную асветнікамі. Чалавецтва ўзняло вобраз Бога, якога падавалі ўзвышана, паэтычна, ідэалістычна... Аднак у асяроддзі людзей вылучаюцца суперзлчынцы, людзі моцнай волі, магутнай харызмы, неверагоднага гонару. Яны, зразумела, валодаюць аграмаднымі багаццямі. Гонар, злосць, агрэсіўнасць вельмі хутка прыводзяць бедняка на эшафот, і гэтым сюжэт заканчваецца. А калі ў фігуранта незлічонае багацце... У яго, як правіла, та-

кія ж злосныя слугі, якія атрымліваюць вялікую плату. Тут справа ідзе на іншы лад.

На свеце цяпер ёсць людзі, якія маюць такое багацце, якое і не снілася рэальным уладарам ні ў старажытнасці, ні ў новым часе, не снілася і казачным персанажам. Калі ж сюды дадаць магчымасці навукі і тэхнікі, то становіцца неяк не па сабе.

Магчыма, тут і схаваны пачатак той фігуры, якая вызначаецца ў хрысціянскай міфалогіі як Антыхрыст?

Д'ябал у Старым Запавеце ўсяго толькі чыноўнік для асаблівых даручэнняў Іеговы, дарэчы, брудных і сумнеўных даручэнняў. Накшталт гісторыі з Іовам. А ў хрысціянскай міфалогіі яго «раскруцілі»...

Д'ябал мае сваё «месца жыхарства», базу — Пекла. У антычнай міфалогіі Пекла няма, там душы памерлых ідуць адразу ў свет мёртвых. Суперзлачынцы (і проста злачынцы) у літаратурных творах выбіраюць для сябе нейкае адасобленае месца, дзе яны неабмежавана ўладараць і прымяняюць свае садысцкія схільнасці. Так узнікла тэма «закрытага (сакрэтнага) горада»... Як прынята ў такіх выпадках, у гэтай тэме два знакі — плюс і мінус. «Плюс» — выкарыстанне Утопіі, месца, дзе людзі шчаслівыя, няма бязлітасных уладароў, дзе «ўсё добра пад месячным святлом», дарэчы, і пад сонечным таксама. А «мінус» — гэта «сакрэтны горад» як сховішча і база маньяка, ліхадзея. У Ж. Верна ў рамане «Незвычайныя прыгоды экспедыцыі Барсака» Вільям Фернэй, прагнаны з сям'і за злоснасць і агрэсіўнасць, узяў сабе імя Гары Кілер і стварыў у цэнтры Афрыкі супертаталітарную дзяржаву, невялікую, але вельмі абсталяваную тэхнічна. На яго працуе вучоны Камарэ, той самы тып вучонага-маньяка, для якога сэнсам жыцця з'яўляецца даследаванне законаў прыроды і канструяванне новых машын. Астатняе яму зусім нецікава. У агульным гэта мадэль дзейнічае і цяпер. Такіх «сакрэтных» гарадоў у Ж. Верна шмат. Сюды можна аднесці і «Наутылу», хоць капітан Нэма не ліхадзей і не злачынца.

Такім чынам, М. Чаргінец раманам «Ілоты вар'яцтва» ўводзіць у беларускую літаратуру, у беларускую фантастыку тэмы, матывы, вобразы, якія вядомы ў сусветнай літаратуры і маюць там свае традыцыі. Пісьменніку гэта ўдаецца надзвычай яскрава.

Самая «злая планета Лукшэйм» па сутнасці таксама з'яўляецца «закрытым горадам», але ўжо ў касмічным сэнсе. Істоты, якія жывуць на гэтай планеце, выконваюць ролю касмічных суперзлачынцаў, якія намерваюцца зрабіць замах на Раўнавагу космасу... У жанры фэнтэзі падобныя вобразы маюць назву Хаос, Сілы Хаосу. Ды як сведчаць прарозцы, у космасе на самай справе ёсць сілы, якія маюць схільнасці да знішчэння жыцця на Зямлі, у першую чаргу чалавецтва.

Раман «Ілоты вар'яцтва» пры ўсім багацці зместу патрэбна аднесці да жанру «палітычнага рамана» (можа, з варыяцыяй «палітыка-фантастычны»). Супраць Керыма, яшчэ не ведаючы дэталей і падрабязнасцей, інтуітыўна аб'ядноўваюцца спецслужбы СССР (затым Расіі), ЗША, Англіі і Францыі. Ініцыятыву праяўляюць савецкія разведчыкі, амаль паралельна з імі ідуць амерыканцы. Інтуіцыя падказвае прафесіяналам-разведчыкам, што яны сутыкнуліся з нечым такім, што

На сустрэчы з дэлегацыяй В'етнама. 2003 г.

пагражае ўсім. Гэта не міфалагічны тэарызм з яго незвычайнымі крываавымі выбрыкамі, часцей бессэнсоўнымі ва ўсіх адносінах. Калі ўлічыць, хто атрымлівае выгоды і дывідэнды палітычнага і эканамічнага характару, сёе-тое становіцца крыху зразумелым. Спецслужбы пераконваюць урады ў неабходнасці сумесных дзеянняў. У рэшце рэшт усё вырашаюць савецкія (пазней расійскія) салдаты, якія смела і мужна дзейнічалі ў палоне ў Керыма, і амерыканскі разведчык Гелан...

У 1980-я гады амерыканскі ўрад (зразумела, з падачы ЦРУ) прапаноўваў СССР заключыць саюз супраць іншапланецян, супраць магчымага ўварвання з космасу. Відаць, амерыканцам даліся ў знакі «лятаючыя талеркі», якія пастаянна цяляпаюцца над амерыканскімі ваеннымі базамі. Рэалісты, матэрыялісты з СССР, якія не чыталі фантастыкі і не ведалі пра тонкія сувязі мастацка-філасофскай сістэмы навуковай фантастыкі з рэальнасцю, адмовіліся ад супрацоўніцтва. А амерыканцы прапаноўвалі слухную справу.

Пытанні жанру палітычнага рамана — мастацкія, інфармацыйныя, маральныя, рэальна-практычныя — гавораць пра тое, што гэты жанр не проста складаны, але і не па сіле абсалютнай большасці пісьменнікаў. Гэта зусім іншы маштаб чалавечых вымярэнняў, адносін ды і маралі. Тым больш для сучаснага свету, у якім сістэма маральных каштоўнасцей размытая і неакрэсленая, запоўненая часовай палітыкай, мітуснёю журналістаў і абмежаванасцю чыноўнікаў усіх рангаў. Гэта азначае зусім непасільную задачу для сучасных пісьменнікаў — выступаць у якасці вучыцеля, настаўніка, святара... Некалі гэту праграму сфармуляваў і абсалютна паспяхова ажыццяўляў Мальер, таму яго камедыі да гэтага часу ставяць і, што немалаважна, глядзяць. Ідэя аб'яднання спецслужбаў розных краін знайшла сваё ўвасабленне ў Інтэрполе, штосьці робіцца і ў галіне барацьбы з тэарызмам, але ў цэлым усё гэта нязначнае і няўстойлівае. Дзе ёсць хоць якія сакрэты і падтэсты, пра якія нічога не вядома, там матэрыял для пісьменніка-фантаста.

Калі раман «Ілоты вар'яцтва» палітыка-фантастычны, то дэтэктыў «Тайна Авальнага кабінета» ў чыстым выглядзе ўяўляе сабой «палітычны раман». Нарадзіўся ён з шумнага скандалу вакол сексуальнай гісторыі прэзідэнта ЗША Біла Клінтана са стажорам Белага Дома Монікай Левінскай.

М. Чаргінец бліскуча выкарыстаў гатовыя матэрыялы. Амерыканская прэса іх пастаўляла ў вялікай колькасці. Справа тут была зусім не ў шчадралюбным сэрцы Клінтана, а ў тым, што скандал суправаджаўся дзікай і варварскай агрэсіяй ЗША і НАТА супраць Югаславіі. Пісьменнік дадаў і напад на Ірак, што толькі ўзмацніла сюжэт.

Культуралагічным і палітычным у гісторыі скандалу было тое, што яго сведкамі сталі сотні мільёнаў тэлегледачоў, чытачоў прэсы... Гэта былі не плёткі і не пустыя размовы пенсіянераў на лавачцы. Уся планета, стаіўшы дыханне, сачыла за перыпетыямі скандалу, за допытамі прэзідэнта. Неверагодны серыял, «мыльная опера» ў прамым рэальным часе...

М. Чаргінец выбудоўвае дэтэктыўную гісторыю па прынцеце: злачынства ўчынена, каму яно выгадна? На самай справе, каму выгадна было ганьбіць прэстыж краіны пошлай і бруднай гісторыяй, адкрыта звязваць яе з агрэсіўнай палітыкай? Прэзідэнт прымае важныя рашэнні, якія ўплываюць на лёсы цэлых краін, аддае загады аб забойствах, а потым цягне ў кабінет чарговую работніцу Белага Дома, якая патрапіла ў поле зроку. Каму гэта выгадна? Мэта — шантаж. Супраць Джона Макоулі распачала барацьбу жаночая арганізацыя «За свабоду жанчын». Мэта: выдурыць у прэзідэнта некалькі мільёнаў долараў. Кіраўніцы фонду самі гатовы аддавацца пры любым выпадку і робяць гэта з многімі высокапастаўленымі чыноўнікамі, асабліва калі гэта сумяшчаецца са «справай». Жонка прэзідэнта таксама не без граху. Яе фатаграфуюць на плёнку схаваным фотааб'ектывам, а потым зноў жа імкнуцца выцганіць вялікую суму. У адказ на шантаж жонка прэзідэнта выкарыстоўвае ў якасці кілера свайго палюбоўніка. Калі той расакрэціўся, яна тут жа звярнулася да кіраўніка ЦРУ. І вось палюбоўніка-кілера прыбіраюць спецыялісты, забіваюць чыста і акуратна, як яны гэта ўмеюць рабіць.

Дарэчы, пасля забойства прэзідэнта Джона Кенэдзі было забіта каля 80 сведкаў. І нічога. Але ж гэта было ў жыцці, а не ў кіно.

Так і атрымліваецца, што пад размовы пра правы чалавека, пра татальную дэмакратыю светам кіруюць секс і грошы. Юрлівыя самцы вырашаюць лёс краін... Дарэчы, не адстаюць і самкі. Канцоўка рамана добрая. Твор выдадзены ў 2001 годзе, а ў 2008 годзе на пасаду прэзідэнта ЗША будзе балаціравацца жонка Біла Клінтана...

У рамане ў самым апошнім яго абзацы не раскрываецца, хто забіў, як гэта бывае ў фіналах дэтэктываў, а высвятляецца, што на пасаду прэзідэнта будзе балаціравацца Сара Макоулі, жонка героя рамана. М. Чаргінец праявіў празорлівасць. Гэта прароцтва ці тонкае разуменне закуліснай палітыкі? Тут ёсць усё, плюс чуццё, інтуіцыя вопытнага оперупаўнаважанага крымінальнага вышуку. Письменнік у званні генерала чуцця не згубіў.

* * *

...«Следства працягваецца». А працягваецца яно таму, што жыццё і цывілізацыя ў сваім нястрымным імкненні да невядомай і несумненна важнай для кагосьці мэты спараджаюць новыя (ці старыя) праблемы. Такія праблемы пры іх вырашэнні сілавымі метадамі з дапамогай «спадароў Макаравых, Калашнікавых і іншых» даюць багаты матэрыял, герояў, сюжэты і канфлікты жанру дэтэктыва. З усімі сваімі мадыфікацыямі дэтэктыў размяшчаецца ў шматколерным сілавым і мастацкім полі прыгодніцкай літаратуры. М. Чаргінец сваімі раманамі, магчыма, найбольш моцна паўплываў на развіццё прыгодніцкай літаратуры ў Беларусі. Калі ж пачаўся напачатку ціхі і малазаўважны яе пад'ём у 90-я гады XX стагоддзя, пайшла і адваротная сувязь: чытач убачыў зусім іншага, новага і нечаканага М. Чаргінца.

А поплец з ім стаяць такія письменнікі, як В. Праўдзін, С. Трахімёнак. Абодва служылі ў праваахоўных органах і ведаюць матэрыял не збоку і не па газетах (тэлебачанні). Побач усталі і М. Адамчык, А. Глобус, М. Клімковіч, А. Усеня... Пра гэтых аўтараў варта гаворку весці асобна, у іх творах ёсць **над чым задумацца** і ёсць **што аналізаваць**.

Па сутнасці, адбываецца фарміраванне школы беларускага дэтэктыва. Адны аўтары цалкам абыгрываюць традыцыйныя матывы: гістарычныя тайны, алузіі на класічныя вобразы (Л. Рублеўская, М. Адамчык, М. Клімковіч). У М. Клімковіча ў аповесці «Сцэнарый смерці» ўзнята складаная псіхалагічная і культуралагічная праблема, звязаная з вобразам мастака, сэнсам яго жыцця і творчасці, роля смерці дзеля памяці... Нечакана ярка і хораша гучыць гумар у «Міленіуме ў Аўсюках» С. Трахімёнкі. На тэму аналізу кампазіцый раманаў В. Праўдзіна студэнты філалагічных факультэтаў могуць пісаць курсавыя і дыпломныя работы. Кампазіцыі па сваёй вытанчанасці і складанасці нагадваюць раманы Ч. Дзікенса — майстра не толькі інтрыгу закручваць, але і выбудоўваць сюжэт. Тут жа і танчэйшы псіхалагізм. Дарэчы, беларускаму дэтэктыву наогул уласцівы псіхалагізм. У ім мінімум агрэсіўнасці, мардабойства і безутрымнай страляніны. А як усё гэта надакучыла ў дэтэктывах, асабліва тэлевізійных.

Сучаснаму чалавеку хочацца рамантыкі. Так, рамантыкі, якая амаль знікла ў жыцці: узвышанасці пачуццяў, велічы, усведамлення таго, што, чым бы ні займаўся чалавек, усё мае нейкі вышэйшы сэнс. Не кожны звязаны з Вялікімі Тайнамі, не кожнаму яны і па сілах. Чалавек не павінен адчуваць сябе пешкай на шахматнай дошцы. Няхай ён і не ферзь, але ён можа стаць і Баявым Канём, і Афіцэрам...

Дэтэктыў у лепшых сваіх праявах дае чалавеку неабходны адрэналін і сілы. Патрэбна разумець, што ў Вялікай Ігры Госпада Бога стаўкі робяцца зусім не на камунізм-манархію-дэмакратыю... а на жыццё і смерць, гонар, перамогу, на справядлівасць, праўду і абавязак, які выконваецца нягледзячы ні на што.

*Пераклад з рускай
М. Міхайлава.*

НАПІЦЦА З РАДЗІМАЙ КРЫНІЦЫ

Такія школак, як Быстрыцкая базавая ў Астравецкім раёне, — невялікіх, драўляных, утульных, з кафлянай печкай у куце кожнага класа, разлапістай яблыняй-антонаўкай і кветнікамі з вярцінямі і чарнабрыўцамі пад вокнамі, — засталася няшмат. Яны старэюць разам з нашымі вёскамі, якім колісь не пашанцавала трапіць у лік перспектывных. У якіх усё больш апусцеўшых хат і панадворкаў, што зарастаюць травой, — яе не паспяваюць ці не вельмі хочуць касіць, наязджаючы гады ў рады нашчадкі, якія сталі гарадскімі. Старэюць разам са сваімі анёламі-ахоўнікамі — настаўнікамі, бляск вачэй якіх паціху выгарае пад спякотным летнім сонцам і змываецца здрадніцкай слязінкай падчас кожнага апошняга званка. І маршчынкі, што праменьчыкамі разбягаюцца ад іх зялёных, шэрых, блакітных вачэй-сонейкаў, паматчынаму добрых і па-бацькоўску строгіх, становяцца ўсё прыкметней...

Такія школкі — пачатковыя, базавыя, сярэднія, раскіданыя па ўсёй Беларусі, па шматлікіх вёсачках яе, заканчвалі многія выбітныя навуковыя, палітычныя і грамадскія дзеячы, міністры і дэпутаты, пісьменнікі і кіраўнікі прадпрыемстваў. Як падземныя гаючыя крынічкі напаўняюць — па струменьчыку, па кропельцы — сваёй жыватотворнай вадой магутныя рэкі, так і яны запаўнялі светлымі галовамі, лепшымі розумамі і талентамі універсітэты, канструктарскія бюро, высокія кабінеты. І глядзі ж ты, не згубіліся іх дзеці там, не сталі «неперспектывнымі» і веды ў іх, выпускнікоў высковых школ, былі на ўзроўні, і інтэлектам, і талентамі Бог не пракрыўдзіў...

А цяпер гэтыя школы — каму не пашчасціла апынуцца ў якой-небудзь буйной вёсцы з моднай сёння назвай «аграгарадок», паціху зачыняюцца. Вёскі старэюць і, як нашы матулі, ціхенька, неўпрыкмет, каб нікога не патрывожыць гучным стогнам ці лішняй скаргай, паміраюць. Сямімільнымі крокамі ідзе працэс так званай аптымізацыі ўстаноў адукацыі, які «выразае» найперш пачатковыя і базавыя школы ў глыбінцы...

Кажуць, школкі гэтакія састарэлі матэрыяльна — і ў развіццё іх няма сэнсу ўкладваць сродкі, бо дзяцей з кожным годам сюды прыходзіць усё менш. Па-філасофску заўважаюць: усё, што нарадзілася, мае прайсці час свайго росквіту — і памёрці. Такі закон жыцця. Сцвярджаюць, што дзецям будзе лепш у вялікай сярэдняй школе, якая ззяе на ўвесь аграгарадок еўравокнамі, еўрадзвярыма, еўрафасадам — і ўсялякімі іншымі «еўрамі», свеціцца блакітнымі вочкамі сучасных камп'ютэрных класаў і гучыць поліфаніяй найноўшай музычнай апаратуры. Куды іх штораніцы прывязе спецыяльны аўтобус і вечарам адвязе дахаты... У тую самую “неперспектывную” вёску, куды гэтыя дзеці, закончыўшы школу, наўрад ці вернуцца. Найперш таму, што калі ў іх саміх з’явіцца дзеці, ім, маленькім, як некалі іх бацькам, таксама давядзецца падымацца ў шэсць гадзін раніцы, каб паспець на аўтобус і затым вяртацца дахаты надвечоркам. І хай сабе той аўтобус будзе хадзіць рэгулярна, у школьнай сталоўцы накормяць смачна і сытна, а ў вольны час дзетак зоймуць цікавымі і карыснымі заняткамі — бацькам захочацца, каб усё гэта яны мелі, знаходзячыся пры доме. І сённяшнія дзеці неперспектывных вёсак, заахвачаныя бацькоўскімі парадамі, выбіраючы са ста дарог адну сваю, паселяцца ў лепшым выпадку ў тым жа аграгарадку. Каб наязджаць у родную вёску час ад часу, праведаць бацькоў і родны дом, з болей у сэрцы заўважаючы, як хутка і непрыгожа ўсе яны старэюць...

Але нават гэты аргумент — што з закрыццём школы непазбежна памірае вёска — не самы галоўны ў той аднабокай, нікому нячутнай спрэчцы настаўніцы па волі Бога — а Людміла Мікітаўна Багачова, выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Быстрыцкай базавай школы, менавіта з гэтай пляяды абраных — і яе нябачных апа-

нентаў. Найбольш шкада настаўніцы дзяцей. Іх здароўя. Таго, што ў вялікай школе яе Танечкі і Васількі могуць згубіцца. Таму, што не еўрарамонты, не камп'ютэры і тэлевізары вучаць дзяцей, а настаўнікі.

Не, Людміла Мікітаўна ні ў якім разе не лічыць, што ў Варнянскай школе, дзе, як мяркуецца, пасля закрыцця стануць вучыцца сённяшня быстрыцкія вучні, яны горшыя, чым у іхняй базавай. Апошнія два гады свайго школьнага жыцця яна таксама правяла ў Варнянскай сярэдняй школе. Там сустрэла людзей, якія дапамаглі ёй выбраць адзіна правільны шлях у жыцці: Іосіфа Іосіфавіча Матулойца, выкладчыка рускай мовы і літаратуры, які ў паўсядзённым жыцці гаварыў выключна па-буларуску і Люду запрыкмеціў адразу, лёс ёй прадказаў-прадвызначыў: быць ёй настаўніцай роднай мовы. А затым — Валянціну Міхайлаўну Коўтун, якая заразіла сваёй неўтаймоўнай любоўю да роднага слова, да беларускай літаратуры і мовы не аднаго свайго вучня — і Людмілу Мікітаўну ў тым ліку. У гэтай школе і сёння працуюць многія яе не тое што калегі — сябры па жыцці, аднадумцы.

Але яна ведае і тое, што 25 вучняў у класе — гэта не сем. І да кожнага пры сённяшняй напружанасці праграмы і патрабаванняў да ўзроўню адукацыі дайсці нават самую таленавітаму настаўніку вельмі цяжка. І што нават самы добры і чулы выкладчык, прыходзячы на ўрок, не ў стане ведаць, што ўчора ў Мішы ці Каці, якія прыехалі ў школу за 40 кіламетраў (а менавіта такое «плячо» падвозу вучняў з некаторых вёсак будзе пры закрыцці Быстрыцкай школы), здарылася дома нешта непрыемнае — пра што абавязкова трэба помніць. Каб акрапіць учарашнюю больку дзіцяці бальзамам ласкавай усмешкі, цёплага слова з тым, каб не ператварылася яна ў глыбокую рану, а паціхеньку зацягвалася.

Усяго гэтага — хатняй, утульнай атмасферы, што з'яўляецца неад'емнай часткай Быстрыцкай базавай, — не можа быць у вялікай, прыгожай і сучаснай школе. Не таму, што яна горшая. А таму, што яна — вялікая. З усімі перавагамі — а яны, безумоўна, ёсць у выглядзе ўсялякіх там гімназічна-ліцэйскіх класаў, дыферэнцыяцый навучання, выгод навукова-тэхнічнага прагрэсу і іншага. І з усімі недахопамі: абязлічанасцю, абагуленасцю не толькі адукацыі, але і самага галоўнага — выхавання дзяцей. І чамусьці на Захадзе элітныя школы імкнуцца менавіта да малой напаўняльнасці класаў, у якіх кожны вучань — навідавоку, дзе ён можа раскрыцца як асоба — бо калі не зрабіць гэта ў школе, дык ёсць шанс, што талент, якім валодае кожны, так і застанецца нераскрытым. А мы — да ўзбуйнення, калі ў класе займаецца па 25—30 вучняў.

Усе гэтыя довады неаднойчы прыводзіла, ведучы ў думках бясконцую спрэчку з прыхільнікамі, як ёй здаецца, залішне паспешлівай аптымізацыі, Людміла Мікітаўна Багачова. Яна разумее, што аргументы яе больш эмацыянальныя, бо спрачаецца з невядомымі апанентамі яна з сардэчным болем у душы: над іх школкай ужо каторы год чорнай хмарай навісае перспектыва закрыцця. Праўда, хмара тая, як летняя навалніца, пагрыміць-пабліскае недзе ўдалечыні, ды і знясецца свежым ветрыкам, прагоніцца ясным сонейкам. Каб праз нейкі час вярнуцца зноў...

Шкода Людміле Мікітаўне сваю школку, родную да кожнай драпінкі на парце, трэшчынку ў падлозе. Немагчыма ўявіць, што раптам яе не стане — гэта ўсё роўна як уявіць, што свет некалі будзе існаваць — хахаць, смяяцца, плакаць — без цябе ці без самых родных табе людзей. Розумам гэта можна ўсвядоміць, сэрцам прыняць — ну ніяк. А Быстрыцкая школа для Людмілы Мікітаўны, як і для яе блізкіх, якія складаюць цэлую настаўніцкую дынастыю Багачовых — радней не бывае, можна сказаць, паўнапраўны член сям'і.

Некалі даўным-даўно, неўзабаве пасля вайны, сюды прыехалі настаўнічаць яе бацькі: Мікіта Іванавіч і Вера Аляксандраўна. Маладыя, жыццярадасныя, закаханыя ў жыццё і адно ў аднаго... Зведаўшыя ўвесь цяжар ваеннага ліхалецця, нішчымніцу пасляваенных гадоў, калі купленыя за першую зарплату сшыткі для сваіх вучняў Вера Аляксандраўна мяняла ў бацькоў... на кош бульбы ці гарлачык малака.

Тут, у Быстрыцы, лічы, што ў школе, — бо якія б ні былі клопаты і турботы ў вясковага настаўніка, яны так ці інакш зьмякаюцца на школе, — нарадзіліся іх дзеці: Надзейка, Люда, Толік. Тут з кніжак, часопісаў, календароў, што прывозіў бацька з кожнай сваёй вандроўкі ў раён, яны, тулячыся да цёплай печы, упершыню пачулі і «Здароў, марозны звонкі вечар», і «Не сядзіцца ў хаце хлопчыку малому», і «Мой мілы таварыш, мой лётчык...». І такое гэта ўсё было блізкае, роднае, дарагое — нібы той, хто пісаў, хадзіў быстрыцкай вуліцай, стаяў на строме па-над іхнія імклівай, бруістай Віліяй, чуў, як трашчыць ноччу мароз у сценах і бачыў назаўтра іх усыпаную срэбрам бярозу, убіраў у сябе водар падвляленага сена, якое яны маленькімі грабельцамі варочалі, памагаючы бацькам. Бо ў вясковага інтэлігента клопаты тыя ж, што і ў звычайнага калгасніка:

Настаўніцы роднае мовы,
Выкладчыцы сельскіх школ...
На вас і каровы, і дровы...

Здавалася, іх жыццё такое звычайнае, будзённае — а тут такія людзі, пісьменнікі, якія жывуць у сталіцы, так складна і прыгожа пішуць пра тое, што ты адчуваеш, думаеш, бачыш... Гэта ўяўлялася Людзе нейкім цудам — і тым больш вабіў да сябе чароўны свет кніг: вершы Коласа, Купалы, Багдановіча, раманы і аповесці Караткевіча, Шамякіна, Далідовіча адкрывалі ёй невядомае ў знаёмым да драбніц, паказвалі патаемнае ў звычайным да будзённасці, дапамагалі разумець людзей і свет...

Тое, што абедзве дочки пойдучь па нялёгкім, але, бадай, самым пачэсным і высякародным настаўніцкім шляху, бацькам было зразумела з маленства. Але старэйшая, Надзейка, больш гарнулася да малых дзяцей — і стала, як маці, настаўніцай пачатковых класаў. А ў Людзе бацька, гісторык па адукацыі, са школы заўважыў цягу да роднага слова, да бясконцага пошуку ісціны ў творах класікаў — і беларускіх, і расійскіх. І ўсяляк заахвочваў гэтую прагу дачкі да літаратуры, стосамі прывозячы з горада лепшыя кнігі — яны і сёння складаюць аснову кніжнага фонду вялікай сямейнай бібліятэкі Багачовых. І калі, прыняўшы параду Іосіфа Іосіфавіча Матулойца, і па прыкладзе Валянціны Міхайлаўны Коўтун Люда вырашыла паступаць на беларускае аддзяленне філалагічнага факультэта Гродзенскага педінстытута, гэта было прынята ўспешна.

...Як даўно гэта было: першы ўрок у роднай школе, які яна правяла ў якасці настаўніцы. Гэта ж незвычайная адказнасць: працаваць у школе, якую сам некалі заканчваў. Дзе твае настаўнікі, якія пазнаюць у тваім юнацкім абліччы рысы спалоханай танканогай першакласніцы, сёння называюць цябе калегай і клічуць — прынамсі, пры вучнях — па бацьку. Дзе ў клас да цябе прыходзяць дзеці тваіх колішніх аднакласнікаў — тых, што некалі цягалі за коскі, давяралі першыя дзявочыя таямніцы і прызнаваліся ў каханні. Людміла Мікітаўна старалася не падвесці — ні бацькоў, ні настаўнікаў, ні сяброў-аднакласнікаў. Бо ўсё ў жыцці прывыкла рабіць, як вучылася, — на «выдатна».

Як даўно гэта было. І як нядаўна... Калі ўявіць, колькі чалавечых думак, надзей, мараў, слёз, спадзяванняў данесла за гэты час у сваіх хвалях да ног каханага Нёмана хуткаплынная Вілія, то — цэлае жыццё. А калі паглядзець на яе зялёныя берагі, з якіх некалі юная Людміла пускала на ваду вянкi, на густы сасновы бор на другім беразе, на строму ля школы, якія ўсё гэтак жа ўглядаюцца ў люстэрка ракі і, здаецца, ніколькі за гэты час не змяніліся, то — усяго імгненне. Якое ўвабрала ў сябе так многа пачуццяў, падзей, перажыванняў — як ранішняе кропля расы коле-раў і адценняў ад пацалунка сонца.

Людміла Мікітаўна Багачова — адзіны ў Быстрыцкай школе беларусазнаўца. Гэта значыць, што кожны дзень ёй трэба падрыхтавацца да ўрокаў роднай мовы

і літаратуры ў шасці класах, ад пятага да дзесятага. Напісаць планы на пяць-шэсць урокаў. Прадумаць іх канцэпцыю. І правесці так, нібы кожны з іх — адкрыты. Не таму, што так патрабуе нехта «зверху». Так патрабуе перш за ўсё яе сумленне. Бо дзеці, якія сёння прыходзяць на ўрок, — па розных прычынах не заўсёды падрыхтаваныя, не кожны дзень у гуморы і не ўсе — вундэркінды, заўтра ўсе без выключэння — пойдучь здаваць тэсты. Тое, што на экзаменах з дзвюх магчымых моў яны выбіраюць менавіта беларускую, даўно стала неаспрэчнай заканамернасцю. Людміла Мікітаўна лічыць, што гэта ад таго, што родная мова ім бліжэй з-за вясковых каранёў, што яна — матчына, бацькава, бабуліна, суседава... Не аспрэчваючы гэтае меркаванне, дазволю сабе заўважыць, што стала яна для быстрыцкіх школьнікаў сапраўды роднай не ў апошнюю чаргу дзякуючы іх настаўніцы. А асновы адукацыі, пераканана Багачова, закладваюцца менавіта ў базавай школе, далей ідзе паўтарэнне і развіццё пройдзенага. І таму лічыць сваёй звышзадачай даць вучням веды, з якімі яны змогуць вытрымаць любы тэст, — і рухацца далей. Гэта ў яе атрымліваецца выдатна, што вучні пацвярджаюць штогод. Праўда, ужо пасля заканчэння сярэдняй школы. І «лаўры пераможцы» дастаюцца, як правіла, іншым настаўнікам. Але Людміла Мікітаўна не ў крыўдзе: галоўнае ж — вынік. Тое, што яе вучні паступаюць, вучацца.

А другая звышзадача, якую яна лічыць яшчэ больш важнай, чым першая, чым набыццё ведаў, — гэта выхаванне. Каб з кожнага вучня, незалежна ад таго, кім ён стане ў будучым — настаўнікам, аграномам ці трактарыстам, — атрымаўся Чалавек, з якім не сорамна будзе спаткацца на вуліцы і павітацца — ні табе, ні іншым. Патрыёт сваёй бацькаўшчыны, які памятае свае карані і з гэтай памяццю будзе затым гадаваць крону. Мо таму настаўніцкі стол у яе класе засланы — зусім не афіцыйна — даматканым ручніком. І аналіз кожнага твора на ўроках літаратуры Людміла Мікітаўна робіць праз прызму дабрыні, чалавечнасці, любові да радзімы. Прычым стараецца, каб дзеці самі дайшлі да гэтай высновы, успамінаючы іншыя вершы ці апавяданні, выпадкі з жыцця, герояў мінуўшчыны.

— Канешне, часу на гэта не тое, што мала — яго катастрафічна не хапае, — шкадуе настаўніца. — Бо адна-дзе гадзіны беларускай літаратуры ў тыдзень — гэта нішто, нават абавязковую праграму прайсці як след не паспяваеш. А хочацца, каб дзеці, акрамя класікі, ведалі і навінкі, разбіраліся ў літаратуры, вучыліся на лепшых прыкладах. Стараемся выкарыстоўваць для гэтага пазакласнае чытанне. Што там казаць — дзеці цяпер не вельмі горнуцца да кніжак, больш захапляюцца тэлевізарам ды камп'ютэрам. Але калі іх зацікавіць, параіць, заінтрыгаваць — прачытаюць абавязкова. Дапамагаюць і іншыя мерапрыемствы, асабліва сустрэчы з пісьменнікамі. У гэтым сэнсе нашай школе і вучням пашанцавала: насупраць, толькі Вілію пераплыць — апетыя Міколам Мятліцкім Перавознікі, куды часта завітаюць сябры гэтага вядомага паэта, беларускія пісьменнікі. Кожны раз стараемся не ўпусціць магчымасці запрасіць іх у школу, каб дзеці маглі пагутарыць з аўтарамі вядомых ім твораў, паразважаць разам з майстрамі пяра на розныя жыццёвыя тэмы — такія сустрэчы затым надоўга застаюцца ў іх памяці і для многіх робяцца пуцяводнай зоркай — як некалі для мяне сустрэча з Валянцінай Коўтун.

Людміла Мікітаўна — прафесіянал, якіх мала. Педагог — ад Бога. Чалавек, стаць сябрам якога марыць кожны. Такі спецыяліст у любой школе — на вагу золата. І ў яе былі розныя, вельмі заманлівыя прапановы. Запрашалі і ў сталіцу, і ў гарадскія школы, і ў больш буйныя вясковыя, дзе для выявы яе педагагічнага таленту, здавалася б, куды большая прастора. Ды яна лічыць, што няма маленькіх школ і вёсак — ёсць маленькія людзі. Няма дрэнных, бесталентных дзяцей — ёсць настаўнікі, якія не здолелі іх талент раскрыць. І таму насуперак усім прапановам, самым цікавым, аддае перавагу Быстрыцы. Бо тут у яе ўсё — роднае. Родная — ва ўсіх адносінах — школа. Родныя людзі — мама, сястра, пляменніца, брат, з якімі яны ўсё жыццё жывуць у адным доме. Родныя вучні — многія ўжо дзеці яе колішніх выпускнікоў. Родная Вілія, над плыню якой так лёгка думаць і марыць. Родны лес, які неаднойчы гаіў яе душэўныя болькі. Сябры-настаўнікі, з якімі з'едзены не адзін пуд солі, душу якіх ведаеш, здаецца, лепш, чым сваю. І яны тое ж могуць сказаць пра цябе. Як жа яна без іх? І як жа яны — без яе? Гэта — любоў на ўсё жыццё. І, на шчасце, узаемная...

БІАГРАФІЯ Ў ТРАГІЧНЫМ ГІСТАРЫЧНЫМ КАНТЭКСЦЕ

Творчасць Івана Пташнікава выключна арганічная, цэласная. Гэта творчасць аднаго з самых таленавітых, самых яркіх прадстаўнікоў свайго пакалення — пакалення дзяцей вайны ці, як яго часта называлі і цяпер яшчэ называюць, філалагічнага пакалення. Вытокі мастацкай цэласнасці і арганічнасці творчасці — у найсуровейшых выпрабаваннях ваеннага ліхалецця і паспяваеннай бяхлебіцы. Менавіта тады, у тых умовах, нярэдка на мяжы чалавечых магчымасцей нараджаліся, выпявалі, а пазней і сталелі чуласць да жыцця, увага да чалавека, разуменне добра і справядлівасці, абвостранае адчуванне прыгожага. Адбывалася фарміраванне, тварэнне чалавечай біяграфіі, яе фундаментальных асноў. Фарміраванне ў адкрытым свеце, на вятрах часу, у драматычных і трагічных стасунках. Письменніцкая, творчая біяграфія вырастае на аснове біяграфіі чалавечай, прынамсі такія элементы светапогляду, як адносіны да жыцця, да чалавека, да радзімы і да слова, як разуменне добрага і прыгожага, праўды і справядлівасці. У сваю чаргу цэласная творчая біяграфія з’яўляецца асновай арганічнай цэласнасці творчасці ў яе вызначальных момантах. А ў сваёй творчасці Пташнікаў, па сутнасці, ніколі не выходзіць за межы асабістага жыццёвага вопыту і ў часе, і ў прасторы. Сам час, сама гісторыя пасадзейнічалі таму, што кожны вопыт асабісты быў аж перагружаны вопытам агульнанародным і агульназначным, а кожны лёс індыўідуальны, часта зусім незалежна ад волі самога індыўідуума, абавязкова праяўляўся ў гістарычным кантэксце. Трэба таксама мець на ўвазе, гаворачы пра арганічную цэласнасць творчасці пісьменніка, і тое, што ён практычна ўвесь час пісаў пра той свет, які яго стварыў, у якім ён жыў. У гэтым сэнсе вернасць мастака жыццю і свайму таленту, па-першае, тварылі і мацавалі цэласнасць ім зробленага, з другога ж боку, надавалі таленту асаблівую чуласць да духоўных зрухаў і ў грамадстве, і ў літаратуры.

Тэматычна, праблемна творчасць Івана Пташнікава паказала, даследавала тыя пласты народнага жыцця, якія вызначалі лёс народа, пачынаючы з 40-х гадоў. Гэта — трагедыя спаленых і вынішчаных вёсак («Тартак»), вызваленне роднага краю («Найдорф»); гэта — паступовае разбурэнне вёскі як асновы крыніцы нацыянальнага самаўсведамлення і самапачування («Мсціжы»); гэта — самаахвярны, гераічны і трагічны лёс беларускай жанчыны, якая ва ўмовах нечуванага разбурэння і вынішчэння мужа, самааддана тварыла жыццё, абнаўляла зямлю («Алімпіяда»). Паказ гэты эпічна разгорнуты, усебаковы, псіхалагічна паглыблены. Увасоблены ў жанры аповесці і рамана. Пазначаны гадамі «Тартак» — 1967, «Найдорф» — 1975, «Мсціжы» — 1970, «Алімпіяда» — 1984. Пасля «Алімпіяды», твора для Івана Пташнікава значнага, пісьменнік пачаў выступаць у друку ўсё больш рэдка. Толькі ў 1987 годзе з’явілася апавяданне «Львы». У 1988 — апавяданне «Арчыбал». Безумоўна, былі на гэта свае сур’ёзныя прычыны, найперш, відаць, асабістага характару.

І вось тады, аналізуючы ўсю творчасць прэзаіка, адзначаючы яе выключную прывязанасць да жыцця, прычым да жыцця ім непасрэдна асабіста перажытага і спазнанага, уяўляючы яе як своеасаблівы летапіс жыцця роднага краю ў суад-

несенасці з жыццём асабісты і жыццём і лёсам сям’і, выразна заўважаліся пэўныя як бы прагалы, адсутнасць не проста старонак, а, можа, нават лістоў, звязаных і з жыццём асабістым, і з жыццём народным. Старонак і лістоў, якія проста не былі напісаны. Маюцца на ўвазе падзеі пасляваенных галодных і халодных гадоў і вучоба ў школе, гады змрочна-сонечныя, нягледзячы на ўсе цяжкасці і складанасці, напоўненыя верай у жыццё, у яго адраджэнне, і, відаць, самае важнае, — адсутнасць твораў, нават не твораў, эпизодаў, старонак, звязаных з часам культуры асобы, часам рэпрэсій і беззаконня. Тым больш, што вось гэтая, апошняя, тэма ў жыцці была тэмай усенароднай. Ды і літаратуру ў канцы 80 — пачатку 90-х захапіла яна даволі шырока.

Узнікала пытанне: чаму?

Адказ і вытлумачэнне з’явіцца пазней.

У 1992 годзе ў двух нумарах штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» (за 20 сакавіка і 28 жніўня) друкуюцца вялікія падборкі «эскізаў» мемуарнага характару пад назвай «Што застаецца ў памяці». Тут, сярод іншага, Пташнікаў згадвае гісторыю з друкаваннем аповесці «Лонва». Аднёс ён яе спачатку ў часопіс «Маладосць». Адноўчы выклікае галоўны рэдактар і ў прысутнасці свайго намесніка пачаў рабіць заўвагі. «Тое не так, гэта не гэтак... І трава такая ля кладак на балодзе не расце (хоць я з блакнотам у руках хадзіў па балодзе і запісваў, дзе што расце). І мова не тая, і слова, і наогул цяжка чытаецца». Намеснік увесь час маўчаў, згаджаючыся, выдавочна, з галоўным рэдактарам. Пташнікаў забраў аповесць, «выкінуў... старонкі пра трыццаць сёмы год і аднёс яе ў «Польмя». Была надрукавана, хаця і там былі пэўныя складанасці. Згадвае пісьменнік і пэўныя «гісторыі», звязаныя з друкаваннем у часопісах ці выданнем асобнай кнігай іншых твораў — «Чакай у далёкіх Грынях», «Чачык», «Тартак», «Найдорф».

Вось адна з іх. Да дзядзькі ў вёску прыезджае опер з энкавэдэ. У дзядзькі — адна карова. Опер складае акт. Але на дзядзьку пішуць. Такі ж акт, як і першы, складае другі опер, потым і трэці. Чацвёрты не едзе высвятляць.

«У трох актах — па карове. Значыць усіх кароў у дзядзькі тры.

Дзядзьку прышываюць «кулака» і высылаюць у Сібір».

У пачатку гэтай гісторыі пісьменнік зазначае, што ён сам трымаў у руках тую крымінальную справу. Спасылкі на пэўныя дакументальныя крыніцы ёсць і ў іншых гісторыях такога зместу. Праўда, усе гэтыя гісторыі не звязаны ўнутрана з аўтарвай біяграфіяй. Яны водгук ранейшага жыцця народа, пэўны гістарычны кантэкст пасляваенных падзей і лёсаў. Хаця адна заўвага ў невялічкім аўтаравым уступе да мемуарнай публікацыі паказвае і асабістую далучанасць аўтара да тых падзей, тых гісторый. Ён піша: «Дзённіка я ніколі не вёў: ні ў студэнцкія гады, ні пазней. Баяўся па-дурному трапіць туды, куды баяліся трапіць усе».

Але ні ў канцы 80-х, ні ў першай палове 90-х, калі ўсё, што было звязана з культурам асобы, з 1937 годам, з рэпрэсіямі, стала ў літаратуры як бы модным (можа і так быць: балючае становіцца модным), Пташнікаў нічога не піша. Мастак самабытны, мастак сумленны, ён унутрана не прымае ніякай моды. А тым больш такой. Разам з тым з мемуарных запісаў было відаць, што гэтая тэма пакуль што не стала яшчэ тэмай ягонага чалавечага і пісьменніцкага лёсу, не ўвайшла ў яго творчую біяграфію, не стала яе істотнай часткай. Яна была яшчэ дзесьці там, на падыходзе. Хоць у рэальным жыцці, як пазней мы даведаемся, было ўсё. Павінен быў прайсці час. Ён прайшоў. Паступова гэтая балючая тэма як бы губляе сваю вострыню, мастацкі эффект першаадкрыцця. Увага і ў жыцці, і ў літаратуры

да «трыццаць сёмага» пачынае неяк змяншацца, адыходзіць на задні план: чалавек не можа доўга жыць мінулым. Асабліва такім. Ды і афіцыйна было палічана чамусьці шкодным засяроджваць асаблівую ўвагу на негатыўных момантах у нядаўняй гісторыі.

Але індывідуальныя чалавечыя паводзіны наогул, а тым больш творчыя, мала калі падпарадкоўваюцца якімсьці правіламі і агульнапрынятым нормам, а тым больш афіцыйна рэкамендаваным. Творчая індывідуальнасць не проста капрызлівая, а апантана ўпартая ў сваім самавыяўленні.

Тэма рэпрэсій, пераследу, татальных парушэнняў законнасці і спрадвечных маральных нормаў як тэма асабістая і творчая выспела і сфарміравалася ў Івана Пташнікава дзесьці к другой палове 90-х гадоў.

У 1996 годзе ў «Літаратуры і мастацтве» было надрукавана апавяданне (сам аўтар дае жанравае вызначэнне «эскіз») «Ірга каласістая». Праз год, у 1997-м, у тым жа штотыднёвіку друкуецца апавяданне «Францужанкі»; у 1998-м, гэта значыць яшчэ праз год, — вялікае апавяданне «Тры пуды жыта». І нарэшце, у тым жа самым штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва» ў 1999 годзе з'яўляецца апавяданне «Пагоня».

Творы гэтыя розныя па сваім змесце, па жанравых асаблівасцях, розныя ці, больш дакладна, адрозныя ў раскрыцці і выяўленні асобы аўтара і аб'ектыўнага жыццёвага матэрыялу. Калі, напрыклад, «Ірга каласістая» ўяўляе з сябе эскіз (магчыма, задумы больш шырокай), «Францужанкі» — выпадак, у чымсьці выключны, з жыцця галоўнага героя (за ім выразна праглядаецца аўтар), то «Тры пуды жыта» — аб'ёмам жыццёвага матэрыялу, ідэйна-праблематычнай значнасцю (тут не выпадак, не эпізод, а лёс героя) — бяспрэчна «выцягваюць» на аповесць, а «Пагоня» высокай ступенню сканцэнтраванасці рэальнага жыццёвага матэрыялу, сілай і значнасцю абагульняльнай думкі ўспрымаецца як прыповесць.

Зноў жа сваёй асноўнай тэмай, пратэстна-выкрывальнай ідэйнай скіраванасцю, асабістай далучанасцю да трагічнага жыццёвага матэрыялу, характарам спалучэння біяграфіі і гістарычнага кантэксту, адметнасцю эмацыянальнага руху творы гэтыя ўспрымаюцца як своеасаблівае мастацкае адзінства. Тут Пташнікаў у адлюстраванні і асэнсаванні тых падзей ідзе ад перадачы асабістага эмацыянальнага ўражання, успаміну-апаведу пра выпадак з асабістага жыцця (і не мае тут асаблівага значэння, аўтар гэта ці выдуманы герой — «Францужанкі») да даследавання драматычнага і трагічнага лёсу блізкіх яму людзей («Тры пуды жыта») і далей («Пагоня»). Дарэчы, апошні твор прысвячаецца «ўсяму жывому на зямлі».

Да таго, яе пісьменнік падступіў да гэтай, можа, самай балючай тэмы нашай літаратуры, да гэтага самага крывавага і змрочнага «матэрыялу» нашага жыцця, зроблена было нямала, сказана шмат. Зроблена і сказана грунтоўна. І ўсё ж Пташнікаў тут сказаў сваё і па-свойму. Яшчэ раз — услед за многімі іншымі і разам з імі — пацвердзіўшы, што кожны чалавек, і мастак у тым ліку, гэта цэлы свет, непаўторны ў сваёй сутнасці і ў сваіх праявах. І тут самае галоўнае — заставацца самім сабою, ісці да свайго ўнутранага «я». Не хітруючы, не падманваючы сябе і іншых, Іван Пташнікаў так і зрабіў. Як і раней рабіў. І аказалася, што гэта вельмі важна. Бо такога ў літаратуры не было. У жыцці было.

У апавяданні «Ірга каласістая» згадка пра трагічны лёс Леапольда Родзевіча, як цень, халодны і цёмны, наплывае на светлае, паэтычнае захапленне хлопчыка (за ім выразна бачыцца то аўтар, то Лёлік — Родзевіч) прыгажосцю прыроды на радзіме вядомага пісьменніка і грамадскага дзеяча і аўтаравай радзіме. Наогул, відаць, ні ў адным папярэднім (ды і пазнейшых) з сваіх твораў Пташнікаў не апісваў прыроду родных мясцін з такой любоўю і замілаванасцю. Твор напісаны пра мясціны Родзевічавы. Часам нават цяжка вызначыць, хто малое родныя краявіды — Родзевіч ці Пташнікаў, хто іх так успрымае — у дзяцінстве. Так выразна, маляўніча, эмацыянальна дакладна.

«Чалавек нараджаецца, каб запаліць у Сусвеце зорку ці пакінуць на зямлі след», — так нязвычайна для пісьменніка, з выслоўя пачынаецца гэты твор.

Далей сухое як бы паведамленне: «Леапольд Іванавіч Родзевіч (Лёля) нарадзіўся 12 чэрвеня 1895 года на хутары ў Кур’янаўшчыне, тады Вілейскага павета Віленскай губерні. Ад маёй вёскі Задроздзе, а калі лічыць ад маёй канцавой хаты — можа, за паўварсты праз балота». Пасля Пташнікаў вельмі дакладна апісвае тая мясціна, дзе знаходзілася сядзіба Родзевіча, а таксама тая, дзе прайшлі ягоныя дзіцячы гады. Прычым глядзіць на ўсё дзіцячымі вачыма — сваімі ці то свайго героя, успрымае сэрцам светлым, не азмрочным жыццёвымі нягодамі. Апісвае розныя поры года ў родных мясцінах. Перад гэтым, як бы падключваючы малога Лёлю, дадае: «Быў (Лёля. — С. А.) скрытны... задумлівы, адзінокі і шукаў яшчэ большую адзіноту і на так ужо адзінокім кур’янаўскім хутары...» І ў апісаннях прыроды добра перадае гэты дзіцячы настрой адзіноты, задуменнасці, успрымання прыроды як жывой.

Вось апісанне лета: «Лета ў Кур’янаўшчыне пачынала зацвітаць ліпавым цветам. Ліпы ў аляях, зімой сухія, чорствыя і разгатыя, цяпер высіліся стагамі зялёнага сена; кроны спляліся, і не відаць праз лісце сонца; толькі пчола, як усё роўна сетачкамі, абсели іх і цяжка калышуцца на жаўтаватых суквеццях, падаюць, паўзуць тады па траве і па белых галоўках дзяцельніцы ў вулі, што хаткамі ў радок стаяць пасярод не зачэпленых яшчэ касой саду.

Сад набрыняў пахам дзяцельніцы, укропу, кміну, агурочніку і — ліпавага цвету. Аж, здаецца, зрывае нос».

Апісанне восені: «Настаўніца прыносіць з сабой восень.

Шпакі на ржышчы пералятаюць з загона на загон, чародкамі, нібы маленькія маркі. І дзеці ў вёсках збіраюцца чародкамі, як шпакі...

Пад вечар над Крайскім бокам высока над зямлёй ляцяць на поўдзень першыя няроўныя клінкі гусей, падаючы адзінокі сумны голас...»

І далей крыху: «Выбрана бульба, спарадкаваны яблыкі, уцеплены вулі, замочана «пьянка» — канаплі ў сажалках, абкапаны на зіму прызбы, і на такую пачынаюць грукіцца цапы. Малоцяць у два, у тры, а то і ў чатыры цапы. Роўны густы перастук ад іх чуваць па ўсёй Кур’янаўшчыне, нібы гэта б’юць не па расцеленых снапах на таку, а ўсю зямлю, паспелую за лета, малоцяць цапамі...

У садзе шэра і пуста...»

Адчуваецца, відаць, што гэта не проста лета і восень наогул, а восень і лета менавіта гэтага кутка зямлі і пэўнага часу. Не менш маляўнічыя, выразныя, эмацыянальна прачулыя апісанні вясны і зімы. Усё гэта разам стварае настрой захаплення жыццём, стварае непаўторныя карціны прыгажосці краю, свету, у якім рос, які любіў і апяваў Родзевіч. І на гэтым фоне, у гэтым кантэксце якім бессэнсоўным, нялюдскім, невытлумачальным падаецца ўсё тое, што сталася з гэтым чалавекам — пісьменнікам, грамадскім дзеячам — і з ягоным кутком зямлі.

Пташнікаў піша: «І яму, Лёлю-Леапольду, нібы самім жыццём было наканавана любіць і маці, і сваю Кур’янаўшчыну, дзе нарадзіўся, і тых людзей, сярод якіх рос і жыў... чыно мову ён слухаў і ведаў і пра якіх думаў і пісаў...

Пасля ўжо былі Вілейка, Вільня, Гродна, Мінск, Саратаў... Жыццё і буры... І невядома, якая смерць...»

І далей вельмі істотная выснова: «Але Кур’янаўшчына ўсягды была з ім, як і ў кожнага чалавека свая любая сцежка да сваёй хаты — Радзімы». Якраз тут ён «прыкмячаў тая «зярняткі», з якіх пасля, «выраслі» ягоныя лепшыя праязныя і драматычныя творы «і ўсё тое, што лілося з душы ў вершах...»

Так было. Была прыгажосць жыцця, прыгажосць навакольнага свету, прыгажосць бацькоўскага кутка зямлі. Яна наталыла душу мастака, нападзіла яго сэрца жывою вадою паэзіі, высокай музыкай бясконцага сусвету. Пасля 1938 года не стала Леапольда Родзевіча, не стала ягонай хаты ў Кур’янаўшчыне. Знікла на доўгі час і творчасць пісьменніка, у якой свет дзяцінства быў увасоблены. Знікла, па сутнасці, усё. «І цяпер там ляжаць вялізныя каменні ад фундамента, за якія восямі чапляюцца калёсы, і расце састарэлая, але вечна жывая ірга каласістая». Яна выжыла і жыве. «Яе шарпаюць і калёсы, і трактары, і камбайны...». Івану Пташніка-

ву сваёй жывучасцю яна нагадвае жывучасць беларускай, Родзевічавай, мовы з яе шматлікімі «ласкавымі і амаль забытымі беларускімі словамі...»

Твор завяршаецца словамі, што «чырванее ад ягад ірга каласістая...

Як і сто гадоў назад...»

Ірга каласістая выклікала ў аўтара хвалю самых цёплых, самых багатых успамінаў аб родным краі, аб гадах дзяцінства, калі навакольны свет успрымаецца асабліва ярка, шматколерна, святочна. Драматычным струменем праз усю хвалю ўспамінаў праходзіць сюжэт, звязаны з лёсам Леапольда Родзевіча, чыё жыццё і творчасць звязаны з тым самым краем, што і жыццё і творчасць Івана Пташнікава. К канцу якраз гэты драматычны струмень становіцца асноўным у вызначэнні агульнай атмасферы твора. Драматызм паглыбляе агульны змест твора, пакідае настрой трывожнага чакання: рэпрэсіўны катаклізм айчыннай гісторыі адб'іўся не толькі на лёсе, на прыгажосці роднага. Дастаткова хоць бы прачытаць вось такі лірычна-публіцыстычны аўтараў абзац: «Хутары вы, хутары.. Пры Прышчэпаве вас «наразалі» — выдзялялі, толькі бяры далёкі ад вёсак кавалак зямлі; пры Сталіне зносілі ў калгасы — усе да аднаго; пры Гітлеры ў акупацыю — палілі...»

То быў лёс народа, які непасрэдна аўтаравай біяграфіі не крануў. А можа, аўтар унутрана яшчэ не быў гатовы да такога творчага кроку.

Такі матэрыял жыцця пісьменнік не мог браць у твор, не суаднёшы яго са сваёй жыццёвай біяграфіяй. Трэба было, каб ён стаў ягоным асабіста. У творчым плане. У жыцці, напэўна, так было. Апавяданне «Францужанкі» — важны крок у гэтым напрамку.

У аснове гэтага твора — нейкая трохі дзіўнаватая гісторыя пра тое, як дзве дзяўчынкі-францужанкі з бацькам прыязджаюць пасля вайны на Беларусь, на радзіму бацькі, дзе потым іх усіх, абвінаваціўшы ў шпіянажы, забралі. Але не гэты бок гісторыі цікавіць аўтара. Галоўная яго ўвага звернута на хлопчыка, падлетка пятнаццаці гадоў, якога гісторыя тая выпадкова закрнула. Хлопчык рانیцай ішоў ад трактара: кожную ноч ён вартаваў яго ў далёкім полі. Па дарозе напаткаў дзвюх дзяўчынак — прыгожых, чысценькіх, не па-гутэйшаму апранутых. Захваляваўся, дробна забілася сэрца. Нейкі час ішоў за імі. Потым, прыбавіўшы кроку, мінуў іх. Чуў, бачыў, як яны паміж сабою ўвесь час нешта гаварылі. Але гаварылі на незразумелай мове. Здаецца, нідзе нікога не было. Ва ўсякім разе хлопчык нікога не бачыў. Але прыязджае нкусавец капітан Дувалаў, выклікае хлопчыка і пачынае дапытваць: што гаварылі францужанкі? чаго прыехаў іхні бацька? што яго пацягнула на радзіму ў такі галодны час? Дапытвае адзін раз, другі. Пасля першага допыту ў хлопчыка «закруцілася галава», задрыжэлі ногі, і ён, «каб не ўпасці на падлогу, ступіў і паспеў зачапіцца за лаву, што стаяла пры сцяне». Гутаркі, гэтыя часам адбываліся ў прысутнасці іншых. Ніякіх доказаў ніхто не прад'яўляў. Ды яны і патрэбны не былі. Пагрозамі выбіваліся прызнанні.

Пташнікаў праўдзіва, дакладна паказвае і агульную атмасферу тагачаснага жыцця, і ўнутраны стан хлопчыка.

Падзеі адбываюцца пасля вайны. Аўтар як бы між іншым заўважае, што «пачыналася лета самага галоднага пасляваеннага сорак шостага». Тое, што час быў галодны, падкрэсліваецца неаднаразова. Трактарыст, трактар якога сцеражэ хлопчык, гаворыць таму, што ён «злэны стаў ад злэных праснакоў з ліпы», дае яму «невялікі, з дзіцячую далоньку, счарсцвелы за паўдня, укачаны ў мазут і карасіну» кавалачак хлеба, і хлопчык, ноччу, не спяшаючыся, есць гэты хлеб, «гаркаваты ад карасіну і такі салодкі, што раставаў у роце сам». Хлопчыка абрывае ліпавае лісце. Маці сушыць. «Сушанае, з бляхі, пахнючае, як табачка, яна сыпала лісце прыгаршчамі ў сенцах у ступу, у якой усягды таўкла груцу — ячныя крупы, і, асцярожна, каб не рассыпаць, пачынала таўчы. Стоўчаную злэную муку дабаўлялі да вымытай, неабразнай, здэрттай на тарцы бульбы і варылі зацірку. Часта пяклі і пірагі».

І вось у гэты час, у такіх умовах было яшчэ нешта, можа, не менш страшнае, абразлівае для чалавечага і балючае — усеагульная падазронасць, недавер, дано-

сы. Хлопчык потым думае, што ён на дарозе нікога не бачыў, што нехта згледзеў яго на дарожцы і «данёс куды трэба».

Падчас другога допыту, не дабіўшыся ад хлопчыка хлусні, паклёпу і самаагавору, таго, што трэба было яму, «Дувалаў адным махам дастаў з кабуры пісталет, сціснуў яго ў руцэ — аж пачырванелі пальцы — і паказаў і ім і галавой на дзверы ў калідор. — Пайшлі... Не скажаш — палучыш кулю...»

Хлопчык успамінае — расказвае: «Я шоў спераду на сухіх драўляных нагах. Не чуў пад ступнямі ні шылля, ні калючых старых сасновых шышак. [...] Ззаду, блізка, над самай галавой, соп Дувалаў. Я ведаў, што ён мог зрабіць кожную хвіліну, і чакаў... У мяне зусім адняліся ногі...»

Дувалаў хоча везці хлопчыка ў раён. Едуць ля хлопчыкавай хаты. Зноў пагроза-папярэджанне:

«Ну, зірні апошні раз на сваю хату...»

Потым, адвёзшы на горку ля могілак (там праз дарогу да вайны была школа), крыху пастаяўшы, Дувалаў адпускае хлопчыка: «Ну иди... Учись... Потом всё поймешь... Ты мне больше не нужен...» Сказаў, нават не глянуўшы.

Усё гэта нейкае абсурднае, як бы нерэальнае, неадпаведнае нармальным чалавечым уяўленням, здаецца, у звычайным жыцці само па сабе немагчымае. Разам з тым гэтыя бязглуздыя гутаркі-допыты, выклікі дарослымі ўспрымаюцца тады без ніякага здзіўлення. Як звычайная жыццёвая з’ява. Для тых часоў, зразумела. Прыкладна так усё ўспрымаецца і чытачом: адзін эпізод тагачаснай рэчаіснасці. А колькі іх такіх было тады...

Апавяданне заканчваецца наступнымі словамі, аўтаравымі: «Дзе вы цяпер, мае французжанкі, што схаваліся назаўсёды ў пыле на нашай грэблі паўвека назад?..»

Гэта — як светлы, лірычна-задуманні ўздых пасля аповеду-ўспаміну пра такое складанае тагачаснае жыццё. Апошнія словы гэтыя даюць пэўную падставу меркаваць: усё тое, пра што расказана ў апавяданні, мае самыя непасрэдныя адносіны да асабістага лёсу пісьменніка. Адсюль, напэўна, ідзе і тая праўдзівасць, якая прысутнічае ў апісаннях побыту, у малюнках прыроды (тут, праўда, яны выключна сціплыя: не той агульны настрой, не тая жыццёвая сітуацыя ў творы), і ў перадачы ўнутранага стану галоўнага героя, і ў своеасаблівым настроі твора — нейкім успамінальна светлым і балюча абражаным, і, нарэшце, у своеасаблівай цэласнасці ўзноўленай карціны жыцця, у арганічнасці мастацкага свету.

І калі ў апавяданні «Ірга каласістая» адчуваецца далёкі балючы ўспамін увагуле светлага самога па сабе дзяцінства, а «Французжанкі» ўяўляюць толькі эпізод, толькі сённяшняю згадку пра адно здарэнне (але такое здарэнне, якое помніцца ўсё жыццё, і здарэнне, у якім адбілася тагачасная рэчаіснасць), то «Тры пуды жыта» — гэта ўжо гісторыя аднаго чалавечага жыцця, жыцця, якое прайшло «пад знакам» культуры асобы. Змест твора складае ўжо не падзея, не эпізод з жыцця, а, па сутнасці, лёс чалавека. «Апавяданне, вартае рамана» — так называлася рэцэнзія на гэты твор народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча. Так, значнасцю зместу, глыбінёй распрацоўкі характару, важкасцю ідэйнай напоўненасці, нарэшце, грунтоўнасцю жыццёвай асновы твор гэты несумненна адпавядае такому вызначэнню паэта і навукоўца.

У цэнтры твора лёс, менавіта лёс Александрыны. Пташнікаў і тут падказвае, дае зразумець, што жыццё, пра якое ён піша, убачана ім зблізку, што гэта жыццё блізкіх яму і ягонай сям’і людзей. Прысвячэнне падказвае: «Памяці Сяльвестры і Александрыны». Пазней, у «Ненапісанай аповесці» (2001), творы відавочна аўтабіяграфічнага характару, будзе сказана, што Сяльвестра, як і Савэрка, пра якога згадваецца ў апавяданні (іх «забраў «хапун» яшчэ да вайны»), — гэта браты маці пісьменніка. Александрына — жонка Сяльвестры. Але за гэтым жывым канкрэтным лёсам Александрыны выступае, бачыцца з усёй жыццёвай сілай, духоўнай устойлівасцю і праўдзівасцю лёс беларускай жанчыны. Трагічны і самаахвярна-гераічны чалавечы лёс.

З Алай Канпелька і Міколам Мятліцкім.

Дарэчы, сёння, напэўна, можна сцвярджаць, што Іван Пташнікаў, як ніхто ў нацыянальнай літаратуры, змог стварыць глыбока заземлены, гістарычна абумоўлены, надзелены грунтоўнай прыроднай і сацыяльнай жыццёўстойлівасцю эпічны нацыянальны жаночы характар. Дастаткова нагадаць тут такія творы, як «Лонва», «Тартак», асабліва «Алімпіяда»... Жанчына ў гэтых творах у найбольшай ступені ўвасабляе лёс беларуса ў XX стагоддзі — аднасць з прыродай, вернасць зямлі, працавітасць, сумленнасць, любоў да дзяцей і адданасць сям’і, вялікую цяплянасць і вынослівасць, веру ў жыццё, у перамогу добра. Бо без гэтай веры і жыццё нельга было б.

І вось Александрына: «Высокая, ценкая, высахлая за сваё праклятае бязмужняе адзінокае жыццё на трэску — адна гадала трое дзяцей, бегала кожны божы дзень у калгас ад цямна да цямна па нарадзе, насіла кляймо сям’і «ворага-народа», памагала ў вайну партызанам, рвала жылы пасля вайны пры бясхлебцы, пакуль не састарэла і пакуль не перасталі да яе чапіцца калгасныя брыгадзіры, каб ішла араць, баранаваць, жаць, выкідаць з праварын гной, палоць, выбіраць бульбу, даглядаць, малаціць, калаціць... Гэтулькі ўсяго перарабілі рукі з кляймом...»

Сяльвестру, мужа яе, першы раз арыштоўвалі пагранатрадам у 1933 годзе. Ні ён, ні яна не ведалі за што. У 1935-м адседзеў тры месяцы за тое, «што згніла ў парніку бульба, трапіўшы пад мароз». Пяць мяшкоў. У 37-м арыштавалі трэці раз. Арыштавалі і не адпусцілі. Пра ўсё гэта чытач даведваецца з допыту Александрыны ў 1956 годзе, калі справа яе мужа рыхтавалася да перагляду. Дапытваў малады кадэбіст. У нейкі момант на допыце Александрына не можа стрымацца, пачынае плакаць. Следчы не супакойвае. Плачучы, яна падумала: «Калі ён не першую яе дапытвае, то, відаць, ужо наслухаўся і плачу і нагледзеўся бабскіх слёз. А таго плачу — вёскамі і слёз — рэкамі ён не чуў і не бачыў: маладзень...»

І тут не проста словы, прадыктаваныя пэўным настроем, выказаныя ці падуманыя ў адпаведным душэўным стане. Яны жыццём не выпактаваныя, нажытыя. Яе асабістым жыццём і жыццём вёскі. Бо такое было не з ёю адной, такою была не яна адна. На запытанне кадэбіста ў канцы допыту, ці хацела б яна што дапоўніць да сваіх паказанняў, Александрына ледзь не крычыць: «Дапоўніць?

Больш нічога не хачу дапаўняць. А каб можна было дапоўніць — дапоўніла б... Што згналі маладымі ў зямлі і майго Сяльвестру і Савэрку... І ў нашай вёсцы па чалавеку, лічы, праз хату...»

У 1956 годзе пасля допыту малады кадэбіст сказаў Александрыне, што справа яе мужа будзе перагледжана. Прайшло больш за год. Жанчына ўвесь час «цяпер чакала вестак і лічыла кожны дзень, а то і кожную гадзіну». Нарэшце прыносяць пісьмо. Ваенны трыбунал Беларускай ваеннай акругі паведамляў, што «дело по обвинению Пташник Сельвестра Лазаревича пересмотрено», «постановление от ... 1937 г. ... отменено, и дело за отсутствием состава преступления прекращено.

Пташник Сельвестр Лазаревич реабилитирован посмертно».

Пісьменнік псіхалагічна дакладна перадае душэўнае ўзрушэнне жанчыны. Яна анямела і ўсё анямела.

«І ходзікі, і радыё маўчалі...

У вачах то белае, то чорнае... І слёзы з воч... Самі цяклі ручком, самі перасыхалі, пасля зноў цяклі...»

Колькі так працягвалася, яна не помніла.

Да яе прыходзіць страшная думка:

«Дваццаць гадоў яна помніла, што Сяльвестры няма, але ўсе дваццаць гадоў думала, што ён жывы. Помніла, але не памінала... А трэба было памінаць... Аж дваццаць гадоў...»

Пташнікаву з выключнай мастацкай сілай і псіхалагічнай глыбінёй і пераканальнасцю, можа, як нікому ў нашай літаратуры, удалося паказаць, зноў жа, грунтоўчыся пераважна на сваіх дзіцячых назіраннях і перажываннях, што значылі культураўскія рэпрэсіі не толькі для саміх рэпрасаваных, але і для іхніх родных і блізкіх, для суседзяў, для народа. Яны парушалі адвечныя маральныя асновы чалавечага жыцця, нявечылі людскія душы, гнялі, прыніжалі чалавека. З дня ў дзень. Пастаянна. Штодзённа. Не ў аднаго пакалення. Калі ж была выкрыта, паказана хлуслінасць, спекулятыўнасць гэтай рэпрэсіўнай палітыкі і найвелізарнейшая злачыннасць гэтай практыкі, усё стала добра відаць і адчувацца ў кожным канкрэтным выпадку, у кожным прыватным лёсе.

Александрыну ратавалі штодзённыя клопаты пра дзяцей і пастаянная праца — цяжкая, знясільваючая, ад цямна да цямна. Праца прытупляла боль, глушыла думкі, ды і давала нейкі кавалак хлеба.

Ратавалі найбольш дзеці. Яны вызначалі сэнс жыцця, мэту чалавечага існавання. Іх трэба было карміць, апранаць, выхоўваць, вучыць. Александрына выгадала іх, вывела ў людзі. Але жыццё з пастаяннай незаслужанай крыўдай у душы, прыхаванай насцярожанасцю і заўсёдным страхам прывяло да таго, што чалавек зусім перастаў радавацца, што ў ягонай душы злосці назбіралася аж цераз край: злосці на людскую несправядлівасць, абыякаванасць да іншых людзей, жорсткасць.

У гэтай сувязі варта звярнуць больш пільную ўвагу на сцэну касьбы, сцэну, якая напісана з выключнай мастацкай сілай і якая нясе ў сабе глыбокі абагульняльны сэнс.

Праходзіць пэўны час пасля таго, як Александрына атрымала паведамленне пра пасмяротную рэабілітацыю мужа. І вось аднойчы заходзіць брыгадзёр Петражыцкі і паведамляе: «У ведамасці табе выпісана тры пуды жыта. Зарплата Сяльвестры за два апошнія месяцы, калі ён рабіў у калгасе. Такое ўказанне ў кантору старшыні прыслалі [...]. І сенакосу паўгектара выпісана. Столькі каштавала жыццё чалавека. Пасля рэабілітацыі ўжо, у новых быццам умовах. Цынізм заўсёды побач з бесчалавечнасцю.

Александрына не адразу згадзілася ўзяць усё гэта. Са злосцю падумала: «Адкупіцца хочучы. У тры пуды жыта ацанілі чалавека... І вязку сена — наверх...» Па сутнасці, так яно і ёсць. Потым падумала і рашылася: пакуль будзе атрымліваць жыта, пакуль будзе касіць — будзе разам з Сяльвестрам. І яна атрымлівае хлеб, ідзе касіць.

Сцэна касьбы апакаліптычнага зместу.

Александрына косіць адна, высільваючыся, да знямогі, апантаная злосцю, губляючы апошнія сілы. Купіны, бабок, гадзюкі на купінах... Усё ў вачах і свядомасці змяшалася. Усё зразае касец. Дзесьці ў затуманенай свядомасці і памяці ўсплываюць вобразы пагранічнікаў: яны першы раз арыштоўвалі Сяльвестру.

«Шарх... Бліскучая васьміручка зразае адным махам і шэрыя шынялі (пагранічнікаў. — С. А.), і шэрыя галовы ў гадзюк».

За пагранічнікамі як бы ўзнікаюць уласаўцы. У часы акупацыі яны збіраліся паліць людзей.

«Шарх... Каса рэжа і накрывае іх мохам у пакосе...»

З'яўляецца перад вачыма нешта падобнае да брыгадзіра Петражыцкага.

«Пасля яны ўсе перамяшаліся: і галоўкі бабка, і галовы гадзюк, і пагранічнікі, і ўласаўцы, і петражыцкія...»

«Столькі гадаў на зямлі... Як ты іх усіх перарэжаш...»

Думка гэтая прамільгнула ў Александрынінай галаве ў апошнюю хвіліну перад тым, калі яна, трацячы прытомнасць, без сілы ўпала на пракос.

Знайшла яе дачка. Потым прыедзе сын. Прывезуць доктара. Александрына паправіцца. Гледзячы на дзяцей, падумае: «Вот без вас, дзеці, нішто на зямлі не вечнае...» — гэта як светлы сонечны промень у гэтым пахмурна-балючым творы пра такі драматычны лёс жанчыны ў сярэдзіне ХХ стагоддзя. Але і тут апошні сказ твора нібы сцірае гэтае святло: «З дарогі, з гары ад могілак, на вёску гнала пыл...»

Супастаўляючы творы «Ірга каласістая», «Францужанкі», «Тры пуды жыта» паводле іх эмацыянальнага ладу, характару і інтэнсіўнасці духоўнага напаўнення, можна выразна ўбачыць узмацненне напружанасці і дынамізму, значна большую ступень — у кожным наступным творы — драматызму. Адчувалася гэта не толькі ў рэальнай жыццёвай аснове, не толькі ў сюжэтным разгортванні падзей, але і ў развіцці характараў, іхняй драматызацыі, у драматызацыі, эмацыянальнай і сінтаксічнай, самой мовы. А мова ў сваю чаргу падпарадкавана была зместу, адпавядала яму, яго стварала.

У найвышэйшай ступені ўласціва ўсё гэта для апавядання «Пагоня». Эмацыянальным ладам, глыбінным ідэйным зместам, болей за чалавека, за ўсё жывое на зямлі, трагічным пратэстным гучаннем твор гэты ўсё тое, што пісьменнік сказаў пра рэпрэсіі, падазрэнні і пераслед, пакуты і выпрабаванні ў часы культуры асобы, узнімае на вышэйшую ступень абагульнення, даводзіць да субстанцыянальна лагічнай высновы вынішчэння, уводзіць у сучаснасць, праецыруе на будучыню. Твор прысвячаецца «ўсяму жывому на зямлі». Гісторыя пра ваўчыную пагоню за ласём і пра тое, чым усё гэта завяршылася, набывае ў апавяданні ўсёахопнае трагічнае гучанне.

Трое ваўкоў (воўк, ваўчыца і ваўчок-пераярак) цэлы дзень ганяюць лася-адзінца. На нейкі час яму ўдалося адарвацца ад ваўкоў. Дабег да ракі. Пачаў піць і піць, хоць адчуваў, што слабее. Пісьменнік перадае ягоня адчуванні, фізічны стан, як блізкія чалавеку. «Галодны цэлы дзень і саслабелы, ён цяпер, пасля вады з Віліі, зусім саслаб і не мог падняцца з калень. Апёршыся на іх, ён круціўся і круціўся на адным месцы, перабіраючы заднімі нагамі, пакуль не апёрся ў халоднай вадзе сваім гарбатым носам аб ільдзіну і не адштурхнуўся, выпрастаўшы пярэднія ногі, засопшы і напусціўшы пад сябе белае пары з ноздраў». Ён можа трохі пастаяць адпачыць. Як чалавек, успамінае-перажывае сваё мінулае жыццё. Ваўкі ночы яго даганяюць. Зграі ваўкоў аблажылі з усіх бакоў. Напалі трое. Лось забіў ваўчыцу, адкінуў параненага пераярка ўбок. Але стады воўк Мурлахапы «ў горла мёртвай хваткай учапіўся зубамі» і не адпусціў, пакуль лось не ўпаў.

«Мурлахапы, увес ад галавы да хваста абліты ласінай крыўёю, пачуў, як яго адразу адштурхнулі ад лася, што ляжаў цяпер на чырвоным снезе. Лася і відаць не было: на тым месца краталася, здавалася, адна шэра-бурая пачварына: гыркала, стагнала, сапла, адбягала, прыбгала, кідалася, кусала сама сябе. Разяўленыя раты, зубы, вушы, лапы, кіпці, хвасты — усё калыхалася, знікала і паяўлялася зноў.

Запахла кроўю, потам і ласіным калам...»

У гэтай калатнечы Мурлахапага не пускаў да лася стары воўк з прышлай зграі. «Па вачах, жоўтых, з чырвонымі крывінкамі, па нейкім далёкім-далёкім, але не забытым даўнейшым паху ён пазнаў... свайго...» брата-ваўка.

Згубіліся яны малымі пасля пажару. Потым ніколі не сустрэліся. Тут сустрэліся нос у нос, і той, прышлы, учапіўся Мурлахапаму ў горла намёртва, не адпускаў.

Гучыць голас: «Што ж ты робіш, ты ж з аднаго гнязда, ад адной маці-ваўчыцы? Ты ж і не сышоў нікуды далёка, як нарадзіўся, так жыў і жывеш недзе тут, у Ліпніках ці Ямскім. Што ж ты рэжаш свайго, не пазнаўшы... Свайго ж...»

Голас распачны, адчайны. І невядома, чый гэта голас... Напэўна, голас самога жыцця. Але злосць, лютасць, зграйна я лютасць нічога не разумее і не хоча разумець; яна бязлігасная. Мурлахапы сам «учарэпіўся клыкамі свайму прышлему брату збоку за шыю». Новая воўчая зграя, яшчэ больш галодная і злая, «не падступіўшыся яшчэ да лася, накінула на іх, скрываўленых і распластаных на снезе...» Ім, Мурлахапаму і яго брату, здалася, што яны згарэлі ў агні ў далёкім маленстве. «Як усё роўна іх і не было на свеце».

Надышла раніца. Раніца пасля бойкі. Эпічна-абагульнена і разам з тым эмацыянальна адчувальна паказвае пісьменнік месца, дзе жахліва завяршылася пагоня. Паказвае поле бойкі. Не, хутчэй поле самазнішчэння, поле, дзе ў поўнай меры праявіліся воўчыя законы жыцця.

«Са снегу з граем узляталі вароны», што заслалі ўвесь пагурак. Паказалася сонца. «Засвяціла на высокія асіны, якія абляпілі вароны. Вароны ад сонца парабіліся чырвоныя, як агонь». Воблакі ў небе, «цяжкія, чорныя, былі падпалены густа чырвоным скрываўленым агнём». «І над усім гэтым насілася з крыкам чорнае вараннё».

Твор гэты, можа, як ні адзін папярэдні ў Пташнікава, аж да краёў напоўнены трагізмам. Здаецца, няма ў ім ніякага прасвету, ніякага промня надзеі. Мурлахапеныкі, ваўчок-пераярак, паранены ласём, але жывы надзеяй адужэць, бачыць «разяўленыя воўчыя морды», што глядзелі ў яго бок. Так канчаецца гэтая гісторыя пра «пагоню». Надзеі — ніякай...

І ўсё ж... Усё ж свет прыроды, з такой любоўю і паўнатай узноўлены пісьменнікам, гэты шырокі свет адчуванняў, пачуццяў-успамінаў лася-адзінца, які дзесьці набліжаюцца амаль да чалавечых, тая прага жыцця, якою надзелены не толькі лось, але і ваўчок-пераярак, — усё гэта адмаўляе знішчэнне, самазнішчэнне, пакідае ў душы светлае і жывое.

І ў гэтым творы, і ў папярэдніх («Французжанкі» і «Тры пуды жыта») адчуваецца шмат болю, непадробнага трагічнага пачуцця. Можна, напэўна, сцвярджаць, што яны народжаны болем. Болем успамінаў, болем перажытага майстрам слова асабіста, болем нашага сучаснага жыцця.

Зноў жа супастаўляючы гэтыя творы з творамі трагічнага гучання ранейшымі («Тартак», «Львы»), выразна бачыш, адчуваеш іншы характар трагізму, адрознасць трагічнага светаадчування. У творах ранейшых значна глыбейшы быў пафас жыццесцвярджэння, у «Тартаку» ў падзейнай аснове, у эмацыянальным ладзе, у духоўнай атмасферы відавочная светлая перспектыва. Сёння гэтага няма. Самым лёгкім і простым тлумачэннем было б — гады ідуць, усе мы не маладзеем, да таго ж розныя балячкі надакучаюць і т. д. Але прычына ў іншым. Пташнікаў — пісьменнік у высокай ступені залежны ад жыццёвага матэрыялу, які ён узнаўляе і асэнсоўвае. Не трэба забываць і пра тое, што для яго гэты матэрыял біяграфічны: твор як бы з'яўляецца працягам біяграфіі. Прычым біяграфія асабістая ў якіхсьці істотных момантах вывяраецца біяграфіяй народнай, біяграфіяй краіны. І вось гэта праверка з'яўляецца самай істотнай. У творах ранейшых усе выпрабаванні, усе пакуты, увесь трагізм чалавечага і прыроднага існавання заўсёды непасрэдна ці то апасродкавана суадносіліся з тагачаснымі мэтамі для чалавека і народа больш высокімі і значнымі — свабода, вызваленне, перамога. Пташнікаў у свае

дзіцячыя гады эмацыянальна, душэўна адчуў гэта, у пазнейшыя гады ўсвядоміў і выдатна па-мастацку ўвасобіў.

Драматызм і трагізм чалавечых лёсаў і народнага жыцця, якія непасрэдна ці апасродкавана суадносяцца з панаваннем культуры асобы, парушэннямі законнасці і рэпрэсіямі, і па сённяшні дзень не маюць ніякага рацыянальнага больш-менш пераканаўчага вытлумачэння іх тагачаснай неабходнасці і патрэбы ў інтарэсах народа і дзяржавы. Эмацыянальна такія рэчы станоўча ніколі не ўспрымаліся. З гэтай прычыны, відавочна, прычыны рознага характару трагізму ў розных творах Пташнікава найперш трэба бачыць у іх рознай жыццёвай аснове, да якой у пісьменніка адносіны ў вышэйшай ступені сумленныя і праўдзівыя. Бо яна, па сутнасці, — працяг ягонай біяграфіі.

І яшчэ на адзін момант у творах трагічнага зместу варта звярнуць увагу. Апошнія менш «апісальныя»: у іх менш апісанняў прыроды, побыту, працы і г. д., і яны не такія разгорнутыя, як тое было ў творах ранейшых. Можна было б гэта паспрабаваць вытлумачыць больш строгімі адносінамі пісьменніка да свайго таленту, філасофскім паглыбленнем аўтаравага ўспрымання свету. Так, ёсць і гэта. Але не толькі. Бо вось у 2002 годзе ў часопісе «Беларуская думка» (№№ 1—5) друкуецца «Ненапісаная аповесць» (час завяршэння — жнівень, 2001), а ў 2005 годзе ў тым самым часопісе (№№ 2, 3) апавяданне «Асколак ад зоркі» (завяршана ў лістападзе 2004 г.), і зноў можна бачыць шырокі ахоп жыцця, поўнае свабоднае дыханне свету, паказ рэчаіснасці і чалавека праз багацце падрабязнасцей і выразных дэталей, уласцівыя ранейшым творам пісьменніка, найперш творам эпічнага характару.

У адным са сваіх мемуарных запісаў Іван Пташнікаў згадвае універсітэцкія гады, некаторых студэнтаў і піша. «Цікава, што ніхто з цяперашніх пісьменнікаў — былых маіх аднакурснікаў, ці тых, хто быў курсам вышэй ці ніжэй — ні Чыгрынаў, ні Сачанка, ні Адамчык, ні Сіпакоў, — ніхто нічога не напісаў пра універсітэт.

Не напісаў і я. І, відаць, не напішу.

І невядома чаму».

Мне таксама невядома чаму. Магчыма таму, што універсітэцкае жыццё агульнае неяк не дала магчымасці асобнаму чалавеку, выхадцу з вёскі, свабодна раскрыцца, выявіцца. Агульныя правілы, нормы, палажэнні дзесьці прыгняталі, абмяжоўвалі, ставілі ў няёмкае становішча. Усялякае праяўленне агрэсіўнасці рашуча спынялася.

Але ў дадзеным выпадку для нас важна не гэта.

Узнікае пытанне іншага зместу: чаму Пташнікаў нічога аналагічнага не гаворыць пра школьныя гады, у прыватнасці пра свае. Тым больш, што школьныя гады ў кожнага былі непаўторныя, больш свабодныя ў выяўленні дзіцячай сутнасці, больш спрыяльныя для шырокага раскрыцця чалавечай (дзіцячай) натуре ў яе самых багатых сувязях з навакольным светам.

Прачытаўшы пазней «Ненапісаную аповесць», падумалася, што Пташнікаў ужо тады выношваў у сабе гэты твор. Матэрыял гэты ў ім жывы, то матэрыял асабісты. У гэтым сэнсе назва твора адпавядае зместу, сутнасці — аповесць не проста напісаная, можа, не так напісаная, як перажытая і пражытая. Назва магла б гучаць і так — «Пражытая аповесць». Напэўна, як ні адзін пісьменнікаў твор, аповесць звязана з ягонай біяграфіяй. Больш таго, узнаўляе ва ўсім аб'ёме, ва ўсёй паўнаце — і біяграфію, і тагачаснае жыццё. Словы з верша Вольгі Бергольц: «... И так, что в жизни бы ни слова, // Ни стона бы не зачеркнуть» — як бы падкрэсліваюць і вызначаюць аўтараву мэту і задачу. Перыяд, звязаны з заканчэннем сярэдняй школы (пра вучобу ў дакладным разуменні гэтага слова гаварыць цяжка), — у вызначэнні чалавечага і творчага лёсу Пташнікава быў, можа, самы адказны: ён станавіўся на сваю дарогу ў жыцці. Гэта, па-першае. Па-другое, гэты перыяд у біяграфіі пісьменніка і ў жыцці краіны да гэтага часу не знайшоў бы належнага ўвасаблення ў творчасці пісьменніка.

І яшчэ істотны момант. Аповесць гэтая дзякуючы тым ці іншым прозвішчам, асобным фактам і сітуацыям дазваляе ў пэўным сэнсе звязаць больш цесна асобныя творы ў адзінае цэлае на аснове пісьменнікавай біяграфіі. Больш таго, у каторы раз пацвярджае, у якой ступені ягоная творчасць прывязана да жыццёвай біяграфіі і ў якой ступені асабістая біяграфія выяўляе сутнасць, змест жыцця народнага — гістарычна, прыродна.

Асноўны змест аповесці перадаецца як успамін аўтара пры сустрэчы з роднымі мясцінамі. Успамін гэты своеасаблівы — успамін-перажыванне, успамін-узнаўленне, успамін-вяртанне. І хоць у пачатку твора гаворыцца, што мінулыя ўсе пяцьдзсят гадоў як бы рассыпаліся ў пыл, але тое, што было да іх, некалькі гадоў пасляваенных, у памяці і ў сэрцы засталіся, па сутнасці, некранутымі. Здзіўляе паўната ўзнаўлення, дакладнасць і выразнасць яго, эмацыянальная адпаведнасць рэальнай аснове, узгодненасць пазіцыі аўтара і атмасферы часу. У гэтым творы ёсць сцэны трагічныя і драматычныя, апісанні побыту і прыроды, сітуацыі камічныя, карціны шырокага эпічнага зместу і лірычныя адступленні, псіхалагічныя пранікненні ў характары і развагі і заўвагі філасофскага зместу. Як бы перанесены і нанова перажыты цяпер важны перыяд чалавечага жыцця. Перажыты не бясстрасна, не сузіральна: калі аўтар глядзіць у далеч роднага свету і памяці, яго «вочы засцілае вільготны туман».

Мяркуючы па прысвячэнні: «Маім школьным настаўнікам — з вечнай удзячнасцю», аповесць павінна быць пра вучобу, настаўнікаў. Ды, па сутнасці, так яно і ёсць. У аснове ўсіх падзей, чалавечых узаемаадносін тут вучоба, школа. Але ў дадзеным выпадку трэба мець на ўвазе час, пра які раскажваецца, які ў канчатковым выніку вызначаў усё — і характар навучання, і асаблівасці школы, і адметнасць узаемаадносін настаўнікаў і вучняў... Дарэчы, пра вучняў сказана так: «Нам, трохі ўжо і пераросткам для сваіх класаў — вайна ж гадоў дабавіла, а ў вайну нагледзеліся ўсяго: і блакад, і пажараў, і немцаў, і паліцаў, і нашых, калі тыя вярнуліся. Ды і не толькі нагледзеліся, а ўжо і настраляліся і з вінтовак, і з аўтаматаў, і нават з ручных кулямётаў, і нашых, і нямецкіх, накідаліся і гранат, і толавых шашак у раку, глушачы рыбу, — нам ужо «цеснавата» было ў класе на ўроках алгебры ці гісторыі... Сама ж школа, асабліва школа сельская, не была ў такой ступені адзелена ад жыцця, як гэта відаць сёння. Ды і час — разбурэння, запусцення, голаду і холаду — усё і ўсюды пераблытаў, перамяшаў. Вось гэты стан тагачаснага жыцця, характар узаемаадносін людзей, іх адносін да навакольнага свету Пташнікаву добра ўдалося перадаць. Ягоны галоўны герой (у ім выразна ва ўсім бачыцца аўтар), нягледзячы на страшэнныя цяжкасці і складанасці першых пасляваенных гадоў: хата ў апошнія дні перад вызваленнем згарэла, на будаўніцтва новай узялі вялікі крэдыт, вёска галадае, бацька хворы, праз нейкі час памірае, праца ў калгасе давала зусім малы заробак, — ён прагне вучыцца. У школе, завочна, самастойна ён набывае веды. Настаўнікі бачылі гэта, разумелі, падтрымлівалі, дапамагалі. Наогул у тыя гады яны былі бліжэй да жыцця, бліжэй да дзяцей, да іх запатрабаванняў. Пісьменнік стварыў прывабныя вобразы настаўнікаў па прызванні, па адданасці справе, па адносіннах да дзяцей. Гэта і дырэктар сярэдняй школы Майсей Якаўлевіч Гурэвіч; гэта і настаўніца матэматыкі гэтай жа школы Вольга Антонаўна Прачук, пра якую гаварылі, што яна прыёмная дачка Якуба Коласа; гэта і настаўніца роднай мовы Крайскай сямігадовай школы Сакалоўская Ніна Іванаўна, якая ўсё рабіла, каб разбудзіць у дзяцей творчыя здольнасці...

Прайшлі школьныя гады са сваімі клопатамі і турботамі, радасцямі і засмучэннямі. Здадзены былі экзамены. Адбыўся выпускны вечар.

«Пасля дома ў неспакойныя летнія ночы ўсё ярчэй і шырэй гарэла светлая палоска на небе пад Мінскам. Была відаць у акне аж з ложка і цягнула туды, да сябе, як адзінокага жураўля цягне ў вырай. Што там?»

На гэтым успамін канчаецца. Прагледжаны, як бы знятыя замаруджанай камерай, кадры нялёгкіх школьных гадоў у цяжкі для краіны час жыцця.

Герой-апавядальнік глядзіць на прысады, на пачарнелыя і парудзелыя камлі старасвецкіх бяроз, думае: «Гэтулькі многа чарнаты на камлях нашых беларускіх бяроз...» Гэта — як глыбокі ўздых пасля нялёгкага ўвогуле ўспаміну.

Апавяданне «Асколак ад зоркі» ў Пташнікавай творчасці апошняга часу займае некалькі асобнае месца. З анаго боку, трагічным зместам і гучаннем яно знаходзіцца ў рэчышчы творчасці апошніх гадоў, з другога ж — рэальнай падзейнай асновай, галоўным персанажам як бы выбіваецца з ягонай сучаснай, аўтабіяграфічнай плыні. Твор звязаны з сучаснасцю, але той сучаснасцю, выток і вынік якой у ваенным мінулым.

Змест наступны.

Ветэран-палкоўнік, былы разведчык, пасля святкавання чарговага дня Перамогі ў сталіцы, вырашае на наступны дзень наведаць месца партызанскай брыгаднай разведкі, намеснікам начальніка якой ён быў цэлы год.

Дабіраецца да месца, дзе калісьці быў іхні бліндаж. Па дарозе да яго прыбіўся чорны сабака. На тым месцы, дзе была брыгадная разведка, сабака выграбае міну (іх пакінулі разведчыкі). Адганяючы сабаку, палкоўнік зачапіў міну. Яна ўпала ў яму ад бліндажа, дзе былі яшчэ міны. Узрыў.

Прыехала «хуткая дапамога», прыехалі мінёры. Забралі цела палкоўніка-ветэрана.

Вечарам над месцам узрыву «праляцеў чорны бусел, якога рэдка бачылі ў гэтым баку». Узышла поўня. «Вялікая, круглая, чорна-чырвоная на сутонні смугі, цяжкая і далёкая-далёкая ад зямлі...

А па зямлі, па сыпучай пясчанай дарозе з Агульніцы ў Леснікі бег, кульгаючы і падцягваючы пад сябе пярэдняю правую лапу, вялікі, чорны, як смоль, сабака...

Кантужаны і абпалены, ён астаўся жыць».

Канцоўка сэнсава многааспектная, не адналінейная, эмацыянальна трагічная. Вайна ёсць вайна. Яна не глядзіць, не разбіраецца, хто свой, хто чужы. Па сутнасці, яна не мае тэрміну сканчэння. Яе экзистэнцыяльны сэнс — смерць, знішчэнне.

Такім чынам, творчасць Івана Пташнікава канца XX — пачатку XXI стагоддзя стала ў сваёй сутнасці (па вытоках і жыццёвых крыніцах) больш асабістай і больш трагічнай (па сваім гучанні). Сёння яна сама па сабе ўяўляе цэласную арганічную мастацкую сістэму, адзіны мастацкі свет, самастойны і самадастатковы ў сваім ідэйным змесце і мастацкай адметнасці, свет, у аснове якога жыццёвая і творчая біяграфія пісьменніка, выспелая і сфармаваная ў выпрабаваннях гісторыі народа і краіны.

Алесь БАДАК

ПАЭТ З ПЛАНЕТЫ ХАРАСТВА

Штрыхі да творчага партрэта Леаніда Дранько-Майсюка

Ёсць у Леаніда Дранько-Майсюка невялікае эсэ, змешчанае ў зборніку «Тут». Яно называецца «Пра паэта» і пачынаецца фразай, з якой можна не пагадзіцца, але якую тым не менш цяжка абвергнуць: «Паэт — эгаіст у той меры, у якой гэта неабходна, каб з гранічнай шчырасцю заявіць свету пра сябе». Думаецца, эгаізм той не ў апошнюю чаргу звязаны са спецыфікай працы паэта, найперш залежнай ад уласнага «я», ад яго ўнутранага свету, які, як правіла, нашмат багацейшы, чым ягоны ж свет знешні. І чым больш выразнае аўтарскае «я», чым больш багаты і разнастайны ўнутраны свет, тым больш арыгінальная, самабытная творчасць паэта, а значыць, тым больш яна пазнавальная. Апроч таго, пазнавальнасць бывае — праўда, значна радзей — і ў дачыненні да самога творцы. Пазнавальнасць (праз манеру паводзін, манеру размаўляць і г. д.) у прыналежнасці яго да сваёй прафесіі. Найбольш яркія прыклады — тыя ж Барадулін, Баравікова, Някляеў, Разанаў... Леанід Дранько-Майсюк — з гэтага шэрага, паэт і ў творчасці, і ў жыцці. Таму праз прызму характава яго пазнавальнага слова гэткім жа прыгожым, багемным уяўляецца і рэальнае жыццё творцы. Уяўленне наша падмацоўвае і яго аўтабіяграфічная проза з такімі, напрыклад, прызнаннямі, якія знаходзім у кнізе «Паэтаграфічны раман»:

«Ён пазваніў па тэлефоне 30 студзеня 1997 года а палове чацвёртай раніцы. (...)

...пазваніўшы, Ён спытаў:

— Што робіш?

— Перакладаю апалінэраўскага «Эмігранта...»

— Чытай.

І я прачытаў першыя строфы, якія былі ў мяне на тую хвіліну ў чыставым выглядзе...

(...)

— На біржах слінаю гандлююць залатой...

Гэта нішто сабе! — скупа ацаніў Ён маю начную творчасць і тут жа папрасіў, каб я прыйшоў — прыйшоў зараз жа, бо трэба пагаварыць, нават не тое што пагаварыць, а проста пабыць разам і памянуць Сакалова.

Я ведаў, што Уладзімір Сакалоў памёр учора, 29-га, але не ведаў, што з гэтым расійскім паэтам Ён быў блізка знаёмы і меў агульную багемную радасць».

Уяўленню пра характава і незвычайнасць рэальнага жыцця творцы дапамагае яго высокая інтэлігентнасць (якасць па сённяшнім часе, на жаль, ужо не такая і частая), артыстызм, мяккасць, а лепш сказаць, лірычнасць характару, якую яшчэ больш падкрэслівае тэмбр голасу.

Здаецца, такім паэт быў заўсёды, таму цяжка, бадай, немагчыма сёння ўявіць, што некалі ён у сваім родным Давыд-Гарадку працаваў на заводзе слясарна-

мантажнага інструменту, альбо тое, што ён два гады адслужыў у войску. Цяжка сказаць, наколькі карысным стаўся яму гэты жыццёвы вопыт, але ў яго творчасці ён, здаецца, не знайшоў нікага адлюстравання. Чаго нельга сказаць пра вучобу ў маскоўскім літаратурным інстытуце, які, апроч усяго, вучыў пазбаўляцца правінцыяналізму — як у жыцці, так і ў творчасці, ставячы кожную нацыянальную літаратуру ў кантэкст сусветнай.

Леанід Дранько-Майсюк аказаўся здольным вучнем, і не толькі сваю паэзію ўвёў у кантэкст еўрапейскай культуры, але, праз паэзію, і свой Давыд-Гарадок — у кантэкст еўрапейскай цывілізацыі. Працэс гэты быў паступовы, прынамсі, у першым зборніку «Вандроўнік» (1983) яго палеская зямля яшчэ жыве сваёй тэрытарыяльнай і духоўнай самадастатковасцю. Аднак і ў той самадастатковасці не было адчування правінцыйнасці, якое ў XX стагоддзі ў беларускай паэзіі парадзіла безліч сентыментальных штампаў і якое недаравальна збыдніла паэтычную палітру (як вобразную, так і настраёвую) у абмалёўцы беларускіх мястэчак і вёсак. Зразумела, Леанід Дранько-Майсюк тут не быў першапраходцам (згадайма хоць бы таго ж Міхася Стральцова), але ён лёгка знайшоў свой стыль і вывёў свае законы паэтычнага пераўвасаблення рэчаіснасці:

*Алені аб хвалі зломвалі рогі...
Плыў мой бацька, не ведаў дарогі...
Быў малады, бо не ведаў і страху,
Меў лодку, вясло і адну апранаху —
Якая нарасхрыст мясціне глухой,
Ястрабу ў небе і плыні цяжкой.*

*А каля вознішча ўбачыў дзяўчыну.
На неўціханы ганчарны круг
Клала аблок яна замест гліны,
І хмельныя кварталы выходзілі з рук.*

«З'яўленне»

Калі ў «Вандроўніку» паэт яшчэ ўсяго толькі ўзвышае свой родны Давыд-Гарадок над шэрай будзённасцю, абвяргаючы яго правінцыйнасць з усім тым мілым негатывам, які мы ў гэтае паняцце ўкладваем, то ўжо ў наступным зборніку — «Над пляцам» (1986) — ён настойліва дэманструе нам далучанасць сваёй радзімы да Еўропы:

*Я сніў,
Што ў Давыд-Гарадок,
Як вечнасці позірк ласкавы,
Цукровы ляцеў галубок,
Прапахлы аерам і кавай.*

.....
*Счакаўшы начны зарапад
Пад стрэшкай гароху ці кропу,
Ён зранку імкнуўся
Па-над
Зялёнай, без пылу, Еўропай.*

*На беразе Рэйна пра Буг,
На Бузе аб роднай Гарыні
Ён марыў,
І воблакі пух
Яму на кубельца дарылі.*

«Галубок»

Але калі і ў наступным, трэцім зборніку, які называўся «Тут», Еўропа для лірычнага героя была яшчэ ў многім загадкавай і незнаёмай («Парыж мой, карцінны Парыж, // Парыж мой экранны і кніжны, // Вядомы з газет і афіш — // Не

*А. Зэкаў, В. Базылёва, Л. Дранько-Майсюк, В. Трэнас
на свяце паэзіі ў Ракуцёўшчыне. 2005 г.*

стануся госцем я лішнім»), то далей ужо самі назвы паэтавых кніг («Акропаль», «Стомленасць Парыжам») гавораць пра роднасць з Еўропай, яе культурай, у якой на адной плоскасці духоўных, гістарычных каштоўнасцей ляжаць і Афіны, і Давыд-Гарадок, і Мінск.

Застаючыся верным сваім эстэтычным прынцыпам у паэзіі, кожным новым зборнікам Леанід Дранько-Майсюк пашырае ўласную паэтычную прастору ў тэматычным, лексічным плане, разам з тым захоўваючы і развіваючы сваю вобразную і стыльовую адметнасць.

У «Акропалі» ўпершыню (у кніжным варыянце) з'явіўся яго знакаміты цыкл «Маёй цудоўнай А.». Нельга сказаць, што пра каханне паэт раней не пісаў увогуле ці што ранейшыя творы на гэтую тэму не былі прыхільна сустрэты чытачом. Але бясспрэчна іншае: любоўная лірыка паэта тут набыла найбольшую эмацыянальнасць. Набыла не толькі дзякуючы рытмічнай будове радка, але і дзякуючы таму, што асноўная ўвага ў ім акцэнтуюецца на ўнутраным, а не на знешнім свеце лірычнага героя. Але галоўнае, мусіць жа, тое, што гэтаксама, як музыкант-віртуоз, які сваёй іграй дэманструе не толькі новыя магчымасці інструмента ў перадачы музыкі, але і ў самім яго гучанні, так і паэт, у дадзеным выпадку, прадэманстраваў нам не толькі шырокія магчымасці ўласна паэзіі, але і беларускай мовы. Тым самым паказваючы (а сяму-таму і даказваючы) яе незвычайную мілагучнасць, гарманічнасць і самадастатковасць.

З кожным новым зборнікам усё больш шліфуючы стыль і вобразную сістэму сваёй паэзіі, паэт паступова дасягнуў той творчай самабытнасці, калі аўтарства лёгка вызначаецца нават пры дастаткова павярхоўным аналізе верша. Дасягнуў найперш, вядома, дзякуючы той своеасаблівай метафарычнасці, якая ўпершыню так ярка праявілася ў цыкле, адрасаваным загадкавай А., і якая, думаецца, у невялікай ступені і спрацавала на шырокую папулярнасць паэзіі Л. Дранько-Майсюка, што ад свайго пачатку настойліва прапаведуе чытачу культ характава. Прычым заўважым: папулярнасць сапраўды шырокую, нягледзячы на тое, што паэзія гэта высокаінтэлектуальная, і свет, у які ўводзіць аўтар сваіх чытачоў альбо слухачоў, патрабуе ад іх таксама майстэрства — майстэрства ўяўлення:

*Ты ўчора вінаградзінкай была
Апошняя над халоднаю альтанкай,
А сёння ты высокая маланка —
Ахоўніца нябеснага стала.*

*А я жыхар гароднага эдэму,
Там я знайшоў свой камень хрызаліт,
Калі петунію прасіў і хрызантэму
Суцешыць баязлівы твой блакіт.*

«Ты ўчора вінаградзінкай была...»

Можна, праўда, дапусціць, што ёсць пэўная катэгорыя чытачоў (а найперш слухачоў), на якіх паэзія Л. Дранько-Майсюка аказвае своеасаблівае гіпнатычнае ўздзеянне, падчас якога — у момант чытання альбо праслухоўвання вершаў — свядомасць патрабуе нечага ірэальнага, ілюзорнага, а таму шматзначнага, і чым больш гэтага ірэальнага, тым мацней яно ўздзейнічае на свядомасць:

*Раса ярчэй, калі яе ў трывогу,
Нібыта ў футарал, пакласці
І на лісці засмучанага глогу
Настояць незасмучанае ішчасце.*

«Раса ярчэй, калі яе ў трывогу...»

Леанід Дранько-Майсюк — лірык па сваёй сутнасці, лірык глыбокі, застаючыся такім нават у вершах грамадзянскага гучання, у якіх уздымаюцца праблемы існавання беларускай нацыі, праблемы гістарычнай памяці народа, праблемы духоўнасці і г. д. Вершы такога кшталту ў паэта не трыбунныя, не мітынговыя, а куды больш «камерныя»: гэта гучанне аргана ў храме, а не барабанны бой на пляцы, таму яны не столькі заклікаюць да нечага, колькі прымушаюць над шмат чым задумацца: «*Яшчэ нам не раз давядзецца // Згадзіцца з высновай такой, // Што т о й з нашай мовы смяецца, // Х т о мовы не мае сваёй...*» Альбо: «*Багдановіч, ратуй, // Ад знікнення ратуй, ад нямоты. // Пачуццём тым гаючым ратуй, // Праз якое ты быў не самотны*». Паэты любяць звяртацца да ўсяго народа, нярэдка памылкова лічачы, што гэтым толькі надаюць большую вагу свайму слову, але тым самым забываючы, што народ — гэта канкрэтныя людзі, і сёння паэзіі, можа, як ніколі важна знайсці ўзаемаразуменне з гэтымі самымі канкрэтнымі людзьмі, дастукацца да сэрца канкрэтнага чалавека.

Увогуле ж, гэта даўняя беларуская традыцыя, закладзеная яшчэ Скарынам, але якая менавіта традыцыяй стала ў канцы XIX — пачатку XX стагоддзя: кожны айчынны паэт мусіць хоць бы час ад часу пісаць вершы грамадзянскага гучання. Можна як заўгодна адносіцца да яе і можна колькі заўгодна гаварыць пра тое, што наша паэзія стала, у пэўным сэнсе, яе заложніцай, але яна, традыцыя, жыве ў нас на генетычным узроўні, увесь той час — стагоддзі! — пакуль мы мусім даказваць сваё права на існаванне — існаванне беларусаў як нацыі, народа ў краіне з усімі атрыбутамі яе самастойнасці. Думаецца, і Леанід Дранько-Майсюк звернецца да гэтай тэмы яшчэ не раз, але пры гэтым не здраджваючы цнатліваму харакству, якое суправаджае кожны яго радок, і... Зрэшты, пасля гэтага «і» можа быць што заўгодна, а можа не быць нічога, бо *загадаць*, што заўтра з'явіцца з-пад пяра аднаго з самых цікавых і *загадкавых* сучасных беларускіх паэтаў Леаніда Дранько-Майсюка — справа няўдзячная. Аднаго з самых загадкавых — наўрад ці перабольшванне. Яго кнігі — не проста творы, напісаныя за пэўны перыяд. Яны, кнігі, уражваюць сваёй вельмі прадуманай архітэктонікай, цэласнасцю і завершанасцю. Іх канструкцыя нагадвае канструкцыю буйнога твора (напрыклад, рамана, невыпадкова ж, і зусім заканамерна, адзін з яго зборнікаў і называецца «Паэтаграфічны раманы»), дзякуючы чаму яны і не падобныя адна да адной.

Леанід Дранько-Майсюк любіць у сваёй творчасці быць нечаканым і загадкавым. Пасля прысвячэнняў «*цудоўнай А.*» і «*Паэтаграфічнага рамана*», значная

На свяце паэзіі ў Вязынцы. 2003 г.

частка якога прысвечана асобе У. Някляева, паэт рыхтуе да друку кнігу, дзе, як анансуе выдавецтва «Мастацкая літаратура», з'явіцца вобраз загадкавай спадарыні Эл, якую аўтар параўноўвае з каралевай Бонай.

Леанід Дранько-Майсюк любіць у сваёй творчасці быць розным, пішучы то вершы (зрэдчас невялікія паэмы), то эсэ, то апавяданні. Калі ў 1992 годзе ў яго выйшаў зборнік «Пра тое, як я...», які склалі трынаццаць вясёлых, кароткіх апавяданняў, некаторыя яго калегі перасцярожліва адзначалі, успрымаючы кнігу зноў-такі як нешта цалкам завершанае: маўляў, зборнік атрымаўся вельмі арыгінальны, але на лічбе трынаццаць лепей спыніцца, каб пазбегнуць самапаўтараў. Пасля «Пра тое, як я...» у Л. Дранько-Майсюка, і праўда, больш не выйшла ніводнай кнігі апавяданняў. Але: пры гэтым ён не пераставаў пісаць іх. Прычым па тых рэдкіх публікацыях няцяжка заўважыць, што яны — хоць бы стыльова — значна адрозніваюцца ад тых, што склалі першы зборнік. Значыць, будзе і другі?

Менавіта таму, што ўмее быць розным, ён стварае пэўныя цяжкасці для крытыкаў, якія збіраюцца пісаць яго творчы партрэт. Зрэшты, нашу крытыку ўжо даўно палюхае ўсё нязвычайнае і арыгінальнае. Ды вось пасля даволі доўгага перапынку летась з'явілася ў газеце «Літаратура і мастацтва» падборка вершаў Раісы Баравіковай, на якую, калі верыць прадмове, яе натхніла фраза-метафара Л. Дранько-Майсюка, сказаная падчас іх прыватнай размовы каля расквечанага куста бэзу: «Бэз з вачамі Дон Жуана». Чаму б не паверыць. І далібог, гэтая кароценькая прадмоўка знакамітай нашай паэткі можа замяніць сабою не адзін крытычны артыкул. Праўда, яна, прадмова, робіць асобу паэта і яго творчасць яшчэ больш загадкавымі. Але хто сказаў, што гэта кепска?..

НЕАДЛУЧНАЯ АД ТРАДЫЦЫІ

*Паэзія часопіса «Маладосць» за 2006 год,
артыкул першы*

Паэзія на фоне эпохі глабалізму

Чалавецтва, а разам з ім і культура як частка духоўнай сферы, выйшла на працяг новага стагоддзя і апынулася ў нестабільным свеце, на шляху глабалізацыі і іншых выпрабаванняў. Пры гэтым сітуацыя постмадэрну спарадзіла новыя эстэтычныя феномены і працэсы, звязаныя з мадэрнізацыяй мыслення, пашырэннем форм камунікацыі (напрыклад, Інтэрнет). Відавочныя змены ў навакольнай рэчаіснасці. Калі дэградуе мараль і на перыферыю выцяснююцца традыцыйныя каштоўнасці, знікаюць высокія мэты, грамадства аддаляецца ад ідэала чалавека прыгожага, высакароднага, гуманнага. Свет відазмяняецца, робіцца ўсё больш штучным, ненатуральным (на авансцэне мільгаюць чалавечыя маскі на «карнавале жыцця»), верх у ім усё часцей бяруць матэрыялістычныя, спажывецкія падыходы, але надзейныя пункты апоры, як думаецца, усё ж павінны запыніць гэты рух у «нікуды». Штосьці павінна ўтрымаць і ўзняць да ўзроўню годнага духоўнага існавання кожную супольнасць, у тым ліку і нас, беларусаў. Гэта найбольш устойлівае, значнае, каранёвае, сапраўднае — культура, народныя і мастацкія каштоўнасці. Таму так важна, каб чалавек са школьных гадоў быў уключаны ў гравітацыйнае поле традыцый літаратурнай класікі, сілавое эстэтычнае поле паэзіі, у тым ліку сучаснай, бо менавіта яны асабліва тонка ўздзейнічаюць на свядомасць і пачуцці.

Беларуская паэзія на фоне эпохі глабалізму можа падацца лакальнай, нават герметычнай, ізаляванай з'явай, да таго ж мала вядомай у свеце. Але ўсё пачынаецца з малога, адзінкавага, канкрэтнага. У гэтым сэнсе беларуская літаратурная рэальнасць у яе рэгіянальнай адметнасці і нацыянальнай традыцыйнасці, як і іншыя этнічныя культурна-мастацкія з'явы, — магчыма, і ёсць тое арыгінальнае і сапраўднае, што найбольш прывабнае ў сучасным зменлівым свеце. Наша нацыянальная паэзія — гэта ўстойлівы феномен духу, несумненная і непераходная каштоўнасць, бо ў яе аснове ляжыць спрадвечнае, самабытнае, анталагічнае — усё тое, што спалучана са светам чалавека, яго жыццём на зямлі. Шчырыя вершаваныя радкі (вядома, у ідэале) нараджаюцца дзеля самавыяўлення асобы з яе думкамі, пачуццямі, памкненнямі. Асноўная задача паэзіі як мастацтва слова застаецца ранейшай — «**ДАВАЦЬ ЭСТЭТЫЧНУЮ ЭМОЦЫЮ** і гэтым выклікаць у нас **РОСТ ДУШЫ...**» (А. Луцкевіч. «Праблемы красы й мастацтва ў творах Максіма Багдановіча»).

Сучасная беларуская паэзія, а пра гэта сведчыць з'яўленне новых кніг, шматлікія публікацыі ў літаратурных выданнях, не спынілася ў сваім шматвектарным руху, як бы каму не хацелася прысвоіць права на манаполію ў зацвярджэнні ўзораў і эталонаў у мастацтве ці гаварыць пра «каляпс традыцыі» і прыярытэт «постмадэрновае творчасці». Цэлае пяцігоддзе ў новым стагоддзі гучаць галасы розных паэтаў, гучаць на розны манер, аднак цікавасць крытыкі і літаратуразнаўства, як правіла, чамусьці выклікаюць адны і тыя ж «сольныя партыі». Дайшло да таго, што паэт ці пісьменнік, які некалькі дзесяцігоддзяў працаваў у літаратуры, пайшоў з жыцця, але так і не дачакаўся аднаго-адзінага прыстойнага агляду сваёй творчасці. Гэта нонсенс!

Затое ў асобных надзіва актыўных удзельнікаў літпрацэсу ёсць куды больш важныя мэты. Вузкае кола абраных прапагандуюць, ці, як цяпер кажучы, раскручваюць, а гэта нагадвае сумнавядомую «групаўшчыну». Куды там маладому паэту ці крытыку на старонкі да іх прабіцца! Часопіс «Маладосць» (і тут трэба аддаць належнае галоўнаму рэдактару Раісе Баравіковай) менш за ўсё кіруецца ў сваёй дзейнасці кастава-групавымі інтарэсамі, наадварот, ён у першую чаргу імкнецца гуртаваць вакол сябе маладыя таленты.

Ніхто не будзе спрачацца, што сучасную літаратуру, сваё выданне трэба папулярызаваць. І, відавочна, неабходна рабіць гэта так, як часопіс «Маладосць», супрацоўнікі якога пастаянна сустракаюцца з чытачамі, у першую чаргу са школьнікамі і студэнтамі. Рэдакцыя вырашыла наладзіць на старонках выдання прэзентацыю вышэйшых навучальных устаноў краіны, і гэта атрымалася ў тым ліку і па той прычыне, што ў кожным універсітэце ці акадэміі былі адшуканы паэтычныя таленты — творы будучых настаўнікаў, медыкаў, тэхнолагаў, музыкаў і прадстаўнікоў іншых прафесій з'явіліся поруч з публікацыямі сталых беларускіх паэтаў і пісьменнікаў. Такія акцыі вельмі важныя, бо ў іх выніку маладыя людзі пераконваюцца, што ёсць у гэтым свеце і такія каштоўнасці, як творчасць, паэзія, мастацкае слова.

Непакоіць, што сучаснай літаратуры на сёння бракуе прапагандыстаў з ліку крытыкаў. Не сказаць, каб іх не было. З'явіўся нават тып так звананага крытыка-іміджмейкера, які шчыруе на імя асобнага пісьменніка. У савецкі час таксама былі такога ж гатунку крытыкі, якія абслугоўвалі сакратароў СП. Добра, калі «заканадаўца літаратурнага густу» працуе толькі на раскрутку пэўнага пісьменніка, але калі ён пры гэтым свядома не дае сабе інтэлектуальнай нагрукі ў ацэнках твораў іншых ці ў запале вымушанага «праведнага» гневу адчуў задавальненне ад таго, што пры дапамозе таннага прыёмчыку «ўдала» пэцкнуў дзёгцем, то тады, выбачайце, грош цана ў базарны дзень такой «крытыцы» з «пачуццём меры ў мастацтве». Самаедства на мяжы з правінцыйнасцю, выкліканае поглядам выключна з уласнай купіны ці высьвятленнем, хто больш «найноўшы» ці «выбітны», — на жаль, загана літаратурнага жыцця-быцця, калі не сказаць болей, лакальнай па сваёй сутнасці ментальнасці.

Цэлае пяцігоддзе ў актыве нацыянальнай паэзіі пачатку XXI стагоддзя. Калісьці ў падобнай сітуацыі нашанівец М. Гарэцкі, назіраючы за бурным развіццём першага літаб'яднання 1920-х, падрыхтаваў грунтоўны крытычны агляд «Маладняк» за пяць гадоў». Сёння, думаецца, не менш багаты і разнастайны матэрыял дае сучасная паэзія і проза, і таму як тут не пагадзіцца з меркаваннем Р. Баравіковай, якая са шкадаваннем піша, што ў нас «знікла практыка штогадовых аглядаў таго, што з'яўляецца на старонках друку» (Маладосць. 2006, № 8). Падзяляючы гэты клопат і памятаючы пра тое, што творчым людзям патрабуецца асабліва ўвага, узяўся больш уважліва азнаёміцца і перачытаць з апублікаванага на старонках «Маладосці», дзе прадстаўлена вельмі шырокае кола імёнаў: ад старэйшага паэта-франтавіка Пятра Прыходзкі (які нядаўна, на вялікі жаль, пайшоў з жыцця) да самых юных талентаў.

Яшчэ раз пра традыцыю

Томас Стэрнз Эліот не без падстаў лічыў, што «сучаснае кіруецца ў сваім развіцці мінулым» («Традыцыя і індывідуальны талент»). Рускі крытык І. Шайтанаў у артыкуле «Дваццаты ці дваццаць першы?», надрукаваным у часопісе «Вопросы литературы» (2006, № 5), разважае: «Узіраючыся ў літаратурную сітуацыю з тым, каб адгадаць у ёй рысы навізны, заўсёды важна разумець — што за плячыма, хто «застаўся», іншымі словамі, як традыцыя ўвайшла ў сучаснасць не толькі вершамі, імёнамі, але і жывой прысутнасцю старэйшых паэтаў».

Увесь корпус вершаваных тэкстаў у «Маладосці» за 2006 год пераконвае ў тым, што беларуская паэзія на сучасным этапе неадлучная ад традыцый нацыянальнай класікі, эстэтычнага вопыту літаратурных папярэднікаў. Яе характарызуе, кажучы словамі Т. Шамякінай, «парыў і прарыў у больш высокую анталагіч-

ную рэальнасць, якая характэрна для вясковага тыпу культуры» (артыкул «Анталагічныя асновы беларускай мастацкай літаратуры»). Так, культуры, народжанай у першую чаргу натурфіласофіяй гарманічных стасункаў чалавека і прыроды. Прадчуваю, як камусьці з прыхільнікаў мадэрновай элітарнасці, «новага маўлення» дужа не даспадобы прыйдзеца ацэнка вясковага тыпу культуры як больш высокага, паколькі ён бачыцца ледзь не перашкодай у развіцці беларускай літаратуры на шляху да еўрапейскасці. Сапраўды, розныя найноўшыя постмадэрнісцкія штукарствы і выкрутасы ў асобных літаратурных і навуковых выданнях падаюцца часам як найвышэйшае дасягненне сучаснага айчыннага мастацтва. З упэўненасцю канстатуецца смерць «вясковай культуры», а з ёй і традыцыйнай паэзіі як яе эстэтычнага феномена, будучыня ж замацоўваецца за урбанізаваным шляхам развіцця як найбольш прагрэсіўным. Адразу зазначу, каб зняць магчымыя закіды: няхай сабе існуе ў літаратуры і моладзевая субкультура з яе імкненнем да эпатажу, гульні, правакацый, перфомансаў, і ў выніку з'яўляецца тое, чаго жадаецца стваральнікам усяго гэтага эпатажнага, экзатычнага, нязвычайнага. Відаць, «дзецям асфальту» хочацца гуляць па ўласных правілах і законах, магчыма, нават хтосьці жадае, каб беларуская паэзія як мага хутчэй пакінула сваё спрадвечнае ўлонне: прыроду з яе красой, сялянскае жытнёвае поле, земляробчую баразну... Маўляў, вёска — гэта ўчарашні дзень, пройдзены этап, яна заняпала, выдыхнулася, а з ёй нікому не патрэбная паэзія лугоў, палёў і сенажацў. Тут бы з гэтае прычыны зажурыцца і ўсур'ез задумацца, што мы ў выніку губляем і што атрымліваем узамен. Што ж, руіны замкаў і палацаў таксама, здавалася, зараслі быллём, маўляў, каму трэба ведаць, што там рабілася ў далёкім мінулым. Аж не, узяла ды пачала аднаўляцца нацыянальная памяць, традыцыя мастацкага спасціжэння гісторыі.

Перакананы: наўрад ці ёсць сэнс саступаць ваяўнічаму радыкалізму, які грунтуецца на адмаўленні або прыніжэнні традыцыі, якая некаторымі трактуецца выключна як літаратура пра мужыка і вёску. Сам быў сведкам выпадкаў у моладзевым асяродку «прасунутых еўрапейцаў» супраць Багушэвіча, Коласа, Пташнікава... Сялянскае, вясковае, а гэта значыць па сваёй сутнасці нацыянальнае, з прычыны неразумення ці недальнабачнасці абвяшчаецца чымсьці адсталым, кансерватыўным, аджылым свой век. У такіх выпадках згадваюцца нігілісты з камедый Дуніна-Марцінкевіча і Купалы, якія адрываюцца ад сваіх каранёў і да самазабыцця гатовы захапляцца «чужым пазаддзем». Беларуская літаратура, у тым ліку і сучасная, прэзентабельная сваёй нацыянальна-вясковай традыцыяй, ваеннай прозай сусветнага ўзроўню, якая моцная аналітычным псіхалагізмам. Ёсць у нас абсалютна ўсё: інтэлектуальная паэзія і проза, мастацкі урбанізм Максіма Багдановіча і яго пераемнікаў, класічная камедыя і трагедыя, выдатныя ўзоры неарамантызму, сімвалізму, экзістэнцыялізму ў іх беларускім варыянце. На сёння нацыянальная літаратура Беларусі мае дастаткова развітую мастацка-гістарычную традыцыю (гістарычны раман «Каласы пад сярпом тваім» і гістарычныя балады У. Караткевіча таму пераканальны прыклад). Зразумела, беларускае мастацтва не магло стаяць наўзбоч бойкіх і магістральных шляхоў сусветнай літаратуры, яно многае творча інтэгрвала ў сваю практыку. На сучасным этапе наша Краіна Літаратуры мае сваё месца і аўтарытэт у міжнародным маштабе. І мае ўласны адметны шлях дзякуючы яе вялікасці Традыцыі. Таму, мабыць, не трэба безразважна кідацца на Захад выключна дзеля пераймання і моды. Няўжо пры наяўнасці развітай і духоўна багатай у Еўропе беларускай нацыянальнай літаратурнай традыцыі, гісторыя якой налічвае больш за 200 год, яшчэ і на пачатку XXI стагоддзя ёсць сэнс бегаць у падштонах і праходзіць «паўтарыцельны курс»? Шчыра кажучы, не хацелася б, каб мы выглядалі інфантальнымі пераросткамі ці блазнамі на дроце дзеля пачэхі. Але кожнаму сваё, як вольнаму воля.

Пра значэнне класічных традыцый у паэзіі шмат пісалася і гаварылася, прычым яны разглядаліся ў звязку з паняццем наватарства. Многімі традыцыя разглядалася як прамое наследаванне, ідэйная пераклічка. Рускі паэт франтавога пакалення Ю. Левітанскі на пытанне «Што азначае для яго традыцыя ў паэзіі?..» ад-

казаў: «...Традыцыя ў нас трактуецца як нейкі паўтор таго, што было. Разуменне пушкінскай традыцыі, даведзенае да абсурду, азначае па сутнасці, уменне пісаць, як Пушкін. Насамрэч пушкінская традыцыя, і гэта няцяжка даказаць, звярнуўшыся да яго вершаў, нататак пра паэзію, ёсць непаўторнасць... Адкрываць, шукаць, быць непадобным — гэта, думаю, і ёсць традыцыя вялікай рускай паэзіі». Меў рацыю Ю. Тынянаў, калі гаварыў, што яна, традыцыя, ёсць «адпраўленне, адштурхоўванне ад вядомай кропкі — барацьба». Слова «барацьба» тут ужываецца не ў сэнсе змагання з папярэднікамі ў літаратуры ці разбурэння сувязі з эстэтычным вопытам мінулага, а ў сэнсе тварэння ўласнага мастацкага свету, выпрацоўкі індывідуальнага «я» з улікам таго каштоўнага і па-сапраўднаму значнага, што акурат і пазначае шлях у творчасці ці дае штуршок наперад. Падключэнне да нацыянальнай традыцыі — гэта адчуванне духоўнай пераемнасці з высокім і прыгожым у літаратурнай творчасці пісьменнікаў мінулых пакаленняў, засваенне грамадзянскіх ідэалаў і маральных прынцыпаў у стаўленні да жыцця, мінулага і сучаснасці. Невыпадкава вельмі ёмістае вызначэнне вынесла ў назву сваёй кнігі Т. Глушкова «Традыцыя — сумленне паэзіі» (Масква, 1987). У разважаннях аднаго з сучасных вучоных абсалютна слушна «гаворка ідзе... пра абуджэнне пачатковых інтуіцый у адносінах да таго, што ўзвышае чалавека, да слова традыцыі» (А. Маркаў). Суадносячы паэзію, шырэй — літаратуру і рэальнасць, мы адчуваем важнасць і неперароднасць духоўных, эстэтычных каштоўнасцей, увасобленых у творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча і іншых вялікіх ды выдатных мастакоў — стваральнікаў «ідэйна высокай традыцыі» нацыянальнага пісьменства.

«Маладосць» і яе аўтары, як мне здаецца, зрабілі выбар на карысць нацыянальнай мастацкай традыцыі — як свядома, беручы «ўрокі» ў класікі і засвойваючы духоўны вопыт папярэднікаў, так і чыста інтуітыўна, выяўляючы сябе ў непасрэднай, арганічнай лучнасці з жыццём, радзімай і яе мінулым, светам прыроды. Сапраўды, «ён, пісьменнік, мастак, узрастае не на голым месцы, не сам па сабе, а на адпаведнай грамадска-сацыяльнай і эстэтычнай глебе. І структура, характар гэтай глебы заўсёды выразна адбіваецца ў творчасці мастака. Чым большы мастак, тым глыбей ён іх выяўляе. <...> Традыцыя... як мастацкі свет, мастацкая сістэма — з’ява не застылая, назаўсёды дадзеная. Час яе мяняе, вылучае ў ёй тыя або іншыя аспекты, час яе ўзбагачае (ці збядняе) і развівае. Але ёсць у любой мастацкай традыцыі, як і ў літаратуры, мастацтве наогул, тое, што заўсёды з’яўляецца вызначальным і ў цэлым застаецца нязменным як мастацкі прынцып, мастацкі ўзровень. Гэта — узровень бачання і адлюстравання чалавека» (С. Андрэюк. «Традыцыі і сучаснасць», 1981). Безумоўна, тут маецца на ўвазе ступень разумення душы, псіхалогіі, светапогляду асобы. У лірыцы і паэзіі ў цэлым нязменным застаецца ўзровень самавыяўлення аўтара ў слове, вершаваным радку. «І “наватарства”, і “традыцыйнасць”... з’яўляюцца толькі праекцыямі ў розныя станы нашага “я” — дакладней, розных ступеняў пранікнення ў “я” глыбіннае» (І. Вішнеўскі. «Вынаходніцтва традыцыі, або Граматыка новай рускай паэзіі...», 2003).

Трэба адразу зазначыць, што паэзія «Маладосці» як мегатэкст мае пэўную ідэйна-сэнсавую завершанасць, выразную духоўную заглыбленасць, эстэтычны ўзровень эмоцыі і слова, у ёй увасоблены свет шчырых чалавечых пачуццяў, думак, перажыванняў. Чытаючы вершы сучасных аўтараў, нельга не адчуць жывую энергетыку прамоўленага і напісанага, а, самае галоўнае, шчырую адданасць «традыцыям сваёй радзімы» (С. Аверынцаў).

«Пачну з Радзімы. Так абавязаны пачаць...»

Паэт і паэзія, як вядома, пачынаюцца з радзімы, роднага кутка, адчування іх характара, непаўторнасці, значнасці. Так было, ёсць і будзе. Пра гэта, уласна кажучы, і сведчаць шматлікія новыя вершы з сучаснай беларускай лірыкі. Патрыятычную традыцыю нашай нацыянальнай паэзіі падхоплівае кожнае новае літаратурнае пакаленне. Зварот да вобраза роднага краю быў пастаяннай унутранай патрэ-

бай для многіх творцаў, пачынаючы ад Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Алеся Гаруна і да нашых сучаснікаў: Максіма Танка, Пімена Панчанкі, Уладзіміра Караткевіча, Рыгора Барадуліна... Васьмідзiesiąтнікі ў паэзіі пачыналіся таксама з песень пра радзіму. Адкрыццё роднага, спазнанне свайго радаводу, мінулага Беларусі і нашай славянскай існасці абумовілі станаўленне светапогляду Алеся Пісьмянкова, які стварыў яскравую «Баладу роду», музычна-напеўны верш пра вёску Белы Камень, «дзе самы белы ў свеце снег», вылучыў трыяду як аснову карэнна-глыбіннай роднасці: «...Радзіны. // Радзіміч. // Радзіма».

«У Радзімы вечны даннік...» — так сказаў пра сваю лучнасць з бацькаўшчынай Віктар Стрыжак. У вершы «Беларусі» ён напісаў: «Ты вяскуй, Беларусь, // Ты вяскуй — // Край дубровы, бусловы, // Шпачыны... // Толькі б кожны // Ё тваім каласку // Прызнаваў за табою // Айчыну». Свой паэтычны «агмень» Анатоль Сыс распальваў з думкай пра Беларусь і яе адраджэнне: «— З чаго пачаць?... Пачну з Радзімы. // Так абавязаны пачаць» (зборнік «Агмень», 1988).

Што значыць у жыцці для паэта радзіма, можна пераканацца на прыкладзе тэматычнай падборкі вершаў з творчай спадчыны Міхася Рудкоўскага («Роднаму краю»), Міколы Купрэева («Калі хочаш наведаць мой край»), Міколы Федзюковіча («Прачыналася рэчка Ясельда...»), Яўгеніі Янішчыц («Я пачакаю», «Для сваёй адзінай дачушкі...»), Васіля Сахарчука («Паклон»), Васіля Гадулькі («Зноў душу апякае ўспамінам...») і інш. Усе гэтыя творы змешчаны ў спецыяльным нумары «Маладосці» (№ 11), прысвечаным Брэсцкай вобласці.

Шматлікія вершы і лірычныя нізкі яскрава пераконваюць, што сучасная паэтычная думка цесна спалучана з краем бацькоў, роднай зямлёй, Беларуссю. У многіх творах гучыць матыў вяртання на радзіму, да бацькоўскага парога, сцежак дзяцінства і юнацтва. Сустрэча з роднымі мясцінамі — жаданая і самая чаканая, што і выяўляе ў вершы «Вяртанне» Алег Салтук:

Адпусці на міг мяне, туга,
Адляці, няўтоленае, з дымам...
Паімчу к знаёмым берагам,
На якіх — маленькая радзіма.

Хату ўбачу родную здалёк,
Возера, старыя валатоўкі.
Помню, як матулін хатулёк
З хлебам памагаў адбывць радоўку.

Паэт спадзяецца на ратаванне радзімай, яе прыродай. У падобных радках увасобіўся жыццёвы лёс не аднаго пакалення былых вяскоўцаў. Лёс іх нагадвае, па вызначэнні М. Стральцова, «сена на асфальце». Менавіта гэты метафарычны выраз А. Салтук згадвае ў вершы «Чужы», і перадусім прызнаецца: «Я ў гэтым горадзе чужы. // А свой я там, дзе ў паднябесці // Вартуюць вёрткія стрыжы // Зямныя радасці і песні». Вяртанне да бацькоўскай хаты, сваіх вытокаў жыцця, магіл продкаў стала для многіх вяскоўцаў патрэбай душы, памяці, сумлення.

Радзіма — крыніца наталення і фізічных, і духоўных сіл чалавека. У вершы «Ясельдзе» Андрэй Мазько нагадвае, што значыць родны бераг, родны парог у лёсе чалавека, спавядаецца ў душэўнай адкрытасці рацэ жыцця і часу: «І чаму, знявечанага, зноў // Цягне так на берагі твае? // Без цябе мне заповітных слоў // І вады чысцюткай не стае»; «Як і ты, праз багну я брыду // Дай мне сілы не ўпасці ніц»; «Ясельда, ты чуеш, Я-сель-да, // Выцякае кроплямі жыццё».

З раскрыццём пачуцця радзімы ў першую чаргу цесна спалучаны матывы вяртання, сустрэчы, сну, мрояў, канкрэтныя тапанімічныя і прыродныя рэаліі, і найперш вобразы хаты, парога, саду, дрэў, лесу, ракі... Усё гэта сэнсаўтваральныя дамінанты вершаў пра вёску і родныя мясціны. Даволі характэрным у плане пачуццёвага і вобразнага нападнення з'яўляецца верш Міколы Антанюскага «Богаў дар», у якім аўтарскае разважанне набывае праламленне і красамоўную сэнсавую выразнасць у кантэксте канкрэтыкі роднага свету:

Зноўку дзіцячая сніцца Айчына...

...
 Ёсё да асноў павяртаецца ў свеце —
 Да жаўрукоў, да крыніц, да трысця...
 Скуль за плячыма хатуль, дзе трывогі,
 Роспачы, крыўды і сораму вар?
 Бог ратавальны ускладае дар,
 Каб каля роднага скінуць парога...

Радзіма і маці — гэта адзін сэнсавы вузел-кантэкст, духоўнае цэлае ў многіх вершах паэтаў. Для Мар’яна Дуксы хата і маці — адзін непадзельны свет. У адным з яго вершаў гучаць матывы развярэджанай і балючай памяці:

Душа матулі нас гукае
 на месцы тым, дзе лён цвіце.
 Ужо няма й наступнай хаты,
 што помніла мой юны цвет.
 Два болі. Дзве цяжкія страты.
 Трава і лён, дзе быў мой след.

Чытаючы верш «Маме» Марыі Ляшук, згадваюцца незвычайна прачулыя вершы яе зямлячкі, «палескай ластаўкі» Яўгеніі Янішчыц, прысвечаныя роднай матулі. Любасць, замілаванасць, пяшчота і пачуццё невыказнай удзячнасці імкнуць з сэрца дачкі:

Цёплымі, шурпатымі, спатольна
 Ты краніся валасоў рукамі,
 Імі ты прынесла ў хату золкам
 Новы дзень вясны і шчасця жменьку,

мама.

Дакрануцца б раптам, як да сонца,
 Да шурпатах рук тваіх губамі.
 Каб цяпло іх роднае, жывое
 Грэла ўсё жыццё, усюды, мама.

Такія вершы, як здаецца, не рыфмуюцца, яны вымаўляюцца на адным дыханні. Іх надыхтоўвае сэрца. Здаецца, як шмат сказала нам пра сваё заповітнае і дарагое М. Ляшук у творы «Ізноў я тут, у роднай хаце...» вось хаця б гэтымі двума радкамі: «Я чую ціхую гамонку // На родны мне палескі лад...». Андрэй Мазько ў вершы «Сялянскі бог» стварыў яскравы вобраз маці, а адначасова ён нібы сімвалічна ўвасобіў старую і адвечную сялянскую Беларусь, дзе зямля і праца — галоўныя стыхіі быцця-існавання:

А зямельку горне беражліва,
 Як старонкі найсвяцейшых кніг.
 Пальцы вузлаватыя рупліва
 У зямлі чаруюць кожны міг.

На жаль, паездкі на радзіму ўсё менш прыносяць нашым паэтам радасці і вяселасці, наадварот, спараджаюць засмучэнні, шчымлівыя згадкі, балючыя ўражанні. Не цешаць, як раней, навакольныя краявіды, з вуснаў паэтаў чуюцца элегічныя споведзі. «Сумам зараслі і берагі // На вясёлай некалі радзіме», — канстатуе А. Салтук у згаданым вышэй вершы «Вяртанне». Выносячы ў назву твора словы Я. Сіпакова «Усе мы з хат», ён паказвае, як непазнавальна змянілася карціна вясковай рэчаіснасці («Стаяць пакінутыя хаты — // На вокнах даўнія крыжы»), задумваецца, чаму так крута павярнулася доля «на гэтых землях небагатых», чаму спадчыннікі пазбываюцца свайго роднага, самабытнага, той «адзежы душы» (Ф. Багушэвіч), якая надае нам годнасць як нацыі і народу:

Калі ж мы так падзяняпалі,
Чаму ў нас гэтакі недарод?

Нам трэба, каб не чырванелі
За мову, што ідзе адтуль,
Каб раны за яе смылелі
У целе нашым, як ад куль.

Вясковая радзіма пакідае ў душы паэта пачуццё непадробнага болю і тугі. Ён па-філасофску ўсведамляе, што «...Позна, рана, ды ўсё аджывае. // Аджываюць і дрэвы, і хаты...». І ўсё ж перад «радзімаю вёскай», што «ўжо ляжыць на пагосце» («Памяць»), паэт адчувае сваю сыноўнюю віну, сэрцам не можа і не хоча зразумець, прыняць заняпад, запушчэнне, немату. «...Дзе, хто прыдумаў і калі, // Што хуткацечнае, не вечнае // Усё на спрадвечнае зямлі?» — пытаецца ён у вершы «Віна». Бязрадасны настрой выклікаюць вясковыя рэаліі ў Міхася Пазнякова, які таксама з жалем гаворыць пра лёс «хат самотных», выяўляе тое, што дзеецца на душы і сэрцы, калі ён наведвае сваю радзіму: «А побач — вёскі астравок, // Нямыя дворышчы і хаты... // Гляджу на родны свой куток, // За сум ягоны вінаваты...» («Пад трапяткую цішыню...»). Адчуваеш, як гэта «кроўнае, славянскае — быць вінаватым за другіх» уласціва А. Салтуку, М. Пазнякову і іншым нашым паэтам «вясковых каранёў». Зрэшты, на тое ён і паэт, каб адчуваць віну, боль і адказнасць за свой бацькоўскі край, людзей і ўсё спадчыннае, святое на гэтай зямлі. Паэтычная думка А. Салтука ў вершы «Немата» пазначана філасофскай глыбінёй светаразумення:

Гады прабеглі, нібы скразнякі,
І скразнякі праносяцца гадамі.
І толькі моўчкі напраткі-цянькі
Ідзе дарога на клады да мамы.

І мама, і дарога — ўсе маўчаць.
І сам замоўкнеш некалі таксама.
І хочацца ад болю закрываць,
За ўсё, што праняслося скразнякамі.

Вёска для нас, беларусаў, больш, чым вёска, яна — выток і прычасце, аснова асноў і цэлы свет. Таму ў свой час Янка Купала хваляваўся пра яе лёс, калі з празорлівасцю пісаў: «Сыходзіш, вёска, з яснай явы...» Гэткім жа неспакоем і трывогай пра лёс вясковай маці-радзімы жыве беларуская паэзія сёння, калі ўзмацняецца прадчуванне вялікай «вясковай драмы». Як мы памятаем, вельмі ўстойлівай, надзвычай распаўсюджанай у вершах нашых паэтаў зрабілася рыфма «край-рай», цяпер, на пачатку XXI стагоддзя, са словам «радзіма» часта спалучаюцца словы негатыўнай семантыкі, якія гучаць, як крык душы, як папярэджанне і прароцтва. Паслухайма Міхася Пазнякова:

Радзіма, малая радзіма —
А вёсачка ўсцяж нелюдзіма,
Асінай, хмызом зарастае
Кальска мая залатая.

.....
Любоўю сваёй ахінаю,
Жыві! Не знікай! — заклінаю,
Бо стану і я нелюдзімы
Без любай, чароўнай радзімы.

Заклапочанасць існаваннем сучаснай вёскі і яе жыхароў нараджае ў вершах М. Пазнякова эмацыянальныя выгукі і трывожныя запытанні. Паэт не можа забыцца на скаргі вясковых жанчын, спачувае іх лёсу, выяўляе жывы саўдзел у іх жыцці-быцці. З элегічна-задуманнай інтанацыяй ён згадвае тую сваю вандроўку

да «лясоў бясконцых» па ягады: «...Поўна ў вёдрах ягад. // Сумам сэрца скута. // Ці шчаслівай будзеш, // Ягадная Гута?»

У многіх беларускіх вёсак трагічны лёс — як у далёкім, так і нядаўнім мінулым. Вёску Рудня, што на Лагойшчыне, гітлераўцы спалілі ў жніўні 1943 года разам з людзьмі. Колькі падобных жahlівых фактаў часу вайны ў гісторыі нашай Радзімы! Тут, дзе «плакала неба ад страшнай бяды», паэт М. Пазнякоў з пранізлівай вастрынёй адчувае каштоўнасць жыцця: «Гляджу на аблокі — // О, жыць трэба, жыць!». Сапраўды, такія вёскі, як Рудня, не даюць забыцца памяці пра трагічнае мінулае Беларусі.

Чарнобыль гэтак, як і вайна, зрабіў бязлюднымі многія вёскі, адабраў самае дарагое і святое — малую радзіму. «Чалавек без радзімы, што птушка без крылаў», — так гаворыць народная мудрасць. Чарнобыль пазбавіў паэзію крылаў радасці, прынёс ёй шмат гаркоты і мінорнага суму. Вершаваная творчасць М. Мятліцкага вызначаецца эмацыянальнай стрыманасцю, глыбока рэалістычным бачаннем свету, яна ў коласаўскай традыцыі канкрэтна-прадметная, вобразна-пачуццёвая, прыкутая да роднага кутка, куды паэта вядзе абавязак памяці і ўстрывожанага сумлення, адказнасці перад нашчадкамі і будучыняй. «За дротам Бабчын мой у зоне», — гаворыць М. Мятліцкі ў вершы «А дні ідуць...», у назву якога вынесены вершаваныя словы Петруся Броўкі. Бабчын — калыска жыцця і крыніца натхнення паэта — паўстаў пасля Чарнобыля з яго кніг і твораў як знак-сімвал народнай бяды і трагедыі. Няма ў паэзіі М. Мятліцкага той ранейшай, як у класічнай паэзіі, гармоніі ў вобразным адлюстраванні свету. Эмацыянальнае перажыванне ў вершах раскрывае ўнутраны драматызм паэта, якога перапаўняе горыч і боль за свой Бабчын, Палессе Івана Мележа, страчаную разам з землякамі радзіму. Ён маркоціцца і пакутуе, але разам з тым спадзяецца і верыць — верыць усе гэтыя доўгія дзесяцігоддзі пасля Чарнобыля ў «трывучасць... Беларусі». Час непадуладны адабраць веру ў адраджэнне, уваскрэсенне роднага краю:

А дні ідуць... Сышло багата
З тае пякельнае начы.
Бліскоча сонца вінавата.
Прымоўклі ў хаце слухачы.

Мы зачынілі з рыпам дзверы.
У мёртвай, даўкай цішыні
Душа, слязу каўтнуўшы, верыць,
Што вернуцца жывыя дні.

Радзіма Віктара Яраца — на Палессі, у Рэчыцкім раёне, там, дзе «блізка ад ЧАЭС». У эпіграф аднаго з вершаў ён вынес радкі Аркадзя Куляшова: «Я прыйшоў у свой бор...». Паэт наведваўся ў родны бор не як грыбнік ці ягаднік. Ён прыйшоў на паклон да мужаага ахоўніка бацькоўскага краю, са скрухай усведамляе, што значыла для яго, зялёнага волата, трымаць удар чорнай бяды-навалы. Бор маўчыць, але паэт адчувае сваё непадзельнае адзінства з ім, бачыць ахвярнасць і высакародства, гераізм і велічнасць народнага заступніка, імкнецца прадчуць яго лёс і будучыню:

Бор дарыў здароўе, бог бярог
Ад стралы татарскага набегу,
Ад нямецкай кулі. Бор — наш Бог,
Наша крэпасць у вяках ад веку.
Пасівеў, у просеках наскрозь.
На сябе прыняў удар ТОЙ НОЧЫ
Першым (сеяў вецер смерць з нябёс).
Што сягоння соснам час прарочыць?

Рытм у чарнобыльскіх радках В. Яраца хоць і здаецца спакойным, ураўнаважаным, на самай справе кандэнсуе ў сабе ўнутраную пачуццёвую дынаміку —

жывую энергію слова. Рыса яго паэтычнага стылю — філасафічнасць. Праз роздум, разважанне, асэнсаванне ён выказвае сваё разуменне рэчаіснасці, найперш трывогу пра жыццё і свет пасля Чарнобыля. Высвятленне сапраўднага, натуральнага стану рэчаў, пошук адказу на пытанне пра сутнасць, сэнс штодзённага чалавечага існавання выводзіць аўтара на ўзровень філасофскай медытацыі:

Сціскаецца ў кулак далечыня,
Што ўчора светлай вабіла пяшчотай
І рассыпала жменьы ласку дня,
А кожны гук імчаў святочнай нотай.

Што заціскаеш, далеч, у кулак?
Давер з добром? Ці злосці хмурны
позірк?

Пакуль ідзеш — пытай жыццё: ці так
І сам глядзіш на свет — заўсёды розны?

Працытаваны верш «Пакуль ідзеш» напісаны ў лепшых традыцыях паэтычнага філасафізму Аркадзя Куляшова, Аляксея Пысіна... Вельмі пра многае здолеў сказаць гэтымі радкамі аўтар. Ад стану духу, стаўлення да жыцця і свету таксама залежыць, наколькі мы зможам супрацьстаяць Чарнобылю ў яго розных праявах. Ці не пра гэта гаворыць нам паэт, маючы на ўвазе гуманізм як выратавальны пачатак на зямлі?

Сяржук Сыс таксама нарадзіўся на Палессі — у вёсцы Пракісель Рэчыцкага раёна. З сумам ён аглядае «адзічэлы бабулін сад» і са шкадаваннем гаворыць, што не зможа паўтарыцца мінулае — тых «больш няма... валошак лета» («Залаты вянок цыбулі...»). Але ж яшчэ клічуць да сябе абрысы родных стрэх, цяпельца бацькоўскай хаты. Згадайма: усю глыбіню роднасці з гэтым вясковым светам цудоўна раскрылі нашы старэйшыя творцы: В. Зуёнак, Я. Сіпакоў, Р. Барадулін і інш. «Пакуль не ўсе паслеплі вочы ў хат, // Пакуль не ўсе дарогі змуравелі...», — прамаўляе С. Сыс, здаецца, памятаючы афарыстычныя словы вядомага паэта «Трэба дома бываць часцей», «Наведвайце бацькоў, пакуль яны жывыя...», і з горыччу адчувае, як «усё гучней нас дакараюць вёскі» за страту пачуцця аднасці з радзімай, адданасці духоўным вытокаам. Таму і вінаваціцца паэт як чулы сын вёскі за тое, што мы адрываема ад сваіх каранёў, збядняем сваё жыццё:

Як не хапае голасу зязюль
І як жыццё стрыножыла чужое.
Усё радзей наведваем матуль,
Усё нішчымней робімся душою.

Без пачуцця радзімы немагчыма паўнавартасна жыць, быць чалавекам, мець высокія мэты і непадманныя ідэалы. Пра тое казалі многія знакамітыя асобы — пачынаючы ад Ф. Скарыны і закочваючы выдатнымі сучаснымі творцамі. Гэта аксіёма: без радзімы няма паэта ды вядомага грамадзяніна, які жыве на гэтай зямлі не перакаці-полем. Зноў і зноў рыфмуецца радкі пра самае дарагое, любое сэрцу і так патрэбнае ў духоўным быцці — пра родны кут, зямлю «пад белымі крыламі». Так доўжыцца вялікая нацыянальная традыцыя, і, як паказвае творчасць сучасных аўтараў, не мялее яна, нельга перапыніць яе, як раку самога жыцця. Вось глыбока ўнутранае перакананне Валянціна Лукшы, які ва унісон з голасам іншых паэтаў прамаўляе:

У кожнага свае Ушачы,
У кожнага свая рака.
Яна для вас як міг удачы,
Яна — як верная рука.

.....
Бо чалавеку немагчыма
Пражыць і хвілі без Айчыны —

Без роднага кутка згібець...
Калі малая ёсць Радзіма,
Ёсць і вялікая ў цябе.

Вечныя, зямныя каштоўнасці як сутнасныя, цудадзейныя і вызначальныя для чалавека зацвярджае ў сваёй творчасці Генадзь Пашкоў. Што складае філасофскі сэнс жыцця — яскрава гаворыць лірычны маналог паэта:

Спасцігнуў я шчасце — адно,
як столькі гадоў за плячыма.
І гэтае шчасце — яно:
Жанчына
Зямля
і Радзіма.

Шмат варыяцый гучыць на тэму радзімы. Усе яны разам замацоўваюць патрыятызм як асноватворнае пачуццё ў вершаванай творчасці, што, безумоўна, ўжо само па сабе радуе, успрымаецца станоўча. Далучым яшчэ іншыя творы ў гэтае незвычайна буйнае паэтычнае суквецце. І вось, калі ласка, радкі пра родныя вытокі, зямлю бацькоў і іх значэнне ў жыцці нашых сучаснікаў. Васіль Андрыеўскі: «Тут гармонія з’яваў і слоў...», «О Мазыр, дарагая зямля, // Покуль ёсць ты ў мяне, я шчаслівы!» («Мазыр»). Мікола Антанюўскі: «Палеская вёска Пясчанка — // Пясчынка маёй Беларусі...»; «У сэрца пясчынка запала — // Вятрам ураганым не выдзьмуць» («Пясчынка»). Любоў Дзікавіцкая: «Беларусь мая, // Светла-русяя, // П’ю да дна // Тваё ранне прагна» («Ноч абернецца...»). Галіна Загурская: «Тады зразумела: на гэтай зямлі // Мае карані і мая тут аснова»; «Вось так прыплыла я сама да сябе. // Вяртацца да існасці — наша дарога» («Юнацкія сцежкі ў вырай звялі...»). Марыя Валынец: «Слова, як роснае ранне // На лузе сонечна-чыстым. // Свеціцца слова донна // І дома, і ў дальняй дарозе... // Яму пакланюся долу, // Спыніўшыся на парозе» («Роднае»). Мікола Лаўровіч: «Мы жывём пад адным паднябесем, // Ў нас на векі адны карані. // Для мяне і для многіх Палессе, // Быццам хлеб, што кладзём на ручнік»; «...край, што як неба, ў грудзях» («Мы жывём пад адным паднябесем...»). Мікола Сімановіч: «Гарынь! Гарынь! // Мая трывога... // Пярсцёнак лёсу // На руцэ у Бога. // З табой навек // Я павянчаны. // Табе адной // Заўжды адданы» («Гарынь! Гарынь!...»). Уладзімір Сітуха: «На Радзіме хай светлае сніцца // Кожны міг, кожны дзень, кожны год...» («Ад сябе ўцячы немагчыма...»).

Захапляюць, вабяць «фарбы Радзімы» (Андрэй Каменскі) маладых, самых юных аўтараў «Маладосці» — студэнтаў і школьнікаў. «Край дзяцінства» зрабіўся для іх неад’емнай часткай жыцця і надае яму сапраўдны духоўны сэнс. З думак і пачуццяў, прылучаных да маці, роднага кутка, Радзімы, пачынаецца ўсведамленне сябе ў свеце, нараджаецца роздум пра асабістае і агульназначнае ў жыцці. Ірына Шніп прызнаецца:

...Чую роднае слова
І ў спевах птушыных...
.....
Зямля набрыняла словам
Родным,
Святым,
Адмысловым...

Гэта радкі Юліі Дарапей, якая сцвярджае:

...І ў справах будзённых,
І ў святах Айчыны —
Маці... Радзіма...
Як дзве палавіны,
Сёння і заўтра...
Штодня і — навек!

Адчуванне Радзімы ў Рыты Латышкевіч не толькі канкрэтнае, але і гістарычнае. Індывідуальная памяць асобы па-сапраўднаму глыбокая, калі грунтуецца на веданні ўласных каранёў і мінулага свайго народа. На мой погляд, Р. Латышкевіч выявіла сталасць светаразумення:

Мая зямля... Два слоўкі, а за імі —
Прадонне цёмна-скрываўленых вякоў,
Званы на вежах Полацкай Сафіі,
Навалы чорныя нязваных чужакоў.

А вось выснова Насці Надyseвай, выказаная з перакананасцю думкі, якая, ідавачна, ідзе ад Купалавай трывогі пра Беларусь і ўсіх нас беларусаў:

Чалавек, які забыўся
на Радзіму.
на мову,
і родныя мясціны
Ужо не чалавек.
Ён — тутэйшы...

Паслухаем яшчэ маладых і юных аўтараў — летуценных і шчырых, назіральных і ўдумлівых. Аляксей Лужынскі: «Бачу: ідуць у зямлю карані, // у неба ўглядаюцца кветкі» («Тут»). Павел Торчык: «Сваё гняздо ніколі не разлюбіш, // Любові той не стане ў сэрцы менш...» («Радзіма»). Сяргей Кубека: «Я з тых беларусаў, // Што цемры жахлівай // І пядзі радзімай зямлі не далі» («Я з тых беларусаў...»). Мікола Сімановіч: «Вайна. Перамога. Свабода. // У цэнтры звуглёнай зямлі // З Усходу на Захад // Дарога, // Мы будзем, мы ёсць, // Мы былі» («9 траўня»). Такое патрыятычнае светабачанне ў нашай моладзі было б немагчымае без урокаў Купалы і Коласа, Панчанкі і Караткевіча...

Працяг слоў пра радзіму, яе мінулае можна доўжыць, маладых гэтая тэма, як бачым, хвалюе. Менавіта ад сённяшніх і заўтрашніх пакаленняў залежыць, якой будзе наша Радзіма-Беларусь, якім паўстане свет вакол нас. Яны, здаецца, задумваюцца пра свой лёс, складаныя рэчы ў жыцці, разумеюць, што значыць «быць сярод чужых тутэйшым» (Сяргей Лапуць. «Лёс»), адчуваюць асабістую адказнасць за сябе і іншых: «І кожнаму сцэжку прызначыць // Жыццё, і ў адведзены час // Нам трэба паспець, бо іначай // Наўрад ці паспеюць за нас...» (Ганна Мітуневіч. «А сцэжкі бягуць, ручаінкі...»).

Магчыма, радкі маладых аўтараў выношваліся і адразу лёгка клаліся на паперу, але, не выключаю, штосьці даводзілася і дзякуючы асобным праўкам, удакладненням рэдактара ў асобе школьнага настаўніка ці прафесійнага паэта. Галоўнае, вершы ёсць, яны надрукаваны і існуюць як самастойныя тэкставыя адзінкі. Можна, зразумела, не толькі маладым аўтарам, але і сталым паэтам кінуць папрок за паўтаральнасць патрыятычных матываў, вясковых сюжэтаў і вобразаў. Але разумею: цяжка тут не паўтарыцца, быць арыгінальным і знайсці тыя адзіныя, выключна непаўторныя словы, якія славлілі б Радзіму. Ды, галоўнае, яны ёсць гэтыя словы — свае. Яны як імпульсы, узнікаюць там, на сподзе душы, імкнуць на прастор, да людзей, у космас. Значыць, дзякуючы і паэтычнай энергіі слова ствараецца духоўная абалонка нашай Айчыны «пад белымі крыламі», і таму верыцца, што яна для нас навекі — адзіная, святая, боская і незаменная ў сусвеце. Таму як не пагадзіцца са словамі Анатоля Шушко, якія ўспрымаюцца і як прызнанне ў любові да бацькоўскай зямлі, і як патрыятычны заклік, і як духоўны завет, які агучваецца вуснамі паэта, а ідзе гэты завет ад продкаў праз сучаснікаў да нашых наступнікаў:

Беларуссю — даражы!
Беражы яе, святую,
Покуль дольныя крыжы
Памяць сэрца адкукуюць.

Няцяжка пераканацца, што ідэя Радзімы ў сучаснай свядомасці — катэгорыя нязменная, па-філасофску значная. Любоў да ўсяго роднага, найперш да маці, мовы, вясковых краявідаў, па-ранейшаму з'яўляецца надзвычай характарыстычнай праявай нацыянальнай душы, ментальнасці, пачуцёвай і сэнсавай дамінантай у мастакоўскім тварэнні паэтычнага свету.

«...І верым, і ў малітве Бога просім»

Паэтычная творчасць на сучасным этапе засведчыла пра адметны культурны феномен. Пасля гадоў вераадступніцтва і адлучэння ад святыннў мастацтва слова ўсвядомлена, мэтанакіравана вярнулася да першаасноў хрысціянскай традыцыі з яе высокім культам гуманізму. Беларуская паэзія згадала біблейскія заповеды, пачала актыўна апеляваць да сюжэтаў, вобразаў і матываў Святога Пісання, каб вытлумачыць сацыяльныя з'явы ў жыцці грамадства, Чарнобыль, маральныя праблемы. Але не толькі. Зварот да Бога — гэта покліч ці патрэба чалавечай душы. Нашы класікі і вядомыя творцы сучаснасці заўсёды выяўлялі сакральнае стаўленне да навакольнага свету, чалавека, жыцця як галоўнай каштоўнасці. Рэлігійныя элементы прысутнічалі ў светаадчуванні і паэтычнай творчасці савецкага часу (хай сабе і не так шырока). Згадайма хця б заглавак зборніка Максіма Танка «Хай будзе святло» (1972) або назву рамана Уладзіміра Караткевіча «Хрыстос прыямліўся ў Гародні» (1966), а таксама яго верш «На Беларусі Бог жыве» з кнігі «Быў. Ёсць. Буду.» (1986). Але ж у асляпленні бязбожніцтвам, без традыцый хрысціянскай канцэптуальнасці і біблейзму многае было страчана ў мастацкай літаратуры, аднак не толькі ў нашай нацыянальнай. У артыкуле «Гарызонты свабоды» (2000) Яўген Ярмолін піша: «Адным з найбольш вытанчаных спосабаў глумлення стала дэканструкцыя рускай традыцыі высокай славеснасці. Рэлігійнасць і ідэйнасць як спецыфічныя якасці гэтай традыцыі зрабіліся папулярным прадметам цынічных насмешак і двухсэнсоўных гульняў. Сама мастацкая тканіна класічнай традыцыі ў яе асабовым праламленні зноў і зноў прэпарывалася ў намерах паказаць, што яна, гэтая тканіна, можа існаваць і без тых вялікіх ідэй, з якімі яна зраслася ў непарыўнае цэлае...».

Слова «Бог» уваскрэсла ў сучаснай паэтычнай свядомасці на ўздыме духоўнага адраджэння і ў выніку маральных шуканняў. Па сутнасці адбылося глабальнае аднаўленне вялікай культурнай традыцыі, закладзенай Кірылам Тураўскім, Францыскам Скарынам, Сымонам Будным, Мялеціем Смятрыцкім, Афанасіем Філіповічам, Сімяонам Полацкім і іншымі знакамітымі прапаведнікамі Слова Божага.

Тэма Бога, яго прысутнасці пастаянна гучыць у творах многіх мастакоў слова. Больш таго, наша паэзія, кажучы словамі Ю. Лотмана, «вярнула вобразу Хрыста ролю цэнтральнага культурнага сімвала». Хоць, трэба заўважыць, рэлігійныя пачуцці выяўляюцца досыць часта без выразнай канфесійнай прыналежнасці таго ці іншага аўтара. Бог і малітва — гэта сакральныя словы, новыя духоўныя знакі ў мастацкім свеце, тэкставай прасторы сучаснай паэзіі, якім вяртаецца іх сапраўдны, першародны сэнс. Бо «паэзія ёсць малітва» (Уладзіслаў Хадасевіч), якая ўзнікае як акт шчырага самавыяўлення, высокага тварэння духу. «Тым самым паэзія прысвячаецца Богу, сутнасць яе вызначаецца як слова, прамоўленае ў імя ці дзеля Госпада. Інакш кажучы, як малітва» (Філіп Лаку-Лабарт. «Малітва»).

Шлях да храма пазначаецца нашай паэзіяй як выратавальная неабходнасць. Зразумела, у кожнага свая сцэжка да Бога і храма, і гэтая справа вельмі далікатная, нават інтымная. Верш Валянціна Лукшы «Звон Свята-Петрапаўлаўскай царквы» — паэтычнае ўслаўленне храма як духоўнай святынні, звон якой «прыветна кліча да сябе». Паэт персаніфікуе гэтае збудаванне, стварае яго адметны і велічны вобраз: ...храм стаяў, як ратнік, — // Крыж і меч над смелай галавой...». Храм паўстае як старадаўні аб'ект гарадскога ландшафту, архітэктурны помнік, які ўзвышаецца побач з вуліцай Ракаўскай у Мінску. Ён увасабляе саму гісторыю Беларусі ў вяках, у ім пануе той высокі дух і спрадвечная вера, якія маюць жыватворны ўплыў:

Голас свой над Ракаўскім прадмесцем
Падае праз глыбіню вякоў,
Каб Хрыстову веру люду несці,
Каб дарыць надзею і спакой.

Жыццёвая дарога прывяла В. Лукшу на святую зямлю, і менавіта радасцю адчування святланоснага цуду навеяны паэтычныя радкі. Ён стварыў своеасаблівую прыпавесць пра незвычайную ружу, «якую завуць Іерыхонскай». «Травы клубочкі... плылі // Па нежывым плато над Мёртвым морам». Іх паліла, высушвала сонца, яны былі асуджаны на «спрадвечнае блуканне». Але ад прысутнасці Богамаці здарылася неверагоднае, дзівоснае, цудадзейнае:

Тут Богамаці некалі была.
Іх позіркам нябесным адарыла,
І кожная травінка ажыла,
Напоўнілася векавечнай сілай.
.....
Святлом нас ружа можа надзяліць,
І Божае прынесці блаславенне.

Вера ў Божы пачатак свету, тварэнне красы паводле яго законаў выяўляецца ў паэзіі Мар'яна Дуксы, які засмучаны, што мы перастаем ці проста лянуемся, не жадаем захапляцца незвычайным цудам прыроды, што даруецца нам звыш як неацэнная ўзнагарода:

Прыходзіць сонца ранкам у адведкі
да нас, санліва-сцішанага люду,
і твораць цуд. Мы ўсе — жывыя сведкі
ягонага па волі Бога цуду.
.....
І чыстай свежасцю запахлі кветкі,
і засвістаў алешнік салаўіны.
І дзень прыйшоў. Мы ўсе — жывыя сведкі
таго, чаму здзіўляцца мы павінны.

Паўтор злучніка «і» ў духу біблейскай стылістыкі, як здаецца, раскрывае гарманічную спалучанасць усяго жывога на зямлі. Чалавек не павінен быць выключаны з гэтага жывога сімбіёзу, а, наадварот, яму неабходна як мага паўней адчуваць красу Божага свету, непаўторныя праявы ў сваім штодзённым існаванні. Чалавек усё часцей забывае тое, што ён — частка Божай задумы, і яму пасылаецца кожны дзень, нават кожная хвіліна, каб ён цаніў жыццё, імкнуўся да духоўных прасцягаў: «...у свеце столькі ёсць — твайго, // а твой набытак — проста мізэр. // Ты шэпчаеш радасна: пара // туды, дзе ўжо душа блукае...». Ды, на жаль, «абрыдлая нара... нікуды не пускае». Мар'ян Дукса, як падаецца, менш за ўсё імкнецца да дыдактычных павучанняў і настаўленняў, ён проста хоча нагадаць, што і ад нас саміх залежыць, наколькі мы зможам адпавядаць высокаму Божаюму прызначэнню.

І сучаснасць, і гісторыя далі не адзін прыклад таго, як чалавецтва забывалася біблейскія ўрокі і заповеды. Гэтыя падзеі выпрабавалі веру, хрысціянскія каштоўнасці. Руйнаваліся святыні, змагаліся дабро і ліха, нішчылася боскае і чалавечае ў чалавеку. Верш М. Дуксы «У свеце кожны кожнаму — як брат...» — роздум пра тое, чаму «святары... сваіх салдат на ратны подзвіг... благаслаўлялі». А тыя ва ўмовах ваеннага часу не маглі кіравацца адным з асноўных хрысціянскіх заветаў «Не забі!» «Вам Бог дазволіў часам забываць // наказ нязменны заповедзі пятай?», «А як душы тут быць невінаватай?» — задае пытанні аўтар і шукае на іх адказ. Капеланы гэтак, як і салдаты, стаялі перад складаным выбарам, але яны ў той момант, як лічыць паэт, «падпарадкоўваліся Богу», былі яго воінамі, духоўнымі змагарамі. Бо, калі «маліліся... за перамогу», то значыць святары ўма-

цоўвалі веру, дух чалавечы. А гэта было неабходна і для таго, каб упэўніцца ў неабходнасці самаахвярнасці, пазбавіцца страху і здзейсніць наканаванае. У канчатковым выніку перамагае дух — загартаваны, гераічны. Святары разам з салдатамі змагаліся за перамогу Бога над д'яблам, святла над цемрай.

Асэнсаванне прычын спазнаных пакут, праблемы віны і адказнасці займае паэта М. Дуксу ў вершы «Выходзіць, мой дзіцячы плач...». Тыя, хто прыніжаў, крыўдзіў, глуміўся і нанёс тым самым душэўныя раны, не папрасіў прабачэння за ўчыненае: «Іх праглынуў дрымучы век — // і іх саміх, і іх маўчанне». Усё гэта ў мінулым, але паэта вярэдзіць думка, што «ніхто... не захачеў віны агучыць», «не каеўся за здзек». Магчыма, гэта здарылася таму, што людзі адступіліся ў жыцці ад законаў хрысціянскага існавання, норм чалавечай маралі, прадвызначаных сумленнем, якое, як вядома, і ёсць Бог. Сумленне падказвае, стрымлівае, змушае пакаяцца і папрасіць даравання. Калі ў тых ці іншых людзей няма гэтага ўнутранага самарэгулятара, яны ператвараюцца ў бяздушных, чэрствых бяздумных істот: «Для іх нішто дабро і зло — // яны гульні звычайнай фішкі».

«Бог ёсць любоў...» (Першае Пасланне Іаана, 4:16). Філасаф і паэт Уладзімір Салаўёў, ідучы ад біблейскай мудрасці, лічыў: «Галоўнае праўленне душэўнага жыцця чалавека, якая напаўняе яе сэнс, ёсць любоў...». Валянціна Гіруць-Русакевіч узвышае катэгорыі духоўнага, маральнага парадку, з упэўненасцю прамаўляе: «А дабрыня, каханне, радасць // Уладарыць будуць днём і ноччу» («Да музаў»). Галіна Загурская верыць у выратавальную сілу любові, без якой не ўяўляецца чалавечае жыццё і трываласць свету, магчымасць будучыні, таму ёй хацелася б быць пачутай там, на нябёсах: «І прашу я любові ў Бога // Для ўсіх, хто так мала любіў. <...> Не на дзень, Не на год. На вякі» («Папрашу я любові...»). «...Шчаслівы той, каго кахаюць, // Каму Гасподзь дае натхненне», — робіць выснову Ігар Пракаповіч у вершы «На гарадзішчы каля Світы...». Пафас непрымання зла, граху, асуджэння крывадушнасці, жорсткасці, хцівасці, матывы любові, дабрыні, чуласці і міласэрнасці сведчаць пра хрысціянізацыю і гуманізацыю сучаснай паэтычнай свядомасці. У паэтычных роздумах і разважаннях выяўляецца адчуванне недасканаласці чалавечай прыроды, і гэтае пачуццё з'яўляецца ў выніку крытычнага самааналізу, як, напрыклад, у вершах Васіля Андрыеўскага «У шэрым свеце белыя надзеі...»: «І зразумееш, грэшны, што жывеш ты // Між даўкіх дзён і недарэчных сноў» ці Надзеі Салодкай «Малітва»: «Я — на Далоні, грэшная, веру, кахаю, плачу. // Не асудзі паспешліва...».

Алег Салтук з публіцыстычнай завостранасцю пытання рэагуе на страту жыццёва важных каштоўнасцей, трывожыцца пра чалавечую душу, каб у ёй існавалі маральны сэнс, імкненне да сапраўднага ўзвышэння. Паэт перасцерагае ад таго падманнага і небяспечнага шляху, які вядзе кожнага і ўсіх нас да сумных вынікаў, дэградацыі:

Што з намi сёння стала,
Дзе праўда, дзе мана?..
Усё аперазала
Высокая сцяна.
.....
Каб тын вышэй званіцы
Не вырас у душы!

У адным з вершаў Генадзя Пашкова паўстае антыномія «стыхія—душа», якая раскрывае працэс унутранага пошуку паэтам адказу на важныя экзістэнцыйныя пытанні сучаснага быцця. Вядома, лепш за ўсё пачуць рэцэпт катарсісу ці ўратавання «ў стыхіі кіпучай ракі». Але паэт не збіваецца на дыдактызм у рэлігійна-прапагандысцкім духу, паколькі не мае такой мэты. Ён задае пытанне самому сабе і іншым з агульначалавечай пазіцыі («і ў нас адна лодка»), актуалізуе іх, каб кожны з нас паасобку і ўсе мы разам рабіліся відушчымі, шукалі свой выратавальны шлях:

Куды плысці?
 Куды веславаць?
 Дзе знайсці малітоўныя словы!
 І як душы свае ратаваць
 у бязладзіцы той выпадковай?

Бясспрэчна, трэба шукаць непадманнае, сапраўднае, вечнае. Вось таму і просяць нашы паэты ў Бога прасвятліць, напоўніць вышэйшым сэнсам зямное быццё, зрабіць «добрым... дзень гэты», умацаваць дух і веру ў будучыню.

Спадзяванне на Божую падтрымку і суцяшэнне часта прыходзіць у выніку зведаных бед і трагедый. Вядома, многія людзі жылі з імем Усявышняга ў сэрцы, не выракаліся веры, якая дапамагала пераадолець суровыя нягоды. Так, блакаднікі Ленінграда, пра якіх гаворыць Пятро Прыходзька ў вершы «Лустачка хлеба на граніцы», перажылі ў час Вялікай Айчыннай вайны цяжкія, нават жудасныя выпрабаванні, але тыя, хто ацалеў, праз гады наведваюцца на сумнавядомыя Пискароўскія могілкі «з болям у сэрцах, смуткам у паглядзе і з вераю Божаю». На зямлі патрэбна гэтая «вечная памяць» — і не толькі дзеля памерлых ад голаду, палеглых пры абароне горада на Няве, але і для таго, каб цемрашальства зноў не прынесла людскую згубу, мор, не заслانیла сваімі чорнымі хмарамі свет. «...Не знікне вера памяці святой!» — гэты сцвярдзальны выгук паэта, які прайшоў вогненнымі дарогамі вайны, адрасаваны ўсім нам і ўспрымаецца сёння як маральны імператыву часу, бо мы зрабіліся сведкамі таго, як у асобных суседніх краінах гэтая «вечная памяць» топчацца, руйнуецца, а эсэсаўцы, гітлераўскія карнікі, якія палілі беларускія вёскі, прылічаны да ліку нацыянальных «герояў».

Сёння не адзін паэт задумаўся, ці, кажучы словамі Ігара Пракаповіча, «зажурыўся пра Бога». Хрыстос ведаў, што яго запавет набудзе сэнс для людзей, і яны пераканаюцца ў слушнасці яго слоў: «Без Мяне не можаце рабіць нічога» (Ін., 15:5). Таму так часта гучаць малітоўныя апеляцыі паэтаў да Усявышняга. Бог і я, Бог і мы — такі эмацыянальна-сэнсавы кантэкст паэтычных разважанняў нашых сучаснікаў. Заглыбленне ў сваё ўнутранае «я» часта нараджае малітву — споведзь душы перад Богам і людзьмі. Невыпадкова Канстанцін Кедраў пра вядомы радок Восіпа Мандэльштама «Господи! Сказал я по ошибке...» заўважыў: «Гэта вялікая малітва ХХ стагоддзя. Тут ужо не антычнасць, а толькі мы». Ёсць такія паэтычныя малітвы і ў нас, беларусаў, і гэта найперш геніяльныя радкі Янкі Купалы: «Я буду маліцца, і сэрцам, і думамі, // Распятаю буду маліцца душой...» («Мая малітва»). Гэта малітва за бацькоўскі край, за Беларусь, свой родны народ. Традыцыя пранікнёнага вершаванага маўлення працягваецца ў сучаснай паэзіі. Малітоўнае слова ляжыць у аснове твораў Валянціны Гіруць-Русакевіч. «Божа, Благаславі Радзіму», — гэты радок-просьба прачытваецца зверху ўніз па пачатковых літарах у яе «Акравершы». Яна гаворыць найперш пра тое, што хвалюе, непакоіць яе сэрца:

А я шапчу ўсім сэрцам
 Словы малітвы шчырай:
 Любай маёй зямельцы
 Аб дабрыні і міру.
 Веру, мой Божа, гэтак
 І праз стагоддзе будзе —
 Радасна, вольна, светла —
 Аб тым цяпер малюся,
 Дай жа святое веры.

Радзіма, родная мова, прырода, каханне, любоў, іх асэнсаванне спалучаюцца ў сучаснай беларускай паэзіі з малітоўнымі зваротамі да Бога. І гэта зразумела: усе гэтыя каштоўнасці — сакральныя, надзвычай важныя для нашага духоўнага існавання. «Наймудры Ўсявышні // Я ўдзячны табе // павек...» — так прамаўляе Г. Пашкоў за падоранае пачуццё кахання.

Хваляваннем пра лёс роднага слова абумоўлены радкі паэтаў, якія трымаюцца за павету Францішка Багушэвіча, які бачыў у беларускай мове найвялікшы духоўны скарб, дадзены нам звыш, па святой волі Усявышняга. «Наша мова для нас святая, бо яна нам ад Бога даная, як і другім добрым людцам...» — гаварыў паэт. Невыпадкава Бог называецца Словам. Паэтычныя малітвы пра родную мову раскрываюць думкі пра агульназначнае, галоўнае ў нацыянальным быцці. Няхай сабе і ціха, без набатнага звону, але па-свойму шчыра, адкрыта і непасрэдна гучыць прызнанне В. Андрэеўскага: «І ў засені роднага краю // За цябе, мая мова, малюся» («Мая мова»). Сугучныя з пафасам гэтага верша і радкі Юліі Андрэвай, якая таксама выпельвае ў сваім сэрцы словы малітвы, выказвае свае заповітныя жаданні:

Я буду маліцца, каб неба
Нам шчодро дарыла святло,
І лёс каб не быў мой ганебны,
І матчына слова жыло!

Падобныя паэтычныя радкі ўмацоўваюць у перакананні, што «дух рэлігійнасці — беларускі дух» (А. Века). Бог ідзе насустрач малітве, ён, будзем спадзявацца, пачуе шчырыя просьбы нашых паэтаў, творы якіх аб'ядноўвае адзінства духоўных памкненняў.

Сталым бачыцца той паэт, які, спазнаючы жыццё, мае набыты духоўны, культурны досвед. Гэты досвед уключае і рэлігійнасць як частку светапогляду, жыццёвых перакананняў, этычных прынцыпаў. Людміла Рублеўская — адзін з такіх творцаў, бо яна пастаянна, ствараючы лірычныя сюжэты і медытацыі, апелюе і да вопыту антычнасці, Бібліі, кніжнай традыцыі з яе культам слова і духу: «Як сухое лісце — гук твае малітвы. // Што ж не паспяшаў ты да пасланца неба // З пальмавай галінкай, з песняю шчаслівай?» («Пальмавая нядзеля»). Рэлігійныя ўяўленні, біблейскія рэмінісцэнцыі, хрысціянскія матывы пашыраюць магчымасці паэтычнай думкі, лексіка-семантычны склад вершаванай творчасці. Яны запатрабаваны, каб асэнсоўваць рэчаіснасць і свет з пазіцыі адвечнай мудрасці, гуманізму, зацвердзіць непераходныя анталагічныя каштоўнасці, вытлумачыць сэнс нашага накіравання на зямлі. Жанр малітвы раскрывае маральную заглыбленасць беларускай паэзіі, яе скіраванасць да духоўных вытокаў вечнага жыцця. І, напэўна, вельмі важна, што ў выніку суадносін Богага пачатку і свайго асабістага, прыватнага ў чалавечай душы нараджаюцца словы Веры і Надзеі: «Спадзяюся, што ўсё ж // На скрыжальных панябнага шчасця // І ў Кнізе святой // Ёсць радкі, дзе запісаны я...» (І. Пракаповіч. «Пастаяў ля царквы...»). Што ж, паэты нараджаюцца з ласкі Божай, яны — пасланцы нябёсаў, якія абуджаюць творчае натхненне. Няхай як мага больш ствараецца боганатхнёных вершаў. З імем Бога, дзеля сцвярджэння несмяротнасці ўсяго светлага і боскага на зямлі.

УДАЛАЕ ДАСЛЕДЧЫЦКАЕ «ПАЛЯВАННЕ»

Вячеслав Селеменев, Виктор Шимолін. *Охота на палача*. Мінск, Літэратура і Искусство, 2007.

Перыяд навуковага «палявання» на гістарычную праўду ў дачыненні да падзей, звязаных з выбухам у акупаваным Мінску 22 верасня 1943 года, калі ў выніку спецыяльнай дыверсійнай аперацыі быў забіты гаўляйтэр В. Кубэ, па розных прычынах зацягнуўся на даволі значны час. Дзякуючы новай кнізе робіцца відавочным, чаму амаль шэсць дзесяцігоддзяў, якія мінулі з тае восеньскай ночы, гэта старонка беларускай ваеннай гісторыі, як і некаторыя іншыя факты, прама і ўскосна звязаныя з той унікальнай падзеяй у акупаванай беларускай сталіцы, знаходзіліся ў зоне сталага замоўчвання.

Аўтары гісторыка-дакументальнага нарыса В. Селяменеў і В. Шымолін смела акрэслілі перад сабой вельмі важную даследчую мэту — разблытаць «клубок» супярэчнасцей, характэрных для айчынных пасляваеннай гістарыяграфіі ў дачыненні да «аперацыі, задуманай у Маскве і ажыццёўленай разведвальна-дыверсійнымі спецгрупамі пры падтрымцы членаў Мінскага падполля, агентаў і байцоў партызанскіх атрадаў». Як вядома, на нацысцкага стаўленіка Гітлера, крывавага ката гаўляйтэра В. Кубэ паляваў добры тузін спецыяльных дыверсійных груп, разведчыкаў, партызан і падпольшчыкаў. Аднак на вяршыню ўсеагульнай славы былі вынесены тры беларускія жанчыны — А. Р. Мазанік, М. Б. Осіпава і Н. В. Траян — прамыя выканаўцы аперацыі па знішчэнні генеральнага камісара ў Беларусі.

Як сталася, што прафесійна падрыхтаваныя байцы атрадаў спецыяльнага прызначэння і дыверсійных груп, адважныя партызаны і падпольшчыкі пры падвядзенні вынікаў аперацыі на самым высокім узроўні ў Маскве патрапілі толькі ў лік «астатніх», узнагароджаных ордэнамі? Чаму практычна па цяперашні час заставаліся невядомымі старонкі з жыцця многіх з тых, хто быў на перадавой лініі барацьбы з бязлітасным ворагам, аднак у гістарычнай памяці заўсёды знаходзіўся ў непраглядным цені, а часам проста не ўлісваўся ў рамкі бліскачай аперацыі, праведзенай у будынку № 27 на Тэатральнай вуліцы горада Мінска? Што за «тайны», «сакрэты», «легенды» так доўга захоўвалі ад беларускай грамадскасці айчынных архівы, выкарыстанне якіх стала магчымым толькі ва ўмовах дзяржаўнага суверэнітэту Рэспублікі Беларусь? Для атрымання поўных адказаў на гэтыя і іншыя пытанні неабходна звярнуцца да новай кнігі, прэзентаванай В. Селяменевым і В. Шымоліным перад шырокай аўдыторыяй з удзелам айчынных і замежных даследчыкаў.

Варта адразу зазначыць, што беларускаму чытачу прапанавана праца, у якой аўтары са спасылкай на малавядомыя архіўныя дакументы спрабуюць развязаць таямніцы і домyselы, што да апошняга часу віравалі вакол вераснёўскіх падзей ваеннага мінулага ў акупаванай беларускай сталіцы. У параўнанні з папярэднім

выданнем «Охота на гаўляйтэра» (Мінск, 2006), якое годам раней пабачыла свет і адразу стала кніжнай рэдкасцю, новы сумесны твор набыў істотную адметнасць. Гэта вынікае са структурнай будовы гісторыка-дакументальнага твора, змест якога папоўніўся трыма новымі нарысамі — яны набліжаюць чытача да надзвычай важных дэталю аператыі «дзяржаўнай важнасці». Да таго ж, аснову ўсёй кнігі складаюць дакументальныя матэрыялы, выяўленыя аўтарамі ў фондах Беларускага дзяржаўнага музея гісторыі Вялікай Айчыннай вайны, Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь, Цэнтральнага архіва Камітэта дзяржаўнай бяспекі РБ і нават у асабістых архівах аматараў ваеннай гісторыі. І ў рэшце рэшт дадатак папоўніўся трыма новымі архіўнымі дакументамі (№ 19, 20, 21), якія дапамагаюць чытачу яшчэ больш наблізіцца да асобных дэталю запланаванай аператыі. Часам дзіву даешся, як аўтарам удалося літаральна па крупінках і з максімальнай дакладнасцю аднавіць ход неверагодна складанай падрыхтоўкі, а таксама асэнсаваць надзвычайную важнасць кожнага падрыхтоўчага звяна ў доўгім ланцугу агульнай справы і адчуць рэальную псіхалагічную напружанасць тых людзей, хто на кожным з этапаў і ў найскладанейшых умовах адказваў за выкананне задання па знішчэнні В. Кубэ. Гэта азначае, што зварот аўтараў да пошуку ісціны не толькі стаў вызначальнай прыкметай кнігі, але і з'явіўся трывалым падмуркам для аргументаванага вытлумачэння цэлага шэрага аспектаў толькі адной з унікальных падзей беларускай ваеннай гісторыі.

У цэнтры працы В. Селяменева і В. Шымоліна стаяць добра вядомыя ўсім імёны: з аднаго боку, гэта галоўны суб'ект нацысцкай палітыкі генацыду, рабавання і вынішчэння на акупаванай тэрыторыі — камісар генеральнай акругі Беларусь В. Кубэ, а з другога — непасрэдныя выканаўцы унікальнай дыверсійнай аператыі ў Мінску. Цэнтральнае месца ў працы аўтары правамерна адводзяць легендарным жанчынам А. Р. Мазанік, М. Б. Осіпавай і Н. В. Траян, за паспяховаю аператыю ўдасгоеных высокага звання Героя Савецкага Саюза. Побач з імі аўтары ўводзяць у гістарычны кантэкст малавядомыя імёны тых, хто не менш актыўна ўдзельнічаў у патрыятычнай акцыі пакарання, аднак да цяперашняга часу заставаўся па-за ўвагай шырокай грамадскасці. Прыкладам таму з'яўляецца імя Таццяны Каліты — беларускай патрыёткі, якая таксама пакінула прыметны след у аператыі па знішчэнні нацысцкага гаўляйтэра.

Галоўнае месца ў кнізе займаюць аператыўныя зводкі, пакладзеныя ў аснову пошуку адказу на пытанне, якое доўгі час заставалася адкрытым у айчыннай гістарычнай навуцы — хто з'яўляўся непасрэдным арганізатарам аператыі па фізічным знішчэнні гаўляйтэра В. Кубэ. Калі ў гісторыі аб рэальных выканаўцах завяршальнага этапу дыверсійнай аператыі амаль не засталася «белых плямаў», дык у справе выяўлення рэальнага ўдзелу спецгруп пад камандаваннем капітана С. Казанцава, маёра М. Фёдарова, палкоўніка С. Юрына і іншых да выхаду працы было вядома зусім няшмат. Чытачы раней толькі ў некаторай ступені валодалі ведамі аб кожным з этапаў падрыхтоўкі аператыі, у якой актыўна ўдзельнічалі розныя спецыяльныя і дыверсійныя групы, накіраваныя з Вялікай зямлі ў Беларусь з адзінай мэтай — ліквідаваць ката беларускага народа. Аднак асобныя моманты аператыі доўгі час не былі падмацаваны дакументальнымі крыніцамі, таму пакідалі ў айчыннага чытача больш пытанняў, чым давалі вычарпальных адказаў. Новая ж праца стварае ўмовы, каб асветліць гэту праблему.

Аўтары нарысаў як быццам запрашаюць у сваю пошукавую лабараторыю, прапануючы кожнаму сумесны даследчыцкі пошук шляхам максімальнага прыцягнення ўсіх наяўных дакументаў. Як паказваюць матэрыялы, неаднаразовыя спробы спецыяльных груп, асобных разведчыкаў і партызан, якія дзейнічалі ў акупаваным горадзе і ў яго наваколлі, не адразу прывялі да поспеху. Прычыны няўдач, «памылкі» асобных спецгруп, вынікі «праведзенай работы» аўтары працы прапануюць шукаць не толькі на старонках захапляльнага нарыса, але і сярод дакументальных матэрыялаў. Заслугоўвае павагі пазіцыя аўтараў у дачыненні да ўсіх выяўленых фактаў, асабліва тых, што доўгі час замоўчваліся ў савецкай ваеннай гістарыяграфіі.

Верагодна, асабліваю ўвагу чытача прыцягнуць старонкі, прысвечаныя галоўнай гераіні кнігі — Алене Рыгораўне Мазанік, вакол якой, пачынаючы з матэрыялаў камісіі Бендорфа, склаўся цэлы шэраг розных легенд і домysлаў. Рашучую атаку супраць іх мінская гераіня-падпольшчыца здолела правесці толькі праз 33 гады, калі яе ўпершыню пазнаёмлі з заключэннем, падрыхтаваным кіраўніком спецыяльнай камісіі па расследаванні прычын гібелі генеральнага камісара Беларусі В. Кубэ. Але ні выданне ўласных успамінаў пад назвай «Помста», ні даследаванні беларускіх савецкіх гісторыкаў не ліквідавалі ўсіх «белых плямаў» у дачыненні да асобных старонак гісторыі Мінскага патрыятычнага падполля. У гэтым аспекце В. Селяменёў і В. Шымолін зрабілі свой годны даследчыцкі ўчынак, дзякуючы якому чытач упершыню атрымлівае магчымасць для крытычнага аналізу тых далёкіх падзей.

Не менш значнай фігурай у новай кнізе з'яўляецца, між іншым, Таццяна Каліта — адна з малавядомых мінскіх падпольшчыц. У 1940 годзе яна скончыла лячэбны факультэт Мінскага медыцынскага інстытута. З пачатку акупацыі і па ліпень 1942 года з'яўлялася стажорам 1-й савецкай бальніцы ў Мінску. З ліпеня 1942 па май 1943 года працавала пакаёўкай у асабняку гаўляйтэра. У аўтараў пасля вывучэння новых матэрыялаў, звязаных з гісторыяй Мінскага падполля, практычна не застаецца сумневу, што Т. Каліта пакінула «глыбокі след» у аперацыі па ліквідацыі Кубэ. На думку В. Селяменева і В. Шымоліна, з-за невытлумачальных абставін у спісе на ўзнагароджанне, што быў падрыхтаваны для Сталіна пасля паспяхова праведзенай аперацыі, не патрапіла прозвішча адважнай падпольшчыцы Т. Каліты, якая «мела поўнае права стаяць побач з гераінямі-падпольшчыцамі».

Каштоўнасць гісторыка-дакументальнага нарыса павялічвае дадатак, у якім змешчаны 22 архіўныя дакументы, сярод якіх — планы (№ 1), данясенні (№ 2), справаздачи (№ 3), тэлеграмы (№ 4, 5), дакладныя запіскі (№ 6), даведкі (№ 7—9, 11), характарыстыка (№ 10), пісьмы (№ 12—18), заявы (№ 19), успаміны (№ 20—22). Іх наяўнасць у працы надае ёй завершаны выгляд, бо чытач можа самастойна звярнуцца да дакументальнай крыніцы, калі ўзнікае патрэба для ўдакладнення супярэчлівых ці малавядомых фактаў. Дзякуючы дакументам, аўтарам кнігі ўдалося «тайнае зрабіць яўным»: адкрыць гістарычную праўду ў дачыненні да шматлікіх асоб, якія доўгі час з'яўляліся ахвярамі ці то ідэалагічных устаноў, ці то палітычных абставін, ці даследчыцкіх стэрэатыпаў.

Застаецца зазначыць, што кніга, без сумневу, выкліча значную цікавасць беларускага і замежнага чытача, якому прадстаўлены не столькі арыгінальны гісторыка-дакументальны нарыс, колькі ўдалая даследчыцкая праца на тэму баявога ўзаемадзеяння ўдзельнікаў Мінскага падполля і іншых прадстаўнікоў усенароднага супраціву, якія вялі актыўную барацьбу за вызваленне беларускай зямлі ад фашысцкіх захопнікаў у гады Вялікай Айчыннай вайны.

Несумненна, аўтарам удалося стварыць кнігу, якая не проста знойдзе падтрымку ў чытацкай аўдыторыі, але адыграе важную ролю ў захаванні поўнай карціны гераічнага і трагічнага мінулага ў памяці беларускага народа. Толькі адна аперацыя па знішчэнні нацысцкага ката В. Кубэ паказвае, цаной якіх чалавечых высілкаў і людскіх ахвяр кавалася Вялікая Перамога ў Вялікай Айчыннай вайне савецкага народа.

Цяперашнія задачы па захаванні гістарычнай памяці патрабуюць працягу падобных даследаванняў, асновай якіх з'яўляюцца дакументальныя матэрыялы. Думаецца, што перад аўтарамі нарысаў могуць узнікнуць новыя перспектывы ў тым выпадку, калі яны здолеюць паглыбіць пошукавую базу за кошт выкарыстання новых дакументальных і гістарычных крыніц з сучаснай германскай гістарыяграфіі і архіўных фондаў ФРГ. Правядзенне аб'ектыўнага даследавання патрабуе выкарыстання ўсіх як асноўных, так і ўскосных матэрыялаў.

Лада АЛЕЙНИК

«МАЙСТАР-КЛАС» ДЭБЮТАНТА

Юрась Нераток. Закуцце. — Мінск, Мастацкая літаратура, 2007.

У літаратуры апошніх дзесяцігоддзяў адбываецца сапраўдная экспансія рэалістычнай прозы, эстэтыка «нявыдуманых» паспяхова засвойвае ўсё новыя літаратурныя тэрыторыі. Дзённікі, мемуарыстыка, эпістэлярый, аўтабіяграфічныя гісторыі, дакументальная проза — менавіта гэтая літаратура сёння ідзе шырокім фронтам, урачыста трымае ганаровую шэльдачку «інтэлектуальнага» чытва і з'яўляецца прэрагатавай «сур'эзнага» чытача. А вось мастацкія творы, дзе сюжэт ёсць вынік аўтарскай фантазіі, паступова страчваюць свае пазіцыі. Што тычыцца непасрэдна жанраў «фантастыкі» і «фэнтазі», то ў нашым нацыянальным прыгожым пісьменстве яны фактычна атаясамліваюцца ці з паняткам «дзіцячая літаратура», ці з якім-небудзь «кіберпанкам», разлічаным на адносна вузкую катэгорыю чытачоў.

Таму, калі на глебе айчынай літаратуры «ў вобласці фантастыкі» ўзыходзіць штосьці арыгінальнае, — яно, несумненна, прываблівае ўвагу.

Кніга Юрася Нератка «Закуцце» выйшла ў серыі «Дэбют». Ёсць у гэтым факце адценне парадокса. Зусім не таму, што па ўзросце пісьменнік «не юноша, но муж» і «дэбютныя рамкі» для яго яўна цесныя. А таму, што творы аўтара друкуюцца ў рэспубліканскіх літаратурна-мастацкіх выданнях ужо даволі працяглы час, яго імя, так бы мовіць, «на слыху», — таму крыху дзіўна, што кніжка менавіта «дэбютная». Але факт застаецца фактам — кніга прозы ў творчым арсенале аўтара пакуль што першая.

Жанр, у якім працуе Юрась Нераток, — гэта і «не зусім» фантастыка, і «не зусім» фэнтазі... Сам аўтар вызначыў яго універсальным (трэба заўважыць — надзвычай зручным) тэрмінам — «фантазія». Такая «хітрая» назва не проста рассоўвае ці пашырае межы мастацкіх магчымасцей, а фактычна ліквідуе ўсялякія творчыя абмежаванні, дазваляе спалучаць неспалучальнае. Бо «фантазія» — штосьці блізкароднаснае «снабачанню», працэсу адвольнаму, якім не пакіруеш. Уяўленні, асацыяцыі, гульні свядомасці, спляценні рэальнага і звышнатуральнага, шматстайныя пераўвасабленні — усё гэта ўласціва багатай фантазіі пісьменніка.

У кнігу ўвайшло адзінаццаць твораў, адрозных не толькі па тэматычна-праблемнай скіраванасці (ад «біялагічнай» да «псіхапатычнай»), але і па своеасаблівай «стылёвай настраёвасці» (ад бурлескавага сцэбу да экзістэнцыяльнай філасофіі). Кожны з іх мае спецыфічны эпіграф — словы самога аўтара, у якіх адначасова ўвасоблена частка ключавога сэнсу сюжэта і асноватворчы імпульс, што натхніў палёт фантазіі пісьменніка. Так, напрыклад, «паганскай фантазіі» «Закуцце», якой пачынаецца кніжка, папярэднічае наступнае разважанне: «Лічыць сябе хрысціянамі і называць Ражство Хрыстова Калядамі, блытаць Сёмуху з Тройцай, адзначаць Радаўніцу і Дзяды? Саромецца слова «паганства», што прыйшло з мовы элінаў? Перажагнаўшыся, скакаць праз вогнішча, а пасля шукаць папараць-кветку? У хрысціянскае свята ісці на могількі з пітвом і закусцю?.. А чаму б і не?». Як

бачна, нават эпіграф утрымлівае элемент правакацыйнасці... Зачын твора даволі распаўсюджаны ў літаратуры 90-х гадоў мінулага стагоддзя, асабліва характэрны для ўзораў так званага «гарадскога фолку»: цывілізаваны гараджанін воляй абставін (варыянты: у камандзіроўку, «на бульбу», да сваякоў і г. д.) трапляе ў глухую правінцыю, дзе валадарыць рознага кшталту варажбіты, ведзьмакі і чараўнікі, а прымхі, забабоны і ўсялякія магічныя рытуалы з'яўляюцца неад'емнай часткай культурнага жыцця мясцовага насельніцтва. Зазвычай выхаванцы урбаністычнай рэчаіснасці апынаюцца ў эпіцэнтры неверагодных падзей, іх «падпільноўваюць» шматстайныя містычныя перыпетыі. Розныя варыяцыі гэтага матыву можна заўважыць у творах Адама Глобуса, Міраслава Шайбака, Уладзіміра Сцяпана, Максіма Клімковіча, Анатоля Казлова, Алеся Усені і іншых сучасных пісьменнікаў. Вось і персанаж фантазіі Юрася Нератка — сталічны журналіст Кірыл Градоўскі, «залатое пярэ» газеты «Сенсацыя і будзённасць» — трапляе ў глухую вёсачку, ізаляваную ад цывілізаванага свету непразлымі балотамі. Мэта яго камандзіроўкі — знаёмства з «вядомай на ўсю вобласць знахаркай» Паўлючыхай. Асноватворчыя эпізоды сюжэта — «метамарфозы», якія надараюцца з журналістам у хаце Паўлючыхі, напаўрэальны сон героя, у час якога ён здзяйсняе вандроўку да язычніцкіх багоў. Але гэтае неверагоднае здарэнне адно акцэнтнае ключавы сэнс твора, мастацкая ідэя якога, несумненна, у выкрыцці загану сённяшняга жыцця.

«Схаваная ад астатняга свету Закуцце» — па-свойму зручная «лакальная» мадэль для дэманстрацыі агульных, уласцівых цэламу грамадству, з'яў і працэсаў. Амаральнасць і абсурднасць чалавечых узаемаадносін, адмаўленне сучаснікаў ад традыцый, абьякавасць да навакольнага свету, да прыроды, дэвальвацыя духоўных каштоўнасцей, адвольнасць інтэрпрэтацый народнай маралі — на ўсё гэта іранічна «паглядае» пісьменнік, вандруючы са сваім героем па «прытоенай між балотамі вёсачцы».

Мясцовыя жыхары — у многім тыповыя прадстаўнікі сённяшняга соцыуму, іх род заняткаў і будзённыя клопаты — гэтаксама характэрныя: «Быў у вёсцы і свой бізнесмен: Галька, Фядотава дачка, прыватная прадпрыемальніца, прывозіла ўсякага-ўсялякага ад дзежынскіх аптавікоў — іголки, тканіны, крупы, цукар... А потым калупалася, як усе, на агародзе, хадзіла ў журавіны і гандлявала патроху. І не тое каб дзеля прыбытку вялікага, а па традыцыі — дзед некалі лабаз у Рудні меў». Жыццё ідзеца ў вёсачцы нібы па інерцыі, як Бог дасць. Закуцяне не абцяжарваюць сябе філасофскімі роздумамі пра сэнс быцця, яны існуюць у звыклай плыні, жывуць адным днём. «Жыў у Закуцці і брыгадзір Саша. Адгрукаў сабе цагляны дом — цэглу давялося з Рудні на трактары цягнуць, сцежкі на падворку асфальтам закатаў. Жонку з Дзежына ўзяў. Жонка, аднак, доўга не вытрымала, збегла з дачкой. А Саша мужчынскі гонар не страціў — услед не рвануўся. І з жаночым полам пытанне вырашыў: заляцаўся да Галькі, мужык якой пятнаццаць гадоў па новабудоўлях валэндаўся. А было, што і яна Сашу наведае — быццам бы па справе нейкай. Загамоняцца і начуюць разам». Як бачна, нават праблемы асабістага характару вырашаюцца ў вяскоўцаў самі па сабе, без асаблівых высілкаў. Ёсць у Закуцці і свая «канвертуемая валюта» — самагон — цалкам традыцыйная для правінцыі. «Выраб народнага напою меў такую трывалую вытворчую базу, што нават пунктуальныя немцы за гады акупацыі не здолелі навесці тут «орднунг», — падкрэслівае аўтар. Жыццё вёскі выглядае быццам бы ўнармаваным, сонна-заспакоеным, звыклым і натуральным. І гэта якраз самае прыкрае, — што не толькі дробязная мітусня і кожнадзённая рупіна робяцца нормай жыцця, але і суцэльнае п'янства, разбэшчанасць і маральная дэградацыя гэтаксама ўжо ўспрымаюцца як штосьці амаль натуральнае.

Удалым бачыцца стыльовае «афармленне» твора. Апавядальная манера пісьменніка цалкам выключае дыдактызм, пра негатыўныя з'явы размова вядзецца з напускнай абьякавасцю, як пра штосьці дапушчальнае і заканамернае. Своеасабліва «пасіўная памяркоўнасць» у інтанацыях аповеду міжволі атаясамліваецца з аморфнай грамадскай пазіцыяй, калі да ганебных фактаў і працэсаў, якія заслугоўваюць толькі адназначнай ацэнкі, абывацель інфантыльна ставіцца з псеўдафіла-

софскім «а чаму б і не?..» Менавіта гэтакі прыныцп жыцця цалкам разнявольвае, дазваляе грэбаваць мудрым «маральным кодэксам» продкаў, ігнараваць іх традыцыі і запаветы. Вынікі гэтых працэсаў, — як выяўлена ў фінале твора, — вельмі сумныя. Адметна, што гаворачы пра факты трагічнага і нават крымінальнага кшталту, аўтар ізноў акцэнтуюе, што «...нічога асаблівага, можна лічыць, і не здарылася»: адзін вясковец як піў беспрабудна, так і п'е далей, другі праз гарэлку зусім да згубы дайшоў, у кабеты карова захварэла, дык яна хату Паўлючыхі спаліла (каб ад суроку пазбавіцца)... Карацей, як спяваў калісьці Леанід Удэсаў, — «а в остальном, прекрасная маркиза, всё хорошо, всё хорошо...» Думаецца, праз гэтую знарочыстую «нейтральнасць» у адносінах да падзей пісьменнік якраз і дасягае сваёй мэты: дэманструючы вынікі духоўнай інфляцыі, выклікае не толькі агіду да ганебных праяў жыцця, але і абурэнне...

Фантазія і ўяўленне ў літаратуры ў чымсьці дароўніваюцца да эксперыментальных доследаў у хіміі і фізіцы. Як спалучэнне некалькіх рэчываў дае імгненную тэрмічную рэакцыю — выбух, або як асобны рух прыводзіць у дзеянне складаны механізм, так і пэўны вобраз ці факт ва ўзаемадзеянні з эмацыянальным светам мастака выклікае ў яго свядомасці цэлы ланцужок уражанняў... Эпізод, які зрабіўся асноватворчым імпульсам «біялагічнай фантазіі» «Альгемоны», шукаць не даводзіцца, — жыццё ў мегаполісе гэтакімі «рэаліямі» надзвычай багатае... (Дарэчы, значна больш да «фантазіі» прычынілася б вызначэнне «экалагічная».) Галоўны герой твора — «уражлівы сантэхнік» — нават падкрэслівае: «Калі вы жывяце ў горадзе, тым больш — у вялікім, то хутчэй за ўсё неаднойчы ў думках цікавіліся, што робіцца ў нябачнай і, мяркую, малапранікальнай для чалавека частцы гэтага горада — сістэмах водазабеспячэння і каналізацыі». Безумоўна, шараговыя жыхары, могуць адно ўяўляць... А вось сантэхніку рэгулярна даводзіцца бачыць гэта «слізкае, брыдотнае, гнюснае» на ўласныя вочы. І толькі яму вядома, што сярод каналізацыйнага броду развілася «цывілізацыя высокаарганізаваных істот» — «альгемонаў» — якая робіцца рэальнай небяспекай для людзей... Цэнтральны эпизод сюжэта — «альгемоны ўзбунтаваліся, разбурылі нашы каналізацыйныя і воданепарныя канструкцыі ды пруюць на горад» — дастаткова распаўсюджаны ў фантастычным жанры. Нейкая «біямаса» няўхільна разрастаецца, павялічваецца ў памерах, паглынае ўсё жывое, пагражае чалавецтву... — падобная перыпетэя неаднаразова сустракалася і ў літаратурных творах, і ў мастацкіх фільмах. (Найперш прыгадваецца культывы фільм рэжысёра Рычарда Віктарава (па сцэнарыі Кіра Булычова) «Праз цэрні да зорак». Там арганічная маса, створаная прафесарам Гланам, увасабляла метафарычную прагу да ўлады.) «Альгемоны» Юрася Нератка — гэта, відавочна, метафара заганнага ў чалавечай прыродзе, духоўнага броду, які, вонкава амаль нябачны, месціцца недзе ў «закуццях» чалавечай душы і свядомасці, паступова набірае моц і ўспрыяльны момант выяўляецца ў «слізкіх, брыдотных, гнюсных» формах. Мэтазгодна заўважыць, што пісьменнік і не прэтэндуе на абсалютнае наватарства, не «адхрышчваецца» ад спецыфічнай «інтэртэкстуальнасці» сваіх фантазій. У яго творах рэхам адгукваюцца вядомыя выслоўі, цытаты і афарызмы, разлічаныя, безумоўна, на пазнаванне чытачом. Кшталту фразы пра ўзнікненне альгемонаў — «...Прырода не пацярпела такой пустэчы і напоўніла яе жывымі істотамі». Тут міжволі прыгадваецца вядомае выказванне Бернарда Шоў: «Прырода не церпіць пустэчы: там дзе людзі не ведюць праўды, яны запаўняюць прабелы домыслам». Між іншым, гэтая думка невыпадковая... Сярод разважанняў сантэхніка сустракаецца наступнае: «Так і чалавек: народзіцца цнатліва-бязгрэшным, але аднекуль злое і добрае ў душу яго ўпаўзе і перамяшаецца. Адкуль? — ад іншых людзей. А першапачаткова адкуль?» Думаецца, якраз у гэтай фразе «закадзіраваны» ключавы сэнс «фантазіі». ...Што ж, сама па сабе мастацкая задума — актуалізацыя праблемы «экалогіі душы» — вельмі ўхвальная. Аднак алегарычная сімволіка твора выклікае, так бы мовіць, моцны «ўнутраны супраціў». Як каналізацыйныя сістэмы, схаваныя ад чалавечага вока ў сценах і пад зямлёй, пастаянна папаўняюцца адходамі грамадскай жыццядзейна-

сці, так, маўляў, і чалавечыя душы... Параўнанне каналізацыі з душой? Па-мойму, гэта не толькі не карэктна, але і зусім непрымальна. І ніякі «палёт фантазіі» ў дадзеным выпадку не можа быць апраўданнем.

Фантазіі Юрася Нератка маюць цікавую асаблівасць: з аднаго боку — аўтар мэтанакіравана імкнецца да мастацкага завастрэння праблемы, да гіпербалізаванага абагульнення, з другога — старанна пазбягае ацэначных катэгорый, дыферэнцыяцыі герояў на «станоўчых» і «адмоўных». Пры гэтым у творах выразна выяўлены маральныя патрабаванні і нават увасоблены катэгарычныя імператывы. Сюжэт «фантазіі-дасье» «Прашу разабрацца...» адлюстроўвае фактычна чалавечую драму, прычынай якой стаўся недавер, безуважлівасць людзей да праблем пэўнай асобы. Гісторыя, што надарылася з персанажам, дзіўная, але зусім верагодная. Паводзіны героя, — «грамадзяніна Салаўёва», — якімі кіруюць страх і пастаяннае адчуванне небяспекі, — цалкам адэкватныя, але вонкава яны выглядаюць інакш... Заўважышы, што за ім пастаянна сочаць нейкія невядомыя людзі, Салаўёў звяртаецца з просьбай аб высвятленні прычын гэтага факта ў адпаведныя інстанцыі: у мясцовы РАУС, у Пракуратуру, пазней — у КДБ. Але паўсюль яго ўспрымаюць як псіхічна неўраўнаважанага чалавека, які пакутуе на манію пераследу. Урэшце персанаж апынаецца за кратамі «псіхушкі», а сапраўдная міжнародная «крымінальна-палітычная» групоўка, якая насамрэч «палявала» на Салаўёва, застаецца без увагі належных органаў... Думаецца, тут аўтар стварыў вельмі «паказальную» карціну: неверагоднае пры належнай увазе даволі часта робіцца відавочным, не трэба спяшацца абвясчаць «дзіваком» таго, хто на першы погляд выклікае такое ўражанне. Увогуле ж, «фантазія-дасье» стымулюе да пабудовы шэрагаў розных асацыяцый і разважанняў... Пра тое, напрыклад, што працяглая прафесійная дзейнасць даволі часта незаўважна ператвараецца ў механічную працу. Ці мала мы ведаем гісторый, калі ўрач няўважліва паставіўся да скаргі пацыента, а назаўтра той пацыент памірае ад інфаркту? Або калі школьны настаўнік не звярнуў увагу на засмучанага вучня, а пасля ўрокаў той вучаць скончыў жыццё самагубствам? Кожны дзень сутыкаючыся з чужымі праблемамі, чалавек чарсцвее і міжволі абстрагуецца ад іх... У эпіграфе да твора аўтар падкрэслівае: «Што рабіць, калі ўсё жыццё бачыў адно, чуў другое, думаю трэцяе, гаварыў чацвёртае, разлічваў на пятае? Не верыць нікому? І так не верым. А калі няма за што зачапіцца, а хістанула так, што самому не ўтрымацца?» Як бачна, гэтая «фантазія» нязмушана падводзіць да роздуму пра выдаткі чалавечых узаемаадносін, пра ўвагу да бліжняга, пра кошт даверу... Нельга не адзначыць, што ў сапраўдным мастацкім творы жыццёвы матэрыял заўжды трансфармуецца, перажывае пераўтварэнні і ў выніку фабула ўзрастае да ўсеахопнай і агульназначнай высновы.

У некаторых фантазіях Юрася Нератка сюжэты вонкава выглядаюць амаль гульнёвымі, забаўляльнымі, нагадваюць пародыі ці карыкатурныя малюнкi. Спрыяюць такому ўражанню іранічна-жартоўная апавядальная манера аўтара, мноства камічных эпізодаў, шаржавыя партреты персанажаў. Такімі на першы погляд падаліся «падлеткавая фантазія» «Мутант» і «камп'ютэрная фантазія» «Дыверсія», між іншым, блізкія па ідэйна-зместавай канцэпцыі. У абедзвюх — падзеі датычацца ўнутранага свету сталеючай асобы, кожная — па-свойму прыцягвае ўвагу да праблемы «бацькі і дзеці» ці нават шырэй — «дарослыя і дзеці». Вымалёўваючы партрэт галоўнага героя «падлеткавай фантазіі» — Антона Мутнага, аўтар акрэслівае даволі вялікае кола праблем, якія прама ці ўскосна хваляюць хлопчыка, з'яўляюцца прычынамі яго перажыванняў. Найперш, ён жыве ў «няпоўнай сям'і» — гадуецца без бацькі. Па-другое, іх з маці матэрыяльны дабрабыт — больш, чым сціплы, нягледзячы на тое, што маці працуе прыбіральшчыцай ажно ў трох месцах, а «ў суботу робіць генеральную прыборку «новым»... «Кватэрай іхні аднапакаёвы кутчак, за які мама дзесяць гадоў «адмахала мятлой» у ЖЭСе, можна было назваць з вялікай нацяжкай. Выразна і пранізліва Антон гэта зразумеў, калі разам з класам наведваў хворага Мішку Шпакоўскага. Вось гэта кватэра! Тры чалавекі — тры пакоі. <...> А яшчэ ў Мішкі — комп з усімі наваротамі. Сядзіць сабе Шпак, рэйнджэра па карцінках ганяе. Антону Мішка тады аддаў коміксы, якія збіраў раней. Ні маці яго,

ні бацька — ні слова, ні паўслова: яго гаспадарка!» Безумоўна, адценні натуральнай зайздрасці да забяспечанага аднакласніка ў гэтым разважанні падлетка навідавоку. Сваёй знешнасцю Антон вылучаецца з асяродку школьных аднагодкаў, мае крыўдную мянушку: «гемангіёма на правай шчацэ памерам з донца кубачка», «на правай назе замест пяці пальцаў чамусьці было чатыры». «Аднак Мутантам Антон стаў нават не з-за названых прычын, а зноў жа праз разумнікаў. Мішка Шпак, калі даведаўся, што маці Антона родам з Гомельскай вобласці, пачаў называць яго Чарнобыльцам. І ледзь не вішчаў ад шчасця, калі са скарачэння прозвішча-імені (Мутны Антон) у яго свядомасці ўзнік Мутант». У дадатак да ўсяго, з вучобай у юнага героя гэтаксама не ўсё гладка, перад ім нават узнікла пагроза застацца «на другі год». Як бачна, праблем і перажыванняў у хлопчыка нямала... Але манера, у якой аўтар выкладае абставіны жыцця персанажа, дасканала перадае тыповае светаасэнсаванне падлетка, — не схільнага драматызаваць падзеі, здольнага па-свойму абстрагавацца ад непрыемнасцей, не засяроджваць на іх празмернай увагі: «Ды ну яе, тую школу! Заўтра нядзеля: на электрычку — і ў вёску. Там баба Ніна — у яе прэтэнзій ніякіх. Абы пaeў-паспаў. Антон ёй дапамагае: і вады прынясе, і коз на пашу завядзе, і бульбу праполе, і сена паварушыць»... Думаецца, вельмі натуралістычна пісьменнік адлюстроўвае і стыль паводзінаў дарослых з дзецьмі. Напрыклад, калі трэба супакоіць сына на прадмет яго «непадобнасці» да іншых дзяцей — «недахоп» пальцаў на назе, — маці абмяжоўваецца «аптымістычнай» і лаканічнай фразай: «Ну і што? Табе ж імі не дулю паказаць!» Дзядзька Коля — «мамін брат», вясковы бізнесовец — таксама выказвае пляменніку маральную падтрымку: «Калі хто на цябе што мяўкне, паведамі мне: я ім Кандагар учыню!» Вёска з'яўляецца для хлопчыка своеасаблівым прытулкам, адно там яму камфортна. Але і ў вёсцы Антону даводзіцца перажыць крыўду: у час збору калгасных парэчак з ім несправядліва абышліся сябрукі. Вось гэты выпадак робіцца быццам бы апошняй кропляй... Усе далейшыя «дзівосы», якія адбываюцца з падлеткам, — сустрэча з іншапланецянамі, камічныя перыпетыі з удзелам мясцовых жыхароў і гуманоідаў — успрымаюцца як «гульня свядомасці» персанажа. Юрась Нераток адлюстроўвае вядоמוму сітуацыю: калі дзіцяці няўтульна ў сапраўднай рэчаіснасці, калі рэальны свет ставіцца да яго абыякава ці варожа, то нярэдка маленькая асоба пачынае ствараць свой уласны фантазійны свет, дзе выконвае абавязкова важную ролю і мае мажлівасць рэалізаваць патэнцыяльныя здольнасці... Несумненна, псіхалогія сталаеючага чалавека — у цэнтры ўвагі пісьменніка. Але другі план сюжэта — бліскучая сатыра на жыццё сучаснай вёскі, на стыль паводзін прадстаўнікоў сельскай улады, на тэхналогію працы мясцовага насельніцтва — не толькі ўзбагачае твор эмацыянальна, але і ўзмацняе яго ідэйны сэнс. Бо пераважная большасць «парадоксаў жыцця» выяўляецца праз усведамленне дзіцяці — без аніякага цыннізму, вельмі непасрэдна і натуральна.

А вось у «камп'ютэрнай фантазіі» «Дыверсія» ў якасці галоўнага героя выступае ўжо Мішка Шпакоўскі — той самы, што вынайшаў дасціпную мянушку Антону Мутнаму. Дарэчы, у кнізе менавіта «Дыверсія» папярэдняе «Мутанту», што, па-мойму, не зусім лагічна, бо якраз у другім творы ўтрымліваюцца немалаважныя звесткі пра персанажа з першага. Мішка, як адзначалася ў «падлеткавай фантазіі», паходзіць са значна больш забяспечанай сям'і, мае ўласны пакой, камп'ютэр і г. д. Аднак пісьменнік акцэнтует, што, нягледзячы на ўсе матэрыяльныя даброты, і гэты хлопчык не мае ні ўнутранай гармоніі, ні душэўнага камфорту... «Не, не быў ён баяком беспрытульным, проста бацькі ўвесь час у раз'ездах: Польшча—Турцыя, еўра—долары, дублёнкі—касметыка». Маці бачыць сваю «місію» адно ў тым, каб дзіця было накармлена, бацька — у «фінансавым забеспячэнні» сям'і. Але ж ці дастаткова дзіцяці гэткага клопату?... Сяброўскае стаўленне старэйшых, адчуванне іх павагі, шчырай цікавасці да яго паўсядзённых спраў і праблем... — ці не гэта ў першую чаргу патрабуецца падлетку, каб усведамляць сябе паўнаважнай асобай? Адказ відавочны. Таму, накшталт Антона Мутнага, які вынайшаў сабе «панацэю» ад душэўнай адзіноты ў Ажарцах, Мішка Шпакоўскі стварае «ўласны свет» з дапамогай камп'ютэра.

Абставіны і ўмовы, у якіх дзейнічаюць героі фантазій Юрася Нератка, заўжды маюць элементы неверагоднага і выключнага, але праўда характараў і логіка вобразаў, пры ўсёй ірэальнасці сюжэтных перыпетый, застаюцца ў творах нязменнымі катэгорыямі. У фантазіях даміруюць праблемы сацыяльныя і маральна-этычныя, разглядаюцца псіхалагічныя і філасофскія аспекты чалавечага светаасэнсавання. Аўтарская фантазія — спецыфічны палігон дзеля эксперыментаў — выпрабаванняў памежна дапушчальных свядомасцю сітуацый, доследаў з непрадказальнай чалавечай прыродай, мадэляванняў і прагназаванняў мажлівых вынікаў, а пытанні, якія клапоцяць пісьменніка, амаль заўсёды палягаюць у рэчышчы трансцэндэнтнага... Верагодна, якраз гэтыя фактары ў спалучэнні з алегарычнай вобразнасцю надаюць творах характар прыпавесцяў. У «фантазіі падсвядомасці» «Тыграняты» аўтар разглядае тыя стымулы, што штурхаюць чалавека на рызык і абуджаюць прагу вострых уражанняў, быццам спрабуе пераканаць у справядлівасці выслоўя — «тое, што нас не забівае, робіць нас мацнейшымі» (Фрыдрых Ніцшэ); у «сярэдневяковай фантазіі» «Саранча» маляўніча адлюстроўвае славыты парадокс чалавечай сутнасці: у кожнага — свая праўда, свой погляд на свет і свае маральныя прырытэты, адпаведна напрошваецца выснова — каб дайсці да ісціны, неабходна ўзвысіцца над уласным эгаізмам, амбіцыямі, інтарэсамі...

Увогуле, фактычна кожны твор з кнігі маніфестуе пэўную гуманістычную ідэю — нагадвае пра неабходнасць адказнага стаўлення да Прыроды, пра небяспеку ігнаравання высокай гармоніі яе законаў, ад якіх па-ранейшаму залежыць увесь «цывілізаваны» свет з яго «прагрэсіўнымі тэхналогіямі», заклікае да ўдумлівага асэнсавання ўласнага жыцця, «чтобы не было мучительно больно...»; засцерагае ад шматстайных «страхаў», якімі поўніцца чалавечая свядомасць, і якія ў большасці выпадкаў з'яўляюцца надуманымі і беспадстаўнымі.

...Хацелася б падзяліцца яшчэ адным прыватным уражаннем. Большасць твораў, якія ўвайшлі ў кнігу «Закуцце», у розны час друкаваліся ў літаратурна-мастацкіх выданнях. Але паасобку, «раскіданыя» па часопісах, яны ўспрымаліся неяк павярхоўна, інакш кажучы, не дазвалялі ўбачыць цэльна аўтарскую канцэпцыю, іх лакальны ідэйны змест паглынаўся кампазіцыйна-вобразнымі эфектамі. А вось кніга якраз вельмі выразна прадэманстравала эстэтычную ўстаноўку пісьменніка, выявіла комплекс ідэйна-мастацкіх прынцыпаў творчасці, і, як бы пафасна ні гучала, — адказную грамадзянскую пазіцыю аўтара. «Фантазіі» Юрася Нератка, якія ўвабралі ў сябе ідэалы і супярэчнасці чалавечага быцця, у якіх выяўляецца заклапочанасць актуальнымі праблемамі нашага недасканаллага свету, дзе псіхалагічна і сатырычна персаніфікаваны пазнавальныя характары сучаснікаў, набліжаюцца да антыутопій, да твораў-папярэджанняў.

Такім чынам, застаецца адзначыць, што кніга Юрася Нератка «Закуцце» — зусім не «дэбютнага» ўзроўню, хутчэй ужо — «майстар-клас»... Як на мой погляд, то з усёй серыі — гэта другое выданне (першае — «Каменданцкі час для ластавак» Алены Брова), якое па ўзроўні ідэйна-мастацкага і вобразна-эстэтычнага зместу «не ўпісваецца» ў дэбютны фармат. Кніга сталася падсумаваннем пэўнага этапу ў творчасці аўтара, сведчаннем арыгінальнасці яго мастакоўскага стылю, несумненнай адоранасці і вялікага пісьменніцкага патэнцыялу.

Уладзімір СОДАЛЬ

СЦЕЖКАМІ МАЦЕЯ БУРАЧКА

У Жупраны — з Багушэвічавым земляком

Даўно я ўжо не быў у дарагіх для мяне мясцінах — Кушлянах, Жупранах ды іншых з імі аколіцах. А карцела! А карціць! Настала пара перавыдаць маю кніжачку «Кушлянскі кут». Гэта адно. А другое — я, здаецца, узбіўся на жылу кушлянска-жупранскіх жартаў. Калі яшчэ быў жывы дзядзька Міхал Ляпеха — першы ахоўнік Багушэвічавай сядзібы, — я запісаў ад яго шмат тамтэйшых анекдотаў, смяшынак, жартовак, гумарынак, народных апавяданняў, сказаў, досціпаў. Яны падаліся мне вельмі самабытнымі, даўніямі, геаграфічна звязанымі з Кушлянскім краем. Частку іх я апублікаваў у трэцім нумары «Полымя» за 2000 год. Шмат якія з іх, без сумневу, чуў у сваю пару і Францішак Багушэвіч. Ён, між іншым, збіраў іх, натаваў у грубы (тоўсты) сшытак. От і мне зарупіла папоўніць сваю скарбонку новымі кушлянскімі ды жупранскімі анекдотамі, а заадно абнавіць уражанні пра Кушляны, Жупраны.

З гэтай нагоды я і выбраўся ў чарговую смаргонска-ашмянскую вандроўку. Паспрыяў мне ў гэтым Баляслаў Харкевіч — колішні вучоны сакратар Скарынаўскага цэнтра. Ён родам з Жупранаў, няблага ведае тутэйшы люд, ведае, з кім і пра што можна пагаварыць. І от гадоў колькі таму на ягоным «запарожчыку» мы правіліся ў Жупраны, каб адтуль зрабіць вандроўкі па жупранска-кушлянскіх аколіцах. Дзень для падарожжа абралі не абы-які, а першага траўня. Якраз першага траўня мінула больш за сто гадоў, як пахавалі Мацея Бурачка — Францішка Багушэвіча ў Жупранах. Так што дзень гэты для нас абодвух стаўся знакавы. Вядома, на шмат чаго ад гэтае вандроўкі я не спадзяваўся. Мінула гэтулькі гадоў, як не стала Мацея Бурачка. Але падыхаць жупранска-кушлянскім паветрам, паслухаць мову тутэйшага люду, спазнаць тутэйшыя краявіды, пачуць паданні, — гэта яшчэ можна. То скуль пачаць вандроўку?

— А хіба з майго падворка! — прапануе Болесь. — Гэты лапiк, дзе я жыву, — гістарычны. Глядзіце — побач з сядзібаю шуміць, віроўна гамоніць вадападам рэчачка. Тут некалі быў жупранскі млын. Побач з ім — мост. Праз гэты мост не адзін раз хадзіў-ездзіў Францішак Багушэвіч з Кушлянаў у Жупраны, з Жупранаў у Кушляны. Праз гэты ж мост правезлі і ў апошні шлях Мацея Бурачка 1 траўня 1900 года да жупранскага касцёла. Захаваліся рэшткі даўнейшага моста — мураваныя ўмацаванні, на якіх ён трымаўся. Дый і так гэты куточак дужа маляўнічы.

Болесь не перабольшыў. Ашмянка ў гэтым куточку і напраўду вачэй не звеці... Імклівая, гаманкая, булькатлівая. Янка Купала такія рэчкі называў гутарлівымі. Пасярэдзіне — якаясь праўдагаватая выспачка, а ля ўзвышаных, зарослых хмызамі берагоў — магутныя, мураваныя з няцёсу сцены. Гэта якраз і ёсць рэшткі таго моста, які звязваў Жупраны з Замасцянамі, Кушлянамі ды і з іншым светам, які быў за Замасцянамі...

Мяне прывабляюць на Болесевым падворку тры старыя, пакалечаныя, без верхавінаў, ліпы. Кажуць, пад імі колісь тулілася жупранская карчма. Пра карчму пад трыма ліпамі — яе называлі ў Жупранах Ліпоўкай — я чуў і раней, нават згадаў яе ў сваёй кніжачцы «Жупранская старонка». Але сёння я інакш зірнуў на ліпы — як на жывыя помнікі даўняга часу. От яны стаяць на другім баку перасохлае цяпер ручаінікі на Болесевым падворку, пры самай дарозе радком-ладком. Папрацягвалі адна да аднае свае рукі-голле. Ім, мусіць, гадоў па дзвесце будзе, не менш. Памятаюць і Францішка Багушэвіча, не адно пакаленне графаў Чап-

скіх. Памятаюць і паўстанцаў 1863 года, шмат якіх возцаў на млын і з млына. На 1863 год жупранскі млын належаў Феліксу Гофману, які меў двух сыноў. З 1859 года ў яго кватараваў вандроўны настаўнік Восіп Клімашэўскі. У Жупраны ён пераехаў з Кушлянаў, дзе таксама настаўнічаў, вучыў кушлянскіх дзяцей, сярод іх і Казіміра Багушэвіча. У снежні 1863 годзе на ягонай жупранскай млынаровай кватэры станавы прыстаў Казлоўскі зрабіў абшук. Знайшлі там стрэльбу, патроны, кулі, порах, драцяную маску і нават «Мужыцкую праўду» Кастуся Каліноўскага. Усё гэта колісь рабілася на цяперашнім Болесевым падворку.

Між іншым, на гэтым падворку ацалела рэшта брукаванай дарогі, якая колісь шыбавала да млына. Я ўзіраюся ва ўтравяnelую, ледзь прыкметную ўжо брукаванку. Яна і напраўду праз Болесеў падворак выбягае на колішні Замасцянскі мост. Гэты ўрослы ў зямлю брук — нагадка пра даўно адшуганае тут жыццё з сваімі клопатамі і трывогамі. Болесь узіраецца ў брук, нібы першы раз бачыць яго, і нечакана кажа:

— А ведаецца, пра што я падумаў: Багушэвічы таксама, мабыць, прывозілі сюды сваё дабро малоць. Тут жа і крупы дралі... І заезны двор быў. Людзі ж вазілі сюды зерне на мліва з усяго акалічнага свету...

Юзаф Грынчук з Зарэчча

Звечара разам з Болесевай матуляй абмяркоўваем, да каго заўтра завітаць, з кім цікава сустрэцца. Спыніліся на тым, што заўтра раніцай найперш зазірнём да Яніны Вішнеўскай з Станкевічаў. Зараз яна жыве ў Зарэччы, але родам з Марымонтаў. А тыя Марымонты якраз на шляху з Кушлянаў у Жупраны. Гэта адно. А другое — у Багушэвічавым сямейным альбоме ёсць здымак якогась Вацлава Станкевіча, юнака ў форменнай вопратцы акадэмічнага корпуса ляснічых. Постаць прывабная, статная, пры корціку, у шапцы-кубанцы з цэшкаю. То ці не сваяк які гэты Вацлаў Яніне? І наогул, хацелася назбіраць хоць якую жменьку звестак пра тых Станкевічаў, з якімі Багушэвічы былі суседзямі, хаўрусавалі.

З гэтымі думкамі і наладзіліся на заўтрашні дзень. Але, як кажа прымаўка, хацелі да папы, а патрапілі да таты. На вялікі жаль, сустрэча з Яніна Вішнеўскай з Станкевічаў нас расчаравала. З першых слоў яна блакавала нашу размову: «Нічога не ведаю, нічога не памятаю! Цемра — што я магу ведаць! Жылі сярод лесу, у лесе, нікога не бачылі, нічога не чулі!» Гэтак мы нічога пэўнага не пачулі ні пра Станкевічаў, ні пра Марымонтаў. Адкуль такі назоў? І Марымонты ці Марымоны? З якога часу Станкевічы жылі ў Марымонтах? Паводле Яніных слоў, з 1929 года. А калі гэта так, то трэба шукаць асобу на фотаздымку сярод іншых Станкевічаў. Можна, сярод тых, з якіх паходзіць Купалава жонка Уладзіслава Францаўна? Ёсць жа звесткі, што Францішак Багушэвіч знаўся з яе бацькам. Але, мабыць, не толькі з бацькам, але і з ягонымі братамі. То на згаданым тут фотаздымку мо хтось з гэтых Станкевічаў?

Але гэта толькі развагі. Мо яны выведучь каго на праўдзівы шлях пошуку? А мы, як я ўжо заявіў, зараз у Зарэччы — у Яніны з Марымонтаў. Размова наша не клеіцца. Гэта адчувае і гаспадыня і, як за паратунак, хапаецца за свайго суседа — Юзафа Грынчука.

— От ён шмат чаго ведае. Шмат чытае. Нават сам трохі піша...

Пра Юзафа Грынчука я раней не чуў. Ніхто пра яго не згадваў, ніхто і ніколі не параіў з ім сустрэцца. Але от нагода. І самая важная — ён з Кушлянаў, кушлянец. А я ж кожнаму кушлянцу ды жупранцу рады. Для мяне гэта людзі на вагу золата. Яны ж гадаваныя ў кушлянскай аўры. «То гукайце хутчэй свайго суседа!» — кажу Яніне.

Юзаф не змусяў сябе доўга чакаць. Праз якуюсь хвілінку ён сядзеў ужо побач з намі — маладжавы, хоць за спіной восем дзесяткаў. Па-інтэлігенцку адухоўлены. Пытаўся, што нас цікавіць, і пакрысе распавядаў пра сябе. За жыццё зазнаў рознае працы: працаваў і на гаспадарцы, і ў гандлі. Год правучыўся на агранома-агародніка. Але ніколі не цураўся кніг, газет. Адну пару займаўся культурна-асветніцкай

працаю. Тады ж гэта было ў саракавых гадах — з 1946 па 1948 — напісаў і паставіў дзве свае п’есы: «Чорт з-пад печка» і «Сваты ў Агаты».

Я, вядома, папрасіў паказаць гэтыя ягонья п’есы. На жаль, рукапісы не ацалелі і пераезды ды ненаданне сур’ёзнасці п’есам прывялі да іх страты. Але пераказ сюжэтаў з памяці сведчыць, што гэта былі творы, блізкія на нашай «Паўлінкі», «Несцеркі», «Чароўнай дудкі»... У іх жывая мова, жывы сюжэт з рамансамі. Аўтограф аднаго з рамансаў — з п’есы «Чорт з-пад печка» — я папрасіў упісаць у мой нататнік.

Вот выйду прад вароты
Ды рассыплю дулі.
Ой, пара мне пакідаці
Дзявоцкія гулі.
Вот выйду я прад вароты
Ды рассыплю карты,
Ой, пара ж мне пакідаці
Дзявоцкія жарты.

І ў гэткім рэчышчы ўся п’еса: рамансы — дыялогі, дыялогі — рамансы.

Але пра Юзафавы пастаноўкі, дэкарацыі размова асобная. Гэта ж цэлае адкрыццё: у Багушэвічавых Кушлянах нарадзіўся драматург! І пра гэта ніхто не ведае! У маім архіве ўжо намножылася нямала самых розных запісаў пра пашырэнне беларускага літаратурнага слова на Кушляншчыне і ў яе ваколіцах. Запісы аж з сярэдзіны XIX стагоддзя. Ёсць і нашаніўскія. І от высвятляецца: у Кушлянах пісаліся яшчэ і драматычныя творы. Мацей Бурачок з гэтага вельмі ўсцешыўся б. Прыгадайма, як ён казаў яшчэ жывы: «Я, братцы, адважыўся напісаць для вас сякія-такія вершыкі: хто іх спадабае, таму дзякую! А хто падумае больш і лепш напісаць, таму чэсць вечная!..» То дзякуй вам, пане Юзаф! Пацікавіўся, а як ён адчувае самога Мацея Бурачка?

— Пра Францішка Багушэвіча я думаў не адзін раз. От жа ён шляхецкі, адукаваны чалавек, нешта такое ведаў, што заступіўся за беларускую гаворку, пісаў на ёй. Маю я і яго кніжачкі.

Спадар Юзаф хуценька і беспамылкова знайшоў на кніжнай паліцы Багушэвічаў томік 1967 года выдання.

— Маю я і факсімільнае выданне Багушэвічавай «Дудкі беларускай» лацінкаю.

З далейшай гаворкі высветлілася: у сваю пару спадар Юзаф ведаў і паэтаву дачку Туню. Першы раз убачыў яе на асвячэнні сядзібнай каплічкі. Дзесяцігадоваму Юзнеку тая стрэча запомнілася гэтак:

— Я хадзіў у другі ці трэці клас. А якраз той парою ў Кушлянах асвячалі Туніну каплічку. Туня была ўжо ў шлюбе з Янам Мніховічам. У яго і жыла. Мела сына. Мабыць, Туня зажадала, каб на Мніховічавай сядзібе была такая ж каплічка, як і на бацькоўскай, каб гэтая каплічка аберагала і яе сямейку, яе сядзібку ад усялякай нечысці, ад рознага ліха.

Асвячаць каплічку прыехалі ксяндзы з Жупранаў. Прывялі на гэтае асвячэнне і нас, дзяцей. Якраз пад асвячэнне выйшла з дому і Туня. Была яна моцна распаўнелая. Гэта вельмі ўразіла дзяцей. Яны глядзелі на яе здзіўлёнымі вочкамі. Туня адчула гэта і сумна сказала: «Не глядзіце на мяне, дзеці, так... Я вельмі нешчаслівая...»

Тады ж я ўбачыў першы раз і яе сына Франуся. З тварыку ён быў гожа, кругленькі, пухнаценькі, але слаба кіраваў сваім целам: хістаўся, матляваўся ва ўсе бакі, от як гэта з падвыпітым бывае. Пасля асвячэння Туня запрасіла ўсіх дзяцей у дом, пачаставала, чым магла, што мела: печывам, канфітуркай, гарбаткай.

Я пацікавіўся, што рабілі дзеці на асвячэнні каплічкі.

— Мы спявалі набожныя святыя песні, — адказаў Юзаф. — Адну з іх я і зараз памятаю. Гэта была «Чэсць»:

Чэсць Марыі — чэсць і хвала!
Пані святой чэсць!

Песнярову дачку з хросту звалі Марыя — Канстанцыя Марыя. Але для ўсіх сваіх яна была проста Туня, Туся, Тунька. Я доўга ламаў галаву, што гэта за імя такое, з якога наймення яно вылушчылася. І не знаходзіў адказу. Шкадаваў, што ў свой час не пацікавіўся пра гэта ў людзей, якія ведалі Туню. А зараз спахапіўся, ды асабліва ўжо і спытацца няма ў каго. Але от нагода: напаткаўся чалавек, які бачыў паэтаву дачку, слухаў яе. То мо ён ведае, што гэта за імя такое было ў паэтавай дачкі? На жаль, і ён не ведаў. Але падключылі філалагічную логіку. Пачалі разважаць. З хросту, пра гэта ўжо згадалася, Туніна імя — Канстанцыя. Канстанцыя — гэта Кастуся, ці яшчэ — Кастуня. А з яго маем Туся — Кас-Туся, Туня, Тунька. От і ўвесь сакрэт Тунінага імя.

Напрыканцы стрэчы спадар Юзаф згадаў, што на ягоным падворку ў Зарэччы расце шыкоўная чарэшня.

— Яна, — патлумачыў Грынчук, — з тае чарэшні, якую дзед Ляпеха колісь з Ваўкелаў прынёс і пасадзіў на паэтавай сядзібе. Я адшчыкнуў з кушлянскай чарэшні адну толькі вітачку, і от якая прыгажуня з тае вітачкі развілася. І бэз у мяне з Бурачковай сядзібы.

Болесь на развітанне фатаграфуе спадара Юзафа пры шыкоўнай чарэшні з кушлянскай галінкі-віткі, і мы пакідаем гасціннага гаспадара з надзеяй, што па нейкім часе сустрэнемся яшчэ. А патрэба сустрэцца ёсць. Спадар Юзаф паабяцаў, калі будзе здаровіцца, калі будзе мога, узнавіць з памяці змест згаданых ім п'ес — «Чорт з-пад печка» і «Сваты ў Агаты». Між іншым, не так даўно, пасля сустрэчы з спадаром Грынчуком, вычытаў, што п'есу з назовам «Чорт з-пад печка» меў Міхась Машара. Гэта вестка робіць нашу сустрэчу з спадаром Грынчуком яшчэ больш цікавай.

Сустрэча ў Алізове

Болесь прапанаваў мне спаткацца яшчэ з Янінай Радзевіч. Яна колісь служыла ў навасёлкаўскага графа Гутэн Чапскага. Жыве ў Алізове. Вельмі лёгкая на язык, гаваркая...

...Алізова! Назоў мне гэты вельмі знаёмы. І даўно. Калісьці праз гэтае Алізова праходзіў шлях паўстанцаў Кастуся Каліноўскага. Праз Алізова, Куцяняты, Гудзяняты, Наздрачуны яны прыбіліся да Багушэвічавых Кушлянаў з спадзеўкаю атрымаць тут хоць якую падмогу. І от сёння ў мяне ёсць надзея ўбачыць тое Алізова, з якога браў вандроўны пачатак паўстанцаў 1863 года! Гэта ўжо цікава!

Спадзяваўся я ў Алізове вывудзіць і хоць колькі тутэйшых залацінак — даўніх анекдотаў, жартаў, гумарынак. І зусім не спадзяваўся пачуць там штось пра Францішка Багушэвіча. Але от зайшла гаворка, як жыла моладзь даўней і як жыве зараз. На думку спадарыні Яніны, даўней на вёсках было шмат моладзі. Хлопцы і дзяўчаты ладзіла вечарыны, ігрышчы. У Алізове гэтыя ігрышчы ахрысцілі «Дудкамі беларускімі».

От табе і маеш! Пра такія вечарыны чую першы раз. Прашу спадарыню Яніну распавесці больш падрабязна пра іх, чаму так называлі...

І от што пачуў.

...Жыў колісь у Алізове такі Антон Хведаровіч. Надта ўмеў складна казаць. Усё вершыкамі, вершыкамі ды помаўкамі. Прыйдзе, бывала, на тое ігрышча і давай вершыкі розныя казаць: «Паслухайце, якія ў нас дзеўкі завяліся, якую яны моду маюць: шыі голяць, залатыя зубы ў горла пхаюць. Навошта вам, дзеўкі, зубы залатыя? Няма лепей, як свае прыродныя, родныя...» Насіў ён з сабою і «Дудку беларускую». От таму нашы вечарыны, нашы ігрышчы і называліся «Дудкі беларускія». Меў ён такую галаву, што і сам складаў вершы...

З гэтай нагоды мне прыгадалася, як калісь у Жупранах запісаў народны верш, у якім згадалася суседняя з Алізовам вёска Гудзяняты (Рудзяняты):

Як задумаў бацька жаніць свайго сына
 Ды паслаў яго ў сваты.
 За сем вёрстаў жыла дзяўчына
 Ды ў засценку Рудзянаты.

Тады мы доўга маракавалі, гадалі, чый гэта верш, хто мог яго скласці. І от высвятляецца: жыў тут калісь свой вершаскладальнік. Можа, гэта якраз ягоны верш пра Рудзянаты? Можа, гэта ён яго склаў? Але які ж лёс тутэйшага вершаскладальніка — аўтара ігрышчаў «Дудкі беларускія»? «Яго забрала вада, — кажа Яніна. — Утапіўся...»

Але Янініна згадка пра аўтара ігрышчаў «Дудкі беларускія» — гэта паміж іншым. Найбольш яна дасведчаная пра графаў Чапскіх. У гэтым, мусіць, няма на свеце больш дасведчаных людзей, як яна. Але графы Чапскія — можа, гэта клопат некага іншага. Хаця чаго іншага — мне, як даследчыку Багушэвічавай спадчыны, вядома, што аўтар «Дудкі беларускай» знаўся з Чапскімі, не адзін раз быў у Навасёлках. Найчасцей сюды яго прыводзілі адвакацкія клопаты, розныя судовыя справы графаў з сялянамі. Чапскія таксама ведалі Кушляны. Старэйшы брат Уладзіслава Францаўны Вінцэнт Станкевіч згадвае, што ён разам з графскімі сынамі наведваў Кушляны, размаўлялі з самім Мацеём Бурачком. А хтось з графскіх сыноў нават пісаў беларускія вершы. Адзін з гэтых вершаў дайшоў да нас. Так што жывыя звесткі пра графаў, графскія Навасёлкі даследчыку Багушэвічавай спадчыны не зашкодзяць. Але пра гэта асобная гаворка. Таму абмяжуемся толькі Алізовым — найвабнейшым куточкам Ашмяншчыны.

Некалі гэта быў глухі ашмянскі закутак, аддалены ад вялікіх бітых шляхоў-дарог. Нездарма ж паўстанцы абралі яго для свайго часовага стану. Алізова зручнае для стратэгіі і тактыкі, для абароны. Яно абвіта глыбокай, нібы ярам, рачулкай. Само селішча на пагорку. Добра аглядаецца з усіх бакоў. Дарога заглыблена ў дол, нібы прарэзаная. Усё гэта робіць Алізова адзіным і непаўторным. І мне даўно належала наведаць як Алізова, гэтак і графскія Навасёлкі. Наведанне іх неяк піншаму адцяняе Багушэвічавы Кушляны, збліжае іх між сабою. Найперш — праз падзеі 1863 года.

Колісь паўстанцы Кастуся Каліноўскага кружылі па ўсёй Беларусі. Але нідзе гэтак я не адчуваю паўстанцкі дух, як тут, у абшарах Алізова—Куцавічаў—Гудзянятаў. Тут, здаецца, і сёння ўсё наваколле памятае непакораў 1863 года. Пра іх нагадваюць і гурты старых пачарнелых каржаватых хвоек на тутэйшых могілках ускрай дарогі. І самі дарогі — віхлястыя, як паўстанцкая доля. Імёны многіх з тых, хто ў 1863 годзе шукаў на гэтых алізоўска-куцаўскіх дарогах волі для роднай старонкі, нам вядомыя. Вядомыя якраз праз Багушэвічавы Кушляны, праз кушлянскія падзеі.

Апошні прытулак Францішка

Мы з Баляславам, вядома ж, не маглі абмінуць жупранскіх могілак: тут жа разам з сваімі роднымі вечным сном спачывае і прарок нашых адродзінаў. То як абмінуць, абысці?! Тым больш, што мне даўно карцела паглядзець, хто пахаваны побач з ім, якія эпітафіі на іх надмагіллях, на якой мове.

Багушэвічаў акропаль знайсці няцяжка. Ён з самага краю ад касцёла. Дый і прыкметны. Бронзавы, амаль на ўсю пліту, пацямнелы ад часу барэльбэф заўважаецца здалёк. Каторы раз яго чытаю-перачытваю, хто з Багушэвічаў пахаваны тут. Першы злёг паэтаў бацька Казімір Багушэвіч у 1884 годзе. Затым — сам Францішак Багушэвіч. У суседзях яго — пераважна жупранцы і людзі жупранскай парафіі. Надпісы на старых помніках зроблены спрэс па-польску. Што ж, для таго часу гэта натуральна. У тыя гады Францішак Багушэвіч толькі пачынаў гукаць, каб не пакідалі роднай мовы, каб не ўмерлі.

Мінула больш за сто гадоў. І што ж? Мы абышлі з Баляславам амаль усе жупранскія могілкі, і амаль ніхто з жупранцаў не пачуў надрыўна папераджальнага

голосу свайго земляка, слыннага аўтара «Дудкі беларускай». Скрозь надпісы на помніках ды плітах адно ці па-польску, ці па-расейску. Нават на надмагіллі Аляксея Кадыркі, выкладчыка роднай мовы, закладчыка і рупліўцы жупранскага музея Ф. Багушэвіча.

Дзіўна ўсё гэта! Здаецца, няма на свеце больш адданных людзей Багушэвічаваму таленту, як жупранцы. Тут і школа беларуская, і музей Багушэвічаў, і помнік на плошчы перад касцёлам. І мармуровая дошка з песняровым партрэтам у самім касцёле! Лічы, у Жупранах літаральна ўсё дыхае Багушэвічам. І вуліцу імя Багушэвіча мястэчка мае! А вось штось замінае жупранцам быць да канца паслядоўнымі і на сваім апошнім прыстанішчы пазначыцца родным словам.

За сто гадоў пасля пахавання Францішка Багушэвіча ягоны заклік «Не пакідайце роднай мовы» з усіх жупранцаў пачуў толькі мой падарожны Болесь Харкевіч. Менавіта ён на бацькавым і дзедавым надмагіллі зрабіў надпісы на роднай мове — па-беларуску. І то наслухаўся ад некаторых сваіх родных нараканняў. Але нічога: пабубнелі трохі — і змірыліся.

Жупранскія надмагіллі самыя розныя. На некаторыя можна глядзець як на рэчы мастацкія. Прыкладам, на высокі помнік-стаўбун з аграмаднай каменнай скалы. Як яго толькі апрацавалі? А як на воз ускалілі і сюды прывезлі?

На дарогу вяртаемся зноў праз Багушэвічаў акропаль. Мне прыгадалася, што колішні даглядчык Багушэвічавай сядзібы Міхал Ляпеха вельмі хацеў, каб яго пахавалі пры Багушэвічу ці поблізу Багушэвіча. І жаданне гэтае было святое! Міхал Ляпеха любіў пісьменніка, яго творчую спадчыну, шмат гадоў даглядаў ягоную сядзібу, у жывых праявах даносіў да наведвальнікаў песнярова слова. Цяпер ужо можна пэўна казаць: дзядзька Міхал быў асобай творчай, няўрымслівай, і было б справядліва, каб яго пахавалі пры Багушэвічу. Гэта было б арганічна! Але Міхала не пачулі. Памёр ён у Маладзечне, а не ў Кушлянах. Каб гэта здарылася ў Кушлянах, мажліва, яно так і сталася б, як хацеў кушлянскі шчыроўца.

Дзядзька Міхал разумеў: калі б яго пахавалі пры Багушэвічу ці дзесь поблізу, яго б згадвалі заўсёды разам з Мацеем Бурачком, так ён знітаваўся з Багушэвічавым словам, з духам ягонай паэзіі, ягонаю сядзібаю. У Маладзечне ж ён самы просты смертны. Невядома яшчэ, на якой мове на яго надмагіллі зрабілі надпіс. Так што не толькі важна, дзе нарадзіўся, але дзе, у якой мясціне знайшоў апошняе прыстанішча.

Ідучы паўз Багушэвічавага надмагілле, мы ўгледзелі на ім доўгенькі, неглыбокі плечены кошык з высокай дужкай, аздобленай якойсьці мішурою. Гэта на версе пліты. А ўнізе стаялі тры свечкі. Болесь на гэта сказаў: «Нехта ж прыходзіць! Цікава: хто?»

Мы пакідаем з Болесем жупранскі могільнік, а з галавы ўсё не выходзіць: «Чаму жупранцы, выгадаваныя ў арэоле Багушэвічавага слова, усё ж працягваюць аздабляць свае надмагіллі на мовах суседніх народаў?» І яшчэ адно пытанне шарыкам круціцца ў маёй галаве: а ў якім стасунку жыве жупранскі касцёл з Багушэвічавым імем? Ці згадваюць у ім хоць калі імя Мацея Бурачка? Скажам, на дзень народзінаў, на радаўніцу, на дзяды? У гадавіну смерці? Калі згадваюць, то як? Якімсь слоўкам? Малітваю? Ці проста ў пераліку іншых імёнаў? Ці прыходзяць жупранскія святары да Багушэвічавай магілкі?

Мне шмат разоў даводзілася браць удзел у святкаванні розных Багушэвічавых юбілеяў. Але я ні разу не памятаю, каб між нас былі святары жупранскага касцёла.

Пакідаючы жупранскія магілкі, думалася яшчэ і пра тое, чаму мы не выканалі апошнюю волю Мацея Бурачка. Ён жа, як сведчыў шмат хто з сучаснікаў пісьменніка, не жадаў на сваёй магілцы ніякіх пампезных памятак. Дастаткова было звычайнага хрысціянскага крыжа з сівалам ягонай творчасці: дудкай, скрыпкай і смыкам. Першапачаткова гэтак і было. Але наступныя ўшанавальнікі чамусь не ўлічылі песняровай волі, праігнаравалі сімвалы ягонай творчасці. І абышліся толькі стэлаю з барэльефам... І тым самым пазбавілі Багушэвічава надмагілле сімвала.

Ірына КЛІМКОВІЧ

ТАЯМНІЦЫ КАМЕННЫХ ВАЛУНОЎ

Мы настолькі звыкліся з заімізэлымі камянямі, якія маўкліва ляжаць у лясных гушчарах, ускрай палеткаў, каля дарог і рачулак нашай радзімы, што ўжо не можам нават уявіць беларускі краявід без іх. Настолькі ён збыднее, стане нецікавым, калі яны раптам знікнуць, гэтыя маўклівыя сведкі мінуўшчыны, што ляжаць на беларускай зямлі ўжо каля 20 тысяч гадоў. Менавіта тады і пачалася наша далёкая гісторыя, пусціла першыя парасткі наша культура. Яны так знітаваліся з тутэйшым духоўным і матэрыяльным жыццём, нашай рэчаіснасцю, нашымі легендамі і паданнямі, што сталі іх неад'емнай часткай. Яны — старонкі старадаўняй каменнай кнігі, якая распавядае нам і пра наша язычніцкае мінулае, і пра часы станаўлення Вялікага княства Літоўскага, і пра набегі крыжскаў, і пра шведскую, маскоўскую, напалеонаўскую і гітлераўскую навалы. Яны раскажуць і пра некаторых знакамітых нашых землякоў... Шмат што могуць распавесці нам старыя валуны, нашы каменныя спадарожнікі, трэба толькі ведаць іх таямніцы.

«Песню стварыці ясну, як неба...», або Камяні ў жыцці знакамітых людзей

У свядомасці людзей камяні заўсёды ўвасаблялі вечнасць і непахіснасць. Ім давяралі свае заповітныя думкі, вершы, на іх выбівалі дарагія сэрцу аднаго чалавека і ўсёй краіны знакамітыя імёны. У Беларусі для гэтага выкарыстоўвалі каменныя валуны, якія патрапілі на нашу зямлю разам з апошнім ледавіком і заўсёды былі навідавоку. Не дзіва, бо камень найбольш трывалы матэрыял.

Я не буду падрабязна распавядаць пра вядомыя ўсім на Беларусі камяні, такія, як Камень Кахання паблізу вёскі Балценкі ў Воранаўскім раёне. Ён быў сведкам сустрэч закаханага пээта Адама Міцкевіча і багатай, падуладнай волі сваіх бацькоў, шляхцянікі Марылі Верашчакі. Пра Камень філарэтаў непадалёк ад вёскі Карчова Баранавіцкага раёна, які памятае Адама Міцкевіча, яго сяброў і паплечнікаў — літаратараў Тамаша Зана і Яна Чачота, навукоўца Ігната Дамейку і іншых сяброў таёмнага студэнцкага Таварыства філаматаў і філарэтаў. Шырока вядомая гранітная брыла за паўкіламетра ад вёскі Кушляны на Смаргоншчыне, дзе высечаны словы: «Памяці Мацея Бурачка». І такія прыродныя валуны, якія памятаюць вядомых і знакамітых людзей нашай бацькаўшчыны, можна сустрэць у кожным раёне Беларусі.

Калі пералічваць камяні, што захавалі памяць пра нашых таленавітых пісьменнікаў і паэтаў, хочацца ў гэты знамянальны год, калі мы ўшаноўваем аднаго з лепшых майстроў прыгожага пісьменства, які прасла-

Каменны крыж на скрыжаванні дарог бліз Палачанаў і Яхімоўшчыны.

віў і апеў у сваіх геніяльных творах мову беларускага народа, распавесці і пра тых камяні, што памятаюць Янку Купалу.

На Лагойшчыне ў фальварку Акопы Янка Купала жыў з маці і сёстрамі ў 1911—1913 гадах. Акопы адыгралі ў жыцці Купалы асаблівую ролю, тут ён па сутнасці нарадзіўся як паэт. Цяпер ад фальварка засталіся толькі парослыя шыпшынай падмуркі і цокалі дваровых пабудоў. Вакол лес сцяной. Толькі шэрыя валуны, якія ляжаць тут не адно стагоддзе і памятаюць беларускага песняра, акружаюць невялікае поле. Некаторыя з іх былі некалі пакладзены ў заімшэлыя цяпер падмуркі былога фальварка, некаторыя так і засталіся ляжаць у рэчышчы амаль высохлага ручая. Самы вялікі валун, даўжынёю каля трох метраў, месціцца за ручаём, на краі суседняга вузкага поля. Кажуць, Купала любіў сядзець каля яго, тут яму добра працавалася, нараджаліся новыя творы. А магчыма, гэты камень ды старыя дубы, што растуць побач, натхнялі яго на напісанне твораў. Менавіта ў Акопах была завершана знакамітая «Паўлінка», напісана драма «Раскіданае гняздо», паэмы «Яна і я» і «Магіла льва», а таксама камедыяная п'еса «Прымакі». Таму невыпадкова да каменя нядаўна прымацавалі памятную пліту і выбілі купалаўскае чатырохрадкоўе з верша, напісанага ў перыяд яго знаходжання ў Акопах у 1912 г.: «Песню стварыці ясну, як неба, // У кожнай з ёй хаце быць мілым гасцём — // Гэтакіх толькі скарбаў мне трэба, // Гэткім я толькі живу пачуццём».

Ёсць і іншае месца, авеянае духам Купалы, святое для кожнага беларуса. Гэта мясціна завецца Яхімоўшчына. Тут Купала ў пачатку ХХ ст. працаваў на бровары памочнікам вінакура. Тут ён пачаў пісаць вершы на роднай мове, якія прынеслі яму славу сусветнавядомага паэта, тут ён зразумеў, што ягоны лёс — быць песняром, выказнікам мар і спадзяванняў свайго народа. Безумоўна, гэтаму садзейнічалі і народныя паданні, легенды, якімі так багаты беларускі народ, іх у кожным мястэчку, кожнай вёсачцы зберагаюць як самае дарагое і перадаюць у спадчыну сваім дзецям і ўнукам. Дзеляцца гэтым скарбам і з тым, каго любяць і паважаюць. А Купалу ў Яхімоўшчыне вельмі любілі і паважалі, добрая памяць пра яго жыве тут ужо амаль стагоддзе. Яшчэ і сёння можна пачуць ад мясцовых цёплыя словы ўспамінаў пра маладога памочніка вінакура.

Ёсць у гэтых мясцінах і свая святыня — каменны крыж, які ляжыць на скрыжаванні дарог бліз вёсак Палачаны і Яхімоўшчына, што ў 18 кіламетрах ад Маладзечна. Крыж гэты паклонны і вельмі шануецца ў народзе ўжо не адно стагоддзе. Вось што распавядае пра яго паданне:

«Гэта было даўным-даўно. Эканому панскай сядзібы ў Яхімоўшчыне прысніўся незвычайны сон. Быццам прыходзіць да яго каменны крыж, а быў ён непадалёк — на хімоўскім балоце, і гаворыць: «Перавязі мяне на крыжавыя дарогі». Прачнуўся эканом і забыўся на недарэчны сон, бо і так было имат іншых клопатаў. А ў наступную ноч зноў сніцца той жа камень-крыж і зноў ужго не просіць, а загадвае: «Перавязі мяне на крыжавыя дарогі!» На раніцу пайшоў эканом да пана і расказаў яму пра свой дзіўны сон. Пан здзіўся, але даў коней і падводу, каб перавезці незвычайны камень на крыжавыя дарогі. Калі ўсё было зроблена, і камень паўстаў на скрыжаванні, ён пачаў прыцягваць да сябе навакольных людзей. Хто б ні ішоў ці ні ехаў, усе абавязкова спыняліся каля каменя, хрысціліся і кланяліся яму. А ў Вялікую Пятніцу да каменнага крыжа ішлі ўсе жанчыны з навакольных вёсак, каб пакласці ахвяраванні: грошы, яйкі, лён ці проста акрайчык хлеба. Так заўсёды рабілася для падарожных і вандроўных людзей. Але даведаўся пра незвычайны камень ксёндз з вёскі Аборкі і загадаў сваім прыхаджанам, каб тых перавезці гэты камень да касцёла. Ксёндз думаў толькі пра адно: «Будзе вялікая ахвяра». Паехалі мужчыны на конях і хацелі зрушыць камень з месца, ды не здолелі. Тады ксёндз загадаў запрэгчы валоў і перацягнуць камень-крыж жывёлай. Але і валы не дапамаглі людзям. Так дзіва-камень і застайся на тым самым месцы, дзе яго паклалі. Неўзабаве каля яго выраслі дзве цудоўныя ліпы. І гэта яшчэ больш прываблівала падарожных: можна было пасядзець у цяньку, захінуўшыся ад сныкоты, ці пастаяць пад густой лістотай, каб перачакаць дожджык. А то

і спыняліся людзі, заміралі ў спакоі, заглядваліся на навакольную прыгажосць, зачараваныя непаўторным водарам квітнеючых дрэў.

У хуткім часе гэтая мясціна стала любімай для жыхароў усіх навакольных вёсак. Людзей быццам цягнула сюды неверагодная сіла. І з цягам часу яны пачалі заўважаць, што і сапраўды ёсць у камені такая сіла. Прайшла чутка: калі тройчы абысці каменны крыж і памаліцца, то ўсе хваробы, ад якіх пакутаваў чалавек, знікаюць, і ён пачынае адчуваць сябе як бы народжаным наноў...

А былі такія часы, калі казалі наступнае. Некалі французы, якія ваявалі на нашай зямлі, закапалі пад гэтым каменем 60 пудоў золата. Было шмат жадаючых адкапаць скарб. Капалі каля крыжа і пад крыжам, нават адсоўвалі яго, а крыж быццам і не думаў супраціўляцца, адступаў убок і толькі мудра назіраў, што адбываецца. Усім сваім выглядам ён казаў: «Людзі, людзі, не тое і не там шукаеце». Дзіўна, але кожны раз пасля такіх пошукаў каменны крыж зноў аказваўся на сваім ранейшым месцы. І да сённяшняга дня ўзвышаецца гэтае дзіва прыроды — камень-крыж — каля дарогі Палачаны—Яхімоўшчына. Відаць, і сёння ён дапамагае добрым і сумленным людзям пазбавіцца ад пакут нездароўя. Вось толькі замест дзвюх ліп засталася адна. Што здарылася з другім дрэвам, не памятаюць нават старажылы, якія, дарэчы, многа чаго прыгадваюць і могуць цікава пра гэта распавесці. Толькі дайсіці ці даехаць трэба да тых мясцін і людзей. А гасціннасць іх незвычайная...»

Паданне пра гэты дзівосны камень жыве не адно пакаленне, перадаецца ад бацькоў дзецям, а тыя расказваюць яго сваім унукам і праўнукам. Магчыма, і Купала, калі жыў у Яхімоўшчыне, чуў пра яго. Хочацца ў гэта верыць, бо творчасць народнага паэта прасякнута водгаласамі падобных легенд і паданняў. Так народны паэт вяртаў беларускаму народу яго гістарычную і духоўную спадчыну, вяртаў праз паэтычныя і чароўныя вобразы-сімвалы.

Каменны Даўгінаўскі крыж

Гэты каменны крыж адносяць ужо да другой групы культавых камянёў, іх называюць крыжы-ідалы. Яскравы прыклад падобнага помніка стаяў да апошняга часу каля дарогі з Вілейкі на Даўгінава. Вышыня высечанага з валуна крыжа дасягае амаль двух метраў. У яго ёсць круглая галава з ледзьве азначанай шыяй, выцягнутыя ўбакі рукі, грудзі, на ўзроўні жывата маецца пукаты знак — дзіцёнак. Усё гэта дае падставы сцвярджаць, што Даўгінаўскі крыж не проста крыж, а стод жаночага боства, а таму лічыцца старажытнай язычніцкай святыняй. На думку латышскіх гісторыкаў, знакі на Даўгінаўскім ідале падобныя да знакаў, якія высякаліся на культавых камянях Латвіі і азначаюць: «крыж крыжоў», або «вогненны крыж», або «крыж Мары». Ва ўсіх індаеўрапейцаў багіня Мара была вельмі шанаваным боствам, яна ў нечым пераняла асноўныя рысы яшчэ больш старадаўняга боства — Вялікай Багіні Маці і адказвала за свет памерлых, спрыяла працягу роду, апекавалася жанчынамі. Але ў нас замагільная функцыя багіні перайшла да нячысцікаў і злыдухаў, і з цягам часу Вялікая Багіня ў беларускай міфалогіі набыла рысы пачварнай здані. А апекаванне жанчынамі, спрыянне плоднасці і ўрадлівасці адышло да іншых бостваў. Таму нельга выключыць, што Даўгінаўскі крыж ацалеў з тых часоў, калі Вялікую Багіню яшчэ не скінулі з п'едэстала, а ўсяляк шанавалі і пакланяліся ёй. Цяпер мясцовыя жыхары нічога канкрэтнага не могуць сказаць пра гэты унікальны стод, у іх памяці не захавалася ніводнай легенды і падання.

Даўгінаўскі крыж-ідал.

Тым не менш пакуль у Беларусі не выяўлена аналагаў такому крыжу-ідалу. Знаходжанне непадалёк ад магістралі пагражала яму знікненнем, таму дасведчаныя людзі вырашылі не пакідаць стод на адкрытым месцы і перавезлі яго ў Музей валуноў. Захаванне стода ў музеі дазваляе вялікай колькасці людзей бачыць яго, а навукоўцам даследаваць унікальны экспанат і расказваць пра яго, а значыць, і пра Беларусь, усяму свету.

Камяні з ямкамі

Такіх камянёў на Беларусі шмат, асабліва на Вілейшчыне. Геолагі жартам называюць іх прыхаднямі, бо патрапілі яны сюды, як і ў іншыя месцы Беларусі, дзякуючы ледавіку. Адзін з самых вялікіх камянёў знаходзіцца на заходняй ускраіне в. Мішуты. Памеры волата проста неверагодныя.

Вялікі камень каля в. Дварэц.

Даўжыня яго каля пяці метраў, узвышаецца над зямлёй на паўтара, а ў абводзе камень дасягае дванаццаці з паловай метраў. Навукоўцы кажуць, што на паверхні можна бачыць толькі невялікую частку таго, што схавана ў зямлі, і поўная вага яго складае сама меней 150 тон. Мясцовыя людзі сцвярджаюць, што велічэзны камень цягнуцца пад зямлёй на поўнач далей за 5 м. Карацей, памеры ўражваюць нават цяперашняга гарадскога чалавека, не тое, што старажытнага. Таму і шанаваліся падобныя волаты, бо выклікалі павагу і забабонны страх. Пра тое, што гэты вялікі камень быў культавым, гавораць 84 штучныя паглыбленні ў ім. Іх, як лічаць навукоўцы, выбілі нашы продкі 2—2,5 тыс. гадоў таму. Для

чаго рабілі яны такія ямкі? Магчыма, каб наліваць у іх тлушч альбо алей, класці кнот і запальваць агонь. У прыцемку відовішча незвычайнае. А магчыма, у ямкі наліваўся не тлушч, а кроў ахвярных жывёл. Хто цяпер з пэўнасцю скажа? Камяні з падобнымі паўсферычнымі паглыбленнямі шырока распаўсюджаны на поўнач ад Беларусі: у Літве, Эстоніі, Латвіі, Фінляндыі і Швецыі. Звычайна такія камяні размяшчаюцца па схілах рэк і ручаёў. Большасць даследчыкаў, як замежных, так і нашых, бачаць у камянях з ямкамі праяву культу памерлых. Некаторыя вызначаюць ім пэўную ролю таксама і ў культых сонца ці ўрадлівасці. Яшчэ нядаўна панавала думка, што паўднёва-ўсходняя ўскраіна Латвіі з'яўляецца мяжой распаўсюджвання культавых камянёў з невялікімі паглыбленнямі. Але ў нашай краіне знойдзена ўжо 24 падобныя валуны, 17 з якіх абвешчаны помнікамі прыроды. Камяні з такімі ямкамі знаходзяцца яшчэ на Вілейшчыне каля вёсак Дварэц, Камена, Вуткі. Іншымі словамі, арэал распаўсюджвання волатаў, дзякуючы выяўленым на Вілейшчыне камяням, пашырыўся і, па словах навукоўцаў, дазваляе ўдакладніць межы рассялення старажытных балцкіх і фінаўгорскіх плямёнаў, якія, на думку гісторыкаў, і выбівалі сферычныя паглыбленні.

Тое, што ў камянёў з ямкамі адсутнічаюць назвы, а пра частку з іх не захаваліся легенды і паданні, гаворыць пра іх найстаражытнейшае паходжанне. Легенды ж пра некаторыя з іх не ўказваюць на характар абраду, які мог адбывацца каля камянёў, а згадваецца толькі скарб пад імі ці іх сувязь з Богам, што сведчыць пра больш позні характар легенды.

Варацішын крыж

У нашай краіне вельмі распаўсюджаны паданні пра так званыя ў навуцы анімістычныя камяні, або камяні-перэваратні. Іншымі словамі, пра тыя камяні, якія па легендах і паданнях раней былі жывымі істотамі, а потым за нейкія правіннасці перад Богам акамянелі.

Як, да прыкладу, «скамянелыя быкі» ў лесе каля вёскі Саковічы. Ляжаць два велізарныя валуны на лясной дарозе і падобны яны да хрыбцін гіганцкіх салоў, увагнаных у зямлю звышнатуральнай сілай. Мясцовыя людзі распавядаюць такую легенду: *«Аднойчы на Вялікдзень адзін мужык вёз на быках дровы з лесу. Дарога ў тым месцы вядзе пад гару, і быкі не хацеў ісці. Мужык з усяе сілы пачаў хвастаць быкоў пугай, а потым крыкнуў у адчай: «Каб вы скамянелі!» Быкі ў той жа момант і скамянелі».*

Варацішын крыж у в. Камена.

Пра камень, які знаходзіцца ў вёсцы Камена, народная пагалоска сцвярджала некалі, што гэта скамянелы араты, пакараны Богам за працу на Вялікдзень. Ва ўсялякім разе такую легенду запісаў К. Тышкевіч яшчэ ў 1857 годзе падчас экспедыцыі па Віліі. Цяпер такой легенды ў вёсцы не памятаюць, але да каменя ўсё адно ставяцца з павагай і ўсяляк ахоўваюць. Знаходзіцца камень за драўляным плотам у прыватным двары, гаспадары якога настолькі ўжо прызвычаліся да шматлікіх экспедыцый на іхні агарод, што не толькі не крыўдуюць на няпрошаных гасцей, але і ганарацца, што спрычыніліся да гісторыі, навукі і культуры свайго краю, і ўсяляк спрыяюць агляду мясцовай рэліквіі.

Чым жа адметны гэты камень? Гэта вялікі валун з нахілам бакоў каля 80 градусаў, які, дзякуючы ледавіку, мае звонападобную форму і згладжаныя, амаль адпаліраваныя бакі. Узвышаецца камень над паверхняй на тры з паловай метры, уваходзіць углыб на два з паловай, абвод яго каля падэшвы складае шаснаццаць метраў. Яшчэ ў мінулым стагоддзі валун называлі найстаражытнейшым помнікам хрысціянскай даўніны, бо на камені выбіты вялікі васьміканцовы крыж з надпісам «Господи помози рабу своему Борису». Лічыцца, што надпіс зроблены па загадзе Полацкага князя Барыса Усяслававіча ў 1102—1106 гг. майстрам па імені Вараціша, таму што, па меркаванні гісторыкаў, у дадатак да вышэйпрыведзенага надпісу на камені маюцца амаль зацёртыя часам словы «Воротишин Хресть». Дарэчы, адсюль і назва валуна: «Камень Варацішын крыж».

Хутчэй за ўсё, некалі каля гэтага каменя было язычніцкае капішча, на карысць чаго сведчаць два несіметрычныя акруглыя паглыбленні на яго вяршыні. Апроч таго, за 30 метраў на захад ад апісанай камлыгі захаваўся другі валун, які, па словах гаспадара зямлі, па памерах большы за Варацішын крыж. Але на сёння надземная яго частка даволі сціплая: вышыня ўсяго паўтара метра, а даўжыня тры. Пра гэты камень таксама захавалася легенда: *«Кажуць, што каля валуна вельмі часта раптоўна з'яўляўся залаты конь, які скакаў вакол яго і такжа раптоўна знікаў. Людзі палічылі гэта знакам, маўляў, пад каменем схавана золата. Два браты вырашылі спраўдзіць. Але пакуль адзін спаў, другі хуценька пачаў падкопваць камень, спадзеючыся, што ўсё знойдзенае золата дастанецца яму аднаму. Золата дзяцюк не знайшоў, а камень ссунуўся ў яму і ад таго часу ледзь узвышаецца над зямлёй».*

З прыходам на нашы землі хрысціянства, каб адвесці людзей ад язычніцтва і распаўсюдзіць новую веру, князі і хрысціянскія святары загадвалі выбіваць на вялікіх камянях васьміканцовыя крыжы і словы малітвы. Відаць, тое самае адбылося і з нашым валуном. Камень лічыцца адным з першых так званых Барысавых камянёў.

Сцебярэцкія каменныя валы

У лясным урочышчы Сівіха непадалёк ад вёскі Сцебярэкі знаходзіцца група з пяці вертыкальна пастаўленых невялікіх валуноў, якія па легендзе таксама з'яўляюцца скамянелымі валамі і аратымі за працу на Вялікдзень. Але навукоўцы лічаць,

Камяні каля в. Сцебяракі.

што камяні каля вёскі Сцебяракі з'яўляюцца найстаражытнейшым культавым помнікам, які ўшаноўваўся як мінімум тысячагоддзе таму, а можа, і болей.

Сцебярэцкія камяні унікальныя яшчэ і тым, што размешчаны адзін за адным па лініі поўдзень—поўнач, і на кожным з іх выявы рога-рытона і стрыжня з трохкутнікам ці паўколам на яго вяршыне. Старажытны помнік, на думку навукоўцаў, мог выконваць наступныя функцыі. Па-першае, мог быць язычніцкім капішчам. На карысць гэтага сведчаць выявы рога-рытона, якія, дарэчы, на іншых камянях у Беларусі не сустракаюцца, але ў іншых старажытных культурах падобныя знакі характэрныя для язычніцкіх храмаў або капішчаў, перад імі здзяйсняліся абрады, прыносіліся ахвяры. Але менавіта ў такім выглядзе, як на камянях вёскі Сцебяракі рог-рытон сустракаецца на скульптурных выявах язычніцкіх ідалаў Еўразіі, у тым ліку і на сусветна вядомым Збручскім ідале. Па-другое, гэтая група камянёў можа быць звязана з салярнымі культамі, бо той самы рог-рытон сімвалізуе салярныя боствы і з'яўляецца неад'емнай дэталлю манументальнай скульптуры скіфаў, славян, прусаў, чэркесаў, кельтаў, цюркаў і сімвалізуе культ урадлівасці і дабрабыту. Да таго ж, адзін і той жа набор знакаў на кожным камяні можа суадносіцца з пэўным сузор'ем, а змена кампазіцый дае магчымасць сцвярджаць, што на камянях выяўлена нябесная сфера ў розныя поры года. З гэтага вынікае, што каменны комплекс мог быць прымеркаваны да пэўнага гадавога цыкла, калі зоркі на небе займалі адпаведнае становішча. Такой думкі прытрымліваецца даследчык гэтых камянёў, гісторык А. Прохараў. На яго думку, арыентацыя камянёў мае дачыненне да Палярнай зоркі, якая ў шмат якіх народаў, у тым ліку і ў славян, звязана з выявай стрыжня-слупа. Менавіта слуп добра бачны на ўсіх сцебярэцкіх камянях, а прымацаваны да слупа трохкутнік ці паўкола займаюць на выявах цэнтральнае месца і сімвалізуюць сабою зорны купал неба. Тады рог-рытон, сімвал дабрабыту, і стрыжань-слуп на камянях павінны сімвалізаваць сабою пэўныя сузор'і, трэба толькі даследаваць, якія канкрэтныя. Як бы там ні было, мы можам казаць пра наяўнасць старажытнай абсерваторыі на Вілейшчыне, прынамсі, першых спроб нашых далёкіх продкаў разгадаць таямніцы астраноміі. Па-трэцяе, дадзены аб'ект можна ўспрымаць і як пахавальны комплекс. Іншымі словамі, сцебярэцкія камяні могуць быць надмагіллямі старажытнага пахавання. І тут няма нічога дзіўнага — па форме камяні вельмі падобныя да надмагільных пліт, а крыжападобная выява з сегментам на стрыжні мае аналаг такога самага знака на камянях, якія знаходзяцца ў Музеі камянёў Інстытута геалагічных навук НАН Беларусі.

Такім чынам, гіпотэз шмат, а ісціна, хутчэй за ўсё, недзе пасярэдзіне. Дзе менавіта? Гэта яшчэ належыць высветліць навукоўцам. А пакуль можна спрачацца і прыводзіць розныя аргументы. Бясспрэчна адно: сцебярэцкія каменныя валы — наш Стоўнхэндж. Дарэчы, англійская «каменная абсерваторыя» таксама да канца не даследаваная і хавае яшчэ безліч таямніц.

Гомсін камень

Тое, што хрысціянства на нашых землях прыжывалася не адразу і з цяжкасцю, гавораць незлічоныя легенды і паданні, якія захаваліся з часоў супрацьстаяння дзвюх рэлігій. Чырвонай ніццю ў такіх паданнях праходзіць сюжэт Божай кары за працу на хрысціянскае свята, у прыватнасці на Вялікдзень.

Пра ўзнікненне найбуйнейшага ледавіковага валуна Вілейшчыны каля вёскі Куранец таксама захавалася такая легенда: «Некалі на месцы каменя стаяла хата шаўца па прозвішчы Гомсін. Ён быў філосаф, ні ўва што не верыў, не хадзіў у

царкву і не зважаў ні на якія святы. І вось на Вялікдзень, калі ўсе людзі пайшлі ў царкву, шавец вырашыў у гэты дзень замест адной пары ботаў пашыць дзве. Пасмейваючыся з аднавяскоўцаў, ён узяўся за працу. Калі людзі вярталіся з царквы, Гомсін усё яшчэ працаваў. Але калі аднавяскоўцы наблізіліся да шаўцовай хаты, на чыстым блакітным небе раптам з'явілася хмара, лінуў дождж, у той жа самы момант грывнула, і маланка ўдарыла ў самую хату. Уражаныя і спалоханыя людзі пападалі на калені і прыкрылі вочы рукамі. Калі ўсё сціхла, і людзі наважыліся адсланіць вочы, то замест шаўцовай хаты яны ўбачылі велізарны камень, быццам ніколі і не стаяла нічога іншага на тым месцы. Многія з сялян і дагэтуль упэўненыя, што, як нахліпіся да каменя, то пачуеш крык пеўня і грукат шавецкага малатка. Яшчэ яны сцвярджаюць, што ледзь не кожнае лета ў камень б'е пярун». А камень і сапраўды ў многіх месцах расколаты.

Камень вельмі вялікі, а калісьці быў яшчэ большы, пакуль у пачатку XX стагоддзя яго часткова не ўзарвалі, пасля чаго ад яго адваліліся пяць буйных кавалкаў. Гомсін камень адносяць да той групы культавых камянёў, якія ў беларускай міфалогіі маюць назвы камяні-краўцы, або камяні-шаўцы. У такіх камянях па легендзе жывуць або чэрці, або змеі, або абстрактныя шаўцы-краўцы, якія вельмі дбайна і за невялікую плату шыюць або адзенне, або боты. Паводле павер'яў, пашытыя такім чынам боты і адзенне нельга надзяваць у царкву, бо там яны адразу распаўзуцца. Яшчэ адно сведчанне супрацьстаяння двух вераванняў! Усяго ў Беларусі вядома дзесяць камянёў-шаўцоў і краўцоў.

Лысіна Паца

У мінулым рака Вілія была важнай транспартнай артэрыяй. Па ёй сплаўлялі незлічоную колькасць лесу, на караблях перавозілі шмат тавараў. Людзі, якія кіравалі плытамі і судамі, асцерагаліся буйных валуноў, што хаваліся ў рэчышчы Віліі і заміналі навігацыі. Натуральна, такія валуны неяк называлі, пра некаторыя з іх захаваліся цікавыя паданні. Пра адзін з камянёў, які ляжаў насупраць гарадскога парку Вілейкі ў рэчышчы Віліі і меў назву Лысіна Паца, існуе наступнае паданне:

«У былыя часы над самай Віліяй стаяў маёнтак вілейскага староства Паца. Насупраць маёнтка з ракі вытыркаўся агромністы, вельмі падобны да лысіны камень. Здавалася, што нехта спецыяльна высунуў свой цвёрды лоб, каб разбіць караблі, што праплывалі тут. Пакуль увесну рака была паўнаводнай, то ні каменя над вадой, ні Паца ў акне не было відаць, і караблі смела міналі Вілейку. Але як толькі вада спадала і камень паказваўся з-пад вады, Пац адчыняў акно і цэлы дзень ад няма чаго рабіць глядзеў на раку. Згледзеўшы лодку або плыт, лысы Пац высоўваўся з акна і крычаў: «Камень! Камень!» Гэта лічылася нядобрым знакам, маўляў, скончыцца бядой. Звычайна плыты і стругі прыпынялі сваю хадку і чакалі будучай вясны. Людзі тады казалі ў адчаі: «Зноў Пац лысіну паказаў!» — і клялі яго бязбожна. А каго з вандроўных Пац не вітаў, той шчасліва даплываў да мора. З тых часоў ахрысцілі пачварную гару-камень Лысінай Паца, або Пацаў камень».

Так пан Пац увекавечыў сваё імя.

Вось некаторыя прыклады знакамітых камянёў Беларусі, гэтых сведкаў мінуўшчыны нашага краю, якія адносяцца да культавых помнікаў нашых старажытных продкаў і з'яўляюцца каштоўнымі помнікамі беларускай прыроды. Апроч культавых валуноў, у Вілейскім раёне выяўлены шэраг іншых сакральных аб'ектаў: узгоркі, гарадзішчы, крыніцы, азёры, балоты. І ўсе гэтыя прыродныя аб'екты тамтэйшыя людзі ахуталі легендамі і паданнямі, у якіх захавалася памяць пра падзеі, што некалі здарыліся ў тых мясцінах.

Фота Валерыя Вінакурава.

Уладзімір ЕРМАЛАЕЎ

У ГАСЦЯХ

Парнікі, лехі, соткі, срачэўні.
Трупякі недабітых дроў.
З-за курэй перабіліся пеўні.

Рыгор Барадулін. Местачковы эцюд

Мужыкі, бабы, дзеўкі, харчэўня.
Дым махорачны — вешай тапор.
Местачковыя смажацца пеўні.
Землякоў абдымае Рыгор.

Мінералка, гарэлка, размовы.
З'елі пеўня, паелі катлет.
З дубавецця сплятаючы словы,
Збегаў моўчкі на соткі паэт.

Потым верш сачыняў актуальны
І спадарству давёў да вушэй,
Што ў райцэнтры стаяць прыбіральні,
А ў мястэчку... (чытайце вышэй).

НЕ ПАРАЗУМЕЛІСЯ

Любая хадзіла па пакоі...
І было ва ўсім нас свеце двое,
І нікога акрамя. Ані.

Любая разгублена хадзіла...

Ля акна разгублена стаю.

О, як вабяць і вусны, і клубы яе...

Я вазьму перачытаць Катула,
Хоць яго, прызнацца, не чытаў.

Навум Гальпяровіч

Любая хадзіла без настрою
І сказала ўрэшце: «Загляні!»

Я прыйшоў. Было ўсяго нас двое,
І нікога акрамя. Ані.

Ды азваўся раптам трэці лішні:
Не паспеў прысесці я на стул,
Як да нас уніз з паліцы кніжнай
Стаў спускацца рымлянін Катул.

Ў галаве маёй паэтам цесна,
Шмат я розных аўгараў гартаў.
А Катул прыстаў:

«Прызнайся чэсна,
Ты чытаў мяне ці не чытаў?»

Не гуляка я і не распуснік.
На маю бяду я кніжнік быў.
Вабілі клубы твае і вусны,
А з Катулам сеў — пра ўсё забыў.

Я ў той вечар Гесіода-грэка
І Пятрарку пагартаў бы зноў,
Ды пачуў: «Тут што? Бібліятэка?
Не пайшоў бы ты, Навум, дамоў!

Любая, навошта гэтак груба?
Ты — паслала, я — гатоў пайсці.
Толькі знай: такога кнігалюба
Анідзе табе ўжо не знайсці.

МЕТРЫКА

літаратурная

250

гадоў таму на хутары Казлоўскім Слаўгарадскага раёна нарадзіўся **Казлоўскі** Восіп (Юзаф) Антонавіч, беларускі кампазітар.

Музычную адукацыю атрымаў у капэле касцёла св. Яна ў Варшаве, куды быў вывезены яшчэ сямігадовым хлопчыкам сваім дзядзькам, вядомым гуслістам В. Трутоўскім. З 1775 года — настаўнік музыкі Міхала Клеафаса Агінскага ў Слоніме. У 1786—96 гадах служыў афіцэрам у рускай арміі, а з 1799 года ў Пецяярбургскай Дырэкцыі імператарскіх тэатраў (інспектарам, з 1803 года — дырэктарам музыкі). У апошнія гады разам з дачкой арфісткай М. Казлоўскай кіраваў хорам і аркестрам графа Мурамцава ў Прапойску (Слаўгарадзе). Вядомасць яму прынес урачысты паланез «Гром перамогі, гучы», напісаны з нагоды ўзяцця Ізмаіла. У гісторыю музыкі ўвайшоў як адзін з пачынальнікаў раманса. Аўтар героіка-патрыятычных паланезаў для аркестра і хору, камерных паланезаў для фартэпіяна, што падрыхтавалі глебу для развіцця рамантычнага кірунку ў фартэпіянай музыцы.

Памёр у 1831 годзе.

230

гадоў таму ў Шыдлове на Жмудзі нарадзіўся **Аляшкевіч** Іосіф Іванавіч, беларускі жывапісец-партрэтыст.

Паходзіў з сям'і беднага музыканта з Радашковіч. Вучыўся ў Вільні (1800—03) у Ф. Смуглевіча, у Дрэздэне і Парыжы (з 1803) у Д. Энгра і Ж. Л. Давіда. Працаваў у графа Хадкевіча ў маёнтку Пякалаў на Вальні (1805—09). Напісаў партрэты Ржэвускага, Альхоўскага, Плятэра і іншых. У 1811 годзе выехаў у Пецяярбург, пасябраваў з А. Міцкевічам, напісаў яго партрэт. За карціну «Дабрадзейнасць імператрыцы Марыі Фёдараўны» атрымаў ганаровае званне «акадэміка ў адзеле гістарычнага жывапісу» (1812). У Дзяржаўным музеі Беларусі знаходзяцца яго работы «Групавы партрэт» (1813), «Партрэт маладой жанчыны», «Партрэт дзяўчынка» (1823) ды іншыя палотны.

Памёр у 1830 годзе.

110

гадоў таму нарадзіўся **Жакоўскі** Рамуальд, беларускі акцёр.

Працаваў у Першым беларускім таварыстве драмы і камедыі (1917—19), у Беларускім савецкім тэатры, у красавіку — лістападзе 1919 года разам з Ф. Ждановічам у Вільні. Быў вядучым акцёрам таварыства. Найбольш вызначыўся ў характэрных ролях: Пісар і Кукса («Пашыліся ў дурні» К. Крапіўніцкага), сват Якуб («Модны шляхцюк» К. Каганца), Старац («Раскіданае гняздо» Я. Купалы).

Скончыў жыццё самагубствам ад голаду і цяжкага грамадска-палітычнага становішча 1 снежня 1919 года.

95

гадоў таму на Віцебшчыне нарадзіўся **Мурзо** Сяргей, беларускі паэт.

Пра яго жыццё мала што вядома. Працаваў токарам на Віцебскім станкабудаўнічым заводзе «Камінтэрн» да 1930 года. Скончыў Беларускі вышэйшы педагагічны

інстытут у 1934 годзе. Быў членам Віцебскай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў. Верагодна, што падпаў пад рэпрэсіі 2-й паловы 1930-х гадоў і загінуў у няволі.

Друкавацца пачаў з 1929 года. Належаў да так званых па тым часе «паэтаў-ударнікаў», асноўнай тэмай якіх было ўслаўленне працы рабочых, а галоўнымі рэаліямі — завод, станкі, варштаты і сам працэс вытворчасці. Назвы вершаў кажуць самі за сябе: «Ля сталёвых бліскучых станін», «Вясна ў ліцейнай» і да т. п. Вяўлена толькі невялікая доля спадчыны паэта.

95

гадоў таму быў створаны **Беларускі навукова-літаратурны гурток студэнтаў С.-Пецябургскага універсітэта**.

Існаваў да 1914 года.

КАСТРЫЧНІК

3

— **110** гадоў таму ў вёсцы Казелле Краснапольскага раёна нарадзіўся **Дуброўскі Міхась** (Міхаіл Георгіевіч), беларускі паэт, драматург і перакладчык.

Скончыў царкоўнапрыходскую школу і Дамамерыцкае двухкласнае вучылішча. У 1915—16 гадах працаваў раз'язным паштальёнам у Харкаве. Служыў у царскай арміі. А пасля рэвалюцыі працаваў у рэдакцыі газеты ў Клімавічах. Быў на партыйнай і грамадскай рабоце ў розных месцах Беларусі. Настаўнічаў. У 1922—25 гадах вучыўся ў Вышэйшым літаратурна-мастацкім інстытуце імя В. Брусава. У 1926 годзе працаваў у Літаратурнай камісіі Інбелкульту. Да 1941 года працаваў у Маскве ў розных рэдакцыях газет і на радыё. Займаўся ў аспірантуры Інстытута гісторыі, філасофіі і літаратуры імя М. Чарнышэўскага. Працаваў выкладчыкам. Быў прызваны ў армію, але дэмабілізаваны. Працаваў настаўнікам у Маскве і Маскоўскай вобласці. Працаваў таксама ў Брэсцкім і Гродзенскім педагагічных інстытутах. Кандыдат філалагічных навук.

Першыя вершы надрукаваў у 1918 годзе на рускай мове. З 1924 года друкаваўся на беларускай мове. Быў членам «Маладняка», УАПП і «Кузніцы». Пісаў вершы, байкі, гумар, займаўся перакладам для тэатра. Пераклаў асобныя творы А. Уайльда, У. Шэкспіра, Ф. Петраркі, А. Міцкевіча. Як ні дзіўна, не выдаў ніводнай уласнай кнігі.

Памёр у 1983 годзе. Пахаваны ў Гродне на гарадскіх могілках.

3

— **70** гадоў таму ў Сянно нарадзіўся **Радкевіч Яўген Рыгоравіч**, беларускі празаік.

У 1954 годзе скончыў Сцяпянскую школу пад Мінскам. Паступіў у Інстытут народнай гаспадаркі, але пакінуў вучобу і з'ехаў на асваенне цалінных земель у Казахстан. Там скончыў вучылішча сельскай гаспадаркі і працаваў трактарыстам і камбайнерам у саўгасах Паўладарскай вобласці. У 1956 годзе пераехаў да маці на Гродзеншчыну і ў 1958 годзе паступіў на аддзяленне журналістыкі БДУ, якое скончыў у 1963 годзе. Працаваў на радыё рэдактарам. Пасля працаваў у газеце «Мінская праўда» (1970—71), вучыўся ў аспірантуры БДУ (1971—74). З 1974 года працаваў выкладчыкам, а пасля загадчыкам кафедры радыё і тэлебачання БДУ.

Выступіў з вершамі ў 1958 годзе. Першае апавяданне надрукаваў у 1966 годзе. Выдаў кнігі: «Плытагоны», «Месяц Межань», «Антаніна», «Горны мёд», «Пешшу праз Галактыку», «Сутокі дзён», «Закон прыцяжэння».

Памёр у 1999 годзе.

7

— **75** гадоў таму ў вёсцы Задроздзе Лагойскага раёна нарадзіўся **Пташнікаў Іван Мікалаевіч**, беларускі празаік, заслужаны работнік культуры Беларусі.

Да вайны скончыў тры класы мясцовай школы. У вайну жыві з бацькамі ў акупацыі. Пасля перамогі скончыў Крайскую сямігодку і Плешчаніцкую беларускую СШ (1951). Працаваў у раённай газеце і настаўнічаў у Лонваўскай пачатковай школе. У 1957 годзе скончыў аддзяленне журналістыкі філфака БДУ. Працаваў рэдактарам мастацкай літаратуры ў Белдзяржвыдавецтве (1957—58), рэдактарам аддзела часопіса «Маладосць», а з 1962 года загадчыкам аддзела прозы часопіса «Полымя».

Выступаць у друку з вершамі пачаў з 1952 года. Першы пражанічны твор — аповесць «Чачык» — была апублікавана ў 1957 годзе. Першая кніжка пабачыла свет у 1959 годзе («Зерне падае не на камень»). Выйшлі кнігі: «Чакай у далёкіх Грынях», «Лонва», «Сцяпан Жыхар са Сцешыц», «Мсціжы», «Найдорф», «Алімпіяда» і іншыя. Пабачылі свет зборы твораў і выбранае пісьменніка.

Многія яго творы перакладзены на замежныя мовы. Па аповесці «Тартак» быў зняты аднайменны тэлефільм (1974), па рамане «Алімпіяда» — аднайменны тэлеспектакль (1989).

Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Якуба Коласа (1978). Заслужаны работнік культуры Беларусі (1983).

9

— 75 гадоў таму ў вёсцы Грытчына Дзяржынскага раёна нарадзіўся **Калеснік** Іван Іванавіч, беларускі паэт, публіцыст і перакладчык.

Скончыў мясцовую сямігодку, а пасля вучыўся ў Мінскім педагагічным вучылішчы імя Н. Крупскай (1950—54). Працаваў загадчыкам аддзела газеты «Чырвоная змена» (1954—61). Завочна скончыў аддзяленне журналістыкі філфака БДУ (1958). Працаваў таксама ў часопісе «Бязрозга» і на Беларускай радыё. Вучыўся на Вышэйшых літаратурных курсах у Маскве (1965—67). Быў супрацоўнікам часопіса «Маладосць» (1968—72), рэдактарам аддзела паэзіі выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Друкавацца пачаў у 1951 годзе. Першы зборнік «Белыя каштаны» выйшаў у 1959 годзе. Выйшлі таксама кнігі: «Пяць сузор'яў», «Калі разам мы», «Інтэрнат», «Юнацтва» і пасмяротны зборнік вершаў і перакладаў «Падарожнае» (1982). Шмат пераклаў твораў паэтаў з рэспублік былога СССР. Перакладалі на некаторыя мовы і яго вершы. На тэксты І. Калесніка напісана некалькі песень беларускімі кампазітарамі Я. Лукашэвічам і Ю. Семянякам.

Памёр у 1979 годзе.

10

— 50 гадоў таму ў Давыд-Гарадку нарадзіўся **Дранько-Майсюк** Леанід Васільевіч, беларускі паэт, празаік, эсэіст.

У 1974 годзе скончыў Давыд-Гарадоцкую сярэдняю школу № 2. Працаваў рабочым на розных прадпрыемствах Давыд-Гарадка. У 1975 годзе паступіў на завочнае аддзяленне Літаратурнага інстытута імя А. Горкага ў Маскве. Адслужыўшы ў Савецкай Арміі, у 1978 годзе перавёўся на дзённае аддзяленне Літаратурнага інстытута, які скончыў у 1982 годзе. Пераехаўшы ў Мінск, працаваў рэдактарам і старшым рэдактарам у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Апошнім часам актыўна займаецца літаратурнымі выступленнямі, прапагандай беларускай літаратуры і ўласнай творчасці.

Першы верш надрукаваў у раённай газеце «Новае Палессе». У рэспубліканскім друку выступае з 1975 года («Чырвоная змена», 20 ліпеня, верш «Нараджэнне»). Першы паэтычны зборнік «Вандроўнік» выйшаў у 1983 годзе. Піша таксама прозу і эсэістыку. Займаецца перакладам. Выдаў шмат кніжак, сярод якіх «Над пляцам», «Тут», «Акропаль», «Стомленасць Парыжам», «Вершы. Каханне. Проза»...

Адзін з найбольш выбітных сучасных паэтаў «чыстай красы».

12

— 60 гадоў таму ў горадзе Лягніца (Польшча) нарадзілася **Папова** Алена Георгіеўна, беларускі празаік і драматург.

У 1950 годзе сям'я пераехала ў Мінск, дзе яна скончыла сярэдняю школу № 20. Вучылася на факультэце журналістыкі БДУ. Працавала карэспандэнтам радыё ў Сібіры, літсупрацоўнікам газеты «Вячэрні Мінск», сакратаром-машыністкай. У 1973 годзе скончыла Літаратурны інстытут імя А. Горкага ў Маскве. Працавала на «Беларусьфільме» (1973—77), памочнікам рэжысёра па літаратурнай частцы тэатра імя Янкі Купалы. Пасля была на творчай працы.

Першы артыкул надрукавала ў «Советской Белоруссии» (1962). Аўтар шматлікіх апавесцей і п'ес, пастаўленых у тэатрах Беларусі і ў Расіі. Першая кніга «Галочка едет в Африку» выйшла ў 1973 годзе. Пабачыў свет зборнік п'ес «Объявление в вечерней газете» і іншыя выданні.

Піша на рускай мове.

13

— 75 гадоў таму ў г.п. Круглае Магілёўскай вобласці нарадзілася **Кобец-Філімонава** Алена Рыгораўна, беларускі празаік.

Жыла ў Мінску, але часта ў дашкольным узросце знаходзілася ў сваякоў у Круглым. Вучылася ў адной з мінскіх школ, а пасля перавялася ў музычную школу-дзясяцігодку імя Л. Александроўскай, якую скончыла ў 1952 годзе. Працавала выкладчыцай музыкі, займалася ў музычным вучылішчы ў Ленінградзе. Вярнуўшыся ў Мінск, выкладала музыку ў Цэнтральнай дзіцячай музычнай школе (1958—64). У сувязі з камандзіроўкай мужа два гады жыла ў Грэцыі (1964—66). У 1969 годзе скончыла аддзяленне Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі імя Луначарскага па класе фартэпіяна, а ў 1971 годзе — Вышэйшыя літаратурныя курсы ў Маскве. Працавала рэдактарам на кінастудыі «Беларусьфільм», у выдавецтве «Юнацтва».

Друкавацца пачала з 1959 года. У 1973 годзе выдала апавесць «Жаваранкі над Хатынню». Бывала ў творчых камандзіроўках, шмат пісала для кіно, тэатра і дзяцей. Выйшлі кнігі: «Казка пра месяц» (вершы), «Залаты ручнік», «Блакiтны экспрэс», «Агні над перавалам», «Вянок дзівосаў». Апошнім часам шмат пісала ўспамінаў, у тым ліку і пра свайго бацьку Рыгора Кобеца. Пісала на рускай і беларускай мовах. Цяпер піша толькі на беларускай.

15

— 100 гадоў таму ў вёсцы Сабалі Брагінскага раёна нарадзіўся **Сабаленка** Раман Карпавіч, беларускі празаік, паэт і публіцыст.

У 1924 годзе скончыў школу сялянскай моладзі, а ў 1929 годзе — Гомельскі педтэхнікум. Вучыўся таксама на вячэрнім аддзяленні Гомельскага педагагічнага інстытута (1933—35). П. Трус, з якім пазнаёміўся ў 1928 годзе, прыцягнуў яго да супрацоўніцтва з газетай «Палеская праўда». Служыў у Чырвонай Арміі (1929—31), а пасля дэмабілізацыі працаваў стыльрэдактарам у «Палескай праўдзе». Двойчы беспадстаўна арыштоўваўся (1933 і 1937), але ў абодвух выпадках справы закрываліся. З 1941 года ваяваў на франтах Вялікай Айчыннай вайны. У 1942 годзе быў арыштаваны і прыгавораны да 10 гадоў пазбаўлення волі, аднак Ваенны трыбунал Калінінскага фронту прысуд адмяніў з-за адсутнасці злачынства. Ваяваў на 2-м Прыбалтыйскім фронце. Пасля вайны працаваў загадчыкам аддзела культуры і намеснікам галоўнага рэдактара Баранавіцкай абласной газеты (1945—53). У 1957—66 гадах працаваў намеснікам галоўнага рэдактара газеты «Літаратура і мастацтва».

Першы верш апублікаваў у газеце «Звязда» ў 1927 годзе. Выдаў два зборнікі вершаў («3 родных крыніц» і «Мая эстафета»), а таксама кнігі прозы: «Жменя зярнят», «Сустрэчы», «Юнацтва ў дарозе», «Каралінцы», «Іду ў жыццё», «Незамужняя ўдава», «Спатканне пасля разлукі», «Роздум у дарозе», а таксама выбраныя творы ў 2-х тамах (1967—68 і 1983) ды іншыя.

Памёр у 1975 годзе. Пахаваны на могілках у Заслаўі.

15

— 60 гадоў таму ў вёсцы Маркавічы Гомельскага раёна нарадзілася **Мельчанка** Таіса Васільеўна, беларуская паэтэса.

Скончыўшы Маркавіцкую сярэднюю школу, паступіла на філалагічны факультэт Гомельскага педагагічнага інстытута, які пасля быў ператвораны ва ўніверсітэт. Скончыла гісторыка-філалагічны факультэт гэтага ўніверсітэта ў 1970 годзе. Працавала ў Нараўлянскай раённай газеце. У 1971 годзе пераехала ў Гомель, дзе працавала настаўніцай беларускай мовы і літаратуры ў школах горада і СПТВ-6.

Першы верш надрукавала ў Добрушскай раённай газеце ў 1963 годзе. Першы зборнік вершаў «Бацькоўскі дом» выдала ў 1989 годзе. Пасля выйшла кніга «Званок у верасень». Піша таксама і прозу. Перакладае паэзію з украінскай і рускай моў. Яе вершы таксама перакладаліся на рускую, украінскую і чувашскую мовы.

16

— 95 гадоў таму ў вёсцы Рабяткі Чавускага раёна нарадзіўся **Ушакоў** Андрэй Фёдаравіч, беларускі паэт.

Пасля сямігодкі і прафшколы металістаў працаваў слесарам Віцебскага дэпо і майстэрняў авіяпарка. Скончыўшы падрыхтоўчыя курсы, вучыўся на крытыка-творчым аддзяленні Вышэйшага педагагічнага інстытута ў Мінску. Потым зноў працаваў слесарам. Уваходзіў у Віцебскую філію БелАППа. Вучыўся ў Віцебскім кінатэхнікуме на сцэнарным аддзяленні (1931—33), Усесаюзным дзяржаўным інстытуце кінематаграфіі ў Маскве, адначасова працуючы на будаўніцтве метро (1933—34). Пасля ліквідацыі сцэнарнага факультэта перайшоў на тэатральнае аддзяленне філалагічнага факультэта Маскоўскага інстытута гісторыі, філасофіі і літаратуры імя М. Чарнышэўскага (скончыў у 1939). З кастрычніка 1939 года служыў у Чырвонай Арміі, быў сакратаром дывізіённай газеты. З самага пачатку Вялікай Айчыннай вайны прымаў удзел у баях на Магілёўшчыне і Гомельшчыне (чэрвень—ліпень 1941). Загінуў пры пераправе праз Сож у 1941 годзе.

Першы верш надрукаваў у 1928 годзе ў газеце «Чырвоная змена» пад псеўданімам А. Бязмежны. Выйшлі асобна выданнямі яго паэма «Говар машын», кнігі вершаў «Рабочы пульс» (сумесна з П. Ананьевым), «Зарыва вагранак», «Праца і маладосць» і «Голас Радзімы». Выступаў як драматург. Таксама пісаў і для дзяцей. Перакладаў з рускай і ўкраінскай моў на беларускую творы М. Горкага, У. Маякоўскага, П. Тычыны.

16

— 50 гадоў таму ў вёсцы Астроўшчына Полацкага раёна нарадзіўся **Сокалаў-Воюш** Сяржук (Сокалаў Сяргей Анатольевіч), беларускі паэт, празаік і бард.

Пасля сканчэння сярэдняй школы ў Полацку працаваў слесарам на заводзе жалезабетонных вырабаў (1974—76), служыў у Савецкай Арміі, працаваў слесарам на аб'яднанні «Полімір» (1979). У гэтым жа годзе паступіў на філалагічны факультэт БДУ. Пасля трох гадоў вучобы перавёўся на завочнае аддзяленне і выкладаў беларускую мову і літаратуру ў СШ № 5 у Наваполацку. Працаваў ў Літаратурным музеі Я. Коласа (Мікалаеўшчына), загадчыкам літаратурнай часткі Беларускага дзяржаўнага акадэмічнага тэатра імя Я. Коласа ў Віцебску (1988—1990).

Першы верш надрукаваў у наваполацкай газеце «Хімік» у 1973 годзе. Выдаў зборнік вершаў «Кроў на сумётах» (1989). Піша музыку і выконвае свае песні пад гітару. Выдаў некалькі дыскаў. Піша таксама драматычныя творы. Аўтар жорсткай прозы «Крывава памол».

У 1991 годзе ажаніўся з дачкой беларускіх эмігрантаў і жыве ў ЗША.

17

— 70 гадоў таму ў Мінску нарадзіўся **Чаргінец** Мікалай Іванавіч, беларускі празаік, публіцыст і дзяржаўны дзеяч.

Пасля заканчэння СШ № 13 быў залічаны ў Мінскую футбольную школу моладзі, а ў 1957 годзе ў футбольную каманду «Спартак» (Мінск). Выступаў таксама за футбольныя каманды «Лакаматыў» (Вінніца), «Малдова» (Кішынёў), «Ураджай» і «Беларусь» (Мінск), «СКА» (БВА). Скончыў Вышэйшую школу трэнераў Беларускага інстытута фізічнай культуры (1963). Працаваў рэгуліроўшчыкам Мінскага прыборабудаўнічага завода імя Леніна (1963—64). У 1963 годзе паступіў на завочнае аддзяленне факультэта журналістыкі БДУ, а з 2-га курса перавёўся на юрыдычны факультэт, які скончыў у 1969 годзе. У 1964 годзе быў накіраваны на работу ў крымінальны вышук. Працаваў начальнікам крымінальнага вышуку Савецкага (1967—69), намеснікам начальніка Першамайскага (1969—73), начальнікам Ленінскага (1973—75) райаддзелаў унутраных спраў Мінска, намеснікам начальніка ўпраўлення ўнутраных спраў Мінгарвыканкама (1975—81), начальнікам упраўлення крымінальнага вышуку МУС БССР (1981—84). Прымаў удзел у баявых дзеяннях у Афганістане, быў паранены (1984—87). З 1987 года начальнік Беларускага ўпраўлення ўнутраных спраў на транспарце МУС Беларусі. З 1993 года старшыня Камітэта па сацыяльнай абароне ваеннаслужачых пры Савеце міністраў РБ. Заслужаны работнік МУС СССР. Генерал-лейтэнант.

Кандыдат юрыдычных навук, прафесар. Лаўрэат міжнародных прэмій імя А. Фадзеева і В. Пікуля.

Творчую дзейнасць пачаў з 1977 года. Надрукаваў больш за 50 навуковых прац. Аўтар больш як 40 мастацкіх твораў, у тым ліку раманаў «За секунду до выстрела», «Вам — задание», «Побег», «Русское братство», «Сыновья», «Третья звезда», «Финал краба» ды іншых. Па яго творах былі зняты фільмы «Бег от смерти», «Вам — задание», «Майор Ветров», а таксама пастаўлены спектаклі.

Запісаны ў кнігу Гінеса (1998) за разнапланавыя дасягненні ў галіне культуры і навукі. Міжнародным біяграфічным цэнтрам Кембрыджа (Вялікабрытанія) прызнаны «Міжнародным прафesiaналам 2005 года».

Узнагароджаны двума ордэнамі Рэспублікі Беларусь і трыма баявымі ордэнамі СССР, двума ордэнамі Афганістана і ордэнам «Югаслаўская зорка».

Цяпер — Член Прэзідыума Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь, Старшыня Пастаяннай камісіі Савета Рэспублікі Нацыянальнага сходу Рэспублікі Беларусь па міжнародных справах і нацыянальнай бяспецы.

Старшыня камісіі Парламентскага сходу Саюза Беларусі і Расіі па справах знешняй палітыкі. Член Камісіі МПА СНД па знешнепалітычных пытаннях. Старшыня грамадскага аб'яднання «Саюз пісьменнікаў Беларусі».

Піша на рускай мове.

20

— 85 гадоў таму ў вёсцы Вязычын Асіповіцкага раёна нарадзіўся **Налівайка** Алесь (Аляксандр Міхайлавіч), беларускі літаратуразнаўца і крытык.

Скончыў пачатковую школу, Свіслацкую сямігодку (1936). У 1937 годзе паступіў на Бабруйскі педрабфак (1940), пасля якога быў накіраваны ў Беластоцкую вобласць. Працаваў настаўнікам. Падчас вайны быў у партызанскім атрадзе. Пасля вайны працаваў настаўнікам гісторыі ў Свіслацкай сямігодцы. У 1951 годзе скончыў з адзнакай філалагічны факультэт Магілёўскага педагагічнага інстытута. Скончыў аспірантуру пры Мінскім педагагічным інстытуце (1953). Працаваў выкладчыкам і дацэнтам на кафедры беларускай літаратуры гэтага інстытута. Абараніў кандыдацкую дысертацыю па творчасці Якуба Коласа.

Першыя публікацыі з'явіліся ў 1956 годзе. Аўтар шматлікіх манаграфій і артыкулаў па савецкай літаратуры. Асобна выходзілі выданні: «Аповесць Якуба Коласа «Дрыгва», «Проза Якуба Коласа», «З Леніным у сэрцы», «Беларуская літаратура» ды іншыя.

Памёр у 2006 годзе.

20

— 60 гадоў таму ў вёсцы Горна на Зэльвеншчыне нарадзіўся **Голуб Юрка** (Юрый Уладзіміравіч), беларускі паэт.

У 1965 годзе скончыў Зэльвенскую сярэдняю школу. Вучыўся на аддзяленні беларускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта БДУ (1965—70). Быў актыўным удзельнікам літаратурнага аб'яднання «Узлёт». Працаваў на Гродзенскай абласной студыі тэлебачання (рэдактарам у рэдакцыі літаратурна-музычных перадач; 1970—78). У 1979 працаваў у абласной газеце «Гродзенская правда». З 1979 года — загадчык аддзела мастацкага вяшчання Гродзенскага аблтелерадыё. Цяпер зноў працуе ў абласной газеце.

Першы верш надрукаваў у Ваўкавыскай раённай газеце ў 1963 годзе. Першы зборнік «Гром на зялёнае голле» выйшаў у 1969 годзе. Пасля выдаў кнігі: «Дрэва навалыніцы», «Векапомнае поле», «Помню пра цябе», «Сын небасхілу», «Поруч з дажджом», «Багра». Выйшаў зборнік вершаў у Польшчы ў перакладзе на польскую мову. Піша таксама для дзяцей («У бары грыбы бяры»), выступае з праязнымі замалёўкамі і перакладамі. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя А. Куляшова.

23

— 60 гадоў таму ў вёсцы Шэргіна Лёзненскага раёна нарадзілася **Салодкая Надзея Стэфанаўна**, беларуская паэтка.

Пасля няпоўнай сярэдняй школы вучылася ў Полацкім медыцынскім вучылішчы, якое скончыла ў 1968 годзе. Працавала ў медыцынскіх установах Глыбоцкага раёна, у рэдакцыі полацкай газеты «Сцяг камунізму».

Аўтар зборнікаў: «Я ішла да слова», «На ўзлёце малітвы», «На краю зimy», «Горсточка лета», «Свечка жаліцца небу». Многія яе вершы пакладзены на музыку кампазітарамі І. Капланавым і Л. Захлеўным.

25

— 135 гадоў таму ў Мінску нарадзіўся **Разенфельд Аляксандр** Аляксандравіч, беларускі фалькларыст і этнограф.

Скончыў Пецябургскі ўніверсітэт. Працаваў выкладчыкам у гімназіях Рэвеля і Пецябурга. З 1898 года — у Пецябургскім ўніверсітэце, 1910 года — прыват-дацэнт, у 1912—16 — кіраўнік Беларускага навукова-літаратурнага гуртка студэнтаў універсітэта. Беларускім фальклорам займаўся з 1903 года. У 1904 годзе апублікаваў «Беларускія народныя песні» (запісаныя ў Радашковічах, Сёмкавым Гарадку, Рубяжэвічах, Асташыцкім Гарадку Мінскага павета, некаторыя колькасць з Барысаўскага і Рэчыскага паветаў). У асобныя групы вылучаны вясельныя, купальскія і пятроўскія песні. Дакладна перададзены дыялектна-моўныя асаблівасці песень. Напісаў фальклорна-этнаграфічны эцюд «3 жыцця беларуса», прысвечаны зажынкавым і дажынкавым абрадам.

Дата смерці невядомая.

25

— 75 гадоў таму ў вёсцы Гасцілавічы Лагойскага раёна нарадзіўся **Анісковіч Уладзімір** Ігнатавіч, беларускі перакладчык і крытык.

У 1948 годзе скончыў шэсць класаў Лагойскай сярэдняй школы і паехаў у Мінск, каб стаць рабочым. Скончыўшы рамеснае вучылішча (1950), працаваў на Мінскім трактарным заводзе, служыў у Савецкай Арміі (1952—56), пасля войска зноў вярнуўся на трактарны завод, пасля доўгі час вадзіў тралейбусы па Мінску (1958—69). Вучыўся ў вячэрняй школе. У 1965 годзе паступіў на завочнае аддзяленне журналістыкі філфака БДУ. З 1969 года працаваў у дзіцячай рэдакцыі Беларускага радыё, дзе спецыялізаваўся на літаратурных перадачах. Захапляўся балгарскай мовай і літаратурай. У 1971 годзе скончыў БДУ. Працаваў у рэдакцыі часопіса «Нёман» (1971—75), пасля загадчыкам аддзела крытыкі і бібліяграфіі тыднёвіка «Літаратура і мастацтва» (1975—1982), рэдактарам аддзела часопіса «Родная прырода» (1982—84), старшым рэдактарам у выдавецтве «Юнацтва».

Літаратурную дзейнасць пачаў з 1965 года. З першымі рэцэнзіямі выступіў у друку ў 1967 годзе. Напісаў шмат артыкулаў па пытаннях міжлітаратурных узамасувязей. Перакладае на беларускую мову творы балгарскіх пісьменнікаў.

26

— 85 гадоў таму на прыску Цэнтральны Угерэйскага раёна Краснаярскага краю нарадзіўся **Суслаў** Аляксандр Аляксандравіч, беларускі літаратар.

Скончыў факультэт журналістыкі БДУ.

Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Узнагароджаны ордэнамі і медалямі.

Пасля перамогі працаваў у рэдакцыі Магілёўскай абласной газеты «За Радзіму», уласным карэспандэнтам «Калгаснай праўды» па Магілёўскай вобласці, у газеце «Советская Белоруссия». Трыццаць гадоў быў уласным карэспандэнтам газеты «Советская торговля» («Торговая газета»).

Аўтар рамана «Сердце в плен не сдаётся» і вершаваных зборнікаў «Анатомия души», «Корень жизни».

28

— 85 гадоў таму ў вёсцы Ястрабка Лоеўскага раёна нарадзіўся **Даніленка** Міхась (Міхаіл Пятровіч), беларускі прэзаік і публіцыст.

Скончыў Баршчоўскую сямігодку (1938), вучыўся ў Рэчыцкім педагагічным вучылішчы. Але вучобу скончыць не паспеў — пачалася Вялікая Айчынная вайна. Быў знішчальнікам танкаў. У маі 1942 года быў кантужаны і трапіў у палон, адкуль уцёк у 1944 годзе. У 1945 годзе вярнуўся дахаты. Працаваў настаўнікам у Лоеўскім і Асіповіцкім раёнах. У 1952 годзе завочна скончыў Гомельскі педагагічны інстытут. Працаваў у рэдакцыі газеты «Гомельская праўда» (1953—82).

Пачаў друкавацца з 1940 года. Першая кніга «Мая песня» выйшла ў 1952 годзе. Выдаў таксама кнігі: «Вернасць слову», «Майская навальніца», «Зачараваны гарлачык», «На вуліцы Сонечнай», «Наш дом», «Запаветны акіяны», «Маці Мар'я», «Журлівіца», «Ключы бабулі зімы» і іншыя.

31

— 95 гадоў таму ў вёсцы Кісцяні Рагачоўскага раёна нарадзіўся **Пшыркоў** Юльян Сяргеевіч, беларускі літаратуразнаўца, крытык.

Скончыў Рагачоўскую сямігодку ў 1928 годзе. Вучыўся на двухгадовых педагагічных курсах у Рагачове. У 1934 годзе стаў студэнтам філалагічнага факультэта Ленінградскага універсітэта. Пасля яго заканчэння (1939) працаваў выкладчыкам у Магілёўскім педінстытуце. З 1940 года служыў у Чырвонай Арміі. Ваяваў на франтах Вялікай Айчыннай вайны. З 1945 года — працаваў у Інстытуце літаратуры АН Беларусі. З 1954 года загадваў сектарам дакастрычніцкай літаратуры і тэксталогіі. Адначасова выкладаў у БДУ і ў Мінскім педінстытуце.

Першы артыкул пра «Новую зямлю» Якуба Коласа надрукаваў у 1940 годзе. Выдаў шмат манаграфій і кніг, што тычыліся жыцця і творчасці Якуба Коласа, А. Я. Багдановіча (на рускай мове), беларускай савецкай прозы 20—30-х гадоў мінулага стагоддзя. Даследаваў таксама творчасць У. Дубоўкі, К. Крапівы, М. Танка, І. Шамякіна, Я. Брыля. Пад яго кіраўніцтвам выходзілі ў свет зборы твораў Янкі Купалы, Якуба Коласа, М. Багдановіча, К. Чорнага, В. Дуніна-Марцінкевіча. Сааўтар кніг «Нарыс гісторыі беларускай савецкай літаратуры», «Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры».

Заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1978), доктар філалагічных навук (1962), прафесар (1964). Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Якуба Коласа (1980, за ўдзел у напісанні «Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры», на рускай мове).

Памёр у 1980 годзе.

*Аўтар рубрыкі
Леанід Галубовіч.*

ПАВАЖАННЫЯ ЧЫТАЧЫ І ПАДПІСЧЫКІ «ПОЛЫМЯ»!

Працягваецца падпіска на II паўгоддзе 2007 года.

**упершыню індывідуальная льготная
для настаўнікаў (індэкс — 00471)**

**на 1 месяц — 4300 руб.
на 3 месяцы — 12 900 руб.**

індывідуальная (індэкс — 00471)

**на 1 месяц — 5520 руб.
на 3 месяцы — 16 560 руб.**

ведамасная (індэкс — 749852)

**на 1 месяц — 7440 руб.
на 3 месяцы — 22 320 руб.**

ведамасная льготная (індэкс — 00727)

**на 1 месяц — 6240 руб.
на 3 месяцы — 18 720 руб.**

***Аўтары нясуць адказнасць за факты, якія прыводзяцца ў публікацыях,
у адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь.
Рукапісы не рэцэнзуюцца і аб'ёмам да двух аркушаў не вяртаюцца.
У выпадках паліграфічнага браку ў часопісе звяртацца ў друкарню.***

e-mail: minsk@lim.by

Рэдакцыя часопіса «Полымя», 220034, Захарова, 19.
Тэлефоны: галоўнага рэдактара, намесніка галоўнага рэдактара,
аддзелаў прозы, паэзіі, навукі,
крытыкі і літаратуразнаўства — 284-80-12.

Стыльрэдактар *М. І. Гусева*
Камп'ютэрная вёрстка *А. А. Губар*

Падпісана ў друк 08.10.07 г. Фармат 70 × 108 ¹/₁₆. Папера газетная.
Друк афсетны. Умоўн. друк. арк. 18,20. Ул.-выд. арк. 19,93. Тыраж 3442 экз. Зак. 2582.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларускі Дом друку».
220013, Мінск, праспект Незалежнасці, 79.